"ยวนสีคิ้ว" ในชุมทางชาติพันธุ์: เรื่องเล่า ความทรงจำ และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา

(Yuan Sikhiew in the Ethnic Junctions: Narratives, Memories, and Identities of the Tai Yuan in Sikhiew District, Nakhon Ratchasima, Thailand)

สุริยา สมุทคุปต์
พัฒนา กิติอาษา

ห้องไทยศึกษานิทัศน์
สาขาวิชาศึกษาทั่วไป
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
2544

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
งบประมาณประจำปี 2542

"ยวนสีคิ้ว" ในชุมทางชาติพันธุ์:
เรื่องเล่า ความทรงจำ และอัตลักษณ์
ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา
(Yuan Sikhiew in the Ethnic Junctions:
Narratives, Memories, and Identities of the Tai Yuan in
Sikhiew District, Nakhon Ratchasima, Thailand)

ผู้เขียน : สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา

ผู้จัดพิมพ์ : ห้องไทยศึกษานิทัศน์ สาขาวิชาศึกษาทั่วไป
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ลิขสิทธิ์ของกองทุนอินทร์-สมเพื่อการศึกษาค้นคว้าทางมานุษยวิทยา

สนับสนุนงบประมาณการพิมพ์ : กองทุนอินทร์-สมเพื่อการศึกษาค้นคว้า
ทางมานุษยวิทยา

แบบปกและภาพประกอบ : สุริยา สมุทคุปต์

ปีพิมพ์ : 2544 จำนวน 1,000 เล่ม

พิมพ์ที่ : บริษัท สมบูรณ์การพิมพ์ จำกัด
167 ถนนวัชรสฤษดิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
โทร. (044)252880, 252889 โทรสาร (044)254920

การอ้างอิงเอกสารภาษาไทย : สุริยา สมุทคุปติ์และพัฒนา กิติอาษา. *"ยวนสีคิ้ว" ในชุมทางชาติพันธุ์ : เรื่องเล่า ความทรงจำและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา.* นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษา นิทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544.

For the Reference in English : Suriya Smutkupt and Pattana Kitiarsa. *"Yuan Sikhiew" in the Ethnic Junctions: Narratives, Memories, and Identities of the Tai Yuan in Skhiew District, Nakhon Ratchasima, Thailand.* Nakhon Ratchasima, Thailand: The Thai Studies Anthropological Collection, Institute of Social Technology, Suranaree University of Technology, 2001.

คำนำ

พวกเราคุ้นเคยกับคนยวน หรือไทยวนที่อำเภอสีคิ้วมาหลายปีแล้ว ตั้งแต่การศึกษาภาคสนามเรื่อง *"วิธีคิดของคนไทย: พิธีกรรมข่วงผีฟ้อนของลาวข้าวเจ้า จังหวัดนครราชสีมา"* ระหว่างปี พ.ศ. 2538–2540 เดิมทีเดียวคนยวนหรือคนโยนกมีถิ่นกำเนิดในบริเวณดินแดนที่เป็นภาคเหนือของประเทศไทยสมัยใหม่ ต่อมาเงื่อนไขทางการเมืองในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้ผลักดันให้คนกลุ่มดังกล่าวเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสืบสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองอยู่บนพื้นที่ชายขอบของที่ราบสูงโคราชร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ไทโคราช ลาว เขมรและเจ๊ก พวกเรามองเห็นว่า "พื้นที่ชุมทางชาติพันธุ์" ดังกล่าวย่อมเป็นประหนึ่ง "ดินแดนในอุดมคติ" หรือ "สวรรค์แดนเล็กๆ" ของการค้นคว้าวิจัยทางชาติพันธุ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ

โครงการวิจัยเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของยวนสีคิ้วได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2542 แต่ด้วยข้อจำกัดและเงื่อนไขส่วนตัวของคณะผู้วิจัยหลายประการ ทำให้การเขียนรายงานผลการวิจัยต้องล่าช้าออกไป ต่อมาพวกเราได้มีโอกาสทำการศึกษาเพิ่มเติมอีกหลายครั้งในช่วงปี 2543 และต้นปี 2544

คณะผู้วิจัยหวังว่า รายละเอียดและประเด็นสำคัญเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของไทยวนสีคิ้วที่ปรากฏอยู่ในรายงานฉบับนี้ คงจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการและสาธารณชนโดยเฉพาะในเรื่องของการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และการสืบทอดอัตลักษณ์ดังกล่าวในสถานการณ์โลกยุคโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แม้จะเป็น "เครื่องหมาย" หรือ

"ตราสาร" (marker) ในการนิยามตนเองในระดับกลุ่ม แต่พวกเราจะชี้ให้เห็นว่า ประสบการณ์ชีวิตและความคิดคำนึงที่ปรากฏอยู่ในความทรงจำและเรื่องเล่าในชีวิตประจำวันของปัจเจกชนแต่ละคนก็มีความสำคัญไม่แพ้กันในการรื้อสร้าง ต่อรอง และสืบสานธำรงอัตลักษณ์ดังกล่าวในสถานการณ์โลกสมัยใหม่

พวกเราพยายามรักษาอรรถรสของ "เรื่องเล่า" ที่เป็นภาษาถิ่นไทยวนสีคิ้วไว้โดยการคงรูปตัวสะกดและใช้คำศัพท์พื้นบ้านให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การแปลความหมายของคำศัพท์ในภาษายวนจะกระทำเฉพาะบางแห่งบางคำเท่าที่จำเป็นเท่านั้น โดยการแทรกวงเล็บปีกกา ([]) ต่อจากคำนั้นๆ นอกจากนี้ ยังมีตัวสะกดบางคำที่พวกเราใช้ของเราเองในรายงานวิจัยเล่มนี้ ซึ่งอาจจะแตกต่างไปจากที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนเล่มอื่น เช่น พวกเราใช้คำว่า "ไทยวน" ไม่มี ย.ยักษ์ตรงคำว่า "ไท" และ "สรพงศ์" ไม่ใช่ "สรพงษ์" ในขณะที่จะคงตัวสะกดการันต์ของคำเหล่านี้ตามที่ปรากฏในเอกสารต้นฉบับที่พวกเราใช้อ้างอิง

คณะนักวิจัย

สารบัญ

คำนำ.....ก
กิตติกรรมประกาศ.....ง
บทคัดย่อ.....ช
Abstract.....ฌ
บทนำ : อัตลักษณ์ในเรื่องเล่า.....1
บทที่ 1 : เรื่องเล่าและความทรงจำ.....12
บทที่ 2 : ในชุมทางชาติพันธุ์.....44
บทที่ 3 : อดีตในความทรงจำ.....81
บทที่ 4 : วิบากกรรมของพญาสี่เขี้ยว.....117
บทที่ 5 : เดชพญาร่มเขียว.....156
บทที่ 6 : เส้นทางชีวิตและอัตลักษณ์ไทยวน.....185
บทที่ 7 : วัดสรพงศ์.....226
บรรณานุกรม.....268

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณการวิจัยทั้งหมดจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี โดยใช้งบประมาณวิจัยประจำปี พ.ศ. 2542 ในระหว่างการศึกษาภาคสนาม (2541-2544) พวกเราได้รับความร่วมมือและไมตรีจิตจากผู้นำและชาวบ้านโนนกุ่ม ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา รวมทั้งชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงอีกหลายท่านเป็นอย่างดี ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญต่อไปนี้ พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ ราษฎรอาวุโสแห่งบ้านโนนกุ่มผู้วายชนม์ ยายแก้วร้าน ขายก๋วยเตี๋ยวประจำหมู่บ้าน น้าและยายของดวงเดือน จีไธสงค์ ลูกสาวไทยวนบ้านโนนกุ่ม รองนางสาวไทยประจำปี พ.ศ. 2530 และดารายอดนิยม อาจารย์ประณีต วรวงสานนท์ ช่างทอผ้าผู้สืบสานอัตลักษณ์ไทยวน ครูแหม่ม ครูสอนเด็กเล็กของหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสและพระภิกษุ สามเณรในวัดบ้านโนนกุ่ม

พวกเราขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับน้ำใจไมตรีและความร่วมมือจาก สรพงศ์ ชาตรี, ดวงเดือน จีไธสงค์ และทีมงานของดาราทั้ง 2 ท่าน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่ม สร้างโบสถ์ วิหาร และรูปหล่อของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) หรือหลวงปู่โต องค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา พวกเราได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมสังเกตการณ์และศึกษาพิธีกรรมต่างๆ ภายใต้การดำเนินงานของดารายอดนิยมทั้ง 2 ท่านนี้อย่างใกล้ชิด หลายต่อหลายครั้ง พวกเราใคร่ขอขอบพระคุณดาราผู้เป็นขวัญใจประชาชนทั้งสองท่านมา ณ โอกาสนี้ด้วย

โครงการวิจัยนี้จะลุล่วงลงไปไม่ได้เลย หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้ช่วยนักวิจัย 4 คนคือ ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล, สถาพร อุ่นแดง, ปรีชา

ศรีไชย และกนกพร ดีบุรี รวมทั้งนักศึกษาช่วยงานจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีอีก 2 คน ได้แก่ ฌลาฑิต อริยจารุกุล และสมหมาย มาดี ทุกคนที่กล่าวนามมานี้มีส่วนช่วยเหลือโครงการวิจัยในขั้นตอนและแง่มุมต่างๆ ในระหว่างปี พ.ศ. 2541-2543 อาจารย์สายไหม ไชยสิรินทร์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคามให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือในการถ่ายเอกสารวิทยานิพนธ์และข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับไทยวนสีคิ้วที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยของท่าน พวกเราซาบซึ้งในน้ำใจของเธอยิ่งนัก

ขอขอบคุณ พรประภา ซ้อนสุข รัชนีกร ทองมาและคณะทำงานจากสถาบันพัฒนาและวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีที่คอยติดตามและอำนวยความสะดวกให้กับโครงการนี้ด้วยความอดทน สุดท้ายนี้พวกเราขอขอบคุณทางมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ที่กรุณาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานทั้งหมด และยังให้โอกาสแก่พวกเรา โดยการยืดเวลาทำงานเพื่อเขียนวิเคราะห์และนำส่งรายงานฉบับสมบูรณ์ล่าช้ากว่ากำหนดออกไปนานนับปี

ข้อเขียนทางวิชาการชุดนี้เขียนขึ้นด้วยข้อจำกัดด้านข้อมูล เวลา และความรู้ความเข้าใจของพวกเรา ตลอดเวลาที่ทำงานวิจัยโครงการนี้และโครงการอื่น ๆ ในเส้นทางวิชาชีพ พวกเราเจียมตัวเจียมใจเรื่อยมาว่าข้อเขียนของพวกเราไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์แบบและไม่ใช่สิ่งที่จริงแท้แบบเถียงหรือโต้แย้งไม่ได้ (Truth) ในทางตรงข้าม ข้อเขียนของพวกเราทุกชุดรวมทั้งชุดนี้ด้วย "น่าจะ" และ "ควรจะ" มีข้อผิดพลาด อคติ และข้อบกพร่องจำนวนมาก พวกเราขอให้ท่านผู้อ่านได้ช่วยกันไตร่ตรองและตรวจสอบพิเคราะห์ความจริง ความหมาย และความคิดเห็นต่างๆ ที่พวกเรานำเสนอในข้อเขียนชุดนี้อย่างละเอียด รวมทั้งเลือกสนทนาตอบโต้กับข้อเขียนเหล่านี้ด้วยจุดยืนและวิจารณญาณของตนเองต่อไป

สาเหตุที่พวกเรากล่าวเช่นนี้ก็เนื่องมาจากความจริงที่ว่า ข้อเขียนชิ้นนี้สะท้อนความเห็น จุดยืน และมุมมองของนักเรียนทางมานุษยวิทยากลุ่มหนึ่งเท่านั้นเอง ในท่ามกลางประวัติศาสตร์และพัฒนาการของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ซับซ้อน ความจริง (facts) จึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องถูกผลิตขึ้นมาเทียบเคียงกันหลายชุดและหลายมุมมอง ยิ่งเป็นความจริงในสังคมประชาธิปไตยและสังคมโลกยุคข้อมูลข่าวสาร ยิ่งควรจะเป็นความจริงที่เต็มไปด้วยการสนทนาตอบโต้ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง หลายแง่หลายมุม และเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ของคนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกชุมชน เรื่องเล่าจำนวนมากในข้อเขียนชุดนี้จึงมีสถานภาพเป็นเพียงความจริงที่ถูกผลิตขึ้นมาจากประสบการณ์ มุมมอง และจุดยืนของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลภายใต้เงื่อนไขเวลาและเงื่อนไขอื่นๆ ที่จำกัดและเฉพาะเจาะจงเป็นอย่างยิ่ง

พวกเราหวังว่า งานวิจัยชิ้นนี้คงจะมีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อชุมชนวิชาการทางมานุษยวิทยาของไทยและสาธารณชนตามสมควร ถ้าหากงานชิ้นนี้ได้มีส่วนช่วยให้เพื่อนร่วมชุมชนวิชาชีพ นักศึกษา และเพื่อนพ้องพี่น้องร่วมสังคมได้ฉุกคิดและทบทวนบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับคำถามที่ว่า ตัวเราและเพื่อนร่วมสังคมของเราคือใคร มีที่มาที่ไปอย่างไร และมีเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนอย่างไรต่อไปในอนาคต เพียงเท่านี้...พวกเราก็คงจะยินดีปรีดากับกิจกรรมทางวิชาการชิ้นนี้แล้ว

สุริยา สมุทคุปติ์
พัฒนา กิติอาษา

โคกห้วยยาง, มทส
โคราชบ้านเฮ็ง
เหมันตฤดู 2544

บทคัดย่อ

ยวนสีคิ้วคือใคร อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของยวนสีคิ้วในโลกสมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นอย่างไร และการวิเคราะห์กระบวนการนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในบริบทของสังคมโลกสมัยใหม่ควรจะทำอย่างไร ทำไม คำถามการวิจัยข้างต้นนี้จะได้รับการนำเสนอในรายงานการวิจัยชุดนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ยวนในชุมชนบ้านโนนกุ่มและบ้านสีคิ้วอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ระหว่าง พ.ศ. 2541-2544 คณะนักวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยาโดยเน้นการศึกษาเจาะลึกเฉพาะกรณีและพิจารณากระบวนการนิยามตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในฐานะที่สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการต่อรองช่วงชิงภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ยวนในพื้นที่ที่เรียกว่า "ชุมทางชาติพันธุ์" งานวิจัยชุดนี้เลือกใช้แนวการวิเคราะห์ที่เน้น "เรื่องเล่า" (narratives) และ "ความทรงจำ" (memories) ที่เกิดจากการสนทนาและปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลในชุมชนเป็นสำคัญ

ผู้วิจัยนำเสนอว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ใช่ลักษณะที่ตกทอดหรือหลงเหลือมาจากอดีต แต่เป็นความหมายทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการต่อรองช่วงชิงของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและชุมชน กระบวนการสร้างความหมายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เกิดขึ้นและดำเนินไปภายใต้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน หรือสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อยู่ในชุมชนเดียวกันหรือมาจากนอกชุมชน ในโลกสมัยใหม่ คำถามที่ว่าคนยวนสีคิ้วคือใคร อาจจะไม่สำคัญเท่ากับคนยวนที่เป็นสมาชิกของประชาคมท้องถิ่นและประชาคมชาติไทย คนยวนหรือสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ใดในโลกสมัยใหม่ย่อมมีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และ

วัฒนธรรมหลายอย่างหลายรูปแบบในตัวคนคนเดียว แต่ละคนย่อมมีทางเลือกในการสื่อสารหรือแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของตนด้วยช่องทาง เนื้อหาและบริบทที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นด้วยว่าพลังทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมจากภายนอกชุมชนมีส่วนสำคัญต่อการสร้างหรือผลิตความหมายทางชาติพันธุ์ใหม่ๆ มากขึ้นและเพิ่มความซับซ้อนหลากหลายให้กับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่มีอยู่เดิมมากขึ้น

คำหลัก : ยวน/ไทยวนสีดิ้ว อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ชุมทางชาติพันธุ์ เรื่องเล่า

Abstract

Who are the Sikhiew Tai Yuan? How have their modern ethnic identities been constructed? How and why have the cultural meanings of the Sikhiew Tai Yuan been defined and redefined over times? These research questions will be addressed in this research project. The authors had carried out a series of ethnographic fieldworks among the Tai Yuan ethnic group in Ban Nonkum and Ban Sikhiew, Amphur Sikhiew, Nakhon Ratchasima from 1998-2001. By viewing ethnic identities as cultural constructions, we emphasize on an analysis of narratives and memories concerning ethnic pasts and "lived experiences," given by our key informants or emerged from our conversations with them.

It is argued in this study that ethnic identities cannot be simply referred to by the description of primordial attachments or common given-nesses. Rather, they are narrative embodiments of the cultural meanings, which have been produced and reproduced through waves of ongoing symbolic and cultural contestations and highly dynamic interactions by members within the same ethnic group and between members and non-members of given ethnic groups within the contexts of the modern world. The issue of who are the Sikhiew Tai Yuan may not be as significant as the issue of how they have defined themselves, or

been defined by others, as members of their own local as well as national communities. This research project indicates that, in the [post]modern world, it is possible for an individual to hold multiple identities. A member of an ethnic group will likely have more complex diversified cultural channels, messages, and contexts to express his or her own ethnic roots as well as elusive, multi-layer cultural identities or selves. The authors also point out that external economic, political, and cultural forces have gained more momentum to redefine or alter pre-existing ethno-cultural identities in the modern world to an extent that, sometimes, are far beyond their cultural roots or pasts.

Keywords : Yuan/Tai Yuan, ethnic identity, ethnic junction, narrative, memory

บทนำ
อัตลักษณ์ในเรื่องเล่า

Anthony Giddens นักสังคมวิทยาผู้มีชื่อเสียงชาวอังกฤษได้เรียก "เรื่องเล่า" (narrative) ที่บรรจุเอาอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางจิตวิทยา พื้นฐานทางครอบครัว และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของผู้เล่าไว้ว่า "เรื่องเล่าของตัวตน" (narrative of the self) ท่านอธิบายว่า เรื่องเล่าของตัวตนหมายถึง "เรื่องเล่าใดๆ ที่เป็นสื่อสะท้อนอัตลักษณ์ (self-identity) ของผู้เล่าออกมาและทำให้อัตลักษณ์นั้นได้รับการทำความเข้าใจในมิติที่ลุ่มลึก ทั้งโดยตัวผู้เล่าเองและโดยคนอื่น" (Giddens 1991:243) Giddens ได้นำเสนอมโนทัศน์ชุดนี้เพื่อใช้ทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและจิตวิญญาณของปัจเจกบุคคลกับความทันสมัยในโลกยุคทุนนิยมตอนปลาย ความทันสมัยนั้นมีหลายโฉมหน้า แต่ที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงและบาดลึกลงไปในวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลมากที่สุดน่าจะได้แก่ กระแสบริโภคนิยม กระแสทุนนิยมข้ามชาติ และกระแสโลกาภิวัตน์ ท่านมองเห็นว่าตัวตนของปัจเจกบุคคลในโลกยุคหลังทันสมัยนั้นเป็นผลผลิตของการต่อรองและแรงผลักกระแทกของความทันสมัย ชีวิตของผู้คนในสังคมโลกสมัยใหม่จึงถูกตัดขาดจากพื้นฐานของประเพณี ชุมชนและโลกทัศน์พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องสถานที่ เวลา และความหมายในสังคมยุคก่อนหน้า ท่านเชื่อว่าเรื่องเล่าของตัวตนจะเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เราเข้าถึงและมองเห็นอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของปัจเจกบุคคลในโลกสมัยใหม่ได้

แม้ว่า Giddens จะไม่ได้กล่าวถึงมิติทางชาติพันธุ์ในความคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่าของตัวตนของท่าน แต่มโนทัศน์สำคัญชุดนี้สามารถนำมา

ใช้ในการอธิบายเรื่องเล่าต่างๆ ที่พวกเราได้รับฟังมาจากคนยวนสีคิ้วและโนนกุ่ม ตัวตนในเรื่องเล่าอาจปรากฏออกมาในหลายลักษณะ ชาวบ้านที่พวกเราไปสัมภาษณ์เล่าเรื่องอะไรต่างๆ ที่พวกเราอยากรู้ให้ฟังมากมายหลายเรื่อง เช่น ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน การจับจองที่ดิน การติดต่อสัมพันธ์กับเจ๊ก ลาวนอกและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น แต่สิ่งหนึ่งที่พวกเราค่อนข้างแน่ใจก็คือ *ในเรื่องเล่าเหล่านี้บรรจุไว้ซึ่ง "ตัวตน" ของผู้เล่าไว้อย่างต่อเนื่อง* เพราะเรื่องเล่าทั้งหมดเป็นเรื่องราวของตัวผู้เล่าเอง ญาติพี่น้องของตัวเอง เพื่อนบ้านของตัวเองและที่สำคัญสะท้อนถึงชุดของประสบการณ์ชีวิตและโลกทัศน์ของตัวเอง ตา ยายหรือพ่อใหญ่แม่ใหญ่บ้านโนนกุ่มอาจจะเล่าถึงเล่ห์เหลี่ยมทางการค้าของเจ๊ก อาจจะเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านที่ลูกหลานต้องไปทำงานข้างนอกชุมชนมากขึ้น อาจจะพรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ในอดีตของลำตะคองหรือป่าใหญ่ดงพญาเย็น แต่ท้ายที่สุด *ในเนื้อเรื่องเหล่านั้น ผู้เล่าบอกถึงตัวเองมากกว่าอย่างอื่นบอกถึงความเป็นตัวตนของตัวเองมากกว่าคนอื่น และบอกความในใจที่เต็มไปด้วยความรู้สึกเสียดาย "อดีต" ที่ทรัพยากรธรรมชาติเคยมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ความไม่พอใจต่อเล่ห์เหลี่ยมการเอารัดเอาเปรียบของเจ๊กและเจ้านาย และความวิตกกังวลเกี่ยวกับอนาคตที่ไม่แน่นอนของตนเอง ครอบครัวและชุมชนที่กำลังเปลี่ยนไป*ผู้เล่าบอกความหมายเหล่านี้ผ่านอารมณ์ความรู้สึก บอกผ่านน้ำเสียง บอกผ่านคำหลักที่พูดออกมา หรือบอกผ่านภาษาท่าทางในขณะที่พูด

คำถามสำคัญที่ตามมาก็คือ พวกเราในฐานะนักเรียนทางมานุษยวิทยาจะจับใจความ "เรื่องเล่าของตัวตน" ได้อย่างไร เรื่องเล่าของตัวตนมีนัยสำคัญอย่างไรต่อวงวิชาการมานุษยวิทยา

Jose Saramago พ่อเฒ่านักเขียนชาวโปรตุเกสวัย 80 ปีและ

นักเขียนรางวัลโนเบล สาขาวรรณกรรมประจำปี พ.ศ. 2541 ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ *The New York Times* ถึงเบื้องหลังของความสำเร็จในงานวรรณกรรมของท่านว่า สิ่งหนึ่งที่เป็นหัวใจในการค้นหารูปแบบและแนวการเขียนที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท่านก็คือ การฟังภาษาพูดของชาวไร่ชาวนา (peasant speech) อย่างพินิจพิเคราะห์ ฟังเรื่องเล่าที่ชาวไร่ชาวนาที่ไม่รู้หนังสือ อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ แล้วท่านก็ทดลองเขียนตามนั้น เขียนด้วยการคงเอกลักษณ์ของภาษาพูดและเขียนด้วยความตั้งใจที่จะสื่อความหมายของเรื่องเล่าและสื่อสำเนียงภาษาพูดไว้ในงานเขียนของท่าน เช่น เขียนโดยไม่ต้องใช้เครื่องหมายวรรคตอนเพื่อให้คงความเป็นภาษาพูดไว้ให้ได้มากที่สุด Saramago บอกว่าท่านเขียนเรื่องที่ชาวไร่ชาวนาเล่าให้ท่านฟังแล้วกลับไปเล่าเรื่องที่ท่านเขียนให้คนเล่าฟัง วิธีการเช่นนี้ทำให้ท่านได้ค้นพบเสียงพูด[และความหมายที่แท้จริง]ของผู้เล่า (voice of the narrator) (Riding 1998)

พวกเราได้แง่คิดจากพ่อเฒ่านักเขียนรางวัลโนเบลท่านนี้ในการทำความเข้าใจสิ่งที่ได้มาจากการนั่งฟัง นั่งจด นั่งถามและนั่งคิดทบทวนบันทึกสนามจากการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนแห่งบ้านสีคิ้วและโนนกุ่ม พวกเราออกจะเห็นด้วยกับพ่อเฒ่านักเขียนรางวัลโนเบลท่านนี้ว่า คำพูด สำเนียง ลีลา ท่วงทำนองและจังหวะจะโคนของการพูดในขณะที่ชาวบ้านให้สัมภาษณ์นั้น เป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องเล่า บางทีการให้ความสำคัญเฉพาะความหมายหลักที่ปรากฏในคำพูดที่นักมานุษยวิทยาเข้าใจและอยากได้ยินเพียงอย่างเดียวอาจทำให้เราพลาดอะไรไปอีกหลายอย่าง นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการจำนวนมาก (รวมถึงพวกเราด้วย) คุ้นเคยกับการแปลงคำพูดและความหมายจากคำบอกเล่าของชาวบ้านให้เป็นภาษาของตัวเอง และเชี่ยวชาญอย่างมากกับการจัดระบบเรื่องสถานที่

กาลเวลาและข้อเท็จจริงต่างๆ ให้สอดคล้องกับระบบการวิเคราะห์ทางวิชาการ เช่น ตรวจสอบปี พ.ศ. ให้ถูกต้องกับหลักฐานทางราชการหรือแหล่งอื่นที่มีการบันทึกไว้ หรือจัดลำดับเวลาและสถานที่ก่อนหลังตามระบบความรู้ของตัวเอง พวกเราไม่ได้ปฏิเสธวิธีการทำงานของนักวิชาการดังกล่าว แต่อยากจะชี้ให้เห็นว่า การมุ่งค้นหาข้อเท็จจริงและคำอธิบายเชิงประจักษ์มากจนเกินไป อาจทำให้เราพลาดความหมายและความเข้าใจในมิติที่ลุ่มลึกและในมิติของชาวบ้านผู้เล่าเรื่องก็เป็นไปได้ พวกเราพยายามฟังและค้นหาความหมายจากเรื่องเล่าของตัวตนของยวนสีคิ้วและโนนกุ่มควบคู่ไปกับการค้นหาข้อเท็จจริงและคำอธิบายเชิงประจักษ์

แง่คิดที่ได้จากการอ่านบทสัมภาษณ์ของ Jose Saramago ทำให้เรานึกถึงเสน่ห์ของภาษาพูดและอคติของนักวิชาการที่ถูกอำนาจและมนต์สะกดของภาษาเขียนครอบงำ จนทำให้ความหมายและสถานะของภาษาพูดด้อยลงไปอย่างมากในปัจจุบัน (โปรดดู ส. ศิวรักษ์ 2540) บางครั้งพวกเรารู้สึกว่านักวิชาการโดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาให้ความสำคัญกับภาษาพูดน้อยเกินไป ทั้งๆ ที่ข้อมูลภาคสนามเกือบทั้งหมดก็มาจากคำพูดและเรื่องเล่าของชาวบ้านงานวิจัยภาคสนามของนักมานุษยวิทยาแท้ที่จริงก็คือการเสาะหา รวบรวม และทำความเข้าใจความหมายของเรื่องเล่า งานเขียนของนักมานุษยวิทยาอาจให้มิติและมุมมองที่ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น หากเราเอาใจใส่กับเรื่องเล่าและคำพูดหรือภาษาพูดของชาวบ้าน/ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าที่เป็นอยู่ ในแง่นี้นักมานุษยวิทยาอาจจะต้องเรียนรู้จากนักเขียนหรือนักแต่งนวนิยายก็เป็นได้ ยกตัวอย่างเช่น เสน่ห์ที่ทำให้นวนิยายรางวัลซีไรท์เล่มแรกของประเทศไทยเรื่อง "ลูกอีสาน" ของคำพูน บุญทวี (2519) กลายมาเป็นอมตนิยายของวงวรรณกรรมไทยนั้น น่าจะอยู่ที่ความสามารถของผู้เขียนในการรักษาท่วงทำนองและลีลาภาษาพูดของชาวบ้านอีสาน

เมื่อประมาณ 60–70 ปีที่ผ่านมาให้คงอยู่ในรูปของงานเขียน คำพูดที่สั้น ซื่อ กระชับ รัดกุม และเต็มไปด้วยคำศัพท์พื้นถิ่นชวนให้ผู้อ่านนึกถึงสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตในท่ามกลางความแร้นแค้นของธรรมชาติ แต่ผู้คนในหมู่บ้านโคกอีแหลวของบักคูนและญาติพี่น้องต่างก็สัมพันธ์กันอย่างตรงไปตรงมา เปิดเผย และอบอุ่นเท่าที่เพื่อนร่วมชะตากรรมในถิ่นกำเนิดเดียวกันพึงมีต่อกันและกัน

ภาษาพูด คำพูด หรือเรื่องเล่าสื่อความหมายที่สอดคล้องและใกล้ชิดกับโลกและความเป็นจริงของผู้พูดมากที่สุด คนพูดเห็น คิดหรือมีประสบการณ์มาอย่างไรก็เล่าหรือพูดออกไปอย่างนั้น แน่นอนว่าผู้พูดแต่ละคนจะต้องกลั่นกรอง เลือกสรรและนำเสนอเรื่องราวจากมุมมองของตนเอง มีความคิดหรือประสบการณ์อีกจำนวนมากที่ผู้พูดแต่ละคนไม่สามารถพูดออกมาได้ทั้งหมดโดยเฉพาะเมื่อพูดต่อหน้าของนักมานุษยวิทยาซึ่งเป็นคนแปลกหน้าสำหรับพวกเขา แต่คำพูดหรือเรื่องเล่าของชาวบ้านก็เป็น "ตัวแทนชั้นต้นของความเป็นจริง" (primary representation of reality) หรือเป็นหลักฐานชั้นต้นในความหมายของนักประวัติศาสตร์

นักมานุษยวิทยาหรือนักวิชาการสาขาต่างๆ มักจะคุ้นเคยกับการตรวจสอบหาข้อเท็จจริงจากคำพูดหรือเรื่องเล่าของชาวบ้าน คำพูดหรือเรื่องเล่าของชาวบ้านไม่ได้รับการยอมรับในทันที แต่ถูกนำมาใช้ประกอบกับหลักฐานที่บันทึกเป็นข้อเขียนไว้แล้ว ในแง่นี้ นักมานุษยวิทยาหรือนักวิชาการส่วนใหญ่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาให้ความสำคัญกับภาษาพูดหรือคำพูดน้อยกว่าภาษาเขียน ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม พวกเราเชื่อว่านักวิชาการจำนวนมากทำงานภายใต้กรอบประเพณี ความคิดและความเชื่อมั่นที่พวกเขามีต่ออำนาจของภาษาเขียน อะไรก็ตามที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ข้อมูลหรือเรื่องราวนั้นดูเหมือนจะมีมนต์ขลัง สง่างาม

น่าเกรงขามและน่าเชื่อถือ ในขณะที่ข้อมูลที่เป็นเรื่องเล่าจากปากคำของชาวบ้านมักจะถูกนำมาใช้ด้วยความเคลือบแคลงสงสัย หรือบ่อยครั้งก็ถูกละเลย หรือต้องนำมาดัดแปลงแต่งเติมเพื่อให้สอดคล้องกับบันทึกหรือเอกสารข้อมูลที่มีอยู่ก่อนแล้ว

เรื่องเล่าของตัวตนหรือการค้นหาและทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จากเรื่องเล่าของยวนสีคิ้วและโนนกุ่มเป็นหัวใจของงานวิจัยชุดนี้ พวกเราอาจจะไม่ได้ไกลถึงขั้นรูปแบบการนำเสนอของนักเขียนนวนิยายและไม่ได้วิเคราะห์คำพูดแบบเจาะลึกอย่างที่นักภาษาศาสตร์กระทำกัน แต่พวกเราพยายามนำเสนอคำพูด ภาษาพูดและภาษาเขียนของคนในชุมชน (ในบางกรณี) ในฐานะที่เป็นเรื่องเล่า พวกเราเชื่อว่า ในเรื่องเล่านั้นมีพลังอำนาจในการผลิตซ้ำและทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ตัวตนและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาติพันธุ์ไทยวนในอาณาบริเวณที่เราเรียกว่า "ชุมทางชาติพันธุ์" ตลอดระยะเวลากว่าหนึ่งศตวรรษ (2440–2542) ที่ผ่านมา

อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว มีมาพร้อมกับจุดเริ่มต้นของกลุ่มชาติพันธุ์ แล้วถูกส่งผ่านมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นก่อนมาถึงรุ่นปัจจุบันจริงหรือ คนรุ่นหลังมีหน้าที่หลักในการรักษา ธำรงและสืบทอดอัตลักษณ์ให้คงอยู่ต่อไปใช่หรือไม่ ถ้ารักษาอัตลักษณ์ไว้ได้แสดงว่าอัตลักษณ์ต้องเป็นอะไรสักอย่างเหมือนสิ่งของที่มีอยู่แล้วจริงสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็เชื่อมั่น รู้สึกและสามารถสัมผัสสิ่งนั้นร่วมกันได้

งานวิจัยชิ้นนี้เริ่มต้นด้วยสมมติฐานและแนวทางในการวิเคราะห์เกี่ยวกับอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ที่แตกต่างออกไปจากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งของ ไม่ใช่สำนึกหรือความรู้นามธรรมที่มีรูปร่างหรือคุณลักษณะที่แน่นอน ชัดเจนที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาหลายยุคหลายสมัยและหลาย

ชั่วอายุคน ที่สำคัญ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งที่จะต้องเก็บรักษา อนุรักษ์ หรือดูแลรักษาไว้ให้เหมือนเดิม ไม่ผุกร่อนบุบสลายหรือแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา (โปรดดู นิติ ภวัครพันธุ์ 2541:215-252)

พวกเรามองเห็นว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งเหมือนกับองค์ประกอบอื่นๆ ในระบบวัฒนธรรม นั่นคือ เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นด้วยระบบการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมแต่ละแห่ง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นเรื่องของการนิยามตัวเองควบคู่ไปกับการถูกนิยามโดยคนอื่น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีชีวิตเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ถูกสร้างขึ้น ถูกลืม และถูกทำให้เลือนหายไปจากความทรงจำสลับไปกับการถูกทำลายล้างและกดบังคับ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีที่ตั้งอยู่ในระบบความคิด ระบบการให้ความหมายและระบบสัญลักษณ์ของแต่ละสังคม คนเราเรียนรู้และทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านกระบวนการอบรมสั่งสอนโดยสถาบันครอบครัวและสถาบันอื่นๆ ในสังคม ขณะเดียวกันก็เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในการติดต่อสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ นอกอาณาบริเวณของกลุ่มชาติพันธุ์

ในบริเวณชุมทางชาติพันธุ์ เช่น พื้นที่จังหวัดนครราชสีมา สระบุรี และจังหวัดใกล้เคียง อัตลักษณ์มีลักษณะเลื่อนไหล ยืดหยุ่น ต่อรองและเต็มไปด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงค่อนข้างสูง ในโครงการวิจัยนี้พวกเราชี้ให้เห็นว่า ความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ของชาวยวนสีคิ้วและโนนกุ่มเป็นผลผลิตของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การเมืองและเศรษฐกิจของท้องถิ่น คนยวนสีคิ้วและโนนกุ่มเป็นเพียงสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่อยู่รวมกับสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์อื่นโดยเฉพาะลาวอีสาน ไทยโคราช และเจ๊ก บริบทของการอยู่ร่วมกันในชุมทางชาติพันธุ์ดังกล่าวนั้น เป็นสังคมที่เปิดพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามา

ของทางรถไฟ โรงสีและการค้าข้าว นายฮ้อยและการค้าวัวควาย ถนนมิตรภาพ โรงเลื่อยและการเปิดป่าดงพญาเย็น พืชเศรษฐกิจ หรือแม้กระทั่งยุคทองของการค้าอสังหาริมทรัพย์ เมื่อทศวรรษที่ 2530-2540 การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดพลวัต การต่อรอง การปรับเปลี่ยนครั้งสำคัญ คนจากกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายมีโอกาสมาอยู่ร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สินค้านานาชนิดที่ผลิตขึ้นถูกกำหนดมูลค่าและแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน และอำนาจในนามของระบบราชการและระบบทุนนิยมก็ปรากฏตัวขึ้นแล้วค่อยๆ แผ่ขยายอิทธิพลเข้าครอบงำวิถีชีวิตของชาวบ้านในบริเวณชุมทางชาติพันธุ์

พวกเรามองเห็นว่า หนทางสำคัญในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในบริเวณชุมทางชาติพันธุ์อาจทำได้ 2 แนวทาง ได้แก่ แนวทางแรก พิจารณาอัตลักษณ์ที่กำลังเลือนหาย (vanishing identities)[1] โดยยึดเอาประเพณี วิถีชีวิตและสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่างๆ ที่เคยเป็นมาในอดีตเป็นที่ตั้ง แล้วเปรียบเทียบว่าอัตลักษณ์ดังกล่าวยังคงอยู่หรือไม่ มีอะไรบ้างที่สูญหายหรือถูกละเลยไป แนวทางนี้มักจะมีนัยของการพิจารณาอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นสิ่งของ เป็นส่วนหนึ่งของตัวตนที่ค่อนข้างจะคงที่ตายตัว ไม่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและเป็นการสรุปแบบเหมารวมหรือสร้างภาพลักษณ์ที่แน่นอนว่าความเป็นชาติพันธุ์แต่ละอันควรจะประกอบด้วยอะไรบ้าง แนวทางที่สอง พิจารณาอัตลักษณ์ที่กำลังผุดบังเกิดหรือถูกสร้างขึ้นมาใหม่ (emerging identities)[2] แนวทางนี้พิจารณาอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็น

[1] พวกเราใช้ประโยชน์จากงานเขียนของ Ivy (1995) ในการคิดทบทวนเกี่ยวกับ "วาทกรรมของสิ่งที่กำลังเลือนหาย" (discourses of the vanishing) แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

[2] การใช้คำว่า "ผุดบังเกิด" (emergence) ปรากฏอยู่ในข้อเขียนของประเวศ วะสี (2541) พวกเราประยุกต์เอาคำศัพท์ของท่านมาใช้ในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นจากการเรียนรู้และผสมผสานจากหลายองค์ประกอบในสังคม พวกเราใช้อัตลักษณ์ผุดบังเกิดในการตอบโต้ความคิดของนักวิชาการและนักอนุรักษ์วัฒนธรรมบางกลุ่มที่บอกว่าอัตลักษณ์สูญหายหรือถูกทำลายไปแล้ว หรือคนรุ่นหลังไม่สามารถรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์/วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้

ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็เหมือนกับองค์ประกอบของวัฒนธรรมอย่างอื่นที่เป็นผลผลิตของมนุษย์และต้องเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง อัตลักษณ์เป็นภาพความคิดทางนามธรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยพิจารณาผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น พิธีกรรมทางศาสนา การแต่งกาย ภาษา อาหารการกิน อาชีพหรือวิถีชีวิตอื่นๆ ที่สร้างความเป็นตัวของตนเองและบ่งบอกถึงความเหมือนของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ขณะเดียวกันสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องหมายบอกอัตลักษณ์ก็สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องแบ่งแยก "พวกเรา" ออกจาก "พวกเขา" ได้ด้วย อัตลักษณ์ไม่ใช่ผลผลิตที่ได้รับการสืบทอดมาจากอดีตแต่เป็นการสร้างขึ้นใหม่และตีความหมายใหม่โดยใช้อดีตเป็นพื้นฐาน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จะมีรูปร่างหน้าเป็นอย่างไรย่อมแยกไม่ออกจากสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์นั้นในช่วงเวลานั้น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยังเป็นเรื่องของการสร้างใหม่ การต่อรอง การปรับเปลี่ยนและการปะทะสังสรรค์ระหว่างสมาชิกจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ชุมชนเดียวกันและชุมชนเพื่อนบ้าน ดังเช่น กรณีของยวนสีคิ้วและเพื่อนบ้านจากต่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่พวกเรานำเสนอในรายงานวิจัยชุดนี้

พวกเราเลือกที่จะพิจารณาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของยวนสีคิ้วจากแนวทางที่สอง พวกเราค้นพบว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สำคัญของยวนสีคิ้วเป็นผลมาจากการต่อรองและหล่อหลอมจากเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมหลายประการ ได้แก่

ประการแรก ยวนสีคิ้วและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่สีคิ้วและโนนกุ่มในฐานะที่ต่างฝ่ายต่างก็เป็นคนพลัดถิ่น (displaced people) และนำเอาวัฒนธรรมพลัดถิ่น (displaced cultures) มาเป็นสื่อกลางใน

การติดต่อปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ประการที่สอง ในชุมทางชาติพันธุ์ ผู้คนไม่ได้มีงานหลักในการอนุรักษ์ สืบสานหรือสืบทอดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แต่จะให้ความสำคัญกับการสร้างใหม่ (reinventing) การต่อรอง (negotiating) และการปรับเปลี่ยนเพื่อให้ได้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในบริเวณชุมทางชาติพันธุ์

ประการที่สาม ในชุมทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของเมืองหน้าด่าน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของรัฐและทุนนิยมสมัยใหม่ อัตลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับและโดดเด่นที่สุดน่าจะเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่ยึดกุมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองในท้องถิ่นที่ประสานสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในระดับชาติและนานาชาติ ในกรณีของสีคิ้วและโนนกุ่ม เรามองไปที่การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของเจ๊กภายใต้การสนับสนุนของข้าราชการและนักการเมืองในท้องถิ่น ดังที่ปรากฏในลัทธิพ่อพญาสี่เขี้ยว ลัทธิพ่อพญาร่มเขียว รวมทั้งกรณีของวัตสรพงศ์และลัทธิพิธีหลวงปู่โตที่เติบโตมาควบคู่กับกระแสพุทธพาณิชย์ของสังคมไทยสมัยใหม่และแทรกตัวเข้ามาประกาศความยิ่งใหญ่ในฐานะอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุดล่าสุดในดินแดนของชุมทางชาติพันธุ์แห่งนี้

ประการที่สี่ ในชุมทางชาติพันธุ์ คนยวนสีคิ้วและผู้คนในบริเวณดังกล่าวต่างก็ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่ทับซ้อนกันหลายชุด (multiple ethno-cultural identities) เช่นเดียวกับสมาชิกของสังคมโลกและรัฐชาติสมัยใหม่ทั่วไป คนยวนสีคิ้วต่างก็นิยามตัวเองด้วยอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมหลายชุด พวกเขาเป็นยวนในท่ามกลางคนลาว ไทโคราช คนสยามและเจ๊ก ขณะเดียวกันก็

เป็นคนไทยหรือประชากรของรัฐชาติไทยสมัยใหม่ รวมทั้งแต่ละคนก็มี อัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ หน้าที่การงานและกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมอื่นๆ อีกหลายชุด ในชุมทางชาติพันธุ์และในโลกสมัยใหม่ ดูเหมือนว่าเป็นไปได้ที่ทุกคนจำเป็นต้องมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายทับซ้อนเช่นนี้เพื่อปรับตัวและดำรงชีวิตในโครงสร้างสังคมที่หลากหลายและเต็มไปด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

ประการสุดท้าย อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมจะมีความหมายชัดเจนที่สุด หากเรื่องเล่า ความทรงจำและประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลได้รับการพิจารณาอย่างละเอียด เรื่องเล่าและประสบการณ์ชีวิตของคนเล็กๆ ในแต่ละชุมชนได้เปิดเผยให้พวกเราได้มองเห็นถึงชีวิตจิตใจและเส้นทางของแต่ละคนที่ผ่านร้อนผ่านหนาว และมีกระบวนการเรียนรู้และสรุปบทเรียนของแต่ละคนไปในตัว ชีวิตเล็กๆ ในพื้นที่ของชุมทางชาติพันธุ์เล็กๆ เมื่อรวมกันเข้าน่าจะช่วยให้เรามองเห็นภาพของอัตลักษณ์หรือตัวตนที่ใหญ่ขึ้น กว้างขวางขึ้น และชัดเจนมากขึ้นภายใต้บริบทและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ชุดหนึ่ง ดังที่ปรากฏในกรณีของเส้นทางชีวิตของคนยวนบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มทั้ง 4 ท่านที่พวกเราได้นำเสนอในบทที่ 6 ของรายงานการวิจัยเล่มนี้

บทที่ 1
เรื่องเล่าและความทรงจำ: เบื้องหลังของการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของยวนสีคิ้ว

สรพงศ์ ชาตรี-ดวงเดือน จีไธสงค์-ครูแหม่ม: พลวัตของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยวนสีคิ้ว

"... ผมจัดงานที่นี่[วัดบ้านโนนกุ่ม] 10 ปีเต็มๆ แล้วครับ หน้าแล้งทอดผ้าป่า หน้าหนาวทอดกฐินไม่เคยขาด... ขอเชิญพ่อแม่พี่น้องทำบุญร่วมกับสรพงศ์ ชาตรีเพื่อสร้างรูปหล่อของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) *องค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก*...รถบัสจากกรุงเทพฯ เข้ามาหลายคันแล้วในนามของสรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จีไธสงค์ขอต้อนรับทุกท่านที่มาร่วมทำบุญวันนี้ด้วยความยินดีและซาบซึ้งในน้ำใจเป็นอย่างยิ่ง การสร้างรูปหล่อหลวงปู่โตและวิหารยังต้องการทุนทรัพย์อีกเยอะ ท่านผู้มีจิตศรัทธาท่านใดที่บริจาค 100,000 บาทขึ้นไปจะได้เป็นเจ้าภาพร่วมกับผมทันที... เงินสด ทองแท่งหรือทองรูปพรรณเรารับบริจาคทั้งนั้น เราต้องใช้เงินอีกนับร้อยล้านบาทซึ่งเงินจำนวนมหาศาลขนาดนี้สรพงศ์คนเดียวทำไม่ได้หรอกครับ เราต้องช่วยๆ กัน มากบ้างน้อยบ้างไม่ว่ากัน ทำบุญร่วมกันตามแต่กำลังศรัทธาครับ... น้องๆ คนที่มาทำบุญแล้วให้จุดธูปบอกหลวงปู่ด้วยว่าหนูมาทำบุญแล้ว ผลบุญจะช่วยให้หนูอยู่เย็นเป็นสุขและร่ำรวย..."[1]

---

[1] สุริยา สมุทคุปต์. *บันทึกสนามบุญทอดผ้าป่าวัดบ้านโนนกุ่ม อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมา*, 31 ตุลาคม 2541.

ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ข้อความที่พวกเรายกมานี้เป็นส่วนหนึ่งที่พวกเราจดบันทึกมาจากเสียงบรรยายของดารายอดนิยมแห่งวงการบันเทิงไทย สรพงศ์ ชาตรี ในขณะที่ทำหน้าที่เป็นโฆษกแม่งานของบุญทอดผ้าป่าดาราที่วัดบ้านโนนกุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมาเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2541 พระเอกและดาราผู้โด่งดังตลอดกาลท่านนี้ได้ชื่อว่าเป็นดารานักบุญของวงการบันเทิงไทยมานาน สายใยสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งของเขากับดวงเดือน จีไชสงค์ รองนางสาวไทยอันดับหนึ่งประจำปี พ.ศ. 2530 (รุ่นเดียวกับชุติมา นัยนา นางสาวไทยประจำปีนั้น)[2] ดาราดวงเด่นบนจอเงินและลูกสาวบ้านโนนกุ่มที่คนยวนสีคิ้วภาคภูมิใจได้ชักนำให้สรพงศ์เข้ามามีบทบาทในการทำบุญและระดมทุนทรัพย์เพื่อพัฒนาสิ่งก่อสร้างและขยายเนื้อที่วัดบ้านโนนกุ่มนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา กำลังทรัพย์และผลบุญที่ดาราทั้งสองท่านสร้างขึ้นประกอบกับความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านโนนกุ่มและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้พลิกเปลี่ยนโฉมหน้าของวัดและหมู่บ้านโนนกุ่มไปอย่างมโหฬารจากวัดเล็ก ๆ ของชาวบ้านไทยวนที่พระเอกสรพงศ์เคยเรียกหลายครั้งหลายหนว่า "ยากจน"[3] เมื่อ 10 ปีที่แล้วได้กลายมาเป็นวัดที่เต็มไปด้วยสิ่งปลูกสร้างทางศาสนาที่วิจิตรบรรจงและโอ่อ่าหรูหราตระการตาราวกับเนรมิต สรพงศ์ ชาตรีได้ตั้งปณิธานไว้ว่าวัดแห่งนี้จะต้องเป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อของพระเกจิอาจารย์องค์ที่เขาเคารพและศรัทธาอย่างสุดขั้วหัวใจนั่นคือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

งานวิจัยชุดนี้ของพวกเราเลือกที่จะศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เล็กๆ ที่เรียกตัวเองว่า "ไทยวน" ในเขตอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมาและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ยวนสีคิ้วกระจายตัวอยู่หลายหมู่บ้านรอบ ๆ ตัวอำเภอ เช่น บ้านสีคิ้ว บ้านโนนกุ่ม บ้านน้ำเมา บ้านถนนคด และบ้านโนนทอง พวกเราเลือกที่จะ

---

[2] โปรดดูข้อมูลและรายละเอียดเกี่ยวกับการประกวดนางสาวไทยที่ http://www.geocities.com/mu88-porntip/

[3] อ้างแล้ว, บันทึกสนามเล่มเดียวกัน.

ทำงานในบ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่ม วัดบ้านโนนกุ่มนี้เองที่สรพงศ์ ชาตรี และดวงเดือน จิไธสงค์เข้าไปช่วยทำบุญอย่างแข็งขันตลอดระยะเวลาร่วมหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา

จากการร่วมสังเกตและร่วมกิจกรรมในวาระงานบุญต่าง ๆ ที่ดาราทั้งสองท่านจัดขึ้นหลายครั้งรวมทั้งได้ศึกษาชุมชนไทยวนแห่งนี้มาระยะเวลาหนึ่ง พวกเราเริ่มตั้งคำถามสำหรับการวิจัยว่า กิจกรรมการกุศลและความผูกพัน ที่ดาราทั้งสองท่านมีต่อไทยวนสีคิ้วนั้นเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างไรกับประเด็นคำถามเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของไทยวนสมัยใหม่ พวกเราพยายามค้นหาคำตอบต่อประเด็นคำถามที่ว่า ไทยวนคือใคร ยวนสีคิ้วคือใคร มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมอย่างไร อะไรที่ทำให้คนกลุ่มหนึ่งยึดถือร่วมกันเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของตนเอง อะไรที่ช่วยให้พวกเขานิยามตัวเองโดยแยกออกมาจากกลุ่มอื่น ๆ อะไรที่คนภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์นี้ใช้ในการนิยามพวกเขา ยวนสีคิ้วในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์คงอยู่ร่วมกับคนกลุ่มอื่นหรือชาติพันธุ์อื่นได้อย่างไรภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับโลก

แหม่มเป็นครูสอนและผู้ดูแลเด็กประจำโรงเรียนประถมศึกษา (แผนกชั้นเด็กเล็ก) ของบ้านโนนกุ่ม ใครๆ ก็เรียกเธอว่า "ครูแหม่ม" เธอเป็นเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันกับดวงเดือน จิไธสงค์ เคยเข้าโรงเรียนประถมชั้นเดียวกัน เมื่อตอนเป็นเด็กดวงเดือนกับเธอก็เคยร่วมขบวนฟ้อนรำและกิจกรรมของโรงเรียนหลาย ๆ อย่างมาด้วยกัน แต่ครูแหม่มไม่ได้มีวาสนาสูงส่งเท่ากับเพื่อนในวัยเยาว์ เธอไม่ได้เกิดมาเป็นดวงดารา เธอเป็นเพียงลูกสาวของคนงานโรงงานทอกระสอบสีคิ้วที่ตั้งอยู่เขตบ้านโคกมูลตุ่น ซึ่งไม่ไกลจากบ้านโนนกุ่มมากนัก แหม่มติดตามพ่อแม่ซึ่งมาจากจังหวัดลำปาง

เธอเติบโตที่สีคิ้วและแต่งงานมีครอบครัวอยู่ที่บ้านโนนกุ่ม พวกเรามีโอกาสสัมภาษณ์ครูแหม่มอย่างใกล้ชิดและเธอก็ให้การต้อนรับเป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาของการศึกษาภาคสนาม

> "คนไทยกรุงเทพฯ และคนโคราชบอกว่าคนบ้านโนนกุ่มเฮาเป็น 'ลาว' แต่คนบ้านโนนกุ่มเรียกตัวเองว่า 'ไทยวน' แล้วเรียกตัวแหม่มซึ่งมาจากลำปางว่า 'คนเมือง' ยวนบ้านโนนกุ่มนี้ไม่เหมือนกับ 'ญวน' หรือคนเวียดนาม"

แหม่มบอกกับพวกเราเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของชาวบ้านโนนกุ่ม ระหว่างการสัมภาษณ์เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม 2542 ที่ผ่านมา การที่คนโคราชกับคนกรุงเทพฯ เรียกไทยวนว่า "ลาว" นั้นเป็นเรื่องค่อนข้างตลกสำหรับเธอ บรรยากาศในการสัมภาษณ์วันนั้นค่อนข้างจะสนุกสนานเพราะผู้สัมภาษณ์ (สุริยา สมุทคุปต์ติ์และฌลาทิต อริยจารุกุล นักศึกษาช่วยวิจัยจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี) เป็นคนเมืองเชียงใหม่และคนยองจากลำพูนตามลำดับ พวกเรา "อู้กำเมือง" กันอย่างออกรสและเป็นกันเอง มีอยู่ตอนหนึ่งที่ครูแหม่มพูดขึ้นด้วยความขบขันเป็นพิเศษ เธอบอกว่า "...ตกลงแล้ว เฮาสามคนกะเป็น 'ลาว' ตามที่คนไทยกรุงเทพฯ กับคนโคราชฮ้อง ..." พูดจบประโยคนี้แล้วเธอก็หัวเราะขึ้นอย่างครื้นเครง พวกเราก็พลอยหัวเราะไปกับเธอด้วย

เสียงหัวเราะของครูแหม่มช่วยให้พวกเราได้ฉุกคิดอะไรขึ้นมาหลายๆ อย่างเกี่ยวกับเรื่องอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ที่พวกเราสนใจ เสียงหัวเราะของเธอเป็นผลมาจากความขบขันที่มีต่อการรับรู้และความเข้าใจที่ไม่ตรงกันใน

การนิยามชาติพันธุ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในท้องถิ่นของเธอ ประสบการณ์ชีวิตในวัฒนธรรมไทยวนสีคิ้วช่วยให้เธอได้เรียนรู้ว่าตัวเธอเองญาติพี่น้องและเพื่อนร่วมหมู่บ้านของเธอสามารถเป็นได้ทั้งคนเมือง คนยวน คนลาวและคนไทย (ในฐานะพลเมืองของประเทศไทย) ได้พร้อมกัน ประสบการณ์ในการนิยามตัวเองและถูกคนอื่นนิยามเช่นนี้เองที่หลายครั้งหลายหนได้สร้างความขำขันผสมกับความงุนงงสงสัยให้กับเธอ

ภาษาพูดของครูแหม่มและไทยวนสีคิ้วฟังดูออกจะแปร่งไปมากเมื่อเปรียบเทียบกับภาษากำเมืองหรือคำเมืองที่ใช้กันอยู่ในภาคเหนือปัจจุบัน สำเนียงพูดของไทยวนสีคิ้วฟังดูคล้ายกับว่าได้รับการผสมกลมกลืนกับภาษาถิ่นของไทโคราชและลาวอีสานค่อนข้างมาก ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวยวนบ้านโนนกุ่มหลายคนชื่นชมภาษากำเมืองที่พวกเราใช้กัน(อาจารย์สุริยากับฌลาทิต) ว่าฟังดูแล้วไพเราะเพราะพริ้งกว่าภาษาพูดของยวนสีคิ้วมาก ตัวครูแหม่มเองก็ยอมรับว่ายวนสีคิ้วถูกวัฒนธรรมไทยภาคกลาง ลาวอีสาน และไทโคราช "กลืน" ไปมากแล้ว ตัวอย่างที่เธอพูดถึงก็คือเรื่องอาหารการกิน เธอบอกว่าถ้าอยากจะกินอาหารยวนหรืออาหารเหนือก็ต้องไปหาซื้อจากร้านค้าแถวโรงงานทอกระสอบใกล้กับที่ตั้งของศาลจังหวัดสีคิ้ว เพราะแถวนั้นมีคนงานจากภาคเหนือตั้งรกรากอยู่ตั้งแต่สมัยที่โรงงานยังเปิดดำเนินการ (โรงงานดังกล่าวปิดกิจการเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา) อาหารเหนือ เช่น ลาบเหนือ แกงฮังเล ยำผักกาดดอง น้ำพริกอ่อง ไส้อั่ว ฯลฯ จึงพอหาซื้อได้บ้าง

อันที่จริง การปรากฏตัวของบทสนทนาภาษาคำเมืองของพวกเราทั้ง 3 คน ภาษาพูดของไทยวนรวมทั้งวัฒนธรรมของยวนสีคิ้วทั้งหมดที่พวกเราได้พบเห็นมานั้น อาจเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมพลัดถิ่น (displaced culture) เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ได้พลัดที่ พลัดหลงและพลัดพรากจากต้นกำเนิดเดิมในภาคเหนือของประเทศไทยเข้ามาอยู่ในดินแดนที่เป็น

รอยต่อระหว่างภาคกลางกับภาคอีสานหรือรอยต่อระหว่างที่ราบสูงโคราช บริเวณริมฝั่งลำตะคองกับที่ราบลุ่มของภาคกลาง วัฒนธรรมพลัดถิ่นและคนไทยวนพลัดที่เหล่านี้เองที่เป็นส่วนสำคัญที่สุดของพัฒนาการทางชาติพันธุ์ที่พวกเราให้ความสนใจเป็นพิเศษในงานวิจัยชุดนี้

บทบาทของดาราผู้ใจบุญในการระดมทุนทรัพย์เพื่อพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่ม เสียงหัวเราะของครูแหม่ม และการปรากฏตัวของพวกเราในหมู่บ้านไทยวนในฐานะนักเรียนมานุษยวิทยาที่พวกเรากล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการนำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ของไทยวนสีคิ้วในงานวิจัยชุดนี้พวกเราจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับเรื่องเล่า (narratives) ประสบการณ์ชีวิต (experiences) และความทรงจำ (memories) ของคนยวนและจะพิจารณาอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นพื้นที่ของการประดิษฐ์ (invention) และการต่อรองช่วงชิง (contestation) ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยสมัยใหม่ พวกเราเลือกศึกษาชาติพันธุ์ไทยวนจากเรื่องเล่า ประสบการณ์ชีวิต และความทรงจำที่มีส่วนในการประดิษฐ์และต่อรองช่วงชิงอัตลักษณ์ไทยวนสมัยใหม่จากกลุ่มคนหลายกลุ่ม เช่น ดารายอดนิยมที่เป็นคนภายนอกชุมชนอย่างสรพงศ์ ชาตรี หรือคนที่เกิดและเติบโต ในชุมชนแต่มีโอกาส ไปทำงานและอยู่อาศัยในกรุงเทพฯอย่างดวงเดือน จิไธสงค์ หรือคนที่ย้ายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของไทยวน

บ้านโนนกุ่มโดยการแต่งงานอย่างครูแหม่ม และพ่อใหญ่แม่ใหญ่ไทยวนที่ใช้เวลาทำมาหากินอยู่ในชุมชนและท้องถิ่นใกล้เคียง เรื่องเล่าและความทรงจำของผู้คนเหล่านี้ได้มีส่วนช่วยแต่งเติมให้สิ่งที่นักมานุษยวิทยาเรียกว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนสมัยใหม่เต็มไปด้วยสีสันและชีวิต

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: พื้นที่แห่งการประดิษฐ์และต่อรองช่วงชิง

แม้ว่าชาติพันธุ์ (ethinicity) และการศึกษาเกี่ยวกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) เป็นเนื้อหาสำคัญของวิชามานุษยวิทยามาตั้งแต่อรุณรุ่งของสาขาวิชาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่ศัพท์คำนี้และแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับความเหมือนและความแตกต่างของมนุษย์โดยการยึดเอาอัตลักษณ์เฉพาะตัวเฉพาะวัฒนธรรมยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังและแพร่หลายจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (Keyes 1997:152–154) เดิมทีเดียวนักมานุษยวิทยาศึกษากลุ่มชนพื้นเมืองในทวีปต่าง ๆ ทั่วโลกบนพื้นฐานของความแตกต่างทางเชื้อชาติ (race) ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของความเชื่อทางศาสนาและแนวคิดทฤษฎีวิวัฒนาการนิยมที่ทรงพลังของชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) ชาวยุโรปในยุครุ่งเรืองของการล่าอาณานิคมได้ประยุกต์เอาแนวคิดดังกล่าวไปใช้ในการแบ่งแยกความแตกต่างทางเชื้อชาติและสีผิว ในเวลานั้นทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรของยุโรปต่างก็ถูกครอบงำด้วยความเชื่อที่ว่าเชื้อชาติคอเคซอยด์ผิวขาวเป็นเชื้อชาติที่ฉลาดเข้มแข็ง และเจริญก้าวหน้าทางอารยธรรมมากที่สุดในโลก ชาวยุโรปยังเชื่อว่าเชื้อชาติของตนเป็นมนุษย์เพียงกลุ่มเดียวในจักรวาลที่พระผู้เป็นเจ้าทรง

สร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นผู้นำโลกทั้งทางจิตวิญญาณและสติปัญญา เชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของพวกเขาเป็นยอดปิรามิดของวิวัฒนาการของบรรดา สรรพชีวิตในจักรวาล การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การปฏิวัติอุตสาหกรรมและการบุกเบิกเส้นทางเดินเรือรอบโลกเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดของลัทธิล่าอาณานิคมของชาวยุโรปได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เทคโนโลยีและความรู้ที่เจริญก้าวหน้าได้ช่วยให้ชาวยุโรปชาติต่างๆ กลายมาเป็นผู้นำโลกทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมจนกระทั่งการท้าทายของสหรัฐอเมริกาในศตวรรษที่ 20 อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าศูนย์กลางอำนาจของโลกจะอยู่ที่ยุโรปหรือสหรัฐอเมริกา อำนาจของโลกสมัยใหม่ก็ยังคงรวมศูนย์อยู่ในโลกซีกตะวันตก ที่สำคัญความคิดเกี่ยวกับเชื้อชาติ สีผิวและการแบ่งแยกสังคมมนุษย์กลุ่มต่างๆ ตามลำดับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยียังคงมีอิทธิพลอย่างมากก่อนทศวรรษที่ 1950 วิชามานุษยวิทยาก็มีจุดกำเนิดและพัฒนาการในท่ามกลางวาทกรรมของความคิดและบริบททางการเมืองของโลกดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้

โดยพื้นฐานทางทฤษฎีแล้วมโนทัศน์เกี่ยวกับชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์มีความหมายค่อนข้างซับซ้อนและคลุมเครืออยู่ในตัว Tanabe (1991:3) อธิบายว่าความคลุมเครือเกี่ยวกับความหมายของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเป็นผลมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า อัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ "ถูกสร้างขึ้นด้วยกระบวนการที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง ไม่เพียงแต่แรงผลักดันจากภายนอกหรือการตั้งชื่อเอาเองของคนภายนอก แต่ยังถูกกำหนดโดยกระบวนการทางสังคมภายในกลุ่มที่พยายามสร้างภาพพจน์[ภาพลักษณ์]ของตนเองขึ้น" อย่างไรก็ตาม ความซับซ้อนและคลุมเครือดังกล่าวนี้ไม่ได้ทำให้มโนทัศน์ดังกล่าวนี้เป็นของต้องห้ามหรือไม่เร้าความสนใจทางวิชาการ ในทางตรงกันข้าม แนวคิด

เกี่ยวกับชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับความสนใจจากนักวิชาการอย่างแพร่หลายมานานอย่างน้อยก็นับตั้งแต่ยุคสมัยของ Max Weber (1864–1920) หรือปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อต้นศตวรรษที่ 20 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

Weber ปรมาจารย์ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาชาวเยอรมันเป็นนักวิชาการคนสำคัญที่ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มาตั้งแต่เริ่มแรก[4] แนวคิดทางทฤษฎีของท่านเป็นเสมือนต้นธารที่สำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์ในเวลาต่อมา ท่านชี้ให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นแหล่งที่มาของการกระทำทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจของมนุษย์ที่สำคัญแหล่งหนึ่งเช่นเดียวกับเหตุผลในระบบกฎหมาย ความศักดิ์สิทธิ์ของขนบธรรมเนียมประเพณีหรือคุณสมบัติพิเศษเฉพาะบุคคล (charisma) Weber (1978[1961]:389) อธิบายว่ากลุ่มชาติพันธุ์คือ "กลุ่มคนที่ยึดถือความเชื่อเชิงอัตวิสัยร่วมกันว่า พวกตนมีเชื้อสาย หรือต้นกำเนิดอันเดียวกัน (common descent) เพราะมีรูปร่างหน้าตาประเพณีและภาษาคล้ายคลึงกัน หรือมีความทรงจำร่วมกันเกี่ยวกับการตกเป็นเมืองขึ้นของกลุ่มอื่นและการอพยพย้ายถิ่นฐาน" ตามความคิดของท่านความหมายสำคัญของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อยู่ที่ "สำนึกหรือความรู้สึกในความเหมือนกัน" (sentiments of likeness) (Ibid.:390) และ "อัตลักษณ์แบบเหมารวม" (presumed identity) (Ibid.:389) การเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสืบสายเลือดในทางพันธุกรรมเหมือนกับเครือญาติ แต่เน้นสำนึกที่มีต่อกลุ่มและความเชื่อ

---

[4] ในบทความเกี่ยวกับลักษณะทางชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ของ Keyes (1997; 1995; 1992; 1981; 1976; คายส์ 2538) ท่านกล่าวว่างานเขียนที่เป็นเสมือนต้นธารทางความคิดและทฤษฎีของท่านได้แก่ Barth (1969); Geertz (1963); และ Leach (1954) พวกเรามองเห็นว่า ผลงานของ Max Weber น่าจะมีอิทธิพลในฐานะที่เป็นงานชุดบุกเบิกความสนใจทางวิชาการเกี่ยวกับชาติพันธุ์มาก่อนนักวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น พวกเราคิดว่า Weber ได้ปูพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์ไว้อย่างชัดเจน เช่น ความคิดเกี่ยวกับเชื้อสายเดียวกัน (common descent) อัตลักษณ์แบบเหมารวม (presumed identity) สำนึกหรือความรู้สึกในความเหมือนกัน (sentiments of likeness) ดังที่พวกเรากล่าวถึงในตอนที่ผ่านมา

ที่มีต่ออัตลักษณ์และสัญลักษณ์บางอย่างที่แต่ละกลุ่มเหมารวมเอาว่าฝังแน่นอยู่ในสำนึกของสมาชิกแต่ละคนมาตั้งแต่เกิด ท่านเชื่อว่าอัตลักษณ์และสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อใน "เกียรติยศ" (honor) บางอย่างที่สมาชิกในกลุ่มมีอยู่ร่วมกัน แต่คนภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์ไม่มี ชาติพันธุ์จึงแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดกับมโนทัศน์เรื่องเครือญาติหรือเชื้อชาติซึ่งยึดเอาการสืบสายเลือดและลักษณะร่วมทางพันธุกรรม เช่น สีผิว รูปร่าง ฯลฯ เป็นสำคัญ

นอกจากนี้ Weber (1958[1946]:173) ยังอธิบายด้วยว่ากำเนิดของสำนึกในเรื่องชาติพันธุ์มีพื้นฐานมาจากชุมชนทางการเมือง โดยเฉพาะพัฒนาการของรัฐชาติสมัยใหม่ แม้ว่าท่านจะไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการของการเกิดรัฐชาติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างละเอียด แต่ท่านก็ได้นำเสนอว่าชาติพันธุ์หมายถึงความเชื่อสำนึกและอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับชาติวงศ์ (common descent) ที่คนกลุ่มหนึ่งมีอยู่ร่วมกัน กลุ่มคนที่เชื่อในชาติวงศ์อันเดียวกันเพราะความเหมือนกันทางรูปพรรณสัณฐาน ประเพณีหรือความทรงจำเกี่ยวกับความยากลำบากหรือโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นกับบรรพบุรุษในระหว่างการย้ายถิ่นฐานหรือการตกเป็นเมืองขึ้นของคนกลุ่มอื่นหรือประเทศอื่นเรียกว่าสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ อัตลักษณ์หรือตัวตนร่วมกันเหล่านี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องมีหลักฐานยืนยันอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ แต่เป็นอัตลักษณ์ที่สมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์เชื่อและยอมรับร่วมกัน เป็นอัตลักษณ์ที่ทุกคนเหมารวมเอาว่ามีอยู่จริงหรือเหมือนกันจริงโดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ (presumed identity) Weber เชื่อว่า ชาติพันธุ์เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเป็นตัวตนของชาติหรืออัตลักษณ์แห่งชาติ รัฐชาติสมัยใหม่มีองค์ประกอบทางชาติพันธุ์ไม่เหมือนกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และ

เศรษฐกิจการเมืองเฉพาะของแต่ละแห่ง อย่างไรก็ตาม ท่านมองเห็นว่า สิ่งที่รัฐชาติสมัยใหม่มีอยู่ร่วมกันเกี่ยวกับชาติพันธุ์ก็คือ อารมณ์ความรู้สึกที่ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เต็มไปด้วยพลังอำนาจนั้นมักจะขึ้นอยู่กับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องของภาษา ความทรงจำร่วมกันในประวัติศาสตร์และการเมือง ความผูกพันกับลัทธิพิธีทางศาสนาเฉพาะอย่างและความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แนบแน่น (Weber 1978[1961]:390)

คำอธิบายของ Max Weber น่าจะให้ความกระจ่างชัดมากกว่า "คลุมเครือ" (fuzziness) ดังที่ Tanabe (1991:3) ได้กล่าวถึง ความจริงในวงวิชาการมานุษยวิทยายุคต่อมาก็น่าจะเป็นอย่างนั้นถ้าหากว่าสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองของโลกไม่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อนกว่าที่เคยเป็นมาในยุคสมัยของเวเบอร์ สงครามโลกครั้งที่สองและการสิ้นสุดของลัทธิอาณานิคมในทศวรรษที่ 1950 ได้ส่งผลให้เกิดรัฐชาติสมัยใหม่ขึ้นทั่วโลก การกำหนดพรมแดนรัฐชาติสมัยใหม่และอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองของรัฐใหม่ที่เข้ามาแทนที่ประเทศอาณานิคมตะวันตกได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยดำรงอยู่กึ่งอิสระกึ่งใต้อำนาจควบคุมของรัฐดั้งเดิมและรัฐบาลอาณานิคม กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ต้องถูกรื้อถอน พลัดพราก หรือเคลื่อนย้ายจากถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมโดยการกำหนดพรมแดนและอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองจากรัฐบาลกลางซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นตัวแทนของทุกกลุ่มชาติพันธุ์แต่เป็นตัวแทนเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองในขณะนั้น

นักมานุษยวิทยาโดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาอเมริกันในช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองได้พัฒนาแนวการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆทั่วโลกโดยเน้นความเหมือนและความแตกต่างกันของลักษณะทาง

วัฒนธรรมเฉพาะอย่าง (cultural traits) และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (area profiles) แนวการศึกษาดังกล่าวนี้ให้ความสำคัญกับลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมและการจำแนกกลุ่มวัฒนธรรมอย่างชัดเจนตามมาตรการหรือหลักเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นโดยนักมานุษยวิทยาและนักวิชาการสาขาอื่น ๆ ซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชน การเน้นความชัดเจนของลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมและเขตแดนทางภูมิศาสตร์ที่ว่านี้ก่อให้เกิดปัญหาที่ตามมาเพราะว่าในความเป็นจริงการนิยามกลุ่มชาติพันธุ์มีความซับซ้อนและไม่ได้แบ่งแยกแบบเด็ดขาดหรือตายตัว ลักษณะทางวัฒนธรรมที่นักมานุษยวิทยาในเวลานั้นให้ความสนใจไม่อาจนำมาใช้ในการแบ่งแยกกลุ่มชาติพันธุ์ได้เลย เพราะพรมแดนทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ลื่นไหลไม่ตายตัว ขณะเดียวกัน ลักษณะทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่เรียนรู้ ถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนข้ามกลุ่มชาติพันธุ์กันอยู่ตลอดเวลา เมื่อประกอบกับการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดนทางภูมิศาสตร์ของรัฐชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์เมื่อเทคโนโลยีการคมนาคมและการสื่อสารสมัยใหม่เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ประเด็นปัญหาเรื่องชาติพันธุ์และอัตลักษณ์จึงทวีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น (De Vos 1995:16; Keyes 1997:137)

Edmund Leach (1910–1988) เป็นนักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษคนสำคัญที่ออกมาโต้แย้งแนวการศึกษาที่ยึดเอาลักษณะทางวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ภาษา ศาสนาหรือวัฒนธรรมทางวัตถุเป็นเกณฑ์ในการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์รวมทั้งการกำหนดพรมแดนของสังคมหรือวัฒนธรรมแบบหยุดนิ่งตายตัวตามกระแสทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมที่กำลังรุ่งเรืองในทศวรรษที่ 1950–1960 ในผลงานเล่มที่มีชื่อเสียงของท่านเรื่อง *Political Systems in Highland Burma* (1954) ท่านนำเสนอเกี่ยวกับการนิยามและการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ว่า จากตัวอย่างการศึกษาภาคสนามในกลุ่ม

ชาติพันธุ์คะฉิ่นและฉานหรือไทยใหญ่ในตอนเหนือของพม่า เกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่งว่าสังคมหรือวัฒนธรรมแห่งหนึ่งที่เคยใช้ในการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาแบบดั้งเดิมนั้น "ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง" (1954:281) การให้ความสำคัญกับโครงสร้าง หน้าที่ และความสมดุลย์ของระบบสังคมที่นักมานุษยวิทยาสังคมในประเทศอังกฤษกระทำกันมาจนเป็นประเพณีไม่อาจช่วยให้เราเข้าใจความซับซ้อนของระบบการเมืองของคะฉิ่นและฉานได้เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้มีลักษณะทางวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ภาษา พิธีกรรม หรือเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายต่าง ๆ ผสมผสานกันอย่างใกล้ชิด เราไม่อาจทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมของคะฉิ่นได้ด้วยลักษณะเฉพาะตัวหรือศึกษาเฉพาะคะฉิ่นอย่างโดด ๆ โดยไม่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นหรือคะฉิ่นชุมชนใกล้เคียง ข้อเสนอของท่านก็คือ นักมานุษยวิทยาควรจะให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างตรงไปตรงมา ให้ความสนใจกับความเป็นจริงมากกว่าตัวแบบทางความคิดของนักมานุษยวิทยา เน้นความสำคัญกับความยืดหยุ่นของพรมแดนทางชาติพันธุ์ และบทบาทของการใช้อำนาจหรือความสัมพันธ์ทางการเมืองในการทำความเข้าใจพฤติกรรมทางสังคมของคน

ผลงานชุดต่าง ๆ ของ Keyes (1976; 1981; 1992, 1995; 1997) นับว่าเป็นความพยายามที่สำคัญในการทำความเข้าใจชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในทางทฤษฎีและการศึกษาภาคสนามต่อจากข้อเสนอ Leach (1954) ท่านไม่เพียงแต่ใช้ข้อเสนอของ Leach เป็นจุดเริ่มต้นในทางทฤษฎีหากยังพัฒนามโนทัศน์ของ Geertz (1963) เกี่ยวกับลักษณะทางชาติพันธุ์ที่ผู้คนเข้าใจร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหรือได้มาตามธรรมชาติ (presumed given-ness) หรือลักษณะทางชาติพันธุ์ที่เชื่อกันว่าติดตัวมาตั้งแต่สมัยปฐมบรมกัลป์หรือผูกพันกับนิยายปรัมปราที่เป็นต้นกำเนิดของ

เผ่าพันธุ์ (primordial attachment) ตามข้อเสนอของ Keyes นั้น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีนัยของความสัมพันธ์ทางสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของความผูกพันกับต้นกำเนิดของเผ่าพันธุ์และสิ่งที่เชื่อกันว่าติดตัวมา ตั้งแต่กำเนิด (1981:5) ขณะเดียวกัน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน สินค้าและบริการและข้อมูลข่าวสาร (1976:200) ในทัศนะของท่าน ชาติพันธุ์เป็นทั้งมรดกที่ตกทอดมาจากอดีตและสิ่งประดิษฐ์ ทางวัฒนธรรมที่ผู้คนต่างก็สร้างสรรค์ ดัดแปลง ยอมรับหรือปฏิเสธความหมาย ของชีวิตให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบันขณะและวิสัยทัศน์ที่สอดคล้องกับอนาคตของตนและกลุ่มชาติพันธุ์โดยรวม

ประเด็นสำคัญประการต่อมาที่ปรากฏอยู่ในผลงานของ Keyes ในระยะแรก (1976, 1981) เกี่ยวกับชาติพันธุ์ก็คือ ท่านชี้ให้เห็นว่า ชาติพันธุ์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สามารถพบได้ทุกหนทุกแห่งทั่วโลก ทั้งในประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ชาติพันธุ์ไม่ได้เกี่ยวข้องกับลักษณะทางพันธุกรรมแต่อย่างใด ดังนั้น ชาติพันธุ์จึงมีบทบาทสำคัญต่อการทำความเข้าใจประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของชาติพันธุ์ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง ผลงานของท่านในระยะหลัง (1992, 1995, 1997) ได้เพิ่มมิติของการวิเคราะห์ชาติพันธุ์โดยการให้ความสนใจกับการเกิดหรือล่มสลาย

ของรัฐชาติสมัยใหม่ ผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีของอำนาจ (technologies of power) ตามแนวคิดของ Foucault (1977) โดยผู้มีอำนาจในรัฐชาติสมัยใหม่ ความลื่นไหลยืดหยุ่นของพรมแดนและสำนึกทางชาติพันธุ์ จินตนาการและสำนึกทางชาติพันธุ์ที่เป็นผลมาจากระบบการศึกษามวลชนและเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ (cf. Anderson 1991[1983]; Thongchai Winichakul 1994) รวมทั้งความสามารถในการข้ามพรมแดนรัฐชาติของผู้คนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แรงงาน ผู้อพยพ นักท่องเที่ยว นักลงทุน นักบวช ฯลฯ (cf. Appadurai 1990) สถานการณ์ของโลกในทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เช่น การล่มสลายของประเทศคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก สงครามล้างเผ่าพันธุ์ในทวีปแอฟริกาและโครเอเชีย และกระแสที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ ล้วนแต่ส่งผลให้มิติต่าง ๆ เกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีความสำคัญมากขึ้นทั้งในทางวิชาการและในเวทีเศรษฐกิจการเมืองโลก

กล่าวโดยรวมแล้ว Keyes ให้ความสนใจกับชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมและเสนอให้พิจารณากระบวนการในการผลิตซ้ำหรือประดิษฐ์ (process of invention) มากกว่าการให้ความสนใจเครื่องหมายทางอัตลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะอย่าง (identity markers) การให้ความสำคัญกับกระบวนการประดิษฐ์อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของแต่ละกลุ่ม แท้ที่จริงก็คือ การตั้งคำถามว่าคนกลุ่มนั้นเป็นใครและมีความหมายอย่างไร เช่น คนไท/ไตหรือลื้อคือใคร Keyes (1992; 1995) ตอบคำถามข้างต้นนี้ว่าคนไท/ไตหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ก็คือกลุ่มคนที่ถูกนิยามหรือประดิษฐ์ขึ้นโดยพวกเขาเองและโดยคนอื่น ๆ ที่พวกเขาเข้าไปติดต่อสมาคมด้วย การตอบคำถามลักษณะนี้ก็ตรงกับที่ Thongchai Winichakul (1994:3-6) ได้นำเสนอไว้ว่าเป็นวิธีการให้คำนิยาม

อัตลักษณ์สองแบบ กล่าวคือ การนิยามตัวเองซึ่งมักจะออกมาในทางบวก (positive identification) กับการนิยามคนอื่นซึ่งอาจจะแสดงออกถึงความแตกต่าง การแบ่งแยก และหลายครั้งก็จะมีความหมายในทางลบ (negative identification) ตัวอย่างเช่น การที่เราเรียกตัวเองว่า คนไทย และเรียกคนต่างชาติว่าฝรั่งหรือแขก เป็นต้น

ข้อเสนอที่ปรากฏในผลงานทางวิชาการของ Keyes ในระยะหลังนี้ (1995;1997) เป็นส่วนหนึ่งของกระแสแนวคิดทางทฤษฎีที่เรียกร้องให้นักวิชาการให้ความสำคัญกับการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ทั้งจากทัศนะของคนในและคนนอก (emic and etic approaches) ทั้งมิติของการวิเคราะห์ที่เน้นเหตุผลและการอธิบายที่เป็นศาสตร์กับมิติของการวิเคราะห์ที่เน้นอารมณ์ความรู้สึก ความผูกพันและโหยหา ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จะไม่สมบูรณ์แบบหากละเลยหรือให้ความสำคัญเพียงด้านใดด้านหนึ่งของแนวการวิเคราะห์ที่กล่าวมาข้างต้น (Romanuccis and De Vos 1995; De Vos 1995) ทั้งนี้เพราะชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งของหรืออารมณ์ความรู้สึกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ชาติพันธุ์ในทัศนะของนักมานุษยวิทยาสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับทั้งสองส่วน ให้ความสำคัญกับสิ่งที่จับต้องมองเห็นได้มากพอๆ กับคราบน้ำตาและความทรงจำ เน้นคำบอกเล่าของแต่ละสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละคนมากพอ ๆ กับสัญลักษณ์ที่ทั้ง กลุ่มยึดถือร่วมกัน และที่สำคัญ ชาติพันธุ์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมในโลกยุคหลังทันสมัยมากพอ ๆ กับโลกยุคก่อนทันสมัยและยุคทันสมัย

สำหรับความเห็นของพวกเราแล้ว แนวคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปจากมโนทัศน์เกี่ยวกับอัตลักษณ์แบบเหมารวม (presumed identity) ของ Weber จากข้อวิจารณ์และผลงานของ Leach และมโนทัศน์เกี่ยวกับลักษณะที่

เชื่อกันว่าได้มาด้วยการเกิด (presumed given-ness) และลักษณะที่ผูกพันกับกำเนิดของชาติพันธุ์ (primordial attachment) ของ Geertz เรื่อยมาจนถึงข้อเสนอของ Keyes (1995) และ Romanucci-Ross and De Vos (1995) ที่เน้นความสำคัญทั้งสองด้านของการนิยามชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของแนวคิดทางทฤษฎีดังกล่าวก็ได้สะท้อนให้เห็นด้วยว่า ความหมายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันเสมอไป ชาติพันธุ์อาจมีความหมายหลายอย่างสำหรับคนอีกหลายคน ชาติพันธุ์ไม่ใช่จินตนาการหรือสัญลักษณ์ที่มีความหมายในเชิงเดี่ยว แต่มีความหมายหลากหลายขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ช่วงเวลาและสถานที่เฉพาะ ดังนั้น งานของนักมานุษยวิทยาก็คือ ต้องตระหนักถึงพัฒนาการของแนวคิดดังกล่าว ขณะเดียวกันก็ต้องพยายามประยุกต์แนวความคิดทางทฤษฎีดังกล่าวให้สอดคล้องกับสถานการณ์และความเป็นจริงในภาคสนามของตนเอง

พวกเราเห็นว่าการพิจารณาชาติพันธุ์ในลักษณะข้างต้นนี้ค่อนข้างจะเป็นการแบ่งแยกความเป็นจริงออกเป็นขั้วที่แตกต่างกัน เช่น (1) ระหว่างชาติพันธุ์ที่สืบทอดกันมาแต่เดิม (primodial attachment) หรือที่เชื่อกันว่าเป็นอัตลักษณ์ที่ได้มาด้วยการเกิด (presumed identity) กับชาติพันธุ์ที่เป็นผลของการประดิษฐ์ (invented identity) (2) ระหว่างชาติพันธุ์ที่นิยามโดยตัวเองกับที่นิยามโดยคนอื่น หรือ (3) ระหว่างแนวการศึกษาที่ยึดเอาเหตุผลและการวิเคราะห์ของคนข้างนอกกับอารมณ์ความรู้สึกผูกพันของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ การพิจารณาดังกล่าวนี้เป็นการย่อส่วนของความเป็นจริงที่สลับซับซ้อนให้เหลือเพียงขั้วของความแตกต่างที่ง่ายต่อการพิจารณาจนเกินความเป็นจริง ในโลกของความเป็นจริง ปรากฏการณ์ที่พวกเราเรียกว่าชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน

ซึ่งบางครั้งก็ไม่อาจจะทำความเข้าใจได้ด้วยความคิดคู่ตรงข้ามที่เน้นความชัดเจนของความแตกต่างระหว่างขาวกับดำ ระหว่างส่วนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติกับส่วนที่สร้างขึ้นใหม่ หรือส่วนที่เป็นผลผลิตของการนิยามตัวเองกับส่วนที่ถูกนิยามโดยคนอื่น การวิเคราะห์และทำความเข้าใจชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ควรจะย่อส่วนความเป็นจริง ในงานวิจัยชุดนี้พวกเราพยายามค้นหาทางออกจากปัญหาการย่อส่วนความเป็นจริงและการแบ่งแยกความเป็นจริงออกเป็นขั้วตรงข้ามดังกล่าวโดยการพิจารณาเรื่องเล่า (narratives) และความทรงจำ (memories) จากกรณีศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตัวเองว่า ยวนสีคิ้ว พวกเรามองเห็นว่าการทำความเข้าใจเรื่องเล่าและความทรงจำในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสนทนาถึงต้นกำเนิดของคนยวน การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การเข้าทรงผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน กระบวนการในการก่อสร้างศาลเจ้าและวัดประจำหมู่บ้าน หรือข้อเขียนเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์นั้นอย่างละเอียด จะช่วยให้พวกเรามองเห็นความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและอารมณ์ความรู้สึกของคนไทยวนสีคิ้วที่มีต่ออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน

พวกเรามีความเห็นว่าประสบการณ์ชีวิต ความทรงจำ และเรื่องเล่ายังคงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งเป็นบทสะท้อนของโครงสร้างและความหมายของชาติพันธุ์ในสถานการณ์โลกสมัยใหม่ นักวิชาการเกือบทั้งหมดที่พวกเรากล่าวถึงข้างต้นต่างก็ให้ความสำคัญกับความทรงจำและเรื่องเล่าในมิติที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม แต่นักวิชาการเหล่านั้นให้ความสำคัญกับความทรงจำและเรื่องเล่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และการเมืองเป็นสำคัญ (โดยเฉพาะ Anderson, Geertz, Keyes, Leach, Thongchai Winichakul, Weber) ประเด็นคำถามที่

พวกเราคิดว่าน่าจะได้รับการตรวจสอบต่อไปอีกก็คือ เรื่องเล่าและความทรงจำมีผลต่อการให้คำนิยามเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างไรในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในบริบทเฉพาะแห่ง เรื่องเล่าและความทรงจำที่ปรากฏในรูปแบบของงานเขียน พิธีกรรมทางศาสนา และคำบอกเล่าในชีวิตประจำวันมีบทบาทในการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อย่างไร และที่สำคัญในกรณีที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ใกล้ชิดกัน เช่น กรณีของไทยวนสีคิ้วกับไทโคราช ลาวหรือเขมร เรื่องเล่าและความทรงจำในบริบททางวัฒนธรรมสมัยใหม่มีส่วนในการสร้าง กำหนดหรือนิยามพรมแดนทางชาติพันธุ์หรือไม่ อย่างไร

งานวิจัยชุดนี้พวกเราจะให้ความสนใจเป็นพิเศษกับความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าและความทรงจำกับพรมแดนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนสีคิ้ว การเป็นคนยวนในโลกสมัยใหม่มีความหมายอย่างไรและทำไมพวกเราพิจารณาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นปริมณฑลของการประดิษฐ์และต่อรองช่วงชิง (terrains of invention and contestation) เช่นการต่อรองช่วงชิงและการให้ความหมายของลักษณะทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยวน เช่น ภาษาพูด เครื่องแต่งกายและการนับถือผีบรรพบุรุษกับพลังของการครอบงำจากภายนอก เช่น บทบาทของดารายอดนิยมในการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มเพื่อสถาปนาลัทธิพิธีหลวงปู่โตในชุมชน หรือการต่อรองช่วงชิงในการให้ความหมายอย่างใหม่ของผีอารักษ์ดั้งเดิมของชุมชนระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนไทยวนในกรณีลัทธิพิธีพ่อพญาสี่เขี้ยว พวกเราเชื่อว่าการพิจารณาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในลักษณะนี้อาจจะเป็นกุญแจดอกสำคัญในการเปิดประเด็นการศึกษาชาติพันธุ์ทั้งในระดับแนวคิดทางทฤษฎีและการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนามให้ลุ่มลึกและอธิบายความเป็นจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ปัญหาการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในประเทศไทย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอัตลักษณ์และกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยโดยนักวิชาการชาวไทยและชาวต่างประเทศเริ่มต้นมานานแล้ว แต่ช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาอาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาทางวิชาการอย่างจริงจังและเป็นระบบ พวกเราเข้าใจว่าเดิมทีเดียวความแตกต่างทางชาติพันธุ์ในสังคมไทยถือว่าเป็นตำนานหรือเรื่องราวที่เต็มไปด้วยความแปลกประหลาดและพิลึกพิสดารที่พ่อค้า นักเดินทาง หมอสอนศาสนา พระภิกษุสงฆ์หรือผู้อาวุโสนำมาเล่าต่อ ๆ กันมาเท่านั้น ในอดีตคนส่วนใหญ่รับรู้เกี่ยวกับผู้คนต่างภาษา ต่างชาติและวัฒนธรรมผ่านเรื่องเล่าและจินตนาการมากกว่าอย่างอื่น จนกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยังไม่ปรากฏในราชอาณาจักรสยามจนกระทั่งการสถาปนารัฐชาติไทยสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ความเหมือนและความแตกต่างในสมัยก่อนหน้านี้เป็นเพียงความแตกต่างทางวัฒนธรรมเฉพาะตามสภาพของท้องถิ่นมากกว่าสำนึกและอารมณ์ความรู้สึกในความหมายของชาติพันธุ์ แน่นอนว่าชื่อเรียกกลุ่มคน เช่น สยาม ลาว เขมร ละว้า ข่า มอญ แขก ฝรั่ง ฯลฯ เป็นสิ่งที่มีมาก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยในราชอาณาจักรสยามในช่วงศตวรรษแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ ในยุคก่อนความทันสมัยชื่อเรียกของกลุ่มคนต่างๆ เหล่านั้นสัมพันธ์กับถิ่นที่อยู่และวัฒนธรรมค่อนข้างแน่นอน การเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนเป็นไปอย่างช้า ๆ และในปริมาณน้อย ยกเว้นกรณีพิเศษ เช่น สงครามหรือภัยธรรมชาติ การผสมปนเปกันทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม รวมทั้งการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนจนทำให้เกิดสำนึกทางชาติพันธุ์ที่หลากหลายในพรมแดนของอาณาจักรเดียวกันนั้นยังไม่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ขณะเดียวกันอำนาจทางการเมืองแบบเบ็ดเสร็จของอาณาจักรก่อนยุคทันสมัยก็มีผลทำให้สิทธิ

หรือเสียงทางเศรษฐกิจการเมืองของคนกลุ่มน้อยในอาณาจักรนั้น ไม่มีความหมาย ความแตกต่างและความเหมือนของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในความหมายที่พวกเราใช้กันอยู่ในวงวิชาการปัจจุบัน (2542) เป็นผลผลิตของความทันสมัยและปฏิบัติการของอำนาจโดยรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านเทคโนโลยีของอำนาจประเภทต่าง ๆ เช่น การกำหนดเขตแดน การจัดทำแผนที่ การสำมะโนประชากร การจำแนกเชื้อชาติของประชากร การออกบัตรประชาชน การศึกษาสมัยใหม่ และเทคโนโลยีการคมนาคมและการสื่อสารสมัยใหม่ เป็นต้น

ปัญหาในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยก็คือ นักวิชาการจำนวนมากโดยเฉพาะนักวิชาการไทยมีแนวโน้มที่จะเน้นความสำคัญของการผสมกลมกลืนหรือการคงอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มากจนเกินความเป็นจริง ภาพรวมของงานเขียนทางด้านชาติพันธุ์ในประเทศไทยชวนให้ผู้อ่านคิดต่อไปว่า นอกจากชาวเขาหรือชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือแล้ว ประเทศไทยไม่มีปัญหาหรือข้อขัดแย้งทางชาติพันธุ์เลย ทุกคนกลายมาเป็นพลเมืองของรัฐชาติไทยสมัยใหม่อย่างเสมอภาคกัน ทั้งที่ความเป็นจริงนั้น สำนึกและอัตลักษณ์เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองไทยหรือคนไทยเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2542)

ปัญหาพื้นฐานที่สำคัญของการศึกษาชาติพันธุ์ในประเทศไทยอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความสับสนทางทฤษฎีในการนิยามและตีความหมายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ พวกเราพบว่านักวิชาการจำนวนมากที่ให้ความสนใจกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยมักจะยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งต่างๆ ที่พวกเขาได้พบ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังและได้รับรู้สืบต่อกันมาในระหว่างการศึกษาภาคสนาม (เช่น เครื่องแต่งกาย ภาษาพูด พิธีกรรมทางศาสนา เครื่องมือใช้สอย ฯลฯ) ว่าเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ตัวอย่าง

เช่น ลูอิสและลูอิส 2528; สวช 2540; สวช 2541) จากนั้นก็มุ่งเก็บรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมเหล่านั้นให้ได้มากที่สุด พวกเขามุ่งค้นหาต้นกำเนิดหรือรากเหง้าทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เฉพาะโดยการย้อนเวลากลับไปในอดีต แล้วนำเสนอภาพอดีตอันงดงามสมบูรณ์ราวกับสังคมในอุดมคติ พวกเขาให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นกับส่วนที่เขาเรียกว่าลักษณะเฉพาะทางชาติพันธุ์น้อยจนน่าใจหาย ชาติพันธุ์และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์สำหรับนักวิชาการจำนวนหนึ่งมักจะเป็นเรื่องของอดีตที่ผ่านมาแล้วแทบทั้งสิ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นถือว่าไม่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ตัวอย่างงานเขียนทางวิชาการดังกล่าวนี้อาจพิจารณาได้จากบทความต่าง ๆ ที่รวมตีพิมพ์ในหนังสือชุด ชีวิตไทย (สวช. 2537ก; สวช. 2537ข; สวช. 2537ค; สวช. 2537ง) หนังสือชุดนี้นำเสนอวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทยทั้ง 4 ภาค เขียนโดยนักวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่น เช่น สถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยภูมิภาคบางแห่ง ส่วนหนังสือเรื่อง *วัฒนธรรมกับการพัฒนา: ทางเลือกของสังคมไทย* (สวช. 2540; 2541) นำเสนอเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมและ "ชนเผ่าไทยอีสาน" การใช้คำว่า "ชนเผ่า" ในที่นี้สะท้อนให้เห็นถึงความสับสนในการพิจารณากลุ่มชาติพันธุ์ในความหมายของ "ชนเผ่า" (tribe) ซึ่งนับว่าห่างไกลกันมากกับนิยามและเนื้อหาของการ

ศึกษาชาติพันธุ์ในวงวิชาการสมัยใหม่ หนังสือทั้งสองชุดนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและดำเนินการจัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

นักวิชาการที่กล่าวมานี้ได้ผลิตงานเขียนเกี่ยวกับชาติพันธุ์ที่คล้ายคลึงกับปราชญ์หรือผู้รู้ประจำกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ต่างกันมากตรงที่ว่าปราชญ์หรือผู้รู้ประจำกลุ่มชาติพันธุ์เขียนงานที่เต็มไปด้วยสีสันประสบการณ์ชีวิตและพลังอำนาจของตัวแทนที่แท้จริงของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ในขณะที่นักวิชาการ (รวมทั้งพวกเราด้วย) ทำได้เพียงแค่การใช้วาทกรรมทางวิชาการและการนำเสนองานเขียนของตัวเองเพื่อเป็นตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ที่พวกเขาเข้าไปศึกษา ตัวอย่างงานเขียนของปราชญ์และผู้รู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญได้แก่ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ชาติพันธุ์มอญ (จวน เครือวิชฌยาจารย์ 2537) ประเพณีโบราณไทยอีสานหรือกลุ่มชาติพันธุ์ลาว (ปรีชา พิณทอง 2525) ไทยยวน-คนเมือง (สงวน โชติสุขรัตน์ 2512) วัฒนธรรมและประเพณีไทยพวน (โพธิ์ แซมลำเจียก 2537; 2538) เป็นต้น งานเขียนดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ พัฒนาการ ลักษณะทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์อย่างละเอียด แม้ว่าผู้เขียนส่วนใหญ่จะไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอหรือวิพากษ์วิจารณ์ในทางวิชาการด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ผลงานเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นแหล่งอ้างอิงที่สำคัญสำหรับนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป อีกทั้งยังเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จากมุมมองของสมาชิกในกลุ่มนั้นโดยตรงให้กับกลุ่มผู้อ่านในวงกว้างได้อีกทางหนึ่ง

ผลงานการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยโดยนักวิชาการจากต่างประเทศส่วนมากจะให้ความสนใจเป็นพิเศษกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่

อาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ตัวอย่างผลการศึกษาทางชาติพันธุ์โดยนักวิชาการต่างประเทศที่สำคัญ ได้แก่ Hinton (1975); Kunstadter (1978); Keyes (1979); McKinnon and Wanat Bhruksasri (1983); Moerman (1965) ส่วนงานเขียนนอกเหนือจากนี้โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับบรรณานุกรมชาติพันธุ์ในประเทศไทยในประสิทธิ์ ลีปรีชา (2539) และบทความที่ให้ภาพรวมของการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในประเทศไทยโดยนักวิชาการต่างประเทศของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผลงานที่ศึกษาโดยนักวิชาการต่างประเทศมีความโดดเด่นเป็นพิเศษในการใช้แนวคิดทางทฤษฎีเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางชาติพันธุ์แง่มุมต่าง ๆ ในบริบททางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ แนวการศึกษาเชิงโครงสร้างหน้าที่นิยม นิเวศน์วัฒนธรรม การจัดระบบทรัพยากร การจัดแบ่งพรมแดนทางชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์รวมทั้งการผสมกลมกลืนและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กับรัฐไทยต่างก็ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาพื้นที่ทางชาติพันธุ์ ที่มีชื่อเสียงนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งระยะเวลาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา สาเหตุทางเศรษฐกิจ การเมืองและนิเวศน์วิทยา เช่น ยาเสพติด การตัดไม้ทำลายป่าและข้อพิพาทเกี่ยวกับพรมแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือได้รับความสนใจจากนักวิชาการต่างประเทศมากเป็นพิเศษ ในขณะที่มีนักวิชาการจำนวนไม่มากนักที่สนใจกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคอื่นของประเทศ ดูเหมือนว่ามีการแบ่งงานกันทำในทางวิชาการเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย กล่าวคือ นักวิชาการต่างประเทศและนักวิชาการไทยที่สนใจเรื่องนี้ทำงานอยู่ในภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่มีนักวิชาการท้องถิ่นและนักวิชาการต่างประเทศที่อยู่นอกเหนือกระแสหลักจำนวน

จไม่มากนักทำงานภาคสนามกับกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ พวกเราคิดว่าการแบ่งงานดังกล่าวน่าจะเป็นเรื่องทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ การสนับสนุนของแหล่งทุนและความสนใจของตัวนักวิชาการเอง

ยวนสีคิ้วคือใคร: ประเด็นนำเสนอ

ยวนสีคิ้วคือใคร อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของยวนสีคิ้วในโลกสมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นอย่างไรและการวิเคราะห์กระบวนการนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในบริบทของสังคมโลกสมัยใหม่ควรจะทำอย่างไร ทำไมคำถามการวิจัยข้างต้นนี้จะได้รับการนำเสนอในรายงานการวิจัยชุดนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ยวนในชุมชนบ้านโนนกุ่มและบ้านสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมาระหว่าง พ.ศ. 2541–2544 คณะนักวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยาโดยเน้นการศึกษาเจาะลึกเฉพาะกรณีและพิจารณากระบวนการนิยามตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในฐานะที่สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการต่อรองช่วงชิงภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ยวนในพื้นที่ที่เรียกว่า "ชุมทางชาติพันธุ์" งานวิจัยชุดนี้เลือกใช้แนวการวิเคราะห์ที่เน้น "เรื่องเล่า" (narratives) และ "ความทรงจำ" (memories) ที่เกิดจากการสนทนาและปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลในชุมชนเป็นสำคัญ

งานวิจัยชุดนี้พิจารณาพลังอำนาจของเรื่องเล่าและความทรงจำในการผลิตซ้ำอัตลักษณ์พรมแดนและสำนึกทางชาติพันธุ์ในสังคมโลกสมัยใหม่ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นเรื่องของการให้คำนิยามว่า ตัวเราคือใครและมีความหมายอย่างไรในสังคมหนึ่งและช่วงเวลาหนึ่งทั้งในเชิงภววิสัยและอัตวิสัย คำถามเกี่ยวกับอัตลักษณ์และชาติพันธุ์เป็นคำถามเกี่ยวกับตัวตน (self)

และการคงอยู่ของตัวตน (an existence of selfness) ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม การตัดสินอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จากลักษณะทางวัฒนธรรมที่จับต้องมองเห็นได้เพียงอย่างเดียวจึงไม่อาจให้คำนิยามว่าแต่ละคนคือใครหรือชาติพันธุ์ของแต่ละกลุ่มหมายถึงอะไรได้อย่างครอบคลุม เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ผิวพรรณ รูปร่างหน้าตา ภาษาพูด หรือพิธีกรรมทางศาสนาอาจเป็นพื้นฐานสำคัญในการให้ความหมายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แต่ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับอารมณ์ความรู้สึก ความผูกพัน จิตสำนึกและความอาลัยอาวรณ์ที่แต่ละคนมีต่อการให้ความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และอดีตของตน นอกจากนี้ การยึดเอาเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมบางอย่างว่าเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นวิธีการศึกษาวิเคราะห์ที่ละเลยต่อข้อเท็จจริงที่ว่ามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นล้วนแต่เป็นสิ่งที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจการเมืองเฉพาะยุคสมัย พลวัตของกระบวนการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และตัวตนของแต่ละคนและแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความสลับซับซ้อนและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงภายใต้กรอบของความสัมพันธ์ของคนในสังคมเฉพาะแห่งดังเช่นคำอธิบายของนิธิ เอียวศรีวงศ์ที่ว่า "ตัวตน... เป็นผลของความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในสังคมหนึ่ง ๆ และในโลกกว้าง ตอบโต้กันไปมาระหว่างการนิยามตัวตนของแต่ละฝ่าย ต้องปรับ ต้องเปลี่ยน ต้องบุก ต้องถอยไปเรื่อย ๆ ความหมายของตัวตนจึงไม่เคยหยุดนิ่งเพราะความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ มีอยู่สืบเนื่องตลอดเวลา... ความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดการนิยามตัวตนนี้ คือ... ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ" (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2542:84)

ในงานวิจัยชิ้นนี้ พวกเรานำเสนอว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของยวนแห่งบ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่มมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว เพราะเป็น

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในอาณาบริเวณที่เป็น"ชุมทางชาติพันธุ์"และ "หน้าด่าน" ของกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมในระดับประเทศ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของยวนสีคิ้วเป็นผลผลิตของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ความสลับซับซ้อน และปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมที่คนยวนมีต่อสมาชิกภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อนบ้านอื่น ๆ รวมทั้งกระแสอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองจากภายนอกโดยเฉพาะรัฐราชการไทยและกลุ่มทุนพ่อค้าคนจีนที่ชาวบ้านพอใจที่จะเรียกว่า "เจ๊กสีคิ้ว" อัตลักษณ์ของคนยวนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในบริเวณชุมทางชาติพันธุ์และหน้าด่านของการเปลี่ยนแปลงได้ถูกหล่อหลอม ต่อรอง และปรับเปลี่ยนอย่างเห็นได้ชัดโดยเฉพาะในช่วงเวลาประมาณหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2443-2542)

ชีวิตและสังคมมนุษย์ย่อมเต็มไปด้วยเรื่องเล่าและความทรงจำ ยิ่งคนใดหรือสังคมใดผ่านร้อนผ่านหนาวมานานเพียงใด คนนั้นหรือสังคมนั้นย่อมจะมีเรื่องเล่าและความทรงจำเกี่ยวกับอดีตมากขึ้นเท่านั้น พวกเราเชื่อว่าเรื่องเล่าและความทรงจำนี้เองเป็นเนื้อหาสำคัญที่สุดของการประดิษฐ์และการต่อรองช่วงชิงในพื้นที่ความทรงจำและอารมณ์ความรู้สึกที่พวกเราเรียกว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จากกรณีศึกษายวนสีคิ้วพวกเรานำเสนอว่าอัตลักษณ์ดังกล่าวปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าและความทรงจำไม่น้อยไปกว่ากิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมอย่างอื่น อัตลักษณ์ที่มีความหมายต่อคนยวนสีคิ้วมากที่สุดมักจะปรากฏอยู่ในภาษาพูดและการสนทนาทั้งในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมทางศาสนา อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่มีพลังและมีความหมายต่อไทยวนสีคิ้วมากที่ถูกบรรจุอยู่ในเรื่องเล่าและความทรงจำ เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่เล่าโดยชาวบ้าน เช่น ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยว ตำนานชีวิตของ

ดวงเดือน จีไชสงค์ บุญบารมีและชื่อเสียงของพระเอกสรพงศ์ ชาตรี ฯลฯ ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของยวนสีคิ้วไม่น้อยไปกว่าเรื่องเล่าที่เขียนไว้อย่างเป็นทางการโดยนักวิชาการและข้าราชการ

พวกเรามองเห็นว่าเรื่องเล่า ความทรงจำและจินตนาการของชาวไทยวนนั้นมีความหมายต่อสำนึกทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของตนเอง ขณะเดียวกันก็มีนัยของการต่อรองช่วงชิงอยู่ในตัว ข้าราชการ พ่อค้าคนจีน และนักวิชาการอาจจะมีอำนาจในการเขียนและนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนสีคิ้ว แต่พวกเรามองเห็นว่าชาวบ้านไทยวนเองก็ไม่ได้ย่อท้อที่จะนำเสนอสิทธิและเสียงในการที่จะประกาศให้โลกรู้ว่าตัวตนของพวกเขาคืออะไรและมีความหมายอย่างไรในปัจจุบันและอนาคต

ในสายตาของคนภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์ คนยวนสีคิ้วเป็นพลเมืองของประเทศไทยเหมือนกับคนไทยกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ แต่ในทัศนะของไทยวนเอง การเป็นไทยวนมีความสำคัญอยู่ที่การพูดภาษายวนด้วยสำเนียงท้องถิ่นที่เป็นผลผลิตของการผสมผสานระหว่างภาษาไทยภาคกลาง ภาษาไทโคราชและภาษาลาวอีสาน การเป็นสมาชิกของชุมชนทางศาสนาเฉพาะอย่างโดยเฉพาะวัดในท้องถิ่นและศาลพ่อพญาสี่เขี้ยว จินตนาการและความผูกพันกับสถานที่ทางกายภาพในท้องถิ่น (เช่น ลำตะคอง) และการใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนที่ผสมผสานกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อนบ้านโดยเฉพาะลาวอีสานและไทโคราช ตัวตนและชาติพันธุ์ของยวนสีคิ้วในโลกสมัยใหม่ถูกหล่อหลอมด้วยการติดต่อสัมพันธ์กับคนต่างชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐไทย ขณะเดียวกันคนยวนสีคิ้วก็ต้องต่อรองและประดิษฐ์อัตลักษณ์ของตนเองไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรม ในอนาคตวัดสรพงศ์และลัทธิพิธีหลวงปู่โตที่พระเอกนักบุญท่านนี้สถาปนาขึ้นบนพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของบ้านโนนกุ่มอาจกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทาง

ชาติพันธุ์ของคนยวนบ้านโนนกุ่มและยวนสีคิ้วก็เป็นได้ พลวัตของชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญและมีพลังทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ตราบเท่าที่การประดิษฐ์และการต่อรองช่วงชิงยังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่ขาดสาย

ระเบียบวิธีวิจัย

พวกเราเริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับไทยวนสีคิ้วและพ่อพญาสี่เขี้ยวจากโครงการวิจัย 2 โครงการที่พวกเราได้ดำเนินการในพื้นที่อำเภอสีคิ้ว สูงเนินปากช่องและเมืองนครราชสีมามาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 โครงการแรกเป็นการวิจัยเกี่ยวกับลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี (สุริยา สมุทคุปติ์และคณะ 2539) ทำให้พวกเราคุ้นเคยกับชื่อของพ่อพญาสี่เขี้ยวและร่างทรงที่สีคิ้ว ต่อมาพวกเราศึกษาพิธีกรรมข่วงผีฟ้อนของลาวข้าวเจ้า (สุริยา สมุทคุปติ์และคณะ 2540) ในพื้นที่เดียวกันนี้มีส่วนช่วยให้พวกเราเริ่มต้นโครงการวิจัยเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของไทยวนสีคิ้วได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

งานวิจัยชุดนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยาทั้งในการวิจัยภาคสนามและการวิจัยห้องสมุด ในระยะแรกตามสัญญากับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี พวกเราใช้เวลาในการศึกษาตั้งแต่เริ่มต้นโครงการวิจัยจนถึงสิ้นสุดการเขียนรายงานผลการวิจัยรวมทั้งหมด 12 เดือน (ตุลาคม 2541–กันยายน 2542)แต่ต่อมาพวกเราได้ศึกษาภาคสนามเพิ่มเติมในช่วงปี พ.ศ. 2543 และต้นปี 2544 อีกหลายครั้ง รวมทั้งใช้ข้อมูลดังกล่าวในการเขียนรายงานเพิ่มเติมในส่วนท้ายของรายงานวิจัยเล่มนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ พวกเราทำงานในหมู่บ้านไทยวน อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา โดยเฉพาะบ้านโนนกุ่มและบ้านสีคิ้วเป็นส่วนใหญ่ การเลือกหมู่บ้านสองแห่งเป็นพื้นที่สำคัญในการวิจัยเป็นการเลือกตัวอย่าง

แบบที่ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงไว้ก่อน กล่าวคือ หมู่บ้านทั้งสองแห่งเป็นศูนย์กลางชุมชนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนอาศัยอยู่มากที่สุดในเขตอำเภอสีคิ้ว เดิมทีเดียวบ้านสีคิ้วเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ยวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ก่อนที่จะขยายตัวออกไปก่อตั้งหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านโนนกุ่ม บ้านน้ำเมา บ้านโนนทอง บ้านถนนคด บ้านโนนแต้และบ้านไก่เซา พวกเราไม่ต้องการนำเสนอภาพรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ยวนสีคิ้ว ไม่ต้องการนำเสนอพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตโดยรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ยวนในเขตอำเภอสีคิ้ว แต่ต้องการที่จะเน้นประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงที่เกิดขึ้นและกำลังเป็นไปในหมู่บ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่มเป็นสำคัญ แม้ว่าข้อค้นพบของการวิจัยนี้จะมีนัยของการให้ภาพรวมของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยวนสีคิ้ว แต่พวกเราไม่ได้ตั้งใจที่จะให้ข้อค้นพบและความคิดเห็นของพวกเราที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้มีความหมายมากไปกว่ากรณีศึกษาเฉพาะแห่งที่เป็นผลมาจากการศึกษาภาคสนามในช่วงเวลาหนึ่ง ภายใต้บรรยากาศและอิทธิพลทางแนวคิดทฤษฎีเฉพาะอย่างของพวกเรา

การทำงานในบ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่มเกิดขึ้นในบริบทพิเศษ กล่าวคือ พวกเราไม่ได้ไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านทั้งสองแห่ง แต่อาศัยการเดินทางไปกลับในแต่ละวันเพราะระยะทางระหว่างที่ตั้งของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี (อำเภอเมือง) กับตัวอำเภอสีคิ้วไม่ห่างกันมากนัก พวกเราเดินทางเข้าออกหมู่บ้านทั้งโดยรถยนต์ส่วนตัวและรถโดยสารประจำทาง

ที่วิ่งระหว่างตัวเมืองนครราชสีมากับอำเภอสีคิ้ว นอกจากนี้พวกเราเข้าไปสัมภาษณ์ สังเกตและรวบรวมข้อมูลเอกสารทั้งในช่วงเวลาปกติและในช่วงที่หมู่บ้านจัดงานบุญประเพณีที่สำคัญ เช่น ทอดผ้าป่า สงกรานต์ งานศพ บุญประจำปี เข้าพรรษา การเข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญของชุมชนทำให้พวกเรามีโอกาสได้พบกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นจำนวนมาก รวมทั้งได้สัมภาษณ์และทำความรู้จักกับดารานักแสดงชื่อดัง เช่น สรพงศ์ ชาตรี และดวงเดือน จิไธสงค์ในระหว่างการทำบุญต่างๆ ที่วัดบ้านโนนกุ่ม หลายครั้ง พวกเราจึงกล่าวได้ว่า รายงานวิจัยชิ้นนี้เป็นผลผลิตของการวิเคราะห์และตีความหมายข้อมูลเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยาเป็นสำคัญ

พวกเราใช้ประโยชน์จากแนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยาร่วมสมัยเกี่ยวกับอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ การประดิษฐ์และการต่อรองช่วงชิงทางวัฒนธรรมและเน้นการนำเสนอผลการวิจัยในรูปของความเรียงเชิงวิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์ด้วยโวหารเชิงบรรยายเป็นสำคัญ เรื่องเล่าและความทรงจำที่พวกเราจะนำเสนอในรายงานวิจัยชุดนี้เป็นเสมือนตัวแทนของสิ่งที่ Foucault (1977:31) เรียกว่า *"ประวัติศาสตร์ของปัจจุบัน"* (history of the present) เรื่องเล่าและความทรงจำมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต แต่บังเอิญว่าอดีตกาลไม่ใช่จุดหนึ่งของกาลเวลาที่เกิดขึ้นและสิ้นสุดลงโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับปัจจุบันและอนาคต ประวัติศาสตร์ที่บรรจุอยู่ในเรื่องเล่าและความทรงจำเป็นสิ่งที่มีความเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ ประวัติศาสตร์ดังกล่าวเป็นประวัติศาสตร์ที่ฝังแน่นอยู่ในความทรงจำของคนกลุ่มหนึ่งและเป็นความทรงจำที่สามารถหลอกหลอน เร้าสำนึก และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและความเป็นไปของเหตุการณ์ในปัจจุบันและอนาคต อดีตในที่นี้จึงเป็นเสมือนกระจกเงาที่คอยส่องทางให้ปัจจุบันและอนาคต

หลังจากบทที่ 1 แล้ว เนื้อหาในบทที่ 2 จะนำเสนอเรื่อง "ในชุม

ทางชาติพันธุ์" หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนไทยวนสีคิ้ว-โนนกุ่ม บทที่ 3 "อดีตในความทรงจำ" นำเสนอการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนไทยวนโดยพิจารณาจากประสบการณ์ชีวิตและความทรงจำของผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ บทที่ 4 พิจารณาเรื่องเล่าเกี่ยวกับพญาสี่เขี้ยวที่มีลักษณะทับซ้อนและหลากหลายความหมาย พวกเราตั้งชื่อบทนี้ว่า "วิบากกรรมของพญาสี่เขี้ยว" บทที่ 5 นำเสนอเรื่องเล่าของ "เดชพญาร่มเขียว" ซึ่งเป็นการรื้อฟื้นและสืบทอดพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ประจำหมู่บ้านของไทยวนบ้านโนนกุ่ม บทที่ 6 พิจารณา "เส้นทางชีวิตและอัตลักษณ์ไทยวน" จากประวัติชีวิตของสมาชิกของชุมชนไทยวนสีคิ้ว-โนนกุ่มคนสำคัญจำนวน 4 ท่าน ซึ่งแต่ละท่านต่างก็มีบทบาทสำคัญในการให้ความหมายของอัตลักษณ์ไทยวนในบริบทของโลกสมัยใหม่อย่างน่าสนใจ พวกเราตั้งชื่อบทที่ 7 หรือบทสุดท้ายว่า "วัดสรพงศ์" ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่สำคัญที่สุดและมีบทบาทอย่างยิ่งในการปรับเปลี่ยนและรื้อสร้างอัตลักษณ์ของไทยวนบ้านโนนกุ่มในต้นทศวรรษที่ 2540 และอาจจะส่งสืบเนื่องที่สำคัญต่อไปในอนาคต

บทที่ 2
ในชุมทางชาติพันธุ์

เนื้อหาสำคัญของบทที่ 2 จะนำเสนอการปรากฏตัวของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนยวนในบ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่ม โดยพิจารณาจากเรื่องเล่าและความทรงจำของคนในชุมชนเอง เรื่องเล่าและความทรงจำดังกล่าวบอกอะไรบ้างกับพวกเราซึ่งเป็นนักวิจัย บอกอะไรกับคนรุ่นปัจจุบันในชุมชนทั้งสองแห่ง เรื่องเล่าและความทรงจำย่อมบอกถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนจากมุมมองและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่พวกเราพยายามจะนำเสนอในการทำความเข้าใจเรื่องเล่าและความทรงจำดังกล่าวก็คือ เรื่องเล่าความทรงจำและจินตนาการบ่งบอกถึงความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ซึ่งเป็นผลผลิตของการปรับตัว ผสมผสาน และต่อรองของคนยวนกับสมาชิกร่วมและต่างชุมชนที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ลาว เจ๊ก ไทโคราช และอื่น ๆ ทั้งหมดนี้เป็นการบอกกับคนอื่นว่าตนคือใคร มาจากไหน มีเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอะไรบ้าง และสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร

สำหรับคนยวนสีคิ้วที่ตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็น "ชุมทางชาติพันธุ์" ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผลผลิตของการปรับเปลี่ยนต่อรองและช่วงชิง และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่คลี่คลายมาควบคู่กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มไม่ใช่สิ่งที่

หลงเหลือตกทอดมาจากอดีตเพียงอย่างเดียว หากเป็นสิ่งที่ต้องต่อรอง สร้างสรรค์ เลือกรับและปรับใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

สีคิ้ว-โนนกุ่ม: เมืองหน้าด่าน

สีคิ้วและโนนกุ่มเป็นชื่อของชุมชนไทยวนสองแห่งริมฝั่งลำตะคองที่ไหลจากต้นน้ำในขุนเขาใหญ่ผ่านที่ราบลุ่มและตัวเมืองโคราชลงไปบรรจบกับลำน้ำมูลในเขตอำเภอจักราช เมื่อพิจารณาตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทั้งสองชุมชนเป็นหน้าด่านของที่ราบสูงโคราชที่เชื่อมเอาที่ราบสูงโคราชกับที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ของภาคกลางเข้าด้วยกัน เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม ทั้งสองชุมชนเป็นหน้าด่านของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่ง

ข้อมูลวางแผนการพัฒนาอำเภอสีคิ้วที่จัดเตรียมโดยทางอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2535 ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และลักษณะทั่วไปของอำเภอสีคิ้วดังต่อไปนี้

> "อำเภอสีคิ้ว... มีพื้นที่ 1,225 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด [นครราชสีมา] ตามถนนมิตรภาพ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 45 กิโลเมตร ... ทิศเหนือติดต่ออำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ทิศใต้ติดต่ออำเภอสูงเนิน อำเภอปักธงชัยและอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ทิศตะวันออกติดต่ออำเภอสูงเนิน

จังหวัดนครราชสีมาและทิศตะวันตกติดต่ออำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรีและอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี สภาพพื้นที่ทั่วไปของอำเภอสีคิ้วประกอบด้วยภูเขาที่ราบสูงเชิงเขาทางทิศใต้และทิศตะวันตกของตัวอำเภอ พื้นที่[บริเวณดังกล่าว] ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่ถูกบุกรุกหักร้างถางป่าเพื่อทำไร่ ทำให้สภาพป่าหมดไป ทางทิศเหนือมีลักษณะลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อย... แหล่งน้ำที่สำคัญที่ไหลผ่านได้แก่ ลำตะคอง ซึ่งไหลผ่านพื้นที่ในเขตตำบลคลองไผ่ ลาดบัวขาว มิตรภาพ สีคิ้วและต่อไปถึงเขตอำเภอสูงเนิน [อำเภอเมืองและอำเภอจักราช] ทางด้านตะวันออกมีลักษณะพื้นที่ค่อนข้างเรียบ...

ในปี พ.ศ. 2535 อำเภอสีคิ้วแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 ตำบล ได้แก่ สีคิ้ว ลาดบัวขาว บ้านหันกุดน้อย กฤษณา หนองหญ้าขาว วังโรงใหญ่ หนองน้ำใส มิตรภาพ คลองไผ่ ดอนเมืองและหนองบัวน้อย ส่วนการปกครองส่วนท้องถิ่นได้แก่ สุขาภิบาลสีคิ้ว มีเนื้อที่ 11.63 ตารางกิโลเมตร (ประมาณ 7,268.75 ไร่) โดยมีพื้นที่บางส่วนของตำบลสีคิ้ว ได้แก่ พื้นที่ทั้งหมดของบ้านสีคิ้วหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 9 บ้านกลาง หมู่ที่ 15 บ้านตลาดเหนือ หมู่ที่ 16 บ้านตลาดใต้ และพื้นที่บางส่วนของหมู่ที่ 6

บ้านน้อยพัฒนา หมู่ที่ 7 บ้านสุชัยพัฒนา หมู่ที่ 8 บ้านสะพานดำ หมู่ที่ 14 บ้านศาลเจ้าพ่อเสือ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่บางส่วนของตำบลมิตรภาพได้แก่ พื้นที่ทั้งหมู่ของหมู่ที่ 2 บ้านโนนกุ่ม[1] หมู่ที่ 3 บ้านมูลตุ่น หมู่ที่ 9 บ้านศาลสถิตย์ และพื้นที่บางส่วนของหมู่ที่ 1 บ้านมิตรภาพ หมู่ที่ 11 บ้านโรงงาน [นอกจากนี้ยังมีสุขาภิบาลอีก 2 แห่งในพื้นที่อำเภอสีคิ้ว ได้แก่ สุขาภิบาลคลองไผ่และสุขาภิบาลลาดบัวขาว]" (อ้างใน จารุวรรณ พรมวัง-ขำเพชร 2537:9-10)

พื้นที่ในเขตสุขาภิบาลสีคิ้วโดยเฉพาะบ้านสีคิ้ว บ้านโนนกุ่ม บ้านโคกมูลตุ่นและหมู่บ้านใกล้เคียงตามที่ปรากฏในรายงานของทางอำเภอชิ้นนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ยวนที่งานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสนใจ ถ้าจะกล่าวให้รัดกุมในแง่ของระเบียบวิธีวิจัยแล้ว พวกเราเลือกศึกษากลุ่มคนเชื้อสายยวนในพื้นที่สุขาภิบาลสีคิ้ว หรือคนเชื้อสายยวน หรือไทยวนในเขตสุขาภิบาลสีคิ้วเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ที่สำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้

ข้อมูลวางแผนการพัฒนาของอำเภอสีคิ้วชุดดังกล่าวไม่ได้นำเสนอถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนต่าง ๆ ในเขตอำเภอสีคิ้ว ดังนั้นความสำคัญของชุมชนสีคิ้ว-โนนกุ่มในฐานะของเมืองหน้าด่านที่พวกเราพยายามจะนำเสนอจึงไม่ปรากฏอยู่ในรายงานของทางอำเภอดังกล่าว

สีคิ้วและชุมชนใกล้เคียงที่ตั้งอยู่ริมฝั่งลำตะคองเป็น "ชุมชนหน้าด่าน" โดยธรรมชาติ เพราะทำเลและที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่บริเวณรอย

---

[1] ข้อมูลจากการบันทึกของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เมื่อ พ.ศ. 2542 ระบุว่า "บ้านโนนกุ่ม หมู่ 2 มีครัวเรือนทั้งหมด 403 หลัง ประชากร 2,345 คน" ฉลาทิต อริยจารุกล. *บันทึกสนามข้อมูลบ้านโนนกุ่ม.* 4 พฤษภาคม 2542.

ต่อระหว่างที่ราบสูงของภาคอีสานและที่ราบลุ่มภาคกลาง เส้นทางคมนาคมที่สำคัญ เช่น ทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ และถนนมิตรภาพต่างก็ตัดผ่านพื้นที่ดังกล่าว การเคลื่อนย้ายของสินค้านานาชนิด ผู้คนหลากหลายอาชีพ เช่น เจ้านายหรือข้าราชการจากกรุงเทพฯ นักเดินทาง พ่อค้า ชาวบ้านอีสานที่เดินทางลง "ไปไทย" หรือไปหางานทำที่กรุงเทพฯและหัวเมืองต่าง ๆ บริเวณที่ราบภาคกลางต่างก็ต้องเดินทางผ่านบริเวณเมืองโคราชและพื้นที่ของอำเภอสีคิ้วมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ความเป็นเมืองหน้าด่านของอำเภอสีคิ้วและจังหวัดนครราชสีมาโดยรวมสามารถพิจารณาได้จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ทั้งที่ได้มาจากหนังสือหรือเอกสารที่เกี่ยวข้องและคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชนเอง

ยวนสีคิ้วคือใคร มาจากไหน

คำว่า "ยวน" เป็นคำเดียวกับคำว่า "โยนก" ชื่อนี้เป็นคำดั้งเดิมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเขตเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย เป็นต้น คำนี้เป็นชื่อเรียกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนกลุ่มดังกล่าว ซึ่งสันนิษฐานว่ามีมาก่อนหน้าคำว่า "คนเมือง" ซึ่งเป็นคำที่มาทีหลังที่มีความหมายเพื่อประกาศตัวเองว่า คนยวนที่อยู่ภายใต้การครอบครองและอิทธิพลทางการเมืองวัฒนธรรมของพม่าในอดีตต้องการแบ่งแยกตัวเองให้แตกต่างจากคนพม่า ซึ่งคนยวนเรียกว่า "คนม่าน" ให้ชัดเจน และต้องการให้คนพม่ารวมทั้งคนสยามในภาคกลางที่มีอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมเหนือกว่าคนยวนได้รู้ว่า ชนชาติยวนหรือคนเมืองก็มีความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานเช่นกัน คนยวนหรือคนเมืองไม่ใช่คนที่ล้าหลังหรือป่าเถื่อนทางวัฒนธรรมแต่อย่างใด แม้ว่าพวกเขาจะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าและสยามมาเป็นเวลาช้านานก็ตาม

(จิตร ภูมิศักดิ์ 2519; ดอดด์ 2520; ประชากิจวรจักร์, พระยา 2507; สงวน โชติสุขรัตน์ 2512)

ประวัติศาสตร์ของไทยวนนอกภาคเหนือของประเทศไทยมักจะเริ่มต้นด้วยสงครามแย่งชิงอำนาจกันระหว่างสยาม พม่า และลาวแล้วมักจะจบลงด้วยการถูกกวาดต้อนเป็นเชลยศึกไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนอื่น ดังที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งระบุว่า "พ.ศ. 2101 บุเรงนองกษัตริย์พม่าทรงเห็นว่าเชียงใหม่อยู่ใกล้พม่า จึงฉวยโอกาสตีเมืองเชียงใหม่เพื่อจะใช้เป็นหัวหาดยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา เมืองเหนือของไทยจึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่วันสงกรานต์ พ.ศ. 2101 เป็นต้นมา พม่าได้ปกครองเมืองนานประมาณ 200 ปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2347 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดฯ ให้กรมหลวงเทพหริรักษ์และพระยายมราชพร้อมด้วยทัพลาวไปตีพม่าให้ออกไปจากเมืองเชียงแสน เมื่อพม่าพ่ายแพ้ไปแล้ว ท่านให้อพยพชาว[ยวน]เชียงแสน 23,000 คน แบ่งผู้คนเหล่านี้ออกเป็น 5 ส่วน ส่วนหนึ่งให้ไปอยู่เชียงใหม่ ส่วนหนึ่งให้ไปอยู่ที่ลำปาง ส่วนหนึ่งอยู่ที่น่าน ส่วนหนึ่งให้ไปอยู่ที่เวียงจันทน์ อีกส่วนหนึ่งให้นำมาใต้โดยให้อยู่ที่สระบุรีบ้าง ให้ไปอยู่ราชบุรีบ้าง" (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา 2506:185; อ้างใน พิเนตร น้อยพุทธา 2540:9–10) จะเห็นได้ว่าเส้นทางอพยพของไทยวนจากเมืองเชียงแสนลงมาสู่ดินแดนภาคกลางและรอยต่อระหว่างภาคกลางและภาคอีสานเป็นผลผลิตของสงครามในสมัยก่อน

สงวน โชติสุขรัตน์ (2512) ได้นำเสนอประวัติศาสตร์ของการอพยพคนเชื้อสายยวนจากเมืองเชียงแสน ซึ่งเป็นผลมาจากสงครามเพื่อขจัดอิทธิพลของพม่าให้พ้นจากแผ่นดินล้านนาและแผ่นดินไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2347 ไว้อย่างละเอียดดังนี้

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ...โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระยายมราช เจ้าอนุเวียงจันทร์และเจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่ให้ยกกองทัพไปตีเมืองเชียงแสน ขจัดอิทธิพลของพม่าให้พ้นจากแผ่นดินลานนาไทยให้จงได้ เมื่อยกกองทัพไปถึงก็ตั้งล้อมเมืองเชียงแสนไว้ แต่พม่ามิได้ออกสู้รบ คงตั้งมั่นรักษาเมืองอยู่อย่างแข็งแรง กองทัพไทยและกองทัพเชียงใหม่จะตีหักเข้าไปก็ไม่ได้ จึงตั้งล้อมไว้ยิ่งนานวันสะเบียงอาหารที่เตรียมไปนั้นก็ร่อยหรอลง และมีข่าวว่ากองทัพกรุงอังวะจะยกมาช่วยพม่าเมืองเชียงแสน และอีกประการหนึ่ง เมื่อตั้งล้อมอยู่จนถึงเดือน 6 ข้างแรม ฝนตกลงมาประปรายแผ่นดินร้อนระอุขึ้น ผู้คนทางภาคกลางในกองทัพเมืองกรุงไม่เคยต่ออากาศร้อนก็ล้มเจ็บลงจะทำการต่อไปมิได้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงหริรักษ์จึงให้ล่าทัพกลับไป ซึ่งเป็นเหตุให้ทรงได้รับพระราชตำหนิจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภายหลัง เมื่อกองทัพกรุงยกกลับไปแล้วก็คงเหลือแต่กองทัพเชียงใหม่ที่ตั้งล้อมเมืองอยู่

ชาวเมืองเชียงแสนเห็นกองทัพเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพวกไทยวนเช่นเดียวกันก็ลอบหลบหนีออกไป

สวามิภักดิ์ด้วยลางคนก็เป็นไส้ศึกให้กองทัพเชียงใหม่ เมื่อกองทัพเชียงใหม่ยกเข้าตี พวกชาวเมืองก็ก่อการจลจลและเปิดประตูเมืองรับ กองทัพเชียงใหม่จึงเข้าเมืองได้ ได้สู้รบกันเป็นสามารถโป่มะยุง่วน (สะโดเม็งเต็ง) แม่ทัพพม่าถูกปืนตายในที่รบ นาขวาเจ้าเมืองเชียงแสนที่พม่าตั้งให้นั้น พาครัวอพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้าเขตพม่าไป กองทัพเชียงใหม่ได้ครัวชาวเมือง 23,000 เศษ และเนื่องด้วยเมืองเชียงแสนเป็นหัวเมืองสำคัญทางชายแดนด้านเหนือสุด ไม่มีกำลังที่จะป้องกันเมืองไว้ตลอดไปได้ และเพื่อมิให้พม่ายกมาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเชียงแสนอีกต่อไป เจ้าอุปราชเชียงใหม่จึงมีรับสั่งให้รื้อกำแพงเมืองออกเผาบ้านเรือนเสียสิ้น แล้วอพยพครัวชาวเมืองทั้งหมดนั้นลงยังเมืองเชียงใหม่ แล้วแจ้งข้อราชการไปยังกรุงเทพฯ มีพระราชดำรัสโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งครัวชาวเมืองเชียงแสนออกเป็น 5 ส่วน ให้ไว้เมืองเชียงใหม่ส่วน 1 คือบรรพบุรุษของชาวบ้านฮ่อม บ้านเชียงขาง ไว้ที่เมืองลำปางส่วน 1 เมืองน่านส่วน 1 เมืองเวียงจันทร์ส่วน 1 และอีกส่วนหนึ่งนั้นโปรดให้สร้างบ้านเรือนอยู่ที่สระบุรี เมืองราชบุรี ยังคงมีเชื้อสายเผ่าพันธุ์สืบกันมาจนถึงทุกวันนี้ จังหวัดสระบุรีมีมากที่ตำบลเสาไห้ มักเรียกตัวเองว่า พวกยวนหรือไทยวน ที่จังหวัดราชบุรีเรียกตัวเองว่า พวกโซ่งๆ นี้กระจัดกระจาย

กันอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดพิษณุโลก ที่อำเภอนครไทย และในเขตจังหวัดเพชรบุรี สระบุรี การแต่งกาย และสำเนียงภาษาพูดลางคำคล้ายคลึงเชียงใหม่มาก" (สงวน โชติสุขรัตน์ 2512:195-197)

การกวาดต้อนเอาไพร่พลมีความสำคัญต่อความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่นของแต่ละอาณาจักรดังที่ปรากฏเป็นสำนวนที่แพร่หลายในดินแดนล้านนาว่า *"เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง"* (เก็บผักใส่ตะกร้า เก็บเอาข้าราษฎร์เข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นเมือง) (ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ 2527:127-34)[2] ถ้าไม่กวาดต้อนลงมาทางใต้คนเหล่านี้อาจจะกลายเป็นขุมกำลังให้กับข้าศึกโดยเฉพาะพม่าหรือไม่ก็กระจัดกระจายอยู่ตามป่าเขาไม่เป็นหลักแหล่ง บรรพบุรุษของชาวยวนเป็นเสมือนข้าราษฎร์ที่กษัตริย์และชนชั้นผู้นำสยามมองเห็นความสำคัญในแง่ของทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถมาช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับราชอาณาจักรสยาม ช่วยบุกเบิกที่ป่ารกร้างให้เป็นเมือง ช่วยเป็นข้าราษฎร์ในเมืองหน้าด่านและช่วยผลิตส่วยเสบียงที่จำเป็นเพื่อบำรุงเมืองหลวง ในที่นี้ชาวยวนเสาไห้ได้รับมอบหมายในจัดการดูแลกองโค (เลี้ยงวัวและทำเกวียนเพื่อใช้ในการคมนาคมขนส่งและใช้เป็นเสบียงทั้งในยามสงบและในยามศึกสงคราม)

ในข้อเขียนของพิเนตร น้อยพุทธา (2540:9-11) ให้รายละเอียดว่าถิ่นฐานของคนยวนที่เมืองสระบุรีก็คือ สองฝั่งแม่น้ำป่าสักทางตะวันออกของอำเภอเสาไห้ในปัจจุบัน ชาวยวนเสาไห้มีตำนานเกี่ยวกับผู้นำในการตั้ง

---

[2] ไกรศรี นิมมานเหมินท์ (2527:127) เขียนอธิบายความเกี่ยวกับสำนวน "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" ว่าหมายความถึง "การรวบรวมกำลังคนให้แก่บ้านเมือง" การรวบรวมหรือการเก็บในที่นี้ก็คือการใช้กำลังและความรุนแรงไปกวาดต้อนชาวบ้านหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเมือง ดังเช่น กรณีของพระเจ้ากาวิละแห่งเมืองเชียงใหม่ "เมื่อพระเจ้ากาวิละได้กลับเข้าไปตั้งเมืองเชียงใหม่ขึ้นมาใหม่ใน พ.ศ. 2339 ได้สำเร็จแล้ว ก็ได้เริ่ม "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" คือได้กวาดต้อนผู้คนที่อพยพหลบภัยไปอาศัยอยู่ตามป่าเขาให้กลับมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ดังเดิม แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีกำลังไม่เพียงพอที่จะรักษาเมืองเชียงใหม่ให้มั่นคงแข็งแรงได้เช่นเดิม จึงได้ส่งกองทัพออกไปตีเมืองต่าง ๆ ในรัฐไทยใหญ่ไทยลื้อ (สิบสองพันนา) เมื่อตีได้ก็เริ่มกวาดต้อนเอาผู้คนลงมาไว้ที่เชียงใหม่เพื่อเพิ่มพูนกำลังคนของเชียงใหม่ให้มีมากขึ้น" (อ้างแล้ว, หน้า 130)

ถิ่นฐานของบรรพบุรุษที่สำคัญ 3 คน ได้แก่ ปู่เจ้าฟ้า หนานต๊ะหรือสิบต๊ะและปู่คัมภีระ ทั้งสามท่านมีตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมาและกลายมาเป็นผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองที่สำคัญของชาวยวนเสาไห้หลาย ๆ หมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน มีเรื่องเล่าว่าปู่คัมภีระเป็นผู้นำในการตั้งถิ่นฐานที่บ้านไผ่ล้อม ต่อมาท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากองโค ในสมัยรัชกาลที่ 2 ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองสระบุรีมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยารัตนกาศ (ต้นตระกูลคัมภีรานนท์) คนยวนในครั้งนั้น [สมัยต้นรัตนโกสินทร์] ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก นอกจากนี้ คนยวนเสาไห้ยังได้ชื่อว่าเป็นช่างที่มีความชำนาญในหลายด้าน เช่น การเลี้ยงโค การทำเกวียนและการทอผ้าพิเนตร น้อยพุทธาบอกว่าในช่วงเวลากว่าสองศตวรรษของกรุงรัตนโกสินทร์นี้ไทยวนเสาไห้ได้ออกไปตั้งถิ่นฐานทั้งในอำเภอต่าง ๆ ของสระบุรีและจังหวัดใกล้เคียง รวมทั้งอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา อย่างไรก็ตามท่านไม่ได้ให้รายละเอียดในข้อเขียนของท่านว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

พวกเราได้รายละเอียดของการเคลื่อนย้ายของไทยวนสระบุรีเข้ามาอยู่ในอำเภอนครจันทึกหรืออำเภอสีคิ้วในปัจจุบันจากข้อเขียนของนักวิชาการท้องถิ่นของจังหวัดนครราชสีมา (สถาบันราชภัฏนครราชสีมา) 2 ท่าน ได้แก่ ปรีชา อุยตระกูล (2530) และลัดดา ปานุทัยและคณะ (2526) ในข้อเขียนของปรีชา อุยตระกูล (2530:33) ระบุว่า "...เจ้าเมืองสระบุรีมีความประสงค์ที่จะตั้งกองเลี้ยงโคขึ้นในท้องที่ที่เป็นศูนย์กลางของเมืองนครจันทึก (คือหมู่ 2 และหมู่ 4 ตำบลสีคิ้วในปัจจุบัน) จึงจัดแบ่งชาวยวน

จากอำเภอเสาไห้ให้มาเป็นผู้ดำเนินการ ชาวยวนเมื่อมาพบท้องที่ที่อุดมสมบูรณ์ที่ลำตะคองไหลผ่านก็พอใจ เมื่อหมดหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายแล้วจึงไม่ยอมกลับบ้านเมืองเดิม พากันจับจองที่ดินตั้งหลักฐานถาวรสืบมา" ลัดดา ปานุทัยและคณะ (2526:16-17) อ้างถึงคำสัมภาษณ์ของผู้คน ข้อมูลคนสำคัญคือ พระสมณวัตวิมล (ดำ) รองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี วัดสมุหประดิษฐ์ว่า "ชาวสีคิ้วเป็นกลุ่มที่อพยพไปจากอำเภอเสาไห้เมื่อประมาณ 100 ปี[ที่ผ่านมา] สาเหตุคือต้องการที่ทำกิน" ดูเหมือนว่า การขยายกองเลี้ยงโคและความอุดมสมบูรณ์ของที่ทำกินเป็นเหตุผลสำคัญของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่เป็นบรรพบุรุษชาวยวนสีคิ้วในปัจจุบัน

ชาวยวนสีคิ้วไม่ได้มาจากเสาไห้เพียงอย่างเดียว แต่มีหลักฐานหลายอย่างที่ระบุว่ามีบรรพบุรุษของยวนสีคิ้วอีกกลุ่มหนึ่งมาจากเวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือตอนหลังจากศึกเจ้าอนุวงศ์ แน่นอนว่า ยวนกลุ่มที่มาจากเวียงจันทน์เป็นกลุ่มที่เคยแบ่งไปจากเชียงแสนและถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยมาตั้งถิ่นฐานใหม่อีกครั้งที่บริเวณสีคิ้วด้วยเหตุผลที่คล้ายเดิมคือเป็นเชลยสงคราม ปรีชา อุยตระกูล (2530:33) เขียนเล่าว่า "เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งศึกเจ้าอนุวงศ์ กองทัพไทยตีได้เมืองเวียงจันทน์ ตอนขากลับได้กวาดต้อนเชลยมาเป็นอันมาก ในบรรดาเชลยเหล่านี้คงมีเชลยที่เป็นชาวยวน...สมทบมาด้วย พอมาถึงเมืองนครจันทึก ...ก็พบชาวยวนซึ่งมีเชื้อสายเดียวกันกับพวกตนจึงขออนุญาตลงหลักปักฐานอยู่ร่วมกับชาวยวนตำบลสีคิ้วต่อไป ภายหลังมีผู้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้นทำให้กองเลี้ยงโคเดิมแออัดคับแคบ ชาวยวนจึงอพยพไปตั้งบ้านเรือนขึ้นใหม่ที่บ้านโนนกุ่ม บ้านถนนคด บ้านน้ำเมา บ้านโนนทอง บ้านโนนแต้และบ้านไก่เซา" ข้อสันนิษฐานข้างต้นนี้ก็ตรงกับความเห็นของบุญมี พรมพันธุ์ใจ อดีตกำนันไทยวนผู้ล่วงลับ ท่านให้สัมภาษณ์แก่ลัดดา

ปานุทัยเมื่อปี พ.ศ. 2526 ในขณะที่มีอายุ 90 ปีว่า "...บรรพบุรุษ [ของยวนสีคิ้ว]อพยพมา 2 ทาง คือพวกแรกมาจากทางเหนือมาอยู่ที่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี... ส่วนอีกพวกหนึ่งเป็นพวกที่อพยพมาจากเวียงจันทน์...เพราะเกิดสงคราม" (ลัดดา ปานุทัยและคณะ 2526:16)

เป็นอันว่าบรรพบุรุษของไทยวนสีคิ้วและโนนกุ่มที่พวกเราศึกษามีที่มาจากโยนกเชียงแสนแล้วกลายมาเป็นยวนพลัดถิ่นด้วยเหตุผลของสงครามในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ กลุ่มคนยวนเหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองนครจันทึกหรือสีคิ้วผ่านทางเสาไห้ สระบุรีและเวียงจันทน์ สีคิ้วได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อบ้านนามเมืองและสถานที่ตั้งหลายครั้ง ดังที่ปรากฏอยู่ในประวัติของอำเภอสีคิ้วที่ทางราชการเป็นผู้บันทึกไว้ดังต่อไปนี้ "อำเภอสีคิ้วเดิมชื่อทับสะแก เป็นส่วนหนึ่งอาณาจักรศรีจนาศะ ตั้งอยู่ริมฝั่งลำตะคองและมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองเสมา (ในเขตอำเภอสูงเนินในปัจจุบัน) [กรมศิลปากร (มปป.) และศรีศักร วัลลิโภดม (2533) สันนิษฐานว่าอาณาจักรศรีจนาศะเป็นอาณาจักรขอมโบราณในราวสมัยทวารวดีหรือราว พ.ศ. 1300 เป็นต้นมา] ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีบริเวณดังกล่าว เป็นที่ตั้งของเมืองนครจันทึกและเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองนครราชสีมาเรียกว่า 'ด่านจันทึก' ขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ [เติม วิภาคย์พจนกิจ (2530[2513]:365) ระบุว่าบ้านจันทึกได้รับการยกฐานะให้เป็นเมืองนครจันทึกเมื่อปี พ.ศ. 2231 หรือราวสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง] ต่อมาในปีพุทธศักราช 2441 (ร.ศ. 117) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้จัดตั้งเป็นอำเภอมีชื่อเรียกว่า "อำเภอเมืองนครจันทึก" ตั้งอยู่ที่ตำบลจันทึก (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอปากช่อง) ในปี พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) ได้ย้ายอำเภอเมืองนครจันทึกไปตั้งใหม่ที่บ้านหนองบัว ตำบลลาดบัวขาว แต่เนื่องจากบ้าน

หนองบัวเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ การเดินทางไปมาติดต่อกับทางราชการไม่สะดวก จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอเมืองนครจันทึกมาตั้งที่ที่ว่าการอำเภอใหม่บ้านสีคิ้ว ต่อมาจึงได้เปลี่ยนเป็นที่ว่าการอำเภอสีคิ้วตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2482 มาจนถึงปัจจุบันนี้" (ข้อมูลหมู่บ้านสีคิ้ว. ม.ป.ป.)

ประวัติศาสตร์ที่บันทึกโดยทางอำเภอสีคิ้วชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนย้ายที่ตั้งอำเภอเป็นเรื่องของทางราชการและเป็นการย้ายที่ว่าการอำเภอเป็นสำคัญ ในขณะที่ชื่อหมู่บ้านและสถานที่ต่างๆ ในท้องถิ่นนั้นมีอยู่อย่างค่อนข้างเป็นเอกเทศพอสมควร ไม่ว่าที่ว่าการอำเภอหรือส่วนราชการจะตั้งอยู่ที่บ้านจันทึก บ้านหนองบัวหรือบ้านสีคิ้ว หมู่บ้านที่กล่าวมานี้ต่างก็มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ ในกรณีของบ้านสีคิ้วนั้น บ้านสีคิ้วและชุมชนไทยวนสีคิ้วมีมาก่อนหน้าที่ว่าการอำเภอและส่วนราชการอำเภอจะเข้ามาตั้งในปี พ.ศ. 2482 แน่นอนว่า การเข้ามาของส่วนราชการทำให้หมู่บ้านกลายเป็นอำเภอและทำให้ชุมชนเล็ก ๆ กลายมาเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมืองในท้องถิ่น ซึ่งเจริญเติบโตเรื่อยมาจนปัจจุบัน ส่วนชื่อ "สีคิ้ว" นั้น สุดาพร หงษ์นคร (2539; 2541:20-21) นำเสนอว่าชื่ออำเภอสีคิ้ว "เพี้ยน" มาจากชื่อเดิมของหมู่บ้านนั่นคือชื่อ "สี่เขี้ยว" ซึ่งเป็นนามของพ่อพญาสี่เขี้ยว ผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองดั้งเดิมของชุมชนไทยวนที่สามารถสืบบรรพบุรุษย้อนกลับไปถึงกลุ่มคนยวนที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองเชียงแสนในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ข้อเสนอดังกล่าวนี้สอดคล้องกับความเห็นของชาวบ้านส่วนใหญ่ที่พวกเรามีโอกาสสัมภาษณ์ในระหว่างการศึกษาภาคสนามในปี 2541-2543

ความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของผู้เฒ่าไทยวนสีคิ้วและโนนกุ่ม

ประเด็นสำคัญที่พวกเราต้องการเน้นในเบื้องต้นก็คือ บ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่มเป็นชุมชนที่มีคนเชื้อสายไทยวนเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของชุมชนก็จริง แต่คนยวนไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์เดียว หากยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อีกจำนวนหนึ่ง เช่น ลาว ไทโคราช จีนหรือเจ๊กและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นตั้งถิ่นฐานและสร้างบ้านแปลงเมืองร่วมกัน บ้านสีคิ้วและโนนกุ่มจึงไม่ใช่ชุมชนที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ยวนเพียงกลุ่มเดียว ชุมชนในพื้นที่เมืองหน้าด่านหรือรอยต่อย่อมเป็นอาณาบริเวณแห่งการผสมสานทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ ของผู้คน ที่สำคัญกลุ่มคนเชื้อสายยวนจากภาคเหนือของอาณาจักรสยามเป็นเพียงกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มเล็กๆ กลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่ถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเมืองในสมัยนั้นให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ "ชุมทางชาติพันธุ์" ริมฝั่งลำตะคอง ท่ามกลางกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย เช่น ลาว ไทโคราช เขมร มอญ เจ๊ก ฯลฯ

ความทรงจำและเรื่องเล่าส่วนใหญ่มีนัยที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์และความเป็นชาติพันธุ์ พ่อเฒ่า แม่เฒ่า และผู้ให้ข้อมูลเชื้อสายยวนที่พวกเรามีโอกาสได้สัมภาษณ์ต่างก็เล่าถึงทัศนะและอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับ "พวกเขา-พวกเรา" ค่อนข้างชัดเจน เล่าถึงความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของครอบครัวและชุมชนของตัวเอง ขณะเดียวกันก็ไม่ลืมที่จะบอกกล่าวถึงภาพความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในท้องถิ่นและชุมชนของตัวเองอีกด้วย

คนยวนสีคิ้วและโนนกุ่ม ย้อนหลังกลับไปตอนต้นพุทธศตวรรษที่แล้ว ภาพที่ผู้ให้ข้อมูลของเราเล่าให้ฟังนั้นเป็นภาพของชุมชนสีคิ้ว-โนนกุ่มในยุคแรกเริ่ม บ้านสีคิ้วเป็นชุมชนเก่าแก่และเป็นชุมชนต้นแบบของ

ไทยวนใกล้เคียง หมู่บ้านไทยวนต่าง ๆ เช่น โนนกุ่ม ถนนคด น้ำเมา ไก่เซาและโนนทองต่างก็เกิดขึ้นจากการขยายตัวของไทยวนบ้านสีคิ้วเป็นสำคัญ การขยายชุมชนดังกล่าวเนื่องมาจากความต้องการที่ดินทำกินและที่เลี้ยงวัวควาย ชาวบ้านออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ตามที่ไร่ที่นาของตนแล้วต่อมาจึงขยายตัวออกเป็นหมู่บ้าน ดังเช่น กรณีของบ้านโนนกุ่ม ซึ่งตั้งอยู่ติดกับบ้านสีคิ้วหรือตลาดสีคิ้วในปัจจุบัน เมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมาทั้งสีคิ้วและโนนกุ่มยังเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ริมฝั่งลำตะคอง ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือการทำไร่ทำนาและเลี้ยงวัวควายไว้ขาย

บรรพบุรุษของชาวยวนแห่งชุมชนสีคิ้วและโนนกุ่มอาจแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม/รุ่นที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มแรก คนยวนที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์และบรรดาลูกหลานและญาติพี่น้องที่สืบทอดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองจนถึงปัจจุบัน ยวนกลุ่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของการกวาดต้อนเอายวนโยนกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคกลางของไทยในสมัยนั้น ส่วนใหญ่มาจากเสาไห้ สระบุรี และราชบุรี ยวนรุ่นแรกนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบริมฝั่งลำตะคองที่อุดมสมบูรณ์กลายมาเป็นชุมชนริมเส้นทางคมนาคมระหว่างที่ราบสูงโคราชกับที่ราบภาคกลางที่สำคัญ เช่น บ้านจันทึก ลาดบัวขาว คลองไผ่ คนยวนรุ่นแรกส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับกองเลี้ยงโคส่งส่วยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นผลให้อาชีพการเลี้ยงโคควายเป็นฝูงใหญ่สืบทอดมาถึงคนรุ่นต่อมา พ่อใหญ่บุญส่ง คณารักษ์ อายุ 80 ปี บุตรชายของกำนันขุนสีคิ้วคณารักษ์ [สกุลเดิม พรหมพันใจ] เล่าว่าคุณพ่อของท่านมีที่นาเป็น 100 ไร่ มีวัวฝูงควายฝูงนับร้อยตัว พ่อของท่านนับว่าเป็นแบบอย่างของนักปกครองในอดีต เป็นคนกว้างขวาง ใจนักเลง เข้าถึงเจ้านาย และเป็นที่เคารพยำเกรงของราษฎรทั่วไป[3] ขุนสีคิ้วคณารักษ์เป็นต้นตระกูล "คณารักษ์" "พรหมพันธ์ใจ" และเกี่ยวข้องกับนามสกุล

[3] ศิลปกิจ ตีขันติกุล. *บันทึกสนามยวนสีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 2 มิถุนายน 2542.

เก่าแก่ของคนเชื้อสายยวนในสีคิ้วอีกจำนวนหนึ่ง

นอกจากนี้ ตระกูล "คัมภิรานนท์" ถือได้ว่าเป็นตระกูลคนยวนที่เก่าแก่ของสีคิ้วที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษคนยวนรุ่นแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี คุณตาทองอินทร์ คัมภิรานนท์ เล่าว่านามสกุลนี้มีโคตรเหง้าอยู่ที่สระบุรี ต้นตระกูลคือปู่คำ แต่ตัวท่านจำประวัติชีวิตของปู่หลงหาญลูกของปู่คำ ผู้เป็นหัวหน้ากองวัวและบรรพบุรุษคนสำคัญที่เข้ามาตั้งรกรากที่สีคิ้วได้อย่างชัดเจน "ตอนนั้นทางรถยังไม่ถึงโคราช ปู่หลงหาญใช้กองโคบรรทุกสินค้าไปขายโคราชและบรรทุกอาหารไปให้ทหารที่โคราชด้วย ใช้วันขนของจากสระบุรีมาตั้งที่พักบริเวณบ้านสีคิ้วในปัจจุบัน ท่านตั้งเพิงพักของทหาร ผู้ติดตามและโคบริเวณบ้านสีคิ้วเดิมบ้านสีคิ้วเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของไทยวนที่แตกมาจากลาว (โดยเฉพาะหลังศึกเจ้าอนุในสมัยรัชกาลที่ 3) ปู่หลงหาญได้เมียเป็นไทยวนสีคิ้ว จากนั้นก็ตั้งรกรากอยู่ที่สีคิ้ว ตั้งกองเลี้ยงโคบริเวณข้างทางรถไฟสีคิ้วในปัจจุบัน เมียของปู่หลงหาญมาจากตระกูลผู้นำมาจากลาว มีอำนาจในหมู่บ้านและเป็นคนสวยมาก ปู่หลงหาญเป็นคนเจ้าชู้มีเมียหลายคนและมีลูกหลานสืบทอดสกุลหลายรุ่น จับจองที่ดินทำกินและตั้งถิ่นฐานทั้งในบ้านสีคิ้วโนนกุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียง"[4]

นโยบายทางการเมืองของอาณาจักรสยามในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในการกวาดต้อนเอากลุ่มคนเชื้อสายยวนจากภาคเหนือ เชียงแสนและเวียงจันทน์มาตั้งถิ่นฐานที่เขตเมืองสระบุรี ราชบุรีและที่อื่น ๆ เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้คนยวนรุ่นแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบริมฝั่งลำตะคองยวนรุ่นแรกมีทั้งที่ถูกกวาดต้อนมาโดยตรงและที่เลือกจะขยับขยายที่ทำมาหากินจากสระบุรี ผู้นำคนสำคัญของยวนรุ่นแรกมาจากตระกูลคัมภิรานนท์ คณารักษ์และพรหมพันใจ

---

[4] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามยวนสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 20 เมษายน 2542.

กลุ่มที่สองคนยวนรุ่นปัจจุบันที่ชาวบ้านหลายคนเรียกว่า "หมู่เหนือ" หรือ "ลาวเหนือ" คนยวนเหล่านี้มาจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายที่เดินทางเร่ร่อนมาหางานทำและเข้าสู่ดินแดนเขตนี้ประมาณช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา คนกลุ่มนี้ยังรวมถึง "หมู่กุลา" หรือคนกุลาจากประเทศพม่าแต่ได้เร่ร่อน เดินทางมาค้าขายและหางานทำบริเวณชุมทางชาติพันธุ์ หลายคนได้มีโอกาสแต่งงานกับคนยวนสีคิ้วและคนเชื้อสายอื่นในบริเวณบ้านสีคิ้วและโนนกุ่ม ยายอายุ 74 ปีบอกว่า "พ่อมาแต่น่าน แม่ของยายอยู่ที่บ้านโนนกุ่ม แต่ก่อนเขาเรียกพ่อของยายว่ากุลา [ซึ่ง]เป็นพวกขายของก่อนมาเจอกับแม่ยาย พ่อขายบอกคำ (คล้ายกำไลใส่คอและแขน) ข้าวและของแห้ง แม่ของยายเป็นยวนจากเวียงจันทน์ ไม่ใช่ญวนอพยพ"[5] พ่อใหญ่อายุ 74 ปีบอกว่า "หมู่ที่มารับจ้างลากไม้ เลื่อยไม้เป็นหมู่เหนือ [มากับช้าง] มาจากฟากเมืองเหนือ [ลำปาง แพร่ น่าน] อุตรดิตถ์ คนหมู่เหนือนี้มักโคก รับจ้างทำไม้ใส่โรงเลื่อย มักอยู่ป่าอยู่ดง เอง[คนพื้นบ้านในเขตนี้]ไม่เคยทำไม้มาก่อน"[6] พ่อใหญ่อายุ 73 ปีคนหนึ่งบอกว่า เมื่อประมาณ 50 ปีมาแล้วเคยมีคนเมืองน่านมาอยู่ที่บ้านโนนกุ่ม "เป็นมาค้าฝิ่นแล้วมาเป็นลูกจ้างทำนาทำไร่ของชาวบ้าน"[7]

พ่อใหญ่ตันอายุ 82 ปี ให้ข้อมูลเกี่ยวกับลาวเหนือที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านโนนกุ่มจากประวัติชีวิตของตัวเองว่า "ป้อเป็นคนน่าน ออกจากบ้านมา 2 คนกับเพื่อน ไปเที่ยว ได้หมากแลกข้าวกินและรับจ้างทำงานไปเรื่อย ซื้อกินไปเรื่อย ข้ามโขงไปอยู่เมืองลาว 2–3 ปีก็เคยไป ข้ามโขงบ่อย่าน เดินข้ามกะได้[ในช่วงหน้าแล้ง] หาดทรายน้ำตื้น บ่มีเจ้ามีนาย ตอนมาได้แม่ที่บ้านโนนกุ่มนี้ แม่กะเป็นสาว พ่อมารับจ้างเลื่อยไม้ คนรุ่นนั้นเป็นคนมา

---

[5] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามยวนสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 14 พฤษภาคม 2542.

[6] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามยวนสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 31 พฤษภาคม 2542.

[7] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามยวนสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 15 พฤษภาคม 2542.

จากหลายถิ่นเข้ามาเป็นเขยของบ้านนี้ ลาวจากศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ อุบลฯ มาได้คนบ้านนี้เป็นเมีย"[8]

เป็นที่น่าสังเกตว่า หมู่เหนือหรือลาวเหนือเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านสีคิ้วโนนกุ่มมักจะผ่านการเดินทางเร่ร่อนหางานทำและหาประสบการณ์ชีวิต ทำงานรับจ้างที่ใช้แรงงานแทบทุกรูปแบบ บางคนก็ค้าขาย แต่ส่วนใหญ่จะมีทักษะฝีมือในเรื่องของการทำไม้ อาจเป็นไปได้ว่าอุตสาหกรรมค้าไม้และโรงเลื่อยรุ่งเรืองอย่างมากในภาคเหนือนับตั้งแต่การสัมปทานของบริษัทอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ผู้ชายหมู่เหนือจึงมีทักษะ ความรู้และความชำนาญเกี่ยวกับการทำไม้ติดตัว เมื่อเดินทางเข้ามาบริเวณอำเภอสีคิ้วในช่วงหลังการก่อสร้างทางรถไฟในทศวรรษที่ 2440 และหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คนหนุ่มจากเมืองเหนือจึงไม่ลำบากมากนักในการหางานทำและตั้งรกรากในบ้านสีคิ้วและโนนกุ่ม

กลุ่มที่สาม คนยวนส่วนหนึ่งที่มาตั้งถิ่นฐานในเขตบ้านสีคิ้วโนนกุ่มและโคกมูลตุ่นเพราะเข้ามาเป็นคนงานของโรงงานทอกระสอบสีคิ้วในราวปี พ.ศ. 2505 จนถึงช่วงที่โรงงานปิดตัวลงในราวปี พ.ศ. 2520 คนยวนกลุ่มนี้เป็นวัยแรงงานทั้งผู้ชายและผู้หญิง มาจากจังหวัดลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน ฯลฯ เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนยวนรุ่นนี้เข้ามาทำงานและตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอสีคิ้วก็คือ เจ้าของโรงงานทอกระสอบที่ชาวบ้านเรียกว่า "พ่อเลี้ยงพงษ์สวัสดิ์" เป็นคนเหนือและต้องการใช้แรงงานที่มีถิ่นฐานจากภาคเหนือเป็นสำคัญ พ่อเลี้ยงได้ชักชวนคนงานที่เป็นญาติพี่น้องและคนที่

[8] ศิลปกิจ ตีขันติกุล. *บันทึกสนามยวนสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 20 พฤษภาคม 2542.

รู้จักกันมาทำงานที่ โรงงานทอกระสอบสีคิ้วเป็นจำนวนมาก ในช่วงที่กิจการรุ่งเรืองในทศวรรษ 2510 นั้น โรงงานแห่งนี้เป็นสถานที่รองรับคนงานมากกว่าหนึ่งพันคน หมุนเวียนเข้า–ออกทำงานเป็นกะตลอด 24 ชั่วโมง

ครูแหม่มเพื่อนของดวงเดือน จิไธสงค์ที่พวกเรากล่าวถึงในบทนำเป็นตัวอย่างของ "หมู่เหนือ" หรือคนยวนรุ่นใหม่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านโนนกุ่มรุ่นโรงงานทอกระสอบสีคิ้ว เธอติดตามพ่อแม่ที่มาทำงานโรงงานตั้งแต่เด็ก พอโตขึ้นก็ทำงานและตั้งรกรากมีครอบครัวอยู่ที่บ้านโนนกุ่ม สามีของครูแหม่มเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน คนบ้านโนนกุ่มบอกว่าแหม่มเป็นลาวเหนือ ซึ่งตัวครูแหม่มเองฟังดูแล้วก็แปลก อาหารการกินของคนบ้านโนนกุ่มเป็นแบบอีสาน เวลาอยากจะกินอาหารเหนือ เช่น ลาบเหนือ แกงอ่อม แกงฮังเล จะต้องไปซื้อที่บ้านโคกมูลตุ่น (แถวโรงงานทอกระสอบ) สามีของครูแหม่มไม่อยากกิน[อาหารเหนือ]เพราะรสชาติไม่ถูกปาก คนบ้านโนนกุ่มบอกว่า "ลาวเหนือพูดเหน่อๆ"[9]

คุณยายอายุ 77 ปี จากบ้านโนนกุ่มคนหนึ่งบอกว่า "คนเหนือมาทำงานโรงทอ มาได้เมียที่นี่ก็หลายคน มาจากพิษณุโลก แพร่ น่าน ยายมีลูกเขยและหลานเขยอยู่น่าน นิสัยก็ดี ขยันทำงาน คนเหนือปากหวาน ใช้ง่าย ทำงานทำการแบบ "โลภเป็น" รู้จักเก็บรู้จักหา คนเหนือพูดดี ปากหวาน บ่ขี้สวก บ่จองหอง [มีสัมมาคารวะ รู้จักที่ต่ำที่สูง]"[10]

นโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาอุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานในเขตจังหวัดนครราชสีมานับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา ผนวกกับนโยบายการทหารภายใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในเวลานั้น เป็นบริบทสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของยวนหรือหมู่เหนือรุ่นปัจจุบัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ กรณีของโรงงานทอกระสอบสีคิ้ว คนงานจากภาคเหนือจำนวนมากที่ค้นพบว่า ยวนสีคิ้วกับ

---

[9] ฉลาพิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 4 พฤษภาคม 2542.

[10] ฉลาพิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 7 พฤษภาคม 2542.

พื้นฐานทางวัฒนธรรมของยวนจากดินแดนล้านนามีความใกล้ชิดกันไม่น้อย แม้ว่าภาษา อาหารการกินและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมอื่น ๆ ของยวนสีคิ้วจะใกล้ชิดกับไทโคราช ลาวอีสานและอื่น ๆ ก็ตาม สำเนียงของภาษาพูดเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ยวนเหนือหรือ "ลาวเหนือ" ใช้ในการแบ่งแยกตัวเองออกจากยวนสีคิ้ว น้าผู้หญิงบ้านโนนกุ่มคนหนึ่งเกิดและเติบโตที่จังหวัดแพร่บอกพวกเราว่า "คนแพร่เขาพูดย่วน พูดช้ากว่ายวนโนนกุ่ม แต่ก็พูดกันเข้าใจ โนนกุ่มพูดเร็ว จะว่าเหมือนลาวก็ไม่ใช่เหมือนยวนก็ไม่เชิง..."[11] คนยวนสีคิ้วส่วนใหญ่จะรู้ตัวว่าสำเนียงพูดภาษายวนของตนเองจะคล้ายคลึงกับยวนเสาไห้ สระบุรีมากกว่ายวนเหนือหรือยวนล้านนาในปัจจุบัน

ลาวนอกหรือลาวพลัดถิ่นในชุมชนสีคิ้วและโนนกุ่ม ในฐานะที่เป็นชุมทางชาติพันธุ์ บ้านสีคิ้วและโนนกุ่มได้มีโอกาสต้อนรับกลุ่มคนเชื้อสายลาวจากจังหวัดต่าง ๆ ของภาคอีสานตอนในมาช้านาน คนยวนสีคิ้วและโนนกุ่มรุ่นแรก ๆ เรียกบรรดากลุ่มคนลาวหรือคนอีสานว่า "ลาวนอก" หมายถึงลาวที่มาจากเขตรอบนอกที่ห่างจากเขตนครราชสีมาลึกเข้าไปในภาคอีสานจนจรดฝั่งแม่น้ำโขง ลาวนอกบอกความหมายทางชาติพันธุ์และความเป็นตัวตนที่แตกต่างจาก "ลาวใน" หรือ "ลาวข้าวเจ้า" คนกลุ่มหลังนี้หมายถึง คนเชื้อสายลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตนครราชสีมาและหัวเมืองใกล้เคียงในสมัยต้นรัตนโกสินทร์พร้อมกับไทยวนลาวในหรือลาวข้าวเจ้าพบเห็นได้ทั่วไปตามหมู่บ้านต่างๆ ในเขตอำเภอสีคิ้ว สูงเนิน ปักธงชัย ฯลฯ (สุริยา สมุทคุปติ์ และคณะ 2540)

ลาวนอกหรือลาวพลัดถิ่นเข้ามาตั้งรกรากในบริเวณบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มได้อย่างไร ชาวบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มหลายคนประมาณการว่า ช่องทางที่คนลาวนอกหรือลาวพลัดถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนของตนนั้น

---

[11] สมหมาย มาดี. *ประวัติศาสตร์ยวนสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 7 พฤษภาคม 2542.

ผ่านทางการเป็นนายฮ้อยค้าวัวควายระหว่างภาคอีสานกับภาคกลางและรับจ้างหางานทำตามเส้นทางรถไฟเป็นสำคัญ เกือบทั้งหมดตั้งรกรากในชุมชนด้วยการแต่งงานกับผู้หญิงในท้องถิ่นเป็นสำคัญ ดังเช่นกรณีของแม่ใหญ่บ้านโนนกุ่มคนหนึ่ง อายุ 89 เล่าถึงรุ่นพ่อของท่านว่า "พ่อใหญ่เป็นลาวนอกมาจากศรีสะเกษ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่สอง แม่เป็นคนยวนสีคิ้ว เป็นมาเป็นลูกจ้างแม่ใหญ่อินบ้านสีคิ้ว ทำนา ทำไร่ ทำสวน คิดว่าเพิ่นมากับทางรถไฟ เพิ่นมาเช่านาปลูกพริกอยู่ตามโพน แม่ใหญ่อายุได้ 16-17 ปี พ่อใหญ่แพงเป็นมีลูกจ้างมาอยู่นำ ลูกจ้างส่วนใหญ่มาจากศรีสะเกษมาอยู่ประจำและมีพี่น้องมาเยี่ยมยามอยู่เรื่อยๆ พ่อใหญ่แพงบอกลูกจ้างที่ต้องการจะกลับบ้านที่ศรีสะเกษว่า "มึงสิไปหยัง กินแต่ปลาแดก" [มึงจะกลับบ้านไปทำมาหากินอะไร กลับบ้านไปก็ยากจน ส่วนใหญ่ก็ยังพากันกินปลาร้า ข้าวปลาอาหารไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนที่สีคิ้วและโนนกุ่ม] ต่อมาพ่อใหญ่แพงเอาคนจากจังหวัดศรีสะเกษมาอยู่ด้วย แบ่งที่นาให้ เป็นที่นาบริเวณอ่างเก็บน้ำซับประดู่ ส่วนที่นาของตัวเองมีทั้งที่นาที่บ้าน ที่โคกและที่นาข้างวัด"[12]

พ่อใหญ่บุญส่ง คณารักษ์ อายุ 80 ปี ผู้อาวุโสไทยวนสีคิ้วท่านหนึ่งเล่าถึงคนลาวนอกหลายคนที่ท่านพบในวัยเด็กว่า "ลุงสอนแกเป็นคนทางนอก ฟู่ลาว [พูดภาษาลาว] บ่ฮู้มาจากทางใด ลูกหลานเพิ่นอยู่ข้างวัดใหญ่สีคิ้ว เป็นคนรุ่นมาสร้างทางรถไฟ ลุงแก่แล้ว แต่ตอนนั้นหมู่เฮ็งยังเป็นเด็กน้อย เคยเห็นหมู่คนลาวนอกมาค้าขายวัวต่าง ลุงอ่อนพ่อตาลุงอินทร์ก็เป็นคนลาว คนอุบลฯหรือที่ไหนกะบ่จัก หนังสือหมอบ่ฮู้จัก แต่เครื่องจักรหมอแก่ สอบสัมภาษณ์ขับรถไฟได้ นาของลุงอ่อนอยู่บ้านถนนคด ลุงทองอินทร์เป็นคนทำ ซื้อเครื่องสูบน้ำมาใช้เป็นคนแรกๆ ตอนนั้นหมู่อื่นเฮ็ดบ่เป็นดอก"[13]

---

[12] ศิลปกิจ ดีขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 24 พฤษภาคม 2542.

[13] ศิลปกิจ ดีขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 2 มิถุนายน 2542.

พ่อใหญ่บุญส่งยังฟื้นความจำและประสบการณ์เกี่ยวกับลาวนอกที่ต้อนวัวควายไปขายภาคกลางผ่านเขตสีคิ้วว่า "หมู่ลาวนอกมานำเกวียนไปฮอดบ้านโป่งปะทุน กะขายถูก ๆ ถ้าบ่ได้ขายกะเอาทิ้ง แล้วไล่งัวเข้าดงหมู่เมืองนอกให้มันนอนนำนา เอาขี้งัวให้กะเอา เอาข้าวสารหื้อ เอาไก่หื้อ ว่าแต่มันขอกะให้มัน น้ำตะคองบ่กิน กินน้ำบ่อ หาบกระบอกมาตักไปกิน หมู่นี้กินบ่เลือก งู กะปอมกินหมด เห็นบ่ได้เป็นต้องไล่คุบ (ตะครุบ) ผู้ใหญ่ดีบ้านเหนือเป็น(ลาว)นอก ได้เมียเป็นน้องพ่อ ทางสระบุรีแก่งคอยเขาเรียก "เมืองล่าง" ทางลาวไปพู้นเขาเรียก "เมืองนอก" แต่เก่าแต่ก่อนเขาเรียกจั่งซั่น"[14] ลาวนอกในทัศนะของพ่อใหญ่บุญส่งซึ่งเป็นคนยวนนั้นมีลักษณะทางวัฒนธรรมหลายอย่างที่แตกต่างจากยวนสีคิ้วและโนนกุ่ม เช่น ภาษาพูด อาหารการกินและแบบแผนในการดำเนินชีวิต คนลาวนอกมาจากถิ่นที่ทุรกันดารและการค้าวัวควายทางไกลก็เต็มไปด้วยความลำบากลำเค็ญ ประสบการณ์ชีวิตเหล่านี้สอนให้ลาวนอกหรือลาวพลัดถิ่นเป็นคนสู้ชีวิต อดทนและทำงานหนักโดยเฉพาะเมื่อต้องมาทำงานและอยู่ร่วมกับผู้คนที่ต่างภาษาและต่างวัฒนธรรม แม่บัว ประทุมโพธิ์ อายุ 68 ปี จากบ้านโนนกุ่มเล่าให้ฟังถึงประสบการณ์ช่วงที่ไปตั้งรกรากอยู่เขตจังหวัดกำแพงเพชรว่า "เคยไปเฮ็ดเหล้าขายขวดละ 5 บาท ขายดี คนรู้จักทั่วไป แต่ถูกตำรวจจับ เลยบอกเขาว่า "ข้อยมาหาเงินหาทองตั้งโต"[15]

เป็นที่น่าสังเกตว่าลาวนอกหรือลาวพลัดถิ่นมีวัฒนธรรมหลายอย่างที่ใกล้เคียงกับยวนโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ของชุมชน ศูนย์กลางของความเชื่อ เช่น พ่อพญาสี่เขี้ยวของบ้านสีคิ้วและพ่อพญาร่มเขียวของบ้านโนนกุ่มได้มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงคนจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์เข้าด้วยกัน ผู้ให้ข้อมูลจากบ้านโนนกุ่มคนหนึ่งบอกว่า "การนับถือผี คนลาวเรียกว่า "เลี้ยงบ้าน" คนยวนเรียกว่า "เลี้ยงเจ้าพ่อ" เฮาไปอยู่ไสก็

[14] ศิลปกิจ ตี่ขันดิกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 2 มิถุนายน 2542.
[15] ศิลปกิจ ตี่ขันดิกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 19 พฤษภาคม 2542.

นับถือผีพ่อพญา [เจ้าพ่อร่มเขียว] เพิ่นปกครองเฮาไปทั่ว ไปไสมาไสกะต้องบอกเพิ่นเจ้าพ่อร่มเขียว มีคนเป็นร่างทรง ฮอดขวบปีก็เลี้ยง มีหัวหมู ไก่ต้ม ผลไม้ ข้าวหนม[ขนม] ข้าวต้ม ไข่ ฝ้ายผูกแขนและขันน้ำสำหรับใส่น้ำมนต์ คันเฮาอยากหม่วนกะไปหม่วนนำเพิ่น เฮาเคยถือมาแต่เก่า ถือผีคือกัน ตอนอยู่ที่บุรีรัมย์แม่ถือ "ผีหนังปะกำ" คล้ายกับหนังปะกำต่อช้าง[ทางจังหวัดสุรินทร์] แนวพ่อเป็นเขมร แม่เป็นลาว เชื้อพ่อเป็นเขมรพอมาอยู่ทางลาวก็กลายเป็นลาว แต่เฮาเป็นยวนบ่ได้ เว้านำพ่อแม่กะเว้าไป แต่เว้ายวนบ่ได้ดอก"[16] ตอนท้ายของคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลท่านนี้บอกว่า "เฮาเป็นยวนบ่ได้...เว้ายวนบ่ได้ดอก" ความข้อนี้บ่งบอกอย่างชัดเจนถึงการต่อรองทางอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในแง่ของการรอมชอมมากกว่าการเผชิญหน้า ยวนกับลาว [รวมทั้งเจ๊กที่จะกล่าวถึงต่อไป] นับถือผีร่วมกัน อยู่ในชุมชนเดียวกัน ขณะเดียวกันต่างก็รู้กันว่าเรื่องภาษาพูดที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกชาติพันธุ์ที่ชัดเจนที่สุดนั้น ต้องแยกกัน ต่างฝ่ายต่างยึดเอาภาษาตัวเองเป็นหลัก จะเรียนรู้การใช้ภาษาของกันและกันก็ต่อเมื่อมีการติดต่อกันเท่านั้น ในระหว่างการศึกษาภาคสนามที่บ้านโนนกุ่ม พวกเราพบว่าชาวบ้านรุ่นเก่าโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่มีความสามารถใช้ภาษายวน ลาวและไทโคราชได้อย่างคล่องแคล่วและชำนาญ แม่เฒ่าคนหนึ่งบอกว่า "ฟู้ยวนกับคนยวน เว้าลาวกับคนลาว พูดไทโคราชกับคนโคราชและพูดไทยกลางกับเจ้ากับนาย"[17] หรือ "ยวนที่แพร่ก็ฟังลาวได้ พูดภาษายวนกับภาษาลาวเป็นภาษาเดียวกัน แต่คนละสำเนียง ที่นี่[บ้านโนนกุ่ม]มีพูดหลายภาษา"[18] ความสามารถในการใช้ภาษาดังกล่าวนี้เป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมทางชาติพันธุ์มานาน

อย่างไรก็ตาม คนรุ่นใหม่ในชุมชนสีคิ้วและโนนกุ่มเริ่มจะสูญเสียทักษะและความสามารถในการใช้ภาษาดังกล่าวไป ส่วนใหญ่จะหันไปรับ

---

[16] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 19 พฤษภาคม 2542.

[17] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 19 กรกฎาคม 2542.

[18] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 7 พฤษภาคม 2542

ภาษากลางที่ได้เรียนรู้จากโรงเรียนและสื่อมวลชนและไม่ให้ความสนใจกับภาษาของเพื่อนบ้านที่เป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในชุมชน แม่ใหญ่คนยวนอายุ 64 ปีบอกว่า "ลูกหลานเด็กสมัยใหม่มักจะฟู้ไทย ติดมาจากโรงเรียน เวลาเล่นกับหมู่เพื่อน ๆ ก็ฟู้ไทย ทุกวันนี้มีบางคนเท่านั้นที่ฟู้ยวนกับพ่อแม่"[19] คนรุ่นใหม่ของบ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่มไม่ได้มีประสบการณ์ชีวิตที่เกิดจากการติดต่อข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ในช่วงที่ระบบการศึกษาในโรงเรียนและการสื่อสารมวลชนจากส่วนกลางยังไม่ได้มีอิทธิพลมากเหมือนกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ยายอายุ 66 ปีเป็นยวนจากบ้านโนนกุ่มคนหนึ่งเล่าถึงอัตลักษณ์ทางภาษาของตนเองว่า "แม่พูดภาษาเหนือ แต่ไม่พูดยาวลาก เสียงเหมือนยวนเหนือ พูดคล้ายกับยวนเสาไห้และสีคิ้ว พ่อของแม่เป็นยวนสีคิ้ว แม่พูดลาว ปู่ย่าเป็นคนสีคิ้วพูดยวน แต่ตายายอยู่บ้านมะเกลือใหม่พูดลาว"[20]

เจ๊กสีคิ้ว นอกจากยวนและลาวนอกแล้ว เจ๊กหรือกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาททางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมอย่างมากในปัจจุบัน เจ๊กเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านสีคิ้วไล่ๆ กับการมาถึงของทางรถไฟสายอีสานกรุงเทพฯ-นครราชสีมา แม้ว่าเจ๊กจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับคนยวนลาวและคนเชื้อสายอื่นในเขตสีคิ้วและโนนกุ่ม แต่ช่วงเวลาประมาณหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา เจ๊กได้พิสูจน์ให้เห็นว่าพวกเขาไม่เพียงแต่สามารถสร้างตัวเองและสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมเพื่ออยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในชุมทางชาติพันธุ์ได้เท่านั้น หากยังพลิกสถานภาพด้านต่าง ๆ ของตัวเองให้กลายมาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมได้อย่างน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ข้อจำกัดที่สำคัญของพวกเราในการนำเสนอกลุ่มชาติพันธุ์เจ๊กใน

---

[19] สมหมาย มาตี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 15 พฤษภาคม 2542.

[20] สมหมาย มาตี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 14 พฤษภาคม 2542.

ชุมชนบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มก็คือ พวกเราไม่ได้สัมภาษณ์หรือสอบถามเรื่องเล่าต่าง ๆ จากสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์โดยตรง ข้อมูลทั้งหมดที่พวกเรามีอยู่เป็นภาพสะท้อนของเจ๊กผ่านคำบอกเล่าและประสบการณ์ชีวิตของคนยวนและลาวเป็นสำคัญ

ข้อมูลที่พวกเรามีอยู่สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของกลุ่มคนเชื้อสายจีนหลายประการ กล่าวคือ คนจีนเข้ามาตั้งหลักทำมาหากินบริเวณนี้เพราะเส้นทางรถไฟ เริ่มต้นจากการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้าง ต่อด้วยการค้าขายเล็กน้อย เมื่อสะสมทุนหรือร่วมทุนได้มากขึ้นก็เข้าสู่กิจการธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ได้แก่ โรงสีข้าว โรงเลื่อย และกิจการค้าขายต่าง ๆ ที่เป็นเสมือนเส้นเลือดของระบบเศรษฐกิจและการเมืองของอำเภอสีคิ้ว คนยวน คนลาวและคนไทโคราชที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนคนจีนมีความทรงจำลักษณะสำคัญในการทำงาน การประกอบธุรกิจและการใช้ชีวิตส่วนตัวของเจ๊กเป็นอย่างดี ชาวบ้านเหล่านี้ลงความเห็นว่าเจ๊กประสบความสำเร็จในธุรกิจและชีวิตเพราะความขยันหมั่นเพียร ทำงานหนัก ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มัธยัสถ์อดออม มีความทะเยอทะยานและรู้จักเข้าหาข้าราชการทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทัศนะที่มีต่อเจ๊กสีคิ้วลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นจากเรื่องเล่าที่พวกเราได้จากชาวบ้านดังต่อไปนี้

พ่อใหญ่บุญส่ง คณารักษ์ อายุ 80 ปีจากบ้านสีคิ้วเล่าว่า “แต่ก่อนเจ๊กมารับจ้างเลื่อยไม้ มีโรงฝิ่นอยู่ที่สีคิ้ว มันมาเป็นจับกัง เอาขี้หินแห่มาแช่น้ำเกลือกินกับข้าวต้ม ของเค็มๆ ถูกๆ เอาข้าวมาต้มกิน หมู่เจ๊กรับจ้างสารพัด ตอนเย็นกะนอนสูบฝิ่น มันทำงานบ่เลือก ขุดดิน แบกหามกว่าจะได้บาทหนึ่งเกือบตาย หมู่รับจ้าง หมู่ขายของ หมู่หาหมูน้อยขาย เดี๋ยวนี้พวกมันเป็นอาเสี่ยหมดแล้ว พวกหมู่ขายหมูกะเป็นเถ้าแก่โรงเลื่อย บางที

หาบก๋วยเตี๋ยวขาย อันได๋ได้มันเอาหมด แลกข้าวแลกน้ำเอาปลาทูเค็มไปแลกข้าวตามลานมากองไว้ มันได้หลายกว่าคนที่ทำนาเสียอีก ขายไปถังละ 20 สตางค์ เจ๊กค้าหมูก็หลายคน 4-5 เจ้า เช่น เจ๊กยิ้ม เจ๊กไฮ้ [หมู่ที่ค้าข้าว ได้แก่] เถ้าแก่ฮั้ว เจ๊กเฮง โรงเลื่อนไทยบำรุงเป็นของเสี่ยอ่าง เสี่ยแหร่ว โรงเลื่อยหนองน้ำขุ่นเป็นของเถ้าแก่ฮั้ว เสี่ยพัฒน์"[21]

ในระหว่างของการสร้างตัวและขยายกิจการต่างๆ เจ๊กไม่ได้ดำเนินกิจการต่างๆ คนเดียว หากได้ว่าจ้างแรงงานของชาวบ้านทั้งยวนและลาวในกิจการต่างๆ เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย พ่อใหญ่บุญส่งเองก็เคยรับจ้างเจ๊กเมื่อสมัยเป็นหนุ่ม ท่านบอกว่าเจ๊กจ้างคนยวนขับเกวียนบรรทุกข้าวไปขายที่ท่าเรือกรุงเทพฯ "เจ๊กมันจ้างไป มัน[ใส่กระสอบ]ยัดแน่นจนนั่งบ่ยุบ แต่ก่อนโรงสีข้าวในสีคิ้วมี 3 โรง ตั้งอยู่ข้างสถานีรถไฟริมฝั่งลำตะคองและตลาดนอก เป็นโรงสีไฟใช้แกลบเผา พอแกลบไหม้หมดก็เอาใส่เข้าไปใหม่ โรงสีต่อท่อสูงให้ควันมันขึ้น ตอนไปส่งข้าวกรุงเทพพ่อมีเกวียนอยู่เล่มเดียว แต๋ไปนำกันเป็นหมู่ ๆ คนที่บ้านกลางสีคิ้วเป็นคนเฮ็ดเกวียน ตาปั่นกับไอ้ไพรเป็นหมู่เดียวกันทำฮ่วมกัน เข้าหุ้นกันทำ... วัวตัวเมียราคาตัวละ 4 บาท ไล๋ไปขายที่ท่าเรือกรุงเทพฯ ได้ราคาตัวละ 6 บาท พ่อของพ่อใหญ่[กำนันขุนสีคิ้วคณารักษ์]มีวัวฝูงเป็นร้อย ๆ ตัว ไปขอมาหัดเทียมเกวียน 2 ตัว เอามาหลายกว่านั้นกะใช้บ่หมด พอถึงยามไถไฮ้ไถนา ไปเอาควายของพ่อมาใช้ เอาเกวียนของพ่อมาลาก มาทำนาให้แม่ยาย แม่ยายต้องหาวัว-ควายให้"[22]

พ่อใหญ่บุญส่งเปรียบเทียบลักษณะของยวน[และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

---

[21] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 1 มิถุนายน 2542.

[22] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 2 มิถุนายน 2542.

ใน ท้องถิ่น]กับเจ๊กว่า "หมู่เอง[พวกเรา]กินจนหมดทุน ชอบกิน ชอบเล่น หมดแล้วค่อยหาใหม่ [ไม่ได้คิดถึงการลงทุนสำหรับอนาคต] ตามในเมืองมีแต่หมู่เจ๊กที่รุ่งเรือง...[ทุกวันนี้]อยู่ที่ไหนกะมีแต่เจ๊ก เป็นเศรษฐี เป็นเจ้าเป็นนายกะลูกเจ๊ก... ผู้พิพากษากะเจ๊ก พ่อแม่มันมีเงิน มันหัวดีนำ คนเก่าแท้ๆ บ่ฮู้บ่หัน คนแก่หมดไป คนใหม่มากะปนไทยไป..."[23]

พ่อใหญ่ตัน อายุ 84 ปีจากบ้านโนนกุ่มเป็นอีกผู้หนึ่งที่พูดถึงเจ๊กในลักษณะเดียวกันกับพ่อใหญ่บุญส่ง จากประสบการณ์ชีวิตของท่าน พ่อใหญ่เห็นเจ๊กรุ่นแรกที่เข้ามาแบบเสื่อผืนหมอนใบ ปากกัดตีนถีบจนประสบผลสำเร็จด้วยความขยัน มัธยัสถ์และความสามารถในเชิงธุรกิจ ท่านบอกว่า"[ทุกวันนี้]ในตลาดสีคิ้วเป็นห้องแถว คนเจ๊กอาศัยอยู่ แต่ก่อนของคนไทยก็มี อยู่ไปอยู่มาเจ๊กกะซื้อเอา มันมีเงิน ถ้าเจ้าของต้องการราคาแพงมันก็ซื้อ คนไทยพอได้ราคาแพงก็ขาย ตอนที่พ่อเป็นเด็กน้อยเห็นเจ๊กหาบเสื้อผ้าเสื้อกะต่าหนึ่ง ข้าวกะต่าหนึ่ง ยามเฮาเอาข้าวขึ้นลานขึ้นเล้า เจ๊กก็จะเอาเสื้อผ้าไปแลกข้าว มันหาบไปฮอดกลางทางลูกสาวก็มาหาบแทนแม่ พอแลกได้ข้าวก็เอาไปขายที่โรงสี [ซึ่ง]เป็นของหมู่เจ๊กทั้งนั้น ตอนเป็นเด็กน้อยสีคิ้วมีโรงสีอยู่ทั้งหมด 3 โรง โรงสีบ่อนหัวตะพานโรงหนึ่ง หลังสถานีรถไฟโรงหนึ่งและทางตลาดนอกอีกโรงหนึ่ง เจ้าของโรงสีเป็นเจ๊กทั้งหมดเลย พ่อแม่หาบข้าวไปขายที่โรงสีหัวตะพานหาบละ 2 บาท หย่างไปนำแม่ ขอให้แม่ซื้อเสื้อนักเรียนให้ พอขายข้าวเสร็จก็เตลิดไปตลาด เสื้อนักเรียนตัวละ 50 สต. [กางเกง]ทรงขาลีบ 50 สต. มันเอาของบ่ดีมาขาย เป็นของพอใช้ได้ ไอ้ห่าเจ๊กมันตบตาคนสีคิ้ว ผ้าลินินอย่างดีไม่เคยเอามาขาย สมพอมันรวยไอ้ห่าเจ๊กสีคิ้วเอาของถูกมาขาย มันเอาเปรียบหลาย ของแพงกว่าที่ตลาดสูงเนิน

เจ๊กมันเข้าหุ้นกันหลาย เฮ็ดหยังกะได้ เจ๊กมันหุ้นกันอยู่คนละปี

---

[23] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 2 มิถุนายน 2542.

เจ้านั้นอยากเอาไปขายก็ช่วยกัน อย่างโรงไม้เคยเป็นคนลากซุงช่วยเขาที่อำเภอจตุรัส 2 เดือน เขาเข้าหุ้นกัน 100 คน ที่ไหนขายดีก็ส่งไป สีคิ้วของอันหยังแพงที่สุดก็ต้องไปซื้อหาที่ร้านเจ๊ก เที่ยวหาเลือกเอามีแต่ห้องชั้นเดียว มันมีหลายร้านมีแต่เจ๊กทั้งนั้น ตอนป้อใหญ่เห็นมันเจริญแล้ว มันขายทุกอย่าง เจ๊กเอาเปรียบยวนสีคิ้วมาพอแฮง มันจึงมีเงิน บางทีมันเอาต่อนหมู่ [เนื้อหมู] มาแลกข้าวเปลือก ข้าวเปลือกมันได้กำไรดี มันจักโกงเขาแหน่ บ่สมมามันหมู่นี้ มันบ่หว่าดอก ฮู้จักจื้อมันจึงเรียกซื้อ ลาวบ้านนั้นยวนบ้านนี้ มันบ่เคยว่า ว่าแต่คนเข้าร้านนั้นร้านนี้มันก็ว่า มีแต่ของดี ๆ"[24] ดูเหมือนว่า พ่อใหญ่ตันเป็นคนยวนคนหนึ่งที่มีทัศนะในทางลบต่อเจ๊กควบคู่ไปกับการยอมรับในความสามารถและจริยธรรมในการทำมาหากินของเจ๊ก พ่อใหญ่บอกว่าเจ๊กที่สีคิ้วจำนวนหนึ่งรวยขึ้นมาได้เพราะเล่ห์เหลี่ยมทางการค้า รู้จักเอารัดเอาเปรียบผู้บริโภคโดยเฉพาะชาวบ้านที่ไม่มีการศึกษาและไม่รู้เท่าทัน พ่อใหญ่สรุปอย่างน่าสนใจว่า "เจ๊กที่ไหนก็บ่รวยเท่าเจ๊กสีคิ้ว มันรวยเร็ว ตลาดสีคิ้วของหลาย มันเลือกได้"[25]

คำพูดของพ่อใหญ่ตันที่ว่า *"เจ๊กเอาเปรียบยวนสีคิ้วมาพอแฮง มันจึงมีเงิน"* ไม่ใช่ความเห็นส่วนตัวของคนยวนสีคิ้วและโนนกุ่มบางคนเท่านั้น หากยังมีอีกหลายคนที่มีความเห็นในลักษณะเดียวกันหรือบางครั้งอาจจะรุนแรงมากกว่า ดังตัวอย่างของพ่อใหญ่คำพัน ด่านจันทึก อายุ 62 ปีจากบ้านโนนกุ่มที่บอกว่า "เจ๊กดีบ่ดีคือคนไทยนี่ล่ะ เจ๊กซื้อที่มันบ่เคยพอ ซื้อข้ามพู้นข้ามพี้ บ่มีทางเข้ามันซื้ออ้อมไว้หมด จำเป็นกะต้องขายหื้อมัน มันเอาที่ไปเซ็ดสวนปลูกมะม่วง บะหนุน [ขนุน] ขุดสระไว้ มีแต่ลูกหลานของมันซื้อไว้มีแต่ลูกเต้า พ่อมันตายไปหมดแล้ว มาแต่ประเทศจีนพู้น แต่ก่อนเจ๊กมาเป็นลูกจ้างเขา พอได้เงินนิด ๆ หน่อย ๆ มาค้าขายปลาทู ขายฮะ เจ๊กมันอุดหนุนกัน คนไทยบ่อุดหนุนกัน บ่มีตี้ทางมันก็ออกเงินกันให้

[24] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 20 พฤษภาคม 2542.

[25] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 20 พฤษภาคม 2542.

ไปซื้อ คนไทยกูรวยคนเดียวยิ่งดี แต่ก่อนเจ๊กมันบ่มีอะหยัง มาตั้งตัวในประเทศไทย ตั้งตัวได้มันกะชวนพวกมันมาอยู่

คนไทยไปทำที่ดิน[ติดต่อสำนักงานที่ดินอำเภอ] 3 วันยังบ่เฮ็ดฮื้อคนเจ๊กไปเอาซองให้[เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานที่ดิน] พรุ่งนี้ได้เลย คนไทยที่เป็นเจ้าเป็นนาย[ก็จริงแต่เวลาคนไทยไปหา]มันบ่ค่อยจ่ายเงินกันบ่อนได๋ทำ นส. 3 หรือโฉนดบ่ได้ เจ๊กมันไปทำได้หมด เคยได้ยินเจ๊กบอกเจ้าหน้าที่ว่า "เฮ้ยมึงทำให้กูที" เจ้าหน้าที่บอกว่า "พรุ่งนี้ได้" ตัวเราเป็นเจ้าของที่แท้ๆ เฮ็ด นส. 3 บ่ได้ พอขายให้เจ๊กมันไปทำได้ เวลาคนเดินเข้าไปในสำนักงาน พอเจ้าหน้าที่เห็นเจ๊กมันยิ้มให้เลย พอคนไทยไปหามันบ่มอง คิดอยู่ในใจว่าเวลามันไปตามหมู่บ้านบ่เอิ้นฮื้อมันกินข้าวกินน้ำ เฮาไปเฮ็ดบัตรประชาชน บัตรของเฮาขาดอายุไป 15 วัน มันบอกว่าขาดอายุแล้วต้องถูกปรับ 20 บาท มันบอกเลย "ลุงเอามา 20 บาท ค่าปากกา" พอเจ๊กไปหา บัตรเหลืองของมันใช้จนขาด เจ๊กโยนให้ 100 บาท มัน[เจ้าหน้าที่]เฮ็ดให้หมด ได้ก่อน[คนไทย]ซ้ำ เจ๊กมันแน่แท้ๆ"[26]

คำบอกเล่าของพ่อใหญ่คนนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนภาพวิธีการดำเนินธุรกิจของเจ๊กหรือพ่อค้าคนจีนเท่านั้น หากยังวิพากษ์ความฟุ่มเฟือย รักสนุกและเห็นแก่ตัวของคนไทยรวมทั้งคนยวนและคนลาว และยังวิจารณ์การคอร์รัปชั่นของข้าราชการไทยและทัศนคติที่ยกย่องคนมีเงินมากกว่าเกียรติและสำนึกในหน้าที่ในการเป็นข้าราชการของข้าราชการไทยตามที่ท่านได้พบเห็นมา น่าสนใจที่ว่าข้าราชการกรมที่ดินและกรมการปกครองเป็นตัวอย่างที่พ่อใหญ่ท่านนี้กล่าวถึงอย่างเจ็บแค้น ชีวิตของชาวบ้านธรรมดาไม่มีเกียรติ ไม่มีอำนาจและไม่มีเงินเป็นชีวิตที่ถูกเลือกปฏิบัติและถูกกระทำมาโดยตลอด การออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินและการติดต่อขอเอกสารของทางราชการเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน คนยวน คนลาว คนไท

---

[26] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สี่ดิ่ว-โนนกุ่ม.* 26 พฤษภาคม 2542.

โคราชและประชาชนทั่วไปไม่ได้รับการบริการอย่างที่ควรจะเป็น ในขณะที่เจ๊กสามารถใช้เงินใต้โต๊ะจ่ายเบิกทางเพื่อซื้อความสะดวกและการบริการจากข้าราชการบางคนได้ ในหลายกรณีเจ๊กจึงมีอภิสิทธิ์มากกว่าคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

พ่อใหญ่ตันมีประสบการณ์ในทางลบกับเจ๊กสีคิ้วพอสมควร ท่านเล่าอย่างเจ็บแค้นถึงกรณีของการโก่งราคาจอบ ซึ่งเป็นเครื่องไม้เครื่องมือการเกษตรที่สำคัญของชาวบ้าน ท่านเจ็บใจในความยโส เอาแต่ได้ และหน้าเลือดของเจ๊กที่บอกว่า "บักจก[จอบ]แต่เก่าราคาอันละ 25 บาท ไปถามซื้อมันขาย 140 บาท ต่อลงมาได้ 100 บาท มันบ่ขาย มันว่าบ่ซื้อของกะบ่เน่า เฮาบ่ซื้อคนอื่นกะซื้อ บักจกมันบ่เน่าดอก เจ๊กมันก็ฟุ่ออกมาว่า "ไม่ซื้อกะเอาไว้ มัน[จอบ]ไม่เน่าดอก" อย่างไรก็ตาม พ่อเฒ่าคนยวนท่านนี้ก็ยอมรับจริยธรรมในการทำงานของเจ๊ก ในการขายของหน้าร้าน "ถ้าเจ๊กมันกินข้าวอยู่มีคนมาขอซื้อเหล้า เจ๊กมันลุกมาขายทันที มันนั่งเฝ้าร้านหมดวัน [ถ้าเจ้าของร้านเป็นคนไทย] คนไทยนอนหลาย นอนเฝ้าหน้าร้านเลย เจ๊กอยู่ร้านบ่นอนหลับ คนไทยต้องกินข้าวให้อิ่มก่อนจึงขายของให้[ลูกค้า] เจ๊กพอเห็นคนเข้าร้านมันหย่าง[เดิน]ไปหาแล้ว"[27]

พ่อใหญ่บ้านโนนกุ่ม อายุ 54 ปีสะท้อนประสบการณ์ชีวิตที่ท่านมีกับเจ๊กสีคิ้ว ท่านบอกว่า "สมัยเป็นหนุ่มทำงานเป็นแอ๊ดรถ[เด็กกระเป๋ารถ/เด็กใช้งานประจำรถบรรทุกไม้ของโรงเลื่อย] รถเป็นของบริษัทบำรุงไทย ทำงานอยู่หลายปีก่อนอายุครบบวช พอบวชแล้วจึงได้ออกบ้านไปหางานทำ เสี่ยเพ็งเป็นเจ๊กขายหมูอยู่ที่ตลาดสีคิ้ว ตอนนั้นเจ๊กเพ็งอายุราว 50 ปี เขามา[สัมปทานทำไม้]เปิดป่า ทำไม้จนเกลี้ยงป่าจึงมาขอใบอนุญาตภายหลัง ถึงหน้าฝนเขาก็ปลดคนงานเพราะฝนตก ถนนไม่ดี ไม่มีงานทำ เอาลูกจ้างออก เขาเริ่มทำไม้หน้าหนาวตั้งแต่เดือนตุลาคม... เถ้าแก่พัฒน์ เจ้าของ

[27] ศิลปกิจ ตีขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 26 พฤษภาคม 2542.

โรงเลื่อยสิริวัฒนา [เจ้าของโรงเลื่อย]โดยมากมีแต่พวกเจ๊กสีคิ้ว โดยมากมีแต่เจ๊กเป็นเจ้าของโรงเลื่อย คนไทยมีแต่รับจ้าง เจ๊กหัวเขามันดี ค้าขายเก่ง คนไทยทำได้แค่รับจ้าง ทำไม่ได้อย่างมัน คนไทยไม่มีทุน คนจีนได้เงินมาเขาเก็บ คนไทยได้เงินมาเอาไปกินเหล้า ข้าวสารกรอกหม้อบ่มี ไม่เป็นไร เดี๋ยวนี้คนไทยมีแต่ทำ[ใช้แรงงาน] เจ๊กเป็นคนชี้[สั่งงาน] [เจ๊กคนหนึ่ง]มีที่เป็นร้อยไร่อยู่เขตสูงเนินแถวบ้านโคกสว่าง หมอปลูกต้นมะม่วงเป็นแถว เขาสูบน้ำมาแต่ห้วย ตั้งถังสูง ๆ เจ๊กสีคิ้วเขาเคยขายไม้แปรรูป ขายวัสดุก่อสร้าง คนไทยกะเป็นลูกน้องเขาตามเคย"[28] คำบอกเล่าของพ่อใหญ่ท่านนี้ดูเหมือนว่าจะแฝงความกล้ำกลืนและขมขื่นไว้ไม่น้อย จะว่าเสียรู้เจ๊กก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นการโกรธแค้นพ่อค้าคนจีนโดยตรงก็ไม่ถูกต้องนัก แต่เป็นการบอกเล่าเหมือนกับการยอมรับความเป็นจริง เหมือนกับบอกว่าอดีตเป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้ว ทุกวันนี้เจ๊กรวย ยวนจน เจ๊กเป็นนายจ้าง ยวนและชาวบ้านทั่วไปเป็นลูกจ้างเจ๊ก ทั้งหมดนี้เป็นความจริงที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ในปัจจุบัน

ความโดดเด่นอีกประการหนึ่งของเจ๊กสีคิ้ว นอกเหนือไปจากความสามารถในการค้าขายหรือทำมาหากินแล้ว ยังมีเรื่องของความสามารถในการรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองไว้ได้ แม้ว่าจะต้องผสมผสานกับยวนหรือคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น พ่อใหญ่จากบ้านโนนกุ่ม อายุ 74 ปีคนหนึ่งยกตัวอย่างเรื่องการแต่งงานระหว่างเจ๊กกับคนในท้องถิ่น ท่านบอกว่า "เจ๊กมาได้เมียไทย[ลูกออกมา]กะเป็นลูกเจ๊ก [แต่พวกเราไทยวน]ได้เมียไทยลูกออกมาก็เป็นคนไทย เจ๊กต่อเจ๊กกะเป็นเจ๊ก บ่เห็นเขาเรียกลูกไทยเมียไทย[ก็จริง]แต่ก็เรียกลูกเจ๊ก"[29] เจ๊กแต่งงานกับยวนแต่ที่พวกเขาสามารถรักษาความเป็นเจ๊กไว้ได้นั้น เหตุผลส่วนหนึ่งมาจากระบบการแต่งงานเอาสะใภ้เข้าบ้าน เข้ามาช่วยกันทำมาหากินและเข้ามาปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน แม่ใหญ่บ้านโนนกุ่มคนหนึ่งได้เล่า

[28] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 22 พฤษภาคม 2542.

[29] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 21 พฤษภาคม 2542.

ถึงเจ๊กเจ้าของโรงสีในหมู่บ้านว่า "เขาเป็นคนสีคิ้ว แต่มาซื้อที่อยู่ที่นี่[ในหมู่บ้านโนนกุ่ม]เพื่อสร้างโรงสีข้าว เป็นเจ๊กพูดไทยไม่ได้ มีลูก 3 คนเป็นผู้ชายหมด ลูกสะใภ้แต่งงานมาอยู่กับย่าทั้งหมด เจ๊กตั้งโรงสีในหมู่บ้านมานานกว่า 40 ปีแล้ว"[30]

นอกจากนี้ เจ๊กมีความสามารถอย่างยิ่งในการปรับตัว แก้ปัญหาและสร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาใหม่ให้ได้ ไม่ว่าจะต้องเผชิญกับความล้มเหลวหรืออุปสรรคเลวร้ายเพียงใดก็ตาม พ่อใหญ่บ้านโนนกุ่มคนหนึ่งเล่าถึงนโยบายต่อต้านเจ๊กของรัฐบาลในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองตามที่ท่านจำได้ว่า "มีสงครามอยู่ครั้งหนึ่งที่มีการขับไล่เจ๊กออกนอกเมือง จับเจ๊ก ไล่เจ๊กออกไป จนเมืองโคราชเงียบ ไฟฟ้ากะดับหมด สมัยนั้นเปิดเครื่องสัญญาณหวอ คนย่านบ่สู้จักทีไป [คนกลัวจนหัวซุกหัวซุนไม่รู้ที่ไป] ต้องขับเกวียนหนีไปบุโสน แต่ก็คืนมาตั้งอยู่บริเวณลำตะคองเหมือนเดิม"[31] เจ๊กสีคิ้วไม่เพียงแต่จะกลับมาตั้งหลักปักฐานอยู่ที่สีคิ้วได้เหมือนเดิม หากยังกลับมาพร้อมกับความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจและสร้างฐานะได้เหมือนเคย ดังกรณีของเจ๊กบาก แม่ใหญ่อายุ 78 ปี เกิดที่บ้านโนนกุ่มบอกว่า "เจ๊กบากเป็นหมู่รุ่นเดียวกันกับป้อ สู้จักกัน เปิ้นมาเฮ็ดเป็นโฮงขายขนม หมากพลู น้ำมันก๊าด ปูน ยา เหล้ายาบ่ขาย เปิ้นมีเมียเป็นเจ๊กนำกัน เป็นเด็กน้อยเคยเห็นหลังบ้านเขาเป็นสวนต้นไม้ ตอนไปเฮียนหนังสือที่วัด มีโจรปล้นเจ๊กบาก เมียชื่อเจ๊กไฮ้ เขามีลูกชายรุ่นเดียวกับแม่ใหญ่ ตอนหลังไปอยู่เมืองจีน เจ๊กตาบอดเป็นคนมาอยู่ต่อที่ร้านของเจ๊กบาก มีเจ๊กน้อยกับเจ๊กงักเป็นลูกชายของเจ๊กตาบอด เปิ้นมาขายของ บ่ได้จองหองดอก เปิ้นขายของได้กะซื้อข้าวกิน บริเวณโคกงิ้วเป็นป่าจิกป่ารัง เดี๋ยวนี้กลายเป็นไร่เป็นนาหมดแล้ว เจ๊กไปจับจองเอาซื่อ ๆ เขามีรถไถ ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ตอนนี้ก็เป็นของเสี่ยหมก เจ้าของปั๊มน้ำมันตราหอย [สถานีบริการน้ำมันเชลล์]"[32]

---

[30] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 24 พฤษภาคม 2542.

[31] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 1 มิถุนายน 2542.

[32] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 20 พฤษภาคม 2542.

ไทโคราชและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นอกจากยวน ลาวและเจ๊กแล้ว ยังมีชาวบ้านจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อีก เช่น ไทโคราช ไทภาคกลางหรือสยาม เขมร ฯลฯ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณบ้านสีคิ้วและโนนกุ่ม พวกเราไม่มีตัวเลขทางสถิติประกอบว่าในแต่ละหมู่บ้านมีคนเชื้อสายดังกล่าวจำนวนกี่คนหรือกี่ครัวเรือน แต่ข้อสังเกตประการสำคัญก็คือ คนเหล่านี้เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านด้วยการแต่งงานกับคนยวนหรือลาวในท้องถิ่น การแต่งงานทำให้การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างสนิทแน่น เมื่อคนต่างถิ่นเข้ามาเป็นเขยหรือสะใภ้ของยวนสีคิ้วและโนนกุ่มย่อมหมายถึงคนต่างถิ่นต่างชาติพันธุ์เหล่านั้นต้องตกเป็นฝ่ายที่จะต้องเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของยวน การผสมผสานทางภาษา ความเชื่อทางศาสนา การแต่งกายและชีวิตความเป็นอยู่ด้านอื่น ๆ จึงเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในชุมทางชาติพันธุ์แห่งนี้

ชุมทางชาติพันธุ์:
"สีคิ้ว-โนนกุ่ม" ในรอบศตวรรษที่ผ่านมา

ความเป็นชุมทางชาติพันธุ์ของพื้นที่สีคิ้วไม่ได้เกิดขึ้นมาเนื่องจากทำเลที่ตั้งที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมสายหลักเท่านั้น หากเกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงขึ้นลงตามกระแสโลกอย่างคึกคัก ขณะเดียวกันกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมืองบริเวณชุมทางชาติพันธุ์ได้เชื่อมโยงอีสานทั้งภาคให้เข้ากับกรุงเทพฯ และกระแสการเปลี่ยนแปลงของตลาดโลกในรอบศตวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2443-2543)

กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เป็นเส้นเลือดสายหลักที่หล่อเลี้ยงชุมทางชาติพันธุ์บริเวณนี้ได้แก่ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พื้นที่ของบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มตั้งอยู่ริมเส้นทางเดินทัพระหว่างกรุงเทพฯ กับหัว

เมืองภาคอีสานและเวียงจันทน์ ตัวอำเภอสีคิ้วเดิมเรียกว่า "ด่านจันทึก" (ตั้งอยู่ที่บ้านจันทึก ตำบลจันทึก อำเภอปากช่องในปัจจุบัน) การคมนาคมขนส่งที่ต้องอาศัยทางเท้าและสัตว์พาหนะต้องผ่านบริเวณนี้ก่อนที่จะลงไปสู่ดินแดนที่ราบภาคกลางหรือขึ้นที่ราบสูงผ่านป่าดงพญาเย็นไปยังดินแดนที่เรียกว่า "ลาวนอก" ในช่วงที่ว่างเว้นจากศึกสงคราม สินค้าที่ผ่านเส้นทางสายนี้จะมีพวก วัว ควาย ข้าวและของป่า เส้นทางเดินเท้าถูกแทนที่ด้วยทางรถไฟที่สร้างต่อจากสระบุรีถึงนครราชสีมาในปี พ.ศ. 2443 ทางรถไฟลำเลียงสินค้าและแรงงานจากที่ราบสูงลงสู่ที่ราบภาคกลางและกรุงเทพฯ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีผลกระทบต่อพื้นที่อำเภอสีคิ้วมากที่สุดน่าจะได้แก่ การก่อสร้างถนนมิตรภาพช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การก่อสร้างเขื่อนลำตะคองในปี พ.ศ. 2507 อ่างเก็บน้ำซับประดู่ การตัดถนนสายสีคิ้ว–ชัยภูมิ และการพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอสีคิ้ว สูงเนิน และอำเภอใกล้เคียงในทศวรรษที่ 2510–2520

การค้าวัวควายดูเหมือนว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนบริเวณชุมทางชาติพันธุ์ที่เด่นชัดที่สุด นายฮ้อยหรือพ่อค้าวัวควายจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานกวาดต้อนวัวควายเพื่อจะนำไปขายที่กรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลาง ขณะเดียวกัน ชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัดนครราชสีมาต่าง ก็มีความชำนาญในกิจกรรมการค้าชนิดนี้และการเพาะเลี้ยงปศุสัตว์มานาน การเลี้ยงวัวฝูง

และค้าวัวฝูงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญในช่วงนอกฤดูทำนาของพวกเขา ประมาณกันว่าการค้าเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างคึกคักช่วงหลังการก่อสร้างทางรถไฟ [หลังทศวรรษที่ 2440] และก่อนการสร้างถนนมิตรภาพตัดผ่านดงพญาเย็น [ก่อนทศวรรษที่ 2500] ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากในช่วงเวลาดังกล่าว ความต้องการแรงงานวัวควายทำนาบริเวณทุ่งรังสิตและที่ราบภาคกลางขยายตัวอย่างรวดเร็วเพราะแรงกระตุ้นหรือความต้องการข้าวไทยในตลาดโลกและนโยบายการส่งเสริมการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกของรัฐบาล ชาวบ้านในเขตสีคิ้ว จันทึก ลาดบัวขาวและคลองไผ่ต่างก็เข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าว โดยใช้วิชาชีพการเลี้ยงวัวควายที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษผสมผสานกับวิญญาณของนักเดินทางหรือพ่อค้าทางไกล

เมื่อประมาณ 50-60 ปีที่แล้ว พ่อใหญ่บุญส่ง คณารักษ์ คนยวนแห่งบ้านสีคิ้วเป็นคนหนึ่งที่เป็นพ่อค้าวัวควายและมีประสบการณ์กวาดต้อนวัวควายไปขายภาคกลางมาตั้งแต่แรกรุ่น พ่อใหญ่บอกว่า "สมัยเป็นหนุ่มอายุ 16-17 ปี พ่อของพ่อ[กำนันขุนสีคิ้วคณารักษ์] มีงัวฝูง เป็นเจ้าเดียวในสีคิ้วที่มีงัวฝูงใหญ่ คนอื่นเขากะมีงัวมีควายคือกัน แต่เขามีน้อยของพ่อมันหลาย ฝูงเดียวเป็นร้อยตัว ต้องหาทางต้อนไปขาย บ่ขายได้จั่งได๋ยามเมื่อคืนลงกินข้าว[ในนา] ดูแลยาก เอาเปรียบเขาหลายกะเลยขายซะตอนนั้นเจ้าของเป็นเด็กน้อย คึดยาก ไปโรงเรียนแต่งัวของพ่อไปขี้ใส่ตามทางตามสถานีรถไฟมันเดินเต็มไปหมด บ้านพักนายอำเภอก็มีงัวไปขี้ใส่ พ่อ[กำนัน]กับลูกน้องเลยต้อนวัวพาไปขายที่อำเภอท่าเรือ อยุธยา ขายตัวละ 6 บาทรวด ไม่ว่าตัวใหญ่ตัวน้อย ตอนนั้นไก่ตัวละ 8-10 สตางค์ หมู่อย่างใหญ่ตัวละ 3 ตำลึง[12 บาท] แต่ก่อนเลี้ยงหมูต้องตำข้าวเพื่อเอาแกลบให้หมูกิน

แต่ก่อนเมืองนี้บ่มีทางรถมีแต่ทางเกวียน ไล่งัวไล่ควายไปขาย

กรุงเทพฯ พอถึงโป่งปะทุน[ปากช่อง]ต้องระวัง มันเป็นบ่อน[ที่]งัวควาย จะเข้าดง[พญาเย็น] กันไม่ให้มันเข้าที่ไร่ที่นาของคน พอออกจากปากช่องเข้าดงลิ่วลอด ถึงมวกเหล็กจะมีด่านกักงัว ตรวจงัวที่มีโรค ถ้าจะสะดวกก็ต้องจ่ายเงินให้เจ้าหน้าที่ตัวละบาท ไปทับกวาง แล้วก็ลงทุ่งไปแก่งคอย สระบุรี ผู้หญิงแถวนั้นมันเก่ง เลือกซื้องัวกับผู้ชายก็ได้ แถวนั้นไม่ค่อยมีไม้ฟืน ต้องเอาขี้วัวขี้ควายแห้งมาดังไฟหุงข้าว ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง พ่อเคยเอางัวไปขาย 6 ตัว ไล่ไปปนกับเขาขายได้ตัวละ 70 บาท ตอนไปต้องหาบหม้อข้าวไปด้วย ค่ำไหนนอนนั่นพอเช้ากะไล่ต้อนเดินต่อ แนวอยู่แนวกินข้าวสารหาบไปด้วย อันได้บ่พอต้องซื้อเอาข้างหน้า ฝนตกลำบากมาก ออกเดินทางไปก่อนเข้าพรรษากว่าจะขายงัวหมดก็เข้าพรรษาแล้ว แสนทุกข์แสนยาก ง่วนนอนเหงาหลับ ไหนต้องระวังงัวมันจิแล่นหนี ไปฮอดกลางดงงัวจะแล่นกลับทางเดิม เฮากะต้องแล่นลัดไว้

คนที่เป็นพ่อค้างัวต่าง ไม่มีงัวเป็นของตัวเองต้องไปหาเลาะซื้องัวตามหมู่บ้าน เช่น ทางบ้านถนนนาดี เล่นแบบซื้อถูกขายแพง พ่อใหญ่ดีเป็นพ่อค้างัวต่าง ประจำเลยล่ะ ลุงตันคนเป็นลูกพี่ลูกน้องกันใช้นามสกุลพรหมพันใจ เปิ้นไปหางัวตามบ้านนอกบ้านนา หาไปขาย บางทีหมู่สระบุรีกะขึ้นมาเลาะหาซื้องัว หมู่ทางขอนแก่นกะมารวมกัน ให้หมู่ทางนอกหาซื้อไว้กำหนดราคากันไว้ พอได้หลายแล้วกะเอามาส่ง แถวสระบุรีนามันหลายทุ่งมันกว้าง เขาเอาไปไถนา สมัยนั้นมีแต่เอาวัว-ควายไถนา ฆ่ากินกะมีบ้างที่บ้าน[พ่อกำนัน] หมู่เจ๊ก[โรงฆ่าสัตว์สีคิ้ว]ฆ่าขาย เจ๊กปาดมาให้ หมู่เดียวกันกะว่าคือได้น้อยแท้ แต่เจ๊กตลาดมันบ่ว่า เฮาอยากได้หยังมันขายให้หมด"[33]

พัฒนาการทางเศรษฐกิจและให้การเมืองทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นบริบทแวดล้อมที่หล่อหลอมใช้สมาชิกชุมชนบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มกลายมาเป็น

[33] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 2 มิถุนายน 2542.

ผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ใน "ชุมทางชาติพันธุ์" อย่างเต็มภาคภูมิ ในชุมทางชาติพันธุ์แห่งนี้ พวกเราพบว่าผู้คนมีความรู้สึกอ่อนไหวเป็นพิเศษในเรื่องของการสร้างสรรค์ สืบทอดและต่อรองเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่ม ใครเป็นยวน ลาว ไทโคราชหรือเจ๊ก สามารถแบ่งแยกได้จากภาษา ความเชื่อทางศาสนา การแต่งกาย ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งพื้นฐานครอบครัว ขณะเดียวกัน ผู้คนที่มีพื้นฐานจากหลายชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้ก็ได้สร้างสรรค์ สืบสานและต่อรองอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นขึ้นมาหลายประการ เช่น ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวกับพญาสี่เขี้ยว พญาร่มเขียว วัดและสถาบันทางสังคมของชุมชน เป็นต้น เราอาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านที่เราศึกษาในบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มมีความชัดเจนในเรื่องของความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ พวกเขามีเส้นแบ่งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยในชุมชน ขณะเดียวกันก็มีศูนย์รวมและสถาบันทางสังคมที่ช่วยให้พวกเขาแสดงออกลักษณะท้องถิ่นนิยมและความเป็นคนสีคิ้วและโนนกุ่มควบคู่กันไป

บทที่ 3
อดีตในความทรงจำ

เมื่อพ่อใหญ่ แม่ใหญ่ และชาวบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มเล่าเรื่องต่างๆ ให้พวกเราฟัง คำถามที่น่าสนใจก็คือ อะไรแฝงอยู่ในเรื่องเล่าและความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของผู้ให้ข้อมูลมากที่สุด อะไรคือหัวเรื่องที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดในคำบอกเล่าเกี่ยวกับอดีตของคนยวนบ้านสีคิ้วและโนนกุ่ม ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

ในบทที่ 3 นี้ พวกเรานำเสนอว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมและการเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยเฉพาะที่ผ่านเข้ามาภายหลังโครงการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน และการขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมืองของเจ๊ก เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในความทรงจำของชาวบ้านมากที่สุด ชาวบ้านเล่าเรื่องต่างๆ จากประสบการณ์ชีวิตให้พวกเราฟังด้วยความรู้สึกที่ผสมกันระหว่างโหยหาความสุขและความอุดมสมบูรณ์ของอดีตและขมขื่นกับการถูกเจ๊กในตลาด[รวมทั้งข้าราชการ]เอารัดเอาเปรียบ เรื่องเล่าและความทรงจำของชาวบ้านเป็นเสมือนการฉายภาพพัฒนาการของชีวิตและชุมชนยวนสีคิ้วและโนนกุ่มโดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นไป น้ำเสียงและความหมายของเรื่องเล่าที่พวกเราได้เรียนรู้จากพ่อใหญ่ แม่ใหญ่หลายคนดูเหมือนจะระคนด้วยความไม่เข้าใจและไม่แน่ใจว่า ตนเองและชุมชนต้องเผชิญสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร จากอดีตที่มีป่าไม้ แหล่งน้ำ ข้าวปลาอาหารและที่ดินอย่างอุดมสมบูรณ์ แต่ทุกวันนี้ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติลดลงอย่างมาก ขณะเดียวกัน

บรรดาคนยวนและคนชาติพันธุ์เพื่อนบ้าน เช่น ลาวและไทโคราช ได้กลายมาเป็น "ประชาชนคนธรรมดา" กลุ่มหนึ่งที่ไม่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมืองมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเจ๊กและข้าราชการ

ที่โนน ต้นกุ่ม และลำตะคอง

ในทางกายภาพ ชุมชนบ้านโนนกุ่มแวดล้อมไปด้วย "ธรรมชาติ" ชุดหนึ่งเหมือนกับการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านในชนบทภาคอีสานและภาคอื่นๆ ของประเทศไทยโดยทั่วไป ในคำบอกเล่าของชาวบ้านจะมีชุดของคำพูดที่บ่งบอกถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชนที่สำคัญ เช่น ที่โนน ที่นา ป่ากุ่ม ป่าไผ่และลำตะคอง

บ้านโนนกุ่มเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งลำตะคองเช่นเดียวกับบ้านสีคิ้วและหมู่บ้านอื่นๆ จำนวนมากในท้องที่จังหวัดนครราชสีมา ลำตะคองเป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตและชุมชนเหล่านี้มาช้านาน ลำน้ำสายนี้ "เป็นลำน้ำสาขาที่สำคัญสายหนึ่งของแม่น้ำมูลมีต้นน้ำอยู่บริเวณทิวเขาดงพญาเย็นตอนใกล้จะบรรจบกับทิวเขาสันกำแพงในท้องที่อำเภอปากช่อง ลำน้ำตอนต้นน้ำไหลผ่านหุบเขา ชายเขาและที่สูง มีที่ราบแคบๆ ริมลำน้ำ เมื่อลำน้ำผ่านเข้าเขื่อนลั่นและเขาถ่านเสียดในท้องที่อำเภอสีคิ้วซึ่งเป็นที่ตั้งของเขื่อนลำตะคองแล้ว จึงมีที่ราบสองฝั่งลำน้ำต่อเนื่องกันตลอดไป ผ่านท้องที่อำเภอสูงเนิน อำเภอขามทะเลสอ อำเภอเมืองนครราชสีมา และอำเภอจักราช ไหลลงสู่แม่น้ำมูล ความยาวของแม่น้ำมูลตลอดสายประมาณ 220 กิโลเมตร..." (กรมชลประทาน 2537) ลำตะคองในส่วนที่ไหลผ่านย่านชุมชนบ้านสีคิ้วผ่านที่ลุ่มริมน้ำ ทุ่งนา และป่าไผ่ทางด้านทิศตะวันออกของบ้านโนนกุ่ม ชาวบ้านอาศัยน้ำจากลำตะคองทำนาในฤดูฝน ปลูกพืชหลังนาและพืชอื่นๆ ในฤดูแล้ง รวมทั้งหาปลา

และสัตว์น้ำอื่นๆ เป็นอาหาร ลำตะคองในช่วงบ้านน้ำเมาลงไปถึงบ้านสีคิ้ว และบ้านโนนกุ่มที่พวกเรามีโอกาสพบเห็นด้วยตัวเองนั้นมีสภาพเหมือนลำคลองธรรมชาติทั่วไป พืชน้ำขึ้นในลำคลองอย่างหนาแน่นและกอไผ่ขนาดใหญ่ขึ้นสูงสลับกับไม้ป่าและสวนของชาวบ้านตลอดสองฝั่งคลอง ชาวบ้านหลายคนเล่าให้เราฟังว่า ก่อนการก่อสร้างเขื่อนลำตะคอง [ชาวบ้านเรียกว่าเขื่อนคลองไผ่ เพราะตัวเขื่อนตั้งอยู่ในพื้นที่ของบ้านคลองไผ่ ตำบลคลองไผ่ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา] ในปี พ.ศ. 2512 น้ำท่วมและน้ำหลากในฤดูฝนเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ชาวบ้านต้องเตรียมรับมือเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านเรียกน้ำหลากที่มาจากดงพญาเย็นทางต้นน้ำว่า "น้ำดง" นาข้าวของชาวบ้านสีคิ้ว โนนกุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียงได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี แต่ผลพลอยได้อย่างหนึ่งที่ชาวบ้านได้จากน้ำท่วมน้ำหลากก็คือ ความอุดมสมบูรณ์ของปลาและสัตว์น้ำนานาชนิด หลังปี 2512 เป็นต้นมา ปริมาณน้ำในลำตะคองช่วงใต้เขื่อนจะถูกควบคุมโดยกรมชลประทาน โดยมีเจ้าหน้าที่คอยติดตามสำรวจความต้องการใช้น้ำของเกษตรกรและชาวบ้านที่อยู่ใต้เขื่อน ในอดีตน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปาในเมืองนครราชสีมาก็มาจากลำตะคองช่วงนี้ด้วยเช่นกัน เมื่อโครงการก่อสร้างท่อส่งน้ำดิบจากเขื่อนลำตะคองเลียบถนนมิตรภาพเข้ามายังอำเภอเมืองนครราชสีมาเสร็จและคุณภาพน้ำดิบในลำตะคองช่วงที่ไหลผ่านอำเภอเมืองนครราชสีมาไม่เหมาะสำหรับใช้ทำน้ำประปาในระยะหลังเท่านั้นที่ทำให้ลำตะคองลดความสำคัญต่อชาวเมืองนครราชสีมาลงไป[1]

"ที่โนน" หรือที่เนินเป็นที่ตั้งของตัวหมู่บ้าน ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่โนนหรือสันโนนซึ่งเป็นเนินดิน ยกตัวขึ้นสูงกว่าพื้นที่โดยรอบซึ่งเป็นที่นากั้นระหว่างตัวโนนบ้านกับลำตะคอง แม่ใหญ่บ้านโนนกุ่ม อายุ 70 ปีคนหนึ่งบอกว่า "หมู่บ้านเป็นสันโนน ทิศใต้เป็นโนนสูงขึ้นไปทางที่ตั้ง

[1] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 16 กรกฎาคม 2542.

โรงเรียนบ้านโนนกุ่ม ลาดต่ำลงทางทิศเหนือหรือที่ตั้งของวัดโนนกุ่ม บนสันโนนของทางโรงเรียน ตรงสันโนนมีต้นกุ่ม[2] ต้นกุ่มกินใบ เอายอดมาดองจิ้มน้ำพริก แต่เดี๋ยวนี้หายากเพราะคนตัดทิ้งเกือบหมดแล้ว บางคนก็เก็บยอดกุ่มไปขาย"[3] ป้าคนหนึ่งอธิบายลักษณะที่ตั้งทางกายภาพของหมู่บ้านเพิ่มเติมว่า "พ่อแม่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ ทำนาทำไร่ ที่นาทางเหนือมีคลองลำตะคองไหลผ่านและน้ำท่วมถึง ทางตะวันตกเฉียงใต้ก็มีคลองไหลผ่านและน้ำท่วมถึง... ห่างจากหมู่บ้านออกไป 6 เส้นมีคลองสะกุดและอ่างเก็บน้ำซับประดู่ของกรมชลประทาน... เวลาน้ำท่วมที่ลุ่มก็เลี่ยงขึ้นที่โนนได้"[4]

สภาพหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่โนนยังปรากฏให้เห็นถึงทุกวันนี้ เมื่อเราเดินหรือขับรถรอบตัวหมู่บ้านโนนกุ่มแล้วทะลุออกไปนอกหมู่บ้าน จากนั้นก็มองย้อนกลับเข้ามาในตัวหมู่บ้านจะเห็นได้ว่า ตัวบ้านโนนกุ่มตั้งอยู่บนที่โนนหรือเนินดินอย่างที่ชาวบ้านบอกอย่างชัดเจน บ้านเรือนจะหนาแน่นอยู่ริมถนนที่ตัดผ่านกลางหมู่บ้านจากทิศเหนือลงไปยังทิศใต้ ในอดีตเนินดินที่ตั้งหมู่บ้านอาจจะสูงกว่าและปรากฏเป็นแนวแบ่งแยกที่บ้านกับที่นาชัดเจนมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะการขยายตัวของบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างตั้งแต่ได้มีการปรับที่ดินให้ราบลง หรือที่นารอบหมู่บ้านจำนวนมากได้เปลี่ยนสภาพไปในช่วงหลังการก่อสร้างถนนมิตรภาพเมื่อป่าไม้รอบหมู่บ้านโดยเฉพาะป่ากุ่มและป่าไผ่ถูกตัดลงพร้อมกับการก่อสร้างโรงเรียนบ้านโนนกุ่มและการตัดถนนสายสีคิ้ว–ชัยภูมิ และการไถที่ไร่เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลังและข้าวโพด ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านก็ยิ่งเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ว่า ที่โนนหรือที่เนินถูกปราบ ถม และตัดให้

---

[2] *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2526:104)* ให้คำอธิบายเกี่ยวกับต้นกุ่มว่า "กุ่ม น. ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง (Crataeva sp.) ในวงศ์ Capparidaceae ใบออกจากก้านเป็นใบย่อย 3 ใบ ดอกเป็นช่อแบบฯ แรกสีเขียว แล้วกลายเป็นสีเหลืองๆ ผลกลมหรือรูปไข่ ใหญ่ 2–5 เซนติเมตร ผิวนอกแข็งและสากๆ สีนวลๆ เขียวๆ คล้ายผิวผลมะขวิด บางชนิดเมื่อสุกสีแดงมีอยู่ 2 ชนิด เรียกว่า กุ่มน้ำ (Crataeva hygrophila) และกุ่มบก (Crataeva erythrocarpa)"

[3] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 4 พฤษภาคม 2542.

[4] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 4 พฤษภาคม 2542.

ต่ำลง ป่าไม้ที่ปกคลุมที่เนินก็ถูกตัดโค่นจนหมด ในขณะที่สิ่งก่อสร้างในหมู่บ้านและบ้านเรือนของชาวบ้านกลายมาเป็นสิ่งแวดล้อมทดแทนที่โดดเด่นกว่าธรรมชาติ

ที่โนนและป่ากุ่ม แท้ที่จริงก็คือ สัญลักษณ์ทางกายภาพที่มีอยู่ตามธรรมชาติในบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้าน ในเวลาต่อมาบรรพบุรุษของชาวบ้านโนนกุ่มได้ให้ความหมายใหม่ของสัญลักษณ์ทางกายภาพดังกล่าวโดยการเอาทั้งสองอย่างมารวมกันในระดับภาษา เพื่อสร้างคำที่กลายมาเป็นชื่อหมู่บ้านในที่สุด ต้นกุ่มที่ขึ้นอยู่ตามที่เนินอาจพบเห็นอยู่ทั่วไปตามสถานที่ต่าง ๆ และหมู่บ้านต่าง ๆ ริมฝั่งลำตะคอง แต่ต้นกุ่มหรือป่ากุ่มบนที่เนินที่กลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้าน "โนนกุ่ม" ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ยวนนั้นมีความพิเศษอยู่ในตัวเอง ระยะเวลากว่าศตวรรษที่ผ่านมา ชื่อนี้ได้กลายมาเป็นเครื่องหมายทางอัตลักษณ์ของสมาชิกชุมชนชาวบ้านโนนกุ่มรุ่นปัจจุบันต่างก็เข้าใจว่า ที่โนนและต้นกุ่มเป็นสิ่งธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงชื่อ "โนนกุ่ม" ความหมายของคำย่อมบ่งบอกถึงความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมและความเป็นสมาชิกร่วมกันในชุมชนหมู่บ้านแห่งหนึ่งริมถนนมิตรภาพไม่ไกลจากตลาดอำเภอสีคิ้วอย่างแนบแน่น ชื่อโนนกุ่มและความเป็นสมาชิกชุมชนบ้านโนนกุ่มเป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดและส่งผ่านจากรุ่นบรรพบุรุษจนถึงรุ่นปัจจุบัน (พ.ศ. 2542)

การตั้งถิ่นฐาน

ในคำบอกเล่าและจินตนาการของชาวบ้านโนนกุ่มที่พวกเราได้สัมภาษณ์ ชุมชนหมู่บ้านของพวกเขาเริ่มต้นขึ้นจากการขยายตัวของไทยวน

บ้านสีคิ้วกลุ่มหนึ่ง เพราะความต้องการที่ดินทำกินโดยเฉพาะที่ไร่ที่นาและความกดดันเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำกินที่บ้านสีคิ้วเริ่มมีจำกัด ชาวบ้านบางคนก็อ้างถึงโรคระบาดหรือโรคห่าที่บ้านสีคิ้วเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งของการย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโนนกุ่มด้วย

พวกเราโชคดีพอสมควรที่มีโอกาสสัมภาษณ์พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ (สกุลเดิมโสมจันทึก)เมื่อเดือนมีนาคม 2542 ขณะนั้นท่านอายุ99ปี ท่านย้ายตามพ่อแม่และย้ายพี่น้องจากบ้านสีคิ้วมายังบ้านโนนกุ่มเป็นกลุ่มแรกเมื่ออายุประมาณ12-13ปี แม้ว่าท่านจะมีอายุมากเกือบศตวรรษและความจำของท่านอาจจะช้าไปบ้าง แต่ในบางเรื่องท่านสามารถตอบคำถามที่พวกเราอยากรู้ได้อย่างชัดเจน ในส่วนของการตั้งถิ่นฐานที่บ้านโนนกุ่ม ท่านบอกว่า ในราว "พ.ศ. 2454 ย้ายจากบ้านสีคิ้วมาอยู่ตามไร่ตามนา เดินทางไปมาไม่สะดวก ตอนแรกมากันแค่ 3 ครอบครัว พ.ศ. 2456 ย้ายตามกันมาอีกประมาณ 30 ครอบครัว ตอนนั้นพ่อใหญ่ทองเป็นนักเรียนชั้น ม. ต้นที่โรงเรียนมณฑลอีสาน วัดอีสานในเมืองโคราช"[5] วัดบ้านโนนกุ่มซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญของหมู่บ้านก็ได้รับการสร้างขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน ผู้อาวุโสอีกท่านหนึ่งบอกว่า "ครูบาชินเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก ในราวปี พ.ศ. 2465 มีการฝังลูกนิมิตรและสร้างโบสถ์ขึ้น"[6]

บรรพบุรุษที่ย้ายจากบ้านสีคิ้วมาก่อตั้งบ้านโนนกุ่มรุ่นแรกต่างก็มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ชาวบ้านโนนกุ่มหลายคนต่างก็เล่าถึงบรรพบุรุษของตนในลักษณะเดียวกัน เช่น "คนรุ่นแรกของบ้านโนนกุ่มตอนที่แยกออกมาจากสีคิ้วมี 4-5 คน เป็นพี่เป็นน้องกันทั้งนั้น แม่ใหญ่เอื้อย พ่อใหญ่จันดี แม่ใหญ่คำ พ่อใหญ่มี แม่ใหญ่ทองดี พ่อใหญ่ใจมา ทั้งหมดเป็นลูกพ่อแม่เดียวกัน... หลายคนก็เที่ยวไปเที่ยวมาระหว่างโนนกุ่มและสีคิ้ว ก่อนที่จะตั้งหลักอย่างถาวรในที่สุด"[7] ส่วนยายอายุ 88 ปีบอกว่า "ยายเรียน[หนังสือ]ที่

---

[5] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 1 มีนาคม 2542.

[6] ฉลาดิศ อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 11 พฤษภาคม 2542.

[7] ฉลาดิศ อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 1 พฤษภาคม 2542.

วัด วัดเริ่มก่อตั้งตอนมีหมู่บ้านขึ้นมา ยายเรียนแค่ปีเดียว มีครูที่เป็นฆราวาสสอนหนังสืออยู่ที่วัด คุณตาก็เป็นคนที่นี่ แต่พ่อแม่ของตาเป็นคนที่สีคิ้ว พ่อของทวดเป็นคนที่สีคิ้วเหมือนกัน พูดภาษาเดียวกัน[ภาษายวน]"[8]

นอกจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติแล้วยังมีลักษณะสำคัญอย่างอื่นอีกในการอธิบายการตั้งถิ่นฐานที่บ้านโนนกุ่มของคนยวนจากบ้านสีคิ้ว ลักษณะดังกล่าวได้แก่ ความต้องการที่ไร่ที่นาที่อุดมสมบูรณ์ ความต้องการที่บ้านถาวรเป็นของตนเอง บางคนก็บอกด้วยว่า บรรพบุรุษหนีโรคร้ายที่เกิดขึ้นที่บ้านสีคิ้วในเวลานั้น อย่างไรก็ตามลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของการตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษบ้านโนนกุ่มก็คือ เป็นการตั้งถิ่นฐานแบบค่อยเป็นค่อยไป ย้ายออกมาอยู่ตามที่ไร่ที่นา พอที่ทางเริ่มลงตัวก็ค่อยมีญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านย้ายตามออกมา หมู่บ้านโนนกุ่มในระยะแรกจึงไม่ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานทั้งหมดนี้อาจพิจารณาได้จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสบ้านโนนกุ่มต่อไปนี้

คุณตาอายุ 76 ปีจากบ้านโนนกุ่มบอกว่า "พ่อของตามาจากสีคิ้ว เป็นคนยวน แม่เป็นคนบ้านมะเกลือใหม่ พูดลาว มาเห็นหน้าพ่อแค่ 8 เดือน ตอนที่เป็นมาอยู่ใหม่ๆ ไปสร้างโบสถ์สร้างวัด ได้ยินแต่เป็นพูดให้ฟัง แถวนี้มีแต่ป่าไผ่เต็ม ออกมาจับที่บ้านที่นา เพราะที่บ้านสีคิ้วมันคับแคบ ไม่มีที่จะอยู่ เลยออกมาจับที่บ้านที่นา แล้วคนนั้นคนนี้ก็ตามออกมา ตาเกิดที่นี่ที่บ้านโนนกุ่มเป็นลูกคนสุดท้อง... โรงเรียนแต่ก่อนตั้งอยู่กับวัด พวกสีคิ้วบ้านโคกมูลตุ่น บ้านน้ำเมามาเป็นลูกศิษย์พระก็เคยเข้าเรียนนำกัน"[9]

ยายอายุ 75 ปีบอกว่า "ยายเกิดที่บ้านโนนกุ่ม พ่อแม่เกิดที่บ้านสีคิ้ว พ่อแม่ย้ายตามปู่ย่าออกมาอยู่ตามที่ไร่ที่นาและหนีไข้ฝีดาษ ที่ไร่ที่นาของบ้านโนนกุ่มไปทางซับสมบูรณ์อยู่อีกฟากหนึ่งของถนนมิตรภาพ อุดมสมบูรณ์มาก ใครที่อยากได้ที่ทำกิน ที่สร้างบ้านเรือนก็ไปจับจองแบ่งปันกัน

[8] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 4 พฤษภาคม 2542.

[9] ศิลปกิจ ตี่ขันดิกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 22 พฤษภาคม 2542.

โดยไม่ต้องแย่งกัน สิงสาราสัตว์ก็มาก... ตอนแรกยายจำได้ว่าหมาที่เลี้ยงไว้ต้องนำไปเก็บบนบ้านด้วย ไม่อย่างนั้นจะถูกเสือคาบไปกินหมด พ่อแม่ของยายมาอยู่ที่นี่เพราะตามมาทำไร่ทำนา ถางป่าเอาที่ดิน ใครอยากได้ก็ถางเอาได้เลย ไม่ต้องแย่งกัน พ่อแม่มาตั้งบ้านโนนกุ่มรุ่นเดียวกับพ่อใหญ่ทอง [โสมานุสรณ์]"[10]

ตาอายุ 80 ปีเล่าว่า "ออกจากบ้านแม่ยายที่สีคิ้วมาปลูกกระท่อมอยู่กับที่นาในราว พ.ศ. 2490 อยู่มา 2-3 ปีจึงได้มาจับจองที่บ้านโนนกุ่มและย้ายลูกเมียมาอยู่ที่นี่ ยุ้งข้าวก็มาปลูกไว้ แต่ก่อนวัวควายก็เลี้ยงบ่ได้ มันเป็นป่าไผ่ มันดกมันรกมาก"[11] "ไร่ที่บ้านหนองจอกที่ตาเฝ้าอยู่เป็นที่ดินจับจองเอง เมื่อก่อนเป็นป่าไม้ ไปถางเอาได้วันละ 3 วา จับเขตแดนไว้ พ.ศ. 2498 ออก ส.ค. 1 คนละ 50 ไร่ เป็นหลักฐานว่าที่ดินแปลงนี้เป็นของเฮา เสียค่าดอกหญ้า ทางการบอกว่าเสียเป็นรายปี ไร่ละ 50 สตางค์ ขึ้นมาเรื่อย ๆ จนเดี๋ยวนี้ต้องเสียไร่ละ 5 บาท"[12]

"บ้านหลังนี้ยาย[ของผู้ให้สัมภาษณ์]สร้างตั้งนานแล้ว ปู่ทวดเป็นคนรุ่นแรกที่มาจับจองที่ทำกินแถวนี้ แต่ก่อนเป็นป่ารกร้าง ปู่ทวดมาถางทำกิน ตอนนั้นป้า[ผู้ให้สัมภาษณ์]ยังเป็นเด็กๆ ป้าบอกว่ามีแต่ป่าไม่ค่อยมีบ้านคน ไฟฟ้าเพิ่งเข้ามาตอนปี 2512 ตอนเพิ่งสร้างบ้านของป้า เมื่อก่อนใช้ขี้ใต้ แล้วเริ่มใช้น้ำมันก๊าด ต่อมาใช้ตะเกียงเจ้าพายุ เมื่อก่อนป้าเรียนที่วัดโนนกุ่ม ต่อมาก็ไปเรียนที่สีคิ้ว"[13]

---

[10] สุริยา สมุทคุปต์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 1 มีนาคม 2542.

[11] ศิลปกิจ ตี่จันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 1 มิถุนายน 2542.

[12] สมหมาย มาตี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 14 พฤษภาคม 2542.

[13] สมหมาย มาตี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 4 พฤษภาคม 2542.

พ่อใหญ่ตัน อายุ 82 ปีบรรยายภาพของบ้านโนนกุ่มหลังการตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษรุ่นแรกประมาณ 50 ปีว่า "ก่อน พ.ศ. 2500 เป็นบ้านโคกบ้านป่า ปลูกผักหญ้าไปขายตลาด สีคิ้วเจริญกระทันหันแค่ 40 ปีที่ผ่านมา ที่มันเจริญเพราะมีถนนมิตรภาพ ก่อนนั้นผู้ไปอยู่ที่อื่นไกลๆ กลับมายามบ้าน ปลูกผักริมคลองหลอด เป็นฮ่องน้ำซื่อๆ เปิ้นเล่าว่าบ่ได้ขุดมัน [ร่องน้ำ] มีตะพานหนึ่งอยู่ลำตะคอง อันนี้ตะพานสอง ฝรั่ง [บริษัทรับเหมาก่อสร้างถนนมิตรภาพ] มันสร้างตะพานหนึ่งก่อน ต้นฮ่องน้ำอยู่บ้านโคก[มูลตุ่น]ปลายมันบ่ถึงบ้านบักเกลือใหม่[บ้านมะเกลือใหม่] อยู่กลางทุ่ง ทางการเรียก คลองหลอด ยวนกะเรียก "ฮ่อง" คนบ้านโนนกุ่มแต่เก่าเฮ็ดนาเฮ็ดไฮ่... ป้อใหญ่เป็นเด็กเลี้ยงควายตอนอายุ 14 ปี พ่อเป็นคนเมืองน่านมาเลี้ยงควายอย่างเดียว เลี้ยงควายอยู่นำป่า มีควายอย่างเดียว 75 ตัว ควายหย่างบ่เร็ว งัวหย่างเร็ว [ทุกวันนี้]ควาย 53 ตัว ขายได้ 200,000 กว่าบาท ให้เฒ่าผู้หญิงเฮ็ดนา พอเงินหมดก็ขายควาย ป้อใหญ่บ่เห็นคนเลื่อยไม้ แต่เห็นคนรับจ้างเฮ็ดนา "ลูกจ้างนา" ปีหนึ่งได้ค่าจ้าง 30 บาท ปลูกข้าวจนได้เอาข้าวไปขาย 30 บาทมันหลายเด้ ลาวนอกพู้นล่ะ เป็นคนสารคามเลี้ยงควายนำกัน เขาใหญ่กว่าป้อ เองเป็นเด็กน้อย ป้อถามว่าเงินนี้แต่งเมียได้บ่ แกบอกว่า ได้ 20 บาทก็แต่งได้แล้ว เฮ็ดแต่นารับจ้าง ลางคน 12 บาทกะได้ มาเป็นลูกจ้างของน้าเขย เปิ้นมาอยู่เดือนหก ถึงเดือนสามแล้วกะกลับบ้าน"[14]

ยายแก้ว เจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวประจำหมู่บ้าน อายุ 62 ปีเล่าถึงอดีตของบ้านโนนกุ่มว่า "แต่ก่อนไม่มีถนนหนทาง ไปไหนมาไหนก็ต้องเดินลัดทุ่งนา เริ่มสร้างถนนเมื่อ 30 ปีมานี้ หมู่บ้านจึงได้เจริญขึ้น แต่ก่อนบรรพบุรุษเป็นคนกุลา คนแถวภาคเหนือเชียงราย ลำพูน มาตั้งบ้านอยู่แถว ๆ นี้ 2-3 หลังคาเรือน ตั้งอยู่ทางคุ้มเหนือวัดโนนกุ่ม กุลามา 2 คนแล้วมาได้เมียที่บ้านโนนกุ่มนี้เลย แต่ก่อนนี้เป็นป่ามีแต่เสือ กวาง เป็นป่าไผ่"[15]

---

[14] ศิลปกิจ ดีขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 24 พฤษภาคม 2542.

[15] ฉลาชิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 5 พฤษภาคม 2542.

แม่ใหญ่อายุ 71 ปี "แต่ก่อนอยู่บ้านป่า ป่าแต่ก่อนเป็นบ้านโนนกุ่ม เดี๋ยวนี้เป็นบ้านหนองกุ่มไปแล้วเพราะน้ำท่วม ท่วมเพราะมีถนนมิตรภาพขวางกั้น[ทางไหลของน้ำตามธรรมชาติ]ไว้ แต่ก่อนที่ตั้งบ้านเป็นโนน [บ้าน]สีคิ้วเป็นที่ต่ำ เวลาฝนตกน้ำก็ไหลท่วมทางใต้และทางเหนือ เมื่อก่อนตอนเป็นเด็กมีแต่ไข้ป่า [มาลาเรีย] คนตายหลาย เขาเล่าต่อกันมาว่าที่สีคิ้วชอบเกิดอหิวาต์แล้วก็ตายกันมากเหมือนใบไม้ร่วงหามกันไปเผาทุกวัน ตายจนใบไม้เหลือง พอย้ายมาอยู่บ้านโนนกุ่มก็ไม่เป็นโรคอหิวาต์กันอีก"[16]

นายทองอินทร์ คัมภิรานนท์ คนยวนบ้านโนนกุ่ม อายุ 85 ปีเล่าถึงพัฒนาการของบ้านโนนกุ่มที่ท่านได้พบเห็นมาตลอดช่วงชีวิตของท่านว่า "ไฟฟ้าเข้ามาตอนตาอายุ 35 ปี ตอนนี้อายุ 85 ปีกับอีก 7 เดือน น้ำประปาเข้าหมู่บ้านประมาณ 5-6 ปีมานี้ ตาเรียนหนังสือที่วัดใช้กระดานหิน ดินสอหิน เวลาเขียนกระดานหินเต็มก็ลบออก คนที่จบ ป. 3 เป็นปลัดอำเภอก็ยังมี เมื่อก่อนคนเรียนเก่ง จบ ป. 3 เป็นครูก็ยังมี วัดบ้านโนนกุ่มมีพระสอนอยู่ 3 องค์ สามเณร 1 องค์ คือ พระครูทอง พระครูหมื่นพระครูอยู่และสามเณรปี ครูจบ ป. 3 ก็สอนได้เลย ตาเข้าเรียนตอนอายุ 7 ขวบ สมัยนั้นสอนบนศาลาไม้มุงกระเบื้อง สมัยก่อนเขาไปตัดไม้เต็ง ไม้รัง ไม้กุง[พลวง] ไม้กาด แล้วเลื่อยมาทำศาลา ส่วนกุฏิไปเอาหินจากเขาละเมาใช้ล้อลากมา เมื่อก่อนถนนมิตรภาพยังไม่มี เป็นป่าเป็นที่อยู่ของเสือ ตอนอายุ 13-14 ปี น้ำท่วมบ่อย ท่วมถึงคาง ตอนนั้นคลองไผ่ยังไม่มีเขื่อน เพิ่งสร้างตอนหลัง พ.ศ. 2500 [เริ่มสร้าง พ.ศ. 2507 เปิดใช้ พ.ศ. 2512] ข้าวที่ปลูกเสียหายหมด แถวบ้านเป็นสวนทั้งหมด ทาง[ถนน]ตรงกลางหมู่บ้านโนนกุ่มยังไม่มี เพิ่งมาตัดเอาตอนหลัง 2500 ตัดทางกลางหมู่บ้านเข้าวัด ตอนนั้นทางไปโรงทอ[บ้านโคกมูลตุ่น]ยังเป็นป่าไผ่ ตรงที่โรงเรียนเป็นป่าไผ่ไปจนจรดบ้านโคกมูลตุ่น บ้านเรือนมีประมาณ 10 หลังคา

[16] สมหมาย มาลี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 14 พฤษภาคม 2542.

ครูทองสีกออกมาแล้วไปจับจองที่ป่าไผ่ที่เป็นโรงเรียน เมื่อก่อนเรียกดอนตาปานเพราะตาปานถูกฟ้าผ่าตายที่นั่น ตาเกิดที่บ้านโนนกุ่มเรียนหนังสือที่วัดตาได้แฟน[ภรรยา]ที่สีคิ้ว บวชอยู่ 2 ปีก็สึกออกมาทำนาแทนพี่ชายที่แต่งงานออกไป อายุ 24 ปีก็ไปแต่งงานที่สีคิ้ว รับจ้างทำงานก่อสร้าง ตาหยุดทำงานตั้งแต่อายุ 65 ปี ตาผ่านการเกณฑ์ทหารตอนอายุ 20 ปี เสียค่าหัว 4 บาท ใครเกณฑ์ทหารแล้วก็ต้องเสียค่าหัว ๆ ละ 4 บาททุกคน ตาอายุ 17–18 ปี มีประกาศห้ามผู้หญิงจีนเป็นกะหรี่ จอมพล ป. บังคับใส่หมวกกะโล่ กางเกงขาสั้น เสื้อนอก จอมพล ป. เป็นนายกถึงตอนที่ตาอายุ 30 ปี"[17]

อนึ่ง การที่ยวนบ้านสีคิ้วแยกออกมาตั้งบ้านโนนกุ่มในราว พ.ศ. 2450–2460 นั้นเป็นแบบแผนเดียวกันกับการก่อตั้งหมู่บ้านใกล้เคียงอีกหลายแห่งในละแวกเดียวกัน บ้านสีคิ้วเป็นจุดเริ่มต้นหรือชุมชนเก่าแก่ ต่อมามีชาวบ้านบางส่วนอพยพไปตั้งบ้านเรือนตามที่ไร่ที่นาของตนเองแล้วกลายมาเป็นหมู่บ้าน เช่น บ้านโนนกุ่มและบ้านถนนคด พอบ้านโนนกุ่มมีประชากรมากขึ้นก็ขยายออกไปตั้งหมู่บ้านน้ำเมา พอชาวบ้านน้ำเมามีจำนวนมากขึ้นและต้องการที่ทำกินมากขึ้นก็ขยายไปตั้งเป็นบ้านโนนทอง ส่วนที่บ้านถนนคดแตกออกเป็นบ้านโนนทอง ส่วนหมู่บ้านรุ่นหลังที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านโนนกุ่มและบ้านถนนคดแยกตัวออกไป ได้แก่ บ้านโนนแต้ การขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานลักษณะนี้เป็นแบบแผนที่สำคัญของการเกิดหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอสีคิ้วและอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดนครราชสีมา

การทำมาหากิน

"อดีต" ที่พ่อเฒ่าแม่เฒ่าชาวบ้านโนนกุ่มจดจำได้มากที่สุดและชัดเจนที่สุดน่าจะได้แก่ประสบการณ์ชีวิตในอดีตในส่วนที่ว่าด้วยความอุดม

[17] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนทนาประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 22 เมษายน 2542.

สมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ชาวบ้านจำนวนมากได้พูดถึงป่าไม้ สัตว์ป่า ของป่า ผักป่า สัตว์น้ำและข้าวปลาอาหารในลักษณะที่เป็นของหาได้ง่าย ไม่ต้องซื้อหา ไม่มีราคาค่างวดเช่นทุกวันนี้ ชีวิตของชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยสี่จากธรรมชาติ ข้าวปลา อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคจากป่าไม้ที่แวดล้อมหมู่บ้านใหม่ เช่น บ้านโนนกุ่ม อย่างเข้มข้น ชีวิตในอดีตของชาวบ้านโนนกุ่มสะท้อนให้เห็นถึงความพึ่งพาธรรมชาติและความรู้สึกผูกพันโหยหาความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวในปัจจุบัน หลายคนพูดด้วยความรู้สึกเสียดาย น้ำเสียงของอีกหลายคนฟังดูคล้ายกับงุนงงสงสัยว่าความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมันหายไปได้อย่างไร อดีตทำไมผ่านไปรวดเร็วเช่นนี้ ช่องว่างระหว่าง "แต่ก่อน" กับ "เดี๋ยวนี้" จากคำบอกเล่าของชาวบ้านนั้นดูเหมือนว่าจะถูกถ่างกว้างด้วยคำถามและความงุนงงสงสัยของผู้เล่า พวกเรารู้สึกว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีตให้ภาพชีวิตและพัฒนาการของอดีต แต่เรื่องเล่าไม่ได้ให้ความกระจ่างชัดหรือความเข้าใจเพียงอย่างเดียว เมื่อพิจารณาจากมุมมองของผู้เล่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีตแฝงไว้ด้วยความสงสัยและความไม่เข้าใจอยู่ในตัวโดยเฉพาะเรื่องเล่าที่บอกถึงอารมณ์ความรู้สึกและความผูกพันที่ผู้เล่ามีต่ออดีตของชีวิตและชุมชนของตนเอง

แม่ใหญ่อายุ69ปี เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของผักปลาตามธรรมชาติของบ้านโนนกุ่มว่า "ปลาไหล [และปลาอื่น ๆ]ไปหาตามห้วย กุดคลอง[ลำตะคอง] ได้มาทีก็เอามาเฮ็ดปลาแดก ยัดไหได้ 4-5 ไห ได้น้ำปลาออกมาด้วย คนลาวเรียกปลาแดก คนไทยเรียกปลาร้า คนยวนเรียกฮ้า ผักก็หากินตามบ้าน ผักแคบ[ตำลึง] ผักกระถิน ผักกาดสมัยนั้นยังไม่มี"[18]

ส่วนยายอายุ 62 ปีบอกว่า "ยายเคยไปไต้ปลา หลากด หลาช่อน ปลาหลด ปลาค้าวคล้ายๆ ปลาสวายเดี๋ยวนี้หาไม่มีแล้ว ยาวเป็นครึ่งเมตร

[18] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 22 พฤษภาคม 2542.

แม่ลูกอ่อนกินบ่ได้ ผิดกะบูน เวลาน้ำท่วมก็เอาน้ำจากคลองซอยที่แยกออกมาจากคลองใหญ่ [ลำตะคอง] มาใช้ทำไร่ทำนา ทำให้ปลาตามมาด้วย บริเวณกลางทุ่งนา ต้องไปไต้ตอนกลางคืน ตอนคืนเดือนมืด เดือนแจ้งก็บ่ได้ ใช้กระบอกไม้ไผ่ใส่ตะเกียงส่องทางหาปลา บางทีก็เห็นตัว เห็นตา เห็นหัวมัน เดี๋ยวนี้หันมาใช้ตะเกียงแก๊สกัน ใช้มีด ฉมวกนำเสียบไปเลย ให้มันอยู่คาที่เลย ได้วันละ 3-5 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับคนหมั่น ได้มาก็นำมาทำปลาร้า ตากแดด บ่ได้ซื้อขายกัน ได้พอกิน"[19]

ยายอายุ 89 ปีบอกว่า "ไปทุ่งไปนา หน่อไม้ขึ้นอยู่ข้างทาง เห็ดอยู่นำโคก หน้าฝนมีเห็ดหลายอย่าง เฮ็ดหน่อไม้ส้ม สับหน่อไม้เอาเกลือมาซาวยัดใส่ไหไว้ บีบน้ำถิ่มเอาน้ำใหม่ใส่ หน่อไม้จืด เอามาจาง ยัดใส่ไหเป็นหน่อไม้ฮวก บ่ต้องปิดฝา[ไห]กะได้ พอถึงหน้าผักหวานเกิดกะกินผักหวานได้ปลามาต้ม ตากแดดเฮ็ดปลาแห้ง ได้หลายกะเฮ็ดปลาร้า แต่เก่าเฮ็ดนาแล้วกะแล้ว ปลูกพริกไว้ตามโพน"[20] แม่ใหญ่อายุ 69 ปี "สมัยก่อนเลี้ยงลูก ทำนา หาบน้ำ ตำข้าว เคยไปหาหน่อไม้ตามโคกแถวซับประดู่ หย่างไปสองชั่วโมงฝนตกหลายกะเลยไปเก็บ ฤดูที่เก็บหน่อไม้คือเดือนหกเดือนเจ็ดให้ไปหาที่ป่าเผาเฮ็ดไฮ่ หย่างไปกับแม่ใหญ่ม้วนไปพ้อหมู่ แม่เลิกไปหาหน่อไม้มา 30 ปีแล้ว"[21]

แม่ใหญ่อายุ 77 ปีเล่าว่า "ที่ร้านเจ๊กขายปลากระป๋อง ปู ปลา ปลาทู ก๋วยเตี๋ยว [ถ้วยละ 1 สตางค์] ส่วนเนื้อหมูจะมีคนหาบมาขาย คนต่างบ้านเวลาฆ่าหมู วัว จะแบ่งมาขายตามบ้าน ส่วนใหญ่ตำพริก ตำปลาร้า หาปู หาปลามาต้มแกงกิน เงินนี้ไม่ค่อยมี บ่มีธุระจะใช้ เสื้อผ้าก็ไม่มีมากมาย ต้องต่ำหูกเอา ทอผ้าเอา ก๋วยเตี๋ยวจะขายที่ตลาดสีคิ้ว อยากจะกินก็พากันเดินไปกิน นานๆ ถึงจะไปครั้ง"[22]

---

[19] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 5 พฤษภาคม 2542.
[20] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 24 พฤษภาคม 2542.
[21] สุริยา สมุทคุปต์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 22 พฤษภาคม 2542.
[22] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 7 พฤษภาคม 2542.

ชาวบ้านบางคนก็เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหาร ตามธรรมชาติและพืชผลจากไร่นา ขณะเดียวกัน ชาวบ้านในเขตรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงก็ได้เริ่มสัมผัสกับตลาดการค้าและนโยบายการพัฒนาของรัฐ การเข้ามาของทางรถไฟ การค้าข้าว การค้าของป่าและธุรกิจประเภทต่างๆ ของเจ๊กในตลาดสีคิ้วทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการหารายได้ที่เป็นตัวเงินหรือเงินสด เพื่อใช้จ่ายสินค้าจากโรงงานที่ผลิตไม่ได้ในท้องถิ่นและใช้เสียภาษีประเภทต่างๆ ให้กับรัฐบาล ในแง่นี้ชาวบ้านเริ่มมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย เช่น เผาถ่าน หาของป่า ตัดไม้ฟืนหลา [สำหรับกิจการรถไฟ]และการทำนาข้าว ดังที่ปรากฏในเรื่องเล่าของแม่ใหญ่บ้านโนนกุ่มคนหนึ่งที่บอกว่า "กล้วยอ้อยบ่อด อดแต่ข้าว พ่อแม่ไปเผาถ่าน บ่อนที่ถนนตัดผ่านมีแต่ป่าไม้ ปไกลบ้าน เป็นบ่ต้องขออนุญาต เผาไปขายกะต่าใหญ่เติบ ไปนอนเผาถ่านอยู่ ป้อเป็นหนุ่มเป็นเล่าให้ฟังเป็นได้เฮ็ด ได้แม่จึงมาเฮ็ดถ่าน เฮ็ดหมดปี สีคิ้วตลาดบ่ทันใหญ่ ร้านหมอโกเมน หมอสังวาลย์ แม่ป้ออยู่นำ เป็นคนไทยวน แม่พ่อใหญ่สังวาลย์เฮ็ดขนมขาย ให้แม่กินนำ ก่อนแต่งงานแม่ใหญ่กะไปเฮ็ดถ่านนำเพิ่น แม่ใหญ่เป็นลูกคนที่ 4 ป้อหาบถ่านไปขายให้เจ๊กตีเหล็ก ตีเหล็กขายให้คนไทย เจ้านี้หาบเจ้านั้นหาบ ป้อไปเร่ขาย เขาสั่ง ไปส่งเขา กะไปซื้อข้าวจากโรงสีตาปั่น ปได้พอหม้อ..."[23]ส่วนแม่ใหญ่อายุ 64 ปีให้ข้อมูลเกี่ยวกับการตัดไม้ฟืนหลาขายให้กับเจ๊กว่า "ทำฟืนหลาขาย ตอนตาอยู่กับแม่ไม่ได้ทำ หมู่บ้านแม่เขาทำฟืนหลา ไม้มันหลายเขากะทำฟืนหลาขาย พ่อแม่ของแม่ไม่ได้ทำ คนอื่นบ้านเมืองเขาทำกัน งานหลายอย่าง คนๆ เดียวทำไม่ทัน"[24]

การทำนาข้าวตามที่นาริมฝั่งลำตะคองเป็นอาชีพหลักของบรรพบุรุษชาวบ้านโนนกุ่มมาตั้งแต่เริ่มแรก พ่อคำพัน ด่านจันทึก อายุ 62 ปี ยวนบ้านโนนกุ่มเล่าว่า "ที่ไร่ไปฟัน ปลูกพริก บักเขือ แตง ปลูกไปปลูกมากะ

---

[23] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 20 พฤษภาคม 2542.

[24] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 21 พฤษภาคม 2542.

ไปหยอดข้าวตรงนี้ 5 ไร่ ตรงนั้น 20 ไร่ ได้ข้าวไปกินเลี้ยงลูกเต้า ทำนาพ่อเฒ่าเสร็จกะไปหยอดข้าวไร่อีก ทำนาได้ 2-3 ปีกะไปถมฝาย ถมทำนบน้ำมันแตกขึ้น น้ำมันมาแต่บนเขา เป็นคลองมา เจ้านายเขามาลอกคลองข้างคลองกะเป็นถนน บ่ฮกคือแต่ก่อน"[25] ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญในการจัดการทดน้ำจากลำตะคองเข้าสู่ไร่นาโดยการทำฝายดินหรือทำนบกั้นน้ำและใช้ระหัดวิดน้ำแบบพื้นบ้านเพื่อทดน้ำเข้าสู่ที่นาของตน ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการน้ำและการทำนาริมฝั่งลำตะคองได้รับการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน

อย่างไรก็ตาม การทำนาริมฝั่งลำตะคองของชาวบ้านโนนกุ่ม สีคิ้ว และหมู่บ้านใกล้เคียงมีการว่าจ้างแรงงานลาวนอก หรือแรงงานรับจ้างที่มาจากจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง การทำนาข้าวของชาวบ้านไม่ได้เป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือนหรือแลกเปลี่ยนในชุมชน แต่เป็นการทำนาเพื่อขายข้าวให้กับโรงสีของพ่อค้าเจ๊กที่เข้ามาตั้งโรงสีในเขตอำเภอสีคิ้วมาตั้งแต่หลังการเปิดเส้นทางรถไปในราวทศวรรษ 2450 เป็นต้นมา การปลูกข้าวเพื่อการค้าดังกล่าวปรากฏอยู่ในคำบอกเล่าของชาวบ้านต่อไปนี้

แม่ใหญ่บ้านโนนกุ่ม อายุ 78 ปี เล่าว่า "แต่ก่อนพ่อใหญ่แม่ใหญ่จ้างคนมาดำนาวันละสลึง ถังข้าวใช้ไม้ไผ่สาน หมู่เจ๊กมันเอา 20 ตังค์ของพ่อใหญ่แม่ใหญ่ปลูกเอาคนเดียว วันหนึ่งกะถอนกล้า วันหนึ่งกะปลูก ทุกวันนี้เฮ็ดอิหยังกะจ้างหมด"[26] ส่วนยายตุ่น วิจันทึก อายุ 89 ปี เล่าถึงลูกจ้างนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนลาวนอกว่า "จ้างปีละเฟื้องหนึ่ง [12 บาท] มาอยู่กินนำ ซื้อเสื้อผ้าให้ใส่ จ้างมันแพงเฮ็ดอิหยัง เฟื้องเดี่ยวซั้นตั้ว"[27] ยายบอกว่าค่าจ้างลาวนอกมาช่วยทำนาปีละ 12 บาทนั้นคุ้มแล้ว จะจ้างแพงไปทำไมเพราะเรา[นายจ้าง]ต้องรับชอบค่ากินค่าอยู่และค่าใช้สอยอื่นๆ อีก

---

[25] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 26 พฤษภาคม 2542.

[26] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 24 พฤษภาคม 2542.

[27] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 24 พฤษภาคม 2542.

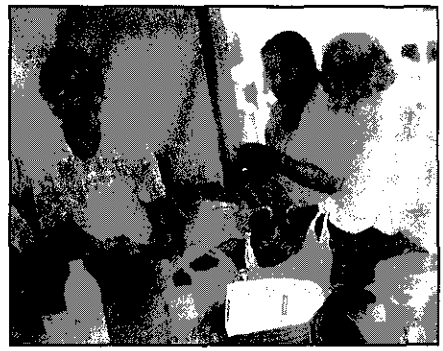

นอกจากข้าวแล้ว ชาวบ้านโนนกุ่มยังต้องปลูกผักส่งขายที่ตลาดสีคิ้วเป็นอาชีพรองมาตั้งแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง พ่อใหญ่ตัน พรหมจันทึก อายุ 82 ปี เล่าเรื่องการปลูกผักของชาวบ้านว่า "บ้านโนนกุ่มเก่งปลูกผักขาย ไปขายตลาดสีคิ้ว วันหนึ่งได้ 3 บาทกะดีเขาว่า ผักกำนึง 10 สตางค์ ปลูกถั่วฝักยาว ผักกาด เอาขี้หมูขี้ไก่ใส่ ตอนเป็นเด็กน้อย ไปช่วยขุดเตียงผัก [ร่องผัก] พ่อแม่บ่ได้ล้อมฮั้ว วัวควายเขาเลี้ยงมาใกล้กะไล่หนี ที่อื่นกว้างถมไปจิมากินหยังใกล้ ๆ นี่ ปลูกผักเดือนสาม เกี่ยวข้าวแล้ว ฟู่เรื่องแต่เก่า ทำแต่สวนผักกินกัน รับจ้างกันบ่มีคือซู่มื้อนี้ เขาเฮ็ดงานบริษัท บ้านโนนกุ่มมีแต่รถหลาย เฮือนละคันสองคัน รถบรรทุกดินหารับจ้าง โรงสีลูกสาวบ้านเดียวมีรถ 2-3 คัน แต่เก่ามีเกวียนเฮือนละเล่มเท่านั้นล่ะ จะไปลากหลัวกะชวนกันไป ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 รถหลาย ก่อนนั้นหารอยรถผ่านทางนี้บ่มีดอก ผักพวกแม่ เก็บตั้งแต่เช้ามืด แจ้งมากะหาบไปทางตลาดตามคันนา ฝนตกยามเมื่อเช้า หนาวขี้คร้านไป เอาซิ่นไปถ่ายนำ หาเงินได้น้อย มันเก็บได้มีแต่ซื้อเสื้อผ้านุ่งอย่างเดียว ซื้อกินบ่ค่อยมี แม่ซื้อขนมกล้วยทอด ขนมครก อันนี้บ่แพง ขนมครก 2 ฝา 1 สตางค์ กล้วยทอด 3-4 อัน 1 สตางค์ มันถูกของพื้นบ้าน เงินทองหายาก บ่ค่อยได้จ่าย ผักปลูกบ่ค่อยกิน มันใส่ขี้หมูมันงามดี ปลูกผักขายแต่หากินผักป่า"[28]

ทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สองและหลังการก่อสร้างถนนมิตรภาพได้นำเอาความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างมาให้วิถีการทำไร่ทำนาของชาวบ้านสีคิ้วและโนนกุ่ม หนึ่งในการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนก็คือ การทำไร่ทำนาทั้ง

[28] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 28 พฤษภาคม 2542.

หลายต้องการการลงทุนจำนวนมาก ค่าจ้างแรงงานแพงขึ้น รถไถ เครื่องสูบน้ำ ปุ๋ยเคมีเริ่มเข้ามาอิทธิพลต่อการทำไร่ทำนามากขึ้นอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ที่สำคัญ ลาวนอกที่เคยมาทำนาช่วยทั้งปีเพื่อรับค่าจ้างถูกๆ เริ่มหายไป แล้วมีลาวนอกกลุ่มใหม่เข้ามาเพื่อขอเช่าที่นาทั้งแปลงทำเองแล้วแบ่งผลผลิตกันเป็นรายปี แบบแผนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มได้เปลี่ยนอาชีพไปทำงานนอกภาคเกษตรมากขึ้น แรงงานในการทำไร่ทำนาไม่เพียงพอจนเจ้าของที่นาต้องให้คนอื่นมาเช่าทำ เหมือนที่ยายบ้านโนนกุ่มอายุ 85 ปีเล่าว่า "ค่าจ้างทำนาสมัยก่อนวันละ 20 บาท ที่นาทุกวันนี้มี 3 ไร่ ให้คนอื่นเช่าหมด... หลานไม่ได้ทำงานกินเงินเดือน มีอาชีพรับจ้าง แต่ไม่ค่อยมีคนจ้างเพราะค่าจ้างมันแพง"[29] ส่วนตาจากบ้านโนนกุ่ม อายุ 74 ปีบอกว่าในระยะ 10–20 ปีให้หลัง "คนแถวนี้ไม่ค่อยมาทำนาเช่าแบบแบ่งครึ่ง มันไม่คุ้มค่าแรง คนที่มาเช่าทำหว่าง 2 ปีที่แล้วปล่อยนาร้างเต็มทุ่ง เมื่อก่อนคนจนหาง้อเจ้านา เดี๋ยวนี้เจ้านาต้องง้อเขา อย่างตาให้เขาเช่าทำ 1 ไร่ ขอข้าว 1 กระสอบ มันก็พอคุ้มค่าคนมาทำ เดี๋ยวนี้ให้ลูกทำนา มีอยู่ 7–8 ไร่..."[30] ส่วนแม่ใหญ่อายุ 66 ปีบอกว่า "เคยเลี้ยงควายคู่เดียว ใช้ลากเกวียน 14–15 ปี[ที่ผ่าน]มานี้ไทบ้านได้ขายควายไปหมด ซื้อรถไถนามาใช้ได้ 7–8 ปีแล้ว รถอีแต๋นก็เข้ามาแทน ชาวบ้านขายควายขายเกวียน ซื้อรถไถมาทำนา 10 กว่าปีที่แล้ว ควายมีเกือบทุกหลังคาเรือน"[31]

พืชเศรษฐกิจเป็นตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวบ้านหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ชาวบ้านที่มีที่ดินพอเพียงหันไปทำการเกษตรหลายอย่างนอกเหนือไปจากการทำนาเพียงอย่างเดียว พ่อเสาร์ พลจันทึก อายุ 68 ปีเล่าประสบการณ์ของท่านในการรับมือกับพืชเศรษฐกิจว่า "มีที่นา 23 ไร่ แยกจากที่บ้าน 1 ไร่ ทำนากับทำไร่[พืช]ล้มลุกพวกข้าวโพด มันสำปะหลัง มันสำปะหลังเข้ามา

---

[29] ฉลาชิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 7 พฤษภาคม 2542.

[30] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 31 พฤษภาคม 2542.

[31] ฉลาชิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 5 พฤษภาคม 2542.

ประมาณ 20 ปี รายได้จากการปลูกมันดี พ่อปลูก 11 ไร่ พอเลี้ยงครอบครัว มีที่ทำนาอีก 12 ไร่ ทำนาปีละครั้ง มีลูกชาย 3 คน หญิง 4 คน อายุระหว่าง 30–40 ปี ที่นาไม่ขาย ใช้ทำกิน ลูกชายคนโตเป็นคนทำนาคนเดียว นอกนั้นไม่ทำ ขับรถสิบล้อ ทำงานบริษัท ทำนาได้ปีละ 40–50 กระสอบ เวลาจำเป็นต้องจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ค่ากินอยู่ก็จะขายบ้างเล็กน้อย ทีละ 1–2 กระสอบ ราคาประมาณกระสอบละ 500 บาท ต้องเป็นข้าวหอมมะลิกับข้าวเหลืองประทิวถึงจะได้ราคา ถ้าเป็นข้าวรวมราคาจะต่ำกว่า ข้าวต้องได้ 30% ขึ้นไปจึงจะได้ราคาเต็ม ราคามันสำปะหลังประมาณ 1.25–1.40 บาทต่อกิโล บางปีก็ขายขาดทุน ก.ก. ละ 50 สตางค์ จึงหันมาปลูกข้าวโพด ราคาขึ้นๆ ลงๆ ชาวบ้านปลูกอะไรก็จะปลูกเหมือนๆ กัน เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ราคาส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลาง ปีไหนขาดทุนก็ต้องกู้ ธ.ก.ส. ดอกร้อยละ 1.5 ถ้ากู้ชาวบ้านด้วยกันเองร้อยละ 7 ทำมากก็ขาดทุนมาก ใส่ปุ๋ยมาก ค่าจ้างแพง ราคาตกต่ำ บางทีก็ได้กำไร ที่ดินดี ไม่ต้องใส่ปุ๋ยมาก มีรถไถเอง รถบรรทุกก็มี ชาวบ้าน[โนนกุ่ม]จะเป็นหนี้ ธ.ก.ส. คนละ 30,000–50,000 บาท แต่ละสัญญาจะไม่เกิน 30,000 บาท กู้ได้เฉพาะที่เป็นสมาชิก ธ.ก.ส. กลุ่มฌาปนกิจศพ ธ.ก.ส. เสียเงินศพละ 10 บาท"[32]

แม่ใหญ่อายุ 64 ปีเล่าเรื่องเกี่ยวกับพืชเศรษฐกิจเพิ่มเติมว่า "ตอนนั้นแม่มีเงินอยู่ 4,000 บาท ขายข้าว ลากไม้ท่อน ทำไร่ ขายละหุ่ง ขายข้าวโพด ละหุ่งขายให้เจ๊กดำ มีร้านเดียว เจ๊กจิตเป็นคนซื้อข้าว แกขี่ม้าเอาลูกน้องลากเกวียนไป แกไม่มีโรงสี ซื้อมาขายต่อ เอามาขายให้เจ๊กดำ เอาเกวียนลากมา ข้าวโพดมาทีหลัง หว่างมีทางถนนมิตรภาพ แต่ก่อนมีแต่ปลูกไว้กินเอง ที่ดินแบ่งให้ลูก ๆ กะเอาไปขาย แม่กะยังเสียใจ ต่อไปมันไม่มีที่ อยากให้สืบทอดให้ลูกหลาน มันซื้อไม่ได้แล้ว มันแพง"[33] "หลัง พ.ศ. 2515 พ่อใหญ่มาทำไร่มันสำปะหลัง ตอนที่อายุ 40–50 ปี ทำไป

[32] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 13 พฤษภาคม 2542.

[33] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 21 พฤษภาคม 2542.

รายจ่ายมันหลายทำให้เราจิเป็นหนี้เป็นสินเลยเลิกทำหลังจากที่มีถนนมิตรภาพแล้ว"[34]

เรื่องเล่าของพ่อใหญ่และแม่ใหญ่ข้างต้นนี้ได้ให้ภาพของชาวบ้านในทศวรรษปัจจุบัน ซึ่งนักวิชาการ นักพัฒนา และนักวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมส่วนใหญ่บอกว่า ภาคเกษตรกำลังล้มละลาย เกษตรกรทั่วประเทศต้องประสบการล่มสลาย เผชิญกับภาวะหนี้สินอย่างรุนแรง ครอบครัวและชุมชนของเกษตรกรกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤติอย่างรุนแรง

เริ่มต้นในทศวรรษ 2500 ชาวบ้านสีคิ้ว โนนกุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียงมีโอกาสสัมผัสกับวิถีชีวิตของลูกจ้างหรือแรงงานรับจ้างเป็นกลุ่มแรกๆ ก่อนการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากในทศวรรษที่ 2530 โครงการก่อสร้างถนนมิตรภาพช่วงสระบุรี-นครราชสีมาและกิจการโรงงานทอกระสอบสีคิ้วเป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในวงกว้าง แม้ว่าเฉพาะแรงงานผู้ชายจำนวนจำกัดเท่านั้นที่ได้ทำงานรับจ้างก่อสร้างถนนมิตรภาพ แต่ทั้งสองโครงการนี้ให้ประสบการณ์ในการเป็นแรงงานรับจ้างรุ่นแรกๆ แก่ชาวบ้านสีคิ้วโนนกุ่มและชุมชนใกล้เคียง

พ่อเสาร์ พลจันทึก อายุ 68 ปีให้ภาพของการทำงานรับจ้างก่อสร้างถนนมิตรภาพของท่านว่า"พ่อเคยทำงานกับบริษัทสร้างถนนมิตรภาพ บริษัทเลมอน ให้เงินเป็นชั่วโมง ๆ ละ 2.50 บาท ลูกจ้างที่ทำงานด้วยกันมีทั้งคนยวน คนไทย คนลาว และคนเขมร ใช้คนงานเป็นพันคน แบ่งกันเป็นแผนกเก็บรากไม้ กรรมกร คนขับรถ ช่างอ๊อก[ช่างเชื่อมโลหะ]"[35]

พ่อเฒ่าวัย 74 ปีแห่งบ้านโนนกุ่มเล่าถึงประสบการณ์ชีวิตสมัยที่ท่านทำงานเป็นลูกจ้างบริษัทรับเหมาก่อสร้างถนนมิตรภาพว่า "...คนเขตนี้บ่ค่อยได้เป็นลูกน้องทำถนน...หัวหน้าเขาเป็นคนเขตนี้เขาหาคนงานเขามาพอ

---

[34] ศิลปกิจ ตี่ขันดิกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 31 พฤษภาคม 2542.

[35] ฉลาชิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 13 พฤษภาคม 2542.

แคมป์พักเขาอยู่ที่[ทุกวันนี้เป็นที่ตั้งของ]โรงงานทอกระสอบ บ่อนศาล [ศาลจังหวัดสีคิ้วในปัจจุบัน] เป็นบ่อนอัดฉีดอู่ซ่อมรถเขา มีบ้านพักคนหนุ่ม มีโรงอาหาร ในแคมป์มีแต่อ้ายเสือ [โจรผู้ร้าย] ทั้งนั้น ตำรวจนำจับนำสืบมาเห็นมันก็เปิดหนีไปหลายอ้าย คนมันหลาย มันหลบอยู่ได้ พอมันเปิดหนีจึงค่อยสู้ว่ามันเป็นนักเลง คนงานโดยมากมาจากแก่งคอย สระบุรี คนสีคิ้วเป็นลูกหอ เป็นยามเฝ้าบ่อนนอนให้เขา เริ่มแรกเขาสร้างอยู่สระบุรีก่อน คนบ่หว่าเป็นงานหรือบ่เป็นเขาจับฝึกเอาทั้งนั้น เป็นลาวแก่งคอย สระบุรี ปากลาวกัน โดยมากมันปากภาษากลางไปเลย พูดสำเนียงเดียวกันไปหมดเลย วันใดเงินเดือนออกต้องมีตำรวจมาเฝ้า ย่านเกิดเรื่องกะเอาตำรวจมาคุมไว้บ่อน[ที่/สถานที่]ตั้งแคมป์เป็นเดิ่นต้นไม้บ่เกิด อยู่ไกลบ้านคน ฝรั่งมาเห็นกะเอาเป็นที่ตั้งแคมป์ หน่วยเซอร์เวย์เขาตั้งอยู่วัดมูลตุ่น หรือวัดบ้านโคกแคมป์ตั้งอยู่ปีหนึ่งได้ ย้ายมาจากมวกเหล็ก พอมาสร้างทางในระยะสีคิ้วมันกะตั้งเป็นสองแคมป์ ทำทางจากสระบุรีฮอดโคราช มันถมดินมาถึงบ้านโนนกุ่มจั่งย้ายแคมป์มาตั้งอยู่บ้านโคกในปี พ.ศ. 2500 บริษัทมันใหญ่ชื่อ "เรมอน" รถมันกะหลาย เครื่องมืออุปกรณ์ เครื่องสูบน้ำสารพัด เลิกจากนี้มันกะไปพิษณุโลกอีก คนในบ้านโนนกุ่มบ่ได้เฮ็ด เฮากะตามไปคือกันไปตั้งแคมป์ให้เขาได้ 9 คืน ตัวเหลืองเป็นไข้ตายสมัยทำงาน 4–5 คน การกินการอยู่ เงินจิหมดกะเลยพากันกลับ"[36] เรื่องเล่าของพ่อเฒ่าท่านนี้บอกว่า คนงานก่อสร้างถนนมิตรภาพเป็นผู้ชายที่มาจากต่างถิ่น ชาวบ้านในท้องถิ่น เช่น บ้านสีคิ้วหรือโนนกุ่มที่เป็นลูกจ้างโครงการมีไม่มากนัก แต่การตั้งแคมป์ของคนงานก่อสร้าง วิถีชีวิต และความยากลำบากในการทำงาน ดังกล่าวเป็นตัวอย่างสำคัญ สำหรับการเข้าสู่วิถีของแรงงานรับจ้างของ ชาวบ้านในเวลาต่อมา

[36] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 31 พฤษภาคม 2542.

เมื่อถนนมิตรภาพสร้างเสร็จในตอนปลายทศวรรษที่ 2510 ได้มีโครงการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่แห่งแรกในพื้นที่อำเภอสีคิ้วขึ้น นั่นคือโรงงานทอกระสอบสีคิ้ว โรงงานแห่งนี้ตั้งอยู่ที่รอยต่อของบ้านโนนกุ่ม และบ้านโคกมูลตุ่น และไม่ไกลจากตลาดอำเภอสีคิ้ว ชาวบ้านคนหนึ่งบอกว่าโรงงานทอกระสอบเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่เป็นตัวเงินของชาวบ้าน แทนที่ชาวบ้านจะพึ่งพารายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรปีละครั้ง ชาวบ้านที่ทำงานรับจ้างในโรงงานทอกระสอบสามารถมีรายได้ประจำเป็นรายสัปดาห์ "มีลูกสาว 2 คนไปทำงานโรงทอกระสอบ โรงงานยุบปี 2530 จ้างคนงานออกคนละ 7,000-8,000 บาท ปกติจะได้เงินทุกอาทิตย์ 700-800 บาท"[37] โรงงานทอกระสอบแห่งนี้ส่งผลกระทบต่อชุมชนไทยวนบ้านสีคิ้ว โนนกุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียงอย่างกว้างขวางระหว่างปี พ.ศ. 2510-2530 โรงงานแห่งนี้สร้างงานและรายได้ให้กับแรงงานในท้องถิ่นจำนวนมาก เพราะงานทอกระสอบพึ่งแรงงานทั้งชายและหญิงที่ไม่ต้องใช้ความรู้และทักษะมากนักและต้องการแรงงานจำนวนมากกว่า 1,000 คน เพื่อผลัดเวียนเข้าออกทำงานในโรงงานตลอด 24 ชั่วโมง รายได้จากโรงงานทอกระสอบทำให้เศรษฐกิจของอำเภอสีคิ้วขยายตัวค่อนข้างรวดเร็ว กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับคนงาน เช่น บ้านพัก บ้านเช่า ร้านอาหาร รถสองแถว และอื่นๆ ก็ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้โรงงานทอกระสอบสีคิ้วยังเป็นศูนย์กลางที่ดึงดูดให้คนงานจากภาคเหนือและจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานมาทำงานและใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านท้องถิ่น คนงานจากภาคเหนือในเขตจังหวัดลำปางและลำพูนเข้ามาทำงานที่โรงงานทอกระสอบเพราะว่าเจ้าของโรงงาน (ชาวบ้านเรียกว่าพ่อเลี้ยงพงศ์สวัสดิ์จากจังหวัดลำปาง) เป็นคนเหนือจึงชักชวนคนงานจากภาคเหนือจำนวนมากมาทำงานด้วย เมื่อโรงงานหยุดกิจการในราวปี พ.ศ. 2530 คนงานจากภาคเหนือจำนวนหนึ่ง

[37] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 13 พฤษภาคม 2542.

(ชาวบ้านโนนกุ่มเรียกว่า ไทเหนือ) ก็ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านโนนกุ่ม บ้านโคกมูลตุ่นและบ้านสีคิ้ว คนเหนือกับคนยวนในเขตนี้มีความใกล้ชิดกันทางวัฒนธรรมค่อนข้างมากทั้งในเรื่องภาษาพูด อาหารการกินและความเชื่อทางศาสนา

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่

เรื่องเล่าของชาวบ้านโนนกุ่มจำนวนหนึ่ง บอกถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน แม้ว่าเนื้อหาและโครงเรื่องของเรื่องเล่าเกือบทั้งหมดจะไม่แตกต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์หมู่บ้านทั่วไป (โปรดดู ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527; พรพิไล เลศวิชา 2532; สุวิทย์ ธีรศาศวัต 2537) แต่ท่วงทำนองและน้ำเสียงของผู้เล่าบอกถึงอารมณ์ความรู้สึกและความคิดคำนึงที่มีต่ออดีต พวกเรามองเห็นว่า อดีตในคำบอกเล่าของชาวบ้านเป็นเหมือนบางสิ่งบางอย่างที่พวกเขาเคยมี เคยพบ เคยเห็นแล้วเพิ่งจะอันตรธานหายไปเมื่อไม่นานมานี้เอง ชีวิตในบ้านโนนกุ่มที่ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปา ไม่มีถนนราดยางตัดผ่านและไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกเหมือนอย่างที่เป็นอยู่ในปี พ.ศ. 2542 เป็นภาพที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในความทรงจำของคนเฒ่าคนแก่ ดังเช่นเรื่องเล่าต่อไปนี้

"แต่ก่อนบ่มีไฟฟ้า ใช้ตะเกียงและกะไต๋[ขี้ไต้] ตะเกียงเป็นกระป๋องใส่น้ำมัน มีไส้ใจ๋ทำจากฝ้าย ใช้น้ำมันก๊าด การทำกะไต๋เริ่มจากเจาะต้นยางให้ยางมันออกและเอาไม้ผุๆ มาคลุกกัน เอามาปั้นเป็นแท่ง เอาใบลานกาบไม้มาห่อยาวประมาณศอก ใช้ต๋างฟืนจุดไฟ"[38]

"แต่ก่อนตำข้าว ได้แกลบให้หมู ใช้เครื่องสีมือ ให้เขาฝัด กะเอาไปฮ่วม ตอนค่ำกะได้ยินเสียงครกมองตำข้าว กลับจากนากินข้าวอิ่มแล้ว

[38] ฉลาชิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 5 พฤษภาคม 2542.

กะตำข้าว กว่าจิได้นอนกะดึกดื่น แนวผัวเมียลูกน้อยตำข้าวช่วยกัน เอาลูกนอน พอลูกตื่นกะต้องขึ้นบ้านเอานมหื้อลูกกิน"[39]

"ตอนแต่งงานใหม่ๆ เป็นบ่ให้เฮ็ดหยัง ปั่นฝ้ายดอก ต่อผ้าห่ม ต่อซิ่น ตำข้าว หุงข้าว มีลูกกะตำ ลูกไห้กะมาให้ลูกกินนม ตักน้ำ ตำข้าว หาฟืน ฟืนตัดแค่ศอกแล้วหาบมา ผัวหาปลา หว่านแห ได้ปลาฮอดแลงฮอดงาย"[40]

คำว่า "แต่ก่อน" และการเปลี่ยนสถานภาพครั้งสำคัญของชีวิตแต่ละคน เช่น บวช แต่งงานหรือคลอดลูก ถูกนำมาใช้จนติดปากชาวบ้านในฐานะที่เป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างอดีตกับปัจจุบัน สำหรับชาวบ้านแล้วอดีตกับปัจจุบันมีเพียงคำว่าแต่ก่อน สมัยก่อน ตอนที่แต่งงานใหม่ หรือสมัยพ่อเป็นหนุ่มเป็นปราการแบ่งแยกที่สำคัญ คำแบ่งแยกกาลเวลาที่ว่านี้ไม่ได้แยกเวลาออกมาเป็นหน่วยที่วัดได้เป็นเดือนหรือปี ไม่ได้ระบุลงไปเป็นตัวเลขอย่างชัดเจนว่ามากน้อยแค่ไหน แต่คำเหล่านี้แบ่งคั้นประสบการณ์ชีวิตที่ต่อเนื่องมาจากอดีตจนปัจจุบันของคนคนหนึ่ง ในความหมายนี้คำเหล่านี้เป็นไปทั้งคำแบ่งแยกและคำเชื่อมอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน ประสบการณ์ชีวิตที่อยู่ในหมู่บ้านเมื่อยังใช้ขี้ไต้แทนไฟฟ้า ตำข้าวครกมองแทนโรงสี ปลูกฝ้ายและทอผ้าไว้ใช้เองในครัวเรือน หาผักหาปลาตามธรรมชาติแทนการพึ่งพา ตลาดต่างก็ถูกร้อยเรียงเข้าด้วยกันผ่านคำบอกเล่าและจินตนาการของชาวบ้านโดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่

แม่ใหญ่อายุ 77 ปีจากบ้านโนนกุ่ม เล่าว่า "เมื่อก่อนบ้านเรือนมีไม่มาก ไม่ถึง 100 หลัง แต่มีคนบ้านอื่นย้ายมาอยู่หลาย บ้านตั้งอยู่ห่างๆ กัน มีสวนมีป่ารอบ ๆ มีคนไปทำงานโรงงานทอกระสอบที่บ้านโคก[มูลตุ่น] จุดขี้ไต้เดินไปตอนกลางคืน มักจะถูกผีหลอก กลางวันก็มีคนไปทำงานเหมือนกัน แต่ก่อนถนนหนทางเป็นทางเกวียน ไปไหนมาไหนก็ต้องเดินหรือใช้เกวียน สถานีอนามัยก็อยู่ที่ตลาดนอกสีคิ้ว น้องสาวจะคลอดลูกก็

---

[39] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 2 มิถุนายน 2542.

[40] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 20 พฤษภาคม 2542.

ต้องให้คนลากเกวียนพาไปส่งที่หน้าหมู่บ้านแล้วมีรถมารับไปต่อ แต่ก่อนจะไปไหนต้องเอาลูกใส่กระบุงแล้วหาบไป น้ำไม่ต้องเอาไปหากินได้ตามทาง เดี๋ยวนี้น้ำกินไม่ได้แล้ว เมื่อก่อนเอาลูกไปขอกินนมคนอื่นได้เพราะแม่เด็กไปทำงานขอกินนมกันได้ เดี๋ยวนี้มีนมกระป๋อง มันต่างกันมาก แต่ก่อนคนมันโง่ ตักน้ำห้วยไว้กิน เป็นน้ำฝนต้องไปหาบมา น้ำอาบต้องใช้น้ำคลอง เวลาไปหาบน้ำต้องเดินไปเป็นกลุ่ม เมื่อก่อนลูกเยอะเพราะไม่มียาคุมกำเนิด เวลาทำคลอดก็ใช้หมอตำแย ต้องอยู่ไฟ ถ้าคนไม่อยู่ไฟก็ต้องกินยาตำเย็นมี 3 ราก ฝนใส่เหล้าขาวกิน แม่ออกลูกโดยหมอตำแยชื่อลุงทองและยายกองเสียไปแล้วทั้งสองคน ไม่มีหมอ ไม่ได้กินยา อยู่ไฟแล้วกินน้ำฮ้อน [เรียกว่า] อยู่กรรม ฝนยากินเป็นน้ำเย็น ลูกคนที่หนึ่ง อยู่ไฟแล้วกินน้ำฮ้อน อยู่ 8 คืน บางคนอยู่ 15 คืน แม่อยู่นานไม่ได้เพราะผัวไม่ได้อยู่ด้วยกัน ต้องแล่นหาเงินหาทอง ลุงทองดับพิษไฟให้แล้วอยู่ไฟเสียเงิน 12 บาท แม่กินข้าวกับเกลือกระเทียม ไม่ได้กินหมู คนเฒ่าว่าจะเป็นขะลำ ย่านผิดกะบูน พ่อแม่สอน อยู่แล้ว 15 วันก็ได้กินอาหารปกติ เริ่มกินพริกก็ออกฮ้อนท้อง ลูกก็ถ่ายพริกไปกับน้ำนม อยู่กำเย็นฝนยาดอง ยาดองเหล้ามี 3 อย่าง สาวสวรรค์และอีก 2 ตัวลืมไปแล้ว ยาดองเหล้าซื้อมาจากร้านค้า เหล้าต้มเอาเองจากสาโทแล้วกลั่นเอา ทำขายได้ ทำจากแป้งสาโท ทำนาข้าวเหนียว ซื้อแป้งเป็นเม็ด แป้ง 1 เม็ด ต่อข้าวเหนียว 1 กิโล"[41]

คุณยายตุ่น วิจันทึก วัย 89 ปีเพิ่มเติมเรื่องการอยู่ไฟในอดีตว่า "เอ็งอยู่ไฟ 10 วัน แม่ใหญ่อยู่ไฟ 16 วัน อาบน้ำฮ้อนกินน้ำฮ้อน

[41] สมหมาย มาตี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 7 พฤษภาคม 2542.

ทำแปกี่ไฟ เอาหลัวไปดังไฟ ไม้แป้นจนดำ เอิ้นหว่า "อยู่ไฟหลัว" อายุหลายบ่เคยปวดแข็งปวดขา กินข้าวกับเกลือ หม้อน้ำฮ้อนฮ้อยไว้ พอค่ำมาออกฮ้อนท้องเอามาใส่หลัง เอาใส่ท้อง ทีแรกกินข้าวกับเกลือ น้ำเกลือกิน ให้ถ่ายดีเลือดดี นึ่งข้าวกินทีละกระติบ หมู่มาเฝ้าสนุกกินมันต้ม อยู่ไฟได้ 5-6 วันเอาปลานา ปลาค่อคางขาว [ปลาช่อน] กินได้ คางดำมันผิดกะบูนลางคนกินข้าวเจ้า แต่เอ็งชอบข้าวเหนียว พ่อใหญ่แพงเพิ่นให้กินทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว"[42]

จากเรื่องการเกิด คลอดลูกและอยู่ไฟก็มาถึงเรื่องการตาย ผู้เฒ่าอายุ 74 ปี บ้านโนนกุ่มท่านหนึ่งบอกว่า "เมื่อมีคนตายก็เอาไปเผา ส่วนใหญ่เผาที่ป่าช้า ป่าช้าอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ตอนนี้ก็สร้างโรงเรียนแทนที่แล้ว ทุกวันนี้เขามีเมรุเผาศพ ไม่น่าทุเรศเหมือนเมื่อก่อน แต่ก่อนที่เผาศพ เผากลางแจ้งโดยเอาคนตายไปวางไว้บนกองไม้ เวลาเผาเห็นน้ำมันย้อย เห็นหมด ไม่เหมือนเผาในเมรุ แต่ก่อนป่วยเป็นไข้ตาย แต่เดี๋ยวนี้คนหนุ่มตายก่อนคนแก่ บางคนก็เป็นโรคเอดส์ตาย" และเล่าถึงสภาพป่าช้าบ้านโนนกุ่มในอดีตว่า "เป็นป่าข่อย ป่าไผ่ ป่ากี้[ภาษายวน แปลว่า ไม้คันทา] คนใดยากจน เด็ก ๆ คนเฒ่าไปฝังทิ้งไว้เลย 1-3 ปี ไปโกยมาเผา คนไหนยากจนบ่มีเงินกะเป็น 10 ปี ป่าช้าตั้งแต่ตั้งบ้านพากันจับไว้เลย คนยวนเรียก "ป่าเห้ว" ที่แถวนี้บ่มีเจ้าของ ถ้าเขาครอบครองมีรั้วมีสาน เขาไปล้อมรั้วกะเป็นของเขา แต่ตอนที่พ่อเป็นหนุ่มบ่มีที่ของผู้ใด"[43]

ตอนหนึ่งในเรื่องเล่าของคุณยายอายุ 77 ปีเกี่ยวกับการคลอดลูกอยู่ไฟและความเป็นอยู่ทั่วไปของชาวบ้าน ท่านบอกว่า *"แต่ก่อนคนมันโง่"* ยายน่าจะใช้คำว่า โง่ ในความหมายของความไม่รู้ไม่เข้าใจมากกว่านัยอย่างอื่น ท่านย้ำอยู่เสมอว่าหลายเรื่องหลายอย่างที่ชาวบ้านทุกวันนี้มีแต่ในอดีตไม่มีแล้วทำให้การดำรงชีวิตสะดวกสบายต่างกัน บ้านเมืองเจริญขึ้นมากกว่าอดีต

---

[42] ศิลปกิจ ตีขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 24 พฤษภาคม 2542.

[43] ศิลปกิจ ตีขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 21 พฤษภาคม 2542.

แต่อดีตในความทรงจำของพ่อเฒ่าแม่เฒ่าบ้านโนนกุ่มก็มีมนต์เสน่ห์หลายอย่างโดยเฉพาะเมื่อท่านเหล่านั้นมองย้อนอดีตกลับไปในวัยเด็กและวัยหนุ่มสาว อดีตของท่านเหล่านี้ดูเหมือนจะมีความอุดมสมบูรณ์ ข้าวปลาอาหารของอยู่ของกิน แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ร่ำรวย ไม่มีเงินทองมากมาย และต้องทำงานหนักและยากลำบาก แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่ก็ "พอได้อยู่ได้กิน" ไม่อดอยากหรือเป็นหนี้สินรุงรังเหมือนสมัยใหม่

พ่อเฒ่าคนหนึ่งเล่าว่าแต่ก่อน "ถ้าจะไปซื้อของก็ไปซื้อของที่ร้านเจ๊กพวกเนื้อหมูเขาหาบมาขาย ก๋วยเตี๋ยวขายถ้วยละ 50 สตางค์ก็ขาย ร้านอยู่ที่สี่กิ่วต้องเดินไปกิน แต่ก่อนต้องตำพริกปลาร้ากินข้าวที่บ้าน เงินทองไม่ค่อยมีไม่ค่อยได้ใช้ เงินแค่สตางค์ก็มีค่าแล้ว สมัยก่อนเขาไปถางไร่ แต่เดี๋ยวนี้เขามีรถไถ เสื้อผ้าแต่ก่อนไม่ค่อยมี แต่ก่อนไว้ผมสั้นทั้งชายและหญิง เสื้อต้องใส่แขนยาว ไม่งั้นไปตลาดตำรวจเขาจะจับ ถ้าไม่มีก็ยืมกันใส่ไป เป็นสาวไม่มีเสื้อชั้นในใส่ เมื่อก่อนทางเจ้านายจะส่งเจ้าหน้าที่มาตัดต้นหมากทิ้งให้หมด ห้ามเคี้ยวหมาก จะมีเหลือก็แต่คนเฒ่าคนแก่ ต่อมานายอำเภอให้ทุกคนไว้ผมยาว เพราะการไว้ผมสั้นมันหมายถึงทาส ผู้ชายก็ใส่กางเกง ผู้หญิงใส่ผ้าถุง เมื่อก่อนการแต่งตัวของชาวนาจะแตกต่างจากพวกข้าราชการ แต่เดี๋ยวนี้จะเหมือนกันหมด ผู้หญิงผู้ชายก็แต่งเหมือนกัน เดี๋ยวนี้ผู้ชายก็ไว้ผมยาว เมื่อก่อนเต่าเยอะมาก เดี๋ยวหาทำยาก็ไม่มี"[44]

ยายอายุ 80 ปี บ้านโนนกุ่มเล่าว่า "ตอนเด็กๆ ไปเลี้ยงวัวควาย ตอนเย็นก็วิ่งเล่นตามทุ่งนา ที่วัดมีกุฏิเล็กอยู่หลังหนึ่ง มีป่าสะแกเยอะ ต่อมาก็มีการถางป่าทำไร่แตงร้าน น้ำเต้าลูกยาวเป็นศอกปลูกไว้ในป่า เมื่อลูกโตพอดีขายก็เก็บไปขายที่ตลาด ใช้เกวียนบรรทุก เก็บได้ทีละเกวียน เมื่อก่อนยายกินหมาก เห็นว่าไม่มีประโยชน์ก็เลยหยุด เคยกินเหล้านิดหน่อยพอเป็นยา เมื่อก่อนบ้านโนนกุ่มใช้ขี้ไต้และตะเกียงน้ำมันก๊าด ไม่

[44] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสี่กิ่ว–โนนกุ่ม.* 7 พฤษภาคม 2542.

สนุกเท่าไรนักตอนเป็นเด็กเพราะไม่มีวัวควายเยอะ เดี๋ยวนี้เด็กๆ ใช้ให้ไปเลี้ยงควายไม่ได้แล้ว กลัวซะอีก [มีวัวควายคนละ 40–50 ตัว] แต่ก่อนไปตักน้ำที่ลำตะคอง ต้องไปหาบเอา ใช้ฟืนหุงข้าว ข้าวสารตำเอาใช้ครกกระเดื่อง"[45] "แต่ก่อนเรียนหนังสือที่วัด ที่ศาลา แต่ก่อนมีป่าไม้เยอะ บ้านเป็นสวนรอบศาลเจ้าพ่อรมเขียวเมื่อก่อนไม่ค่อยดังเดี๋ยวนี้มีคนซื้อหวยถูกเลยมาสร้างศาลให้ใหม่ ถนนมิตรภาพสร้างตอนแม่อายุ 22 ปี ประมาณ พ.ศ. 2500 ตอนนั้นแต่งงานแล้ว ตอนทางยังไม่เจริญต้องเดินเอา วัดบ้านโนนกุ่มก็โทรม"[46]

ผีปู่ย่าและการเปลี่ยนแปลงความเชื่อทางศาสนา

ศูนย์กลางของความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของคนยวนสีดิ้วและโนนกุ่มอยู่ที่วัดในพุทธศาสนา ขณะเดียวกันชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านดังกล่าวก็ยึดมั่นในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและลัทธิพิธีประจำถิ่นอย่างอื่นไปพร้อมกับ ในจำนวนนี้ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าเป็นสถาบันทางสังคมและศาสนาดั้งเดิมที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของชุมชน ชาวบ้านหลายคนเชื่อว่าผีปู่ย่าเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ไทยวนที่สืบทอดมาจากยวนโยนกเชียงแสนและยวนเสาไห้ สระบุรี การนับถือผีบรรพบุรุษพบเห็นได้ทั่วไปแทบทุกกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ชื่อเรียกว่าผีปู่ย่าและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับญาติฝ่ายหญิงและผู้หญิงในระบบเครือญาติเป็นลักษณะที่โดดเด่นของวัฒนธรรมล้านนา

พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ อายุ 99 ปีผู้อาวุโสสูงสุดของบ้านโนนกุ่ม ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2542 เล่าให้พวกเราฟังว่า "ชาวบ้านมีผีปู่ย่าไว้ในเรือนหรือที่อยู่อาศัย ผีปู่ย่าปกปักรักษาลูกสาวไม่ให้มีใครมาล่วงละเมิดได้ ถ้ามีใครล่วงละเมิดก็ถือว่าเป็นการผิดผี ต้องเสียเงินค่าปรับ 2–3 บาท

[45] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีดิ้ว–โนนกุ่ม.* 7 พฤษภาคม 2542.

[46] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีดิ้ว–โนนกุ่ม.* 14 พฤษภาคม 2542.

ต้องแต่งผ้าขาว หัวหมู ไก้ต้ม เหล้าไปขอโทษญาติและผีปู่ย่าของฝ่ายหญิง มีตูบไว้ในพื้นที่บ้านและหิ้งผีปู่ย่าบนบ้าน เจ้าของบ้านต้องบอกกล่าวก่อนงานแต่งงานของลูกๆ โดยเฉพาะลูกสาวและต้องทำพิธีเลี้ยงประจำปีด้วย"[47]

แม่ใหญ่บ้านโนนกุ่ม อายุ 78 ปีบอกว่า "มีการนับถือผีปู่ย่า ลูกสาวแต่งงานแล้วกะเอาหัวหมูไปเลี้ยงเพิ่น ผีปู่ย่าของแม่ใหญ่ ก็กใหญ่อยู่ที่สีคิ้ว เวลานี้ก็ไปเลี้ยงอยู่ที่สีคิ้ว บ้านเดิมอยู่ปู้น ผู้หญิงเป็นคนสืบ เปิ้นอยู่ไหนกะอยู่นั่น ป้ได้มาอยู่นำหมู่เอง หมู่เองเฮ็ดผิดผีกะมาเฮ็ดเฮา เฮากะต้องไปสมมาเพิ่น แต่ก่อนเป็นป่าเป็นดง พ่อใหญ่แม่ใหญ่บอกว่าทางปู้นมันแคบกะเลยย้าย ถ้าผู้ใดเป็นหยังกะเลี้ยง ถึงบ่เป็นหยังกะเลี้ยง ลูกหลานเฮาบ่ซำบายเขาก็ว่าผีปู่ย่าเป็นคนเฮ็ด เฮากะซื้อของไปให้ก็กเพิ่นเลี้ยง ตอนนี้ลูกสาวหลักของผู้ใหญ่เป็นคนถือ ผีปู่ย่าบ้านเก่าเปิ้นตอนนี้อยู่กับหลานสาว แม่ใหญ่ไม่ได้ไปเยี่ยมจักที"[48]

ผีปู่ย่าไม่ใช่ความเชื่อและพิธีกรรมอันเดียวที่เป็นศูนย์กลางด้านความเชื่อของชาวบ้านทั้งที่บ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่ม หากยังมีผีพ่อพญาสี่เขี้ยว [โปรดดูบทที่ 4] ผีพ่อพญาร่มเขียว ผีเจ้าก็กและผีอารักษ์ต่าง ๆ ชาวบ้านบางคนเล่าให้ฟังถึงการเสื่อมความเชื่อและการละเลิกการนับถือผีปู่ย่าของชาวบ้านว่า "แม่ใหญ่เครื่อง พ่อกองมี ผู้รับผีปู่ย่าจากยาย พอถึงสมัยแม่ของแม่นางก็เลิกนับถือ หันไปพึ่งพระมาโดยตลอด แม่นางอายุ 62 ปี จำค่าวให้ฟ้อน ค่าวหัวสงกรานต์ได้คนเดียวในบ้านโนนกุ่ม จำมาจากแม่ตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก แม่เป็นหัวหน้าลำเดือน 5 ลำเกี้ยว ลำถามบ่าว ลำกลอน..."[49] แม่ใหญ่อายุ 73 ปีให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า "แม่ของแม่ผมถือแม่ธรณี เป็นเจ้าก็ก ผีปู่ย่าของพ่อกินหัวหมู ไก่ เหล้า อยู่กับครูมี... เพิ่มมีศาลยกไว้ในสวนเพิ่นเป็นพี่น้องกับพ่อของแม่ ลูกสาวแม่คนอยู่กรุงเทพฯ ปัจจุบัน ตอนแต่งงานเมื่อประมาณ 15–16 ปีมาแล้วก็ต้องไปเลี้ยงหัวหมูเพิ่น ครูมีกับ

---

[47] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 1 มีนาคม 2542.

[48] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 24 พฤษภาคม 2542.

[49] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว-โนนก่ม.* 23 พฤษภาคม 2542.

สามีเลี้ยงผีปู่ย่าทุกปี แม่ไม่ได้ไป น้องชายของแม่ตอนมีชีวิตอยู่กับเมียก็ไม่ได้ไปเลี้ยงประจำปี ลูกแม่คนอื่นที่แต่งงานแม่ก็ไม่ได้ไปเลี้ยงผีปู่ย่าที่บ้าน ครูมีอีก ถ้าไปเลี้ยงเพิ่นได้ก็ดี ถ้าไปได้ไปเลี้ยงแล้ว เส้นตา [เส้นชะตา] บ่ขาดก็ไม่เป็นไร น้องพ่อเคยนับถือเคยไปเลี้ยง แต่เพิ่นเสียไปก็หยุดเพราะความยากจน หัวหมู ไก่ เหล้าก็แพง ผู้ดูแลเจ้าก๊กก็ดูแลไป ครูมีเกษียณจากครูหลายปีแล้ว เพิ่มเป็นเจ้าก๊ก ครูมีเป็นญาติ ลูกของลูกผู้พี่ผู้น้องมาแต่เดิม"[50]

อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะยวนบ้านสีคิ้วยังคงสืบทอดประเพณีเลี้ยงปู่ย่าต่อไป การศึกษาภาคสนามของพวกเราระบุว่า "ผีปู่ย่าบ้านสีคิ้วยังมีผู้หญิงนับถืออยู่ ทำหน้าที่เลี้ยงผีที่บ้านเป็นประจำ เช่น ช่วงก่อนวันเข้าพรรษา แต่บางคนก็หันไปนับถือพระภูมิเจ้าที่ หรือทำพิธีเลี้ยงที่หัวบันไดบ้าน เลี้ยงเฉพาะครอบครัว หรือเฉพาะก๊กแม่ผมทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าวันที่ 26 กรกฎาคม 2542 ที่บ้านตลาดใหม่สีคิ้ว ข้างวัดจันทร์ เวลาประมาณสองโมงเช้า จัดพาเลี้ยงพาหนึ่งประกอบด้วยแว่น[กระจก] แป้ง ยาเส้น เสื้อ ซิ่น ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าว ต้องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าทุกปีตอนเข้าพรรษา เจ็บป่วยก็บน หมู่เองเรียกหายามเจ็บป่วย เวลาเขยมาเป็นบ้านเป็นเมืองก็บอกเป็น ถ้ามีการแล่นนำกัน [ลูกสาวหนีตามผู้ชาย] ต้องปรับเป็นไก่ 4 ตัว บ้านเฮา[สีคิ้ว]เอาไก่สองตัว บ้านอื่นเป็นเอาหัวหมู ข้าวถ้วยหนึ่ง ข้าวต้ม 8 กีบ ขันธ์ 5 อาหารจัดลงถ้วย อาจารย์ปิ่น[นางปิ่น หงษ์นคร] พี่แม่ผมซึ่งเสียชีวิตไปแล้วมักฟ้อน มักฟ้อนแคนสงกรานต์ เป็นเก่งทางหมอลำเดือน 5 ลูกสาวครูปิ่นชื่อสุดาพรทำหน้าที่เลี้ยงผีปู่ย่าแทนแม่ปิ่น คนนี้ชอบศึกษาพิธีเก่า ๆ ของไทยวน"[51] [โปรดดู สุดาพร หงษ์นคร 2537]

---

[50] สุริยา สมุทคุปต์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 22 พฤษภาคม 2542.

[51] สุริยา สมุทคุปต์. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์สีคิ้ว–โนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

อดีตของปัจจุบันที่น่าวิตก:
"ไทยซื้อเหล็ก-เจ๊กซื้อดิน"

ย้อนความทรงจำกลับไปในอดีตของบ้านสีคิ้วและบ้านโนนกุ่ม ชาวบ้านที่พวกเราสัมภาษณ์ได้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับโครงการก่อสร้างและกิจการโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จำนวนหนึ่ง ซึ่งได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมครั้งใหญ่และได้พลิกเปลี่ยนโฉมหน้าของชุมชนทั้งสองแห่งไปอย่างมโหฬาร ทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือในทศวรรษที่ 2460 ถนนมิตรภาพในทศวรรษที่ 2500 ถนนสายสีคิ้ว-ชัยภูมิ อ่างเก็บน้ำซับประดู่ และเขื่อนลำตะคอง[เขื่อนคลองไผ่]ในต้นทศวรรษที่ 2510 โรงงานทอกระสอบสีคิ้วระหว่างทศวรรษที่ 2510-2530 ประสบการณ์ชีวิตของชาวบ้านแต่ละคนและหมู่บ้านทั้งสองแห่งต่างก็ผูกพันและผันแปรขึ้นลงไปตามกระแสทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่เป็นผลลัพธ์จากโครงการเหล่านี้แทบทั้งสิ้น

ในความเห็นของชาวบ้าน โครงการเหล่านี้นำมาซึ่งความเจริญความทันสมัยและการพัฒนาเหมือนอย่างที่รัฐบาลหรือหน่วยงานเจ้าของโครงการต้องการ หมู่บ้านทั้งสองแห่งเป็นชุมชนในภาคอีสานรุ่นแรกสุดที่มีโอกาสได้ใช้ไฟฟ้า น้ำประปาและสัมผัสกับเทคโนโลยีการเกษตร เครื่องจักรกล เครื่องสูบน้ำ รถไฟ รถยนต์และสินค้าจากโรงงานทั้งที่ผลิตในกรุงเทพฯ และนำเข้าจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ชาวบ้านและชุมชนต้องสูญเสียไป อะไรคือราคาของความเจริญและความทันสมัยที่พวกเราได้รับ ใครคือผู้ที่ได้ประโยชน์จากโครงการพัฒนาเหล่านี้อย่างแท้จริง คำถามเหล่านี้ไม่มีชาวบ้านคนใดพูดถึงโดยตรง ไม่มีใครตอบคำถามอย่างตรงไปตรงมา แต่จากเรื่องราวต่างๆ ที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังพวกเราพอจะมองเห็นว่า ชาวบ้านมีคำตอบนัยสำคัญหลายอย่างแฝงอยู่

คำตอบข้อแรก ชาวบ้านสีคิ้ว โนนกุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียงต้องสูญเสียทรัพยากรและความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของท้องถิ่น โดยเฉพาะป่าดงดิบกว้างใหญ่ที่เรียกว่าดงพญาเย็นและสายน้ำที่ชื่อว่าลำตะคอง

คำตอบข้อที่สอง ความเจริญและความทันสมัยนำมาซึ่งการตั้งถิ่นฐานและการขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของพ่อค้าคนจีนในตลาดสีคิ้ว ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญของท้องถิ่น เมื่อเจ๊กเป็นพันธมิตรกับข้าราชการในท้องถิ่น ชาวบ้านร้านตลาดและชาวไร่ชาวนาไม่ว่าจะเป็นยวน ลาว ไทโคราชหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นย่อมตกอยู่ในฐานะเป็นรองในเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

คำตอบข้อที่สาม กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินทำกินกำลังถูกเปลี่ยนมือจากชาวบ้านไปเป็นของเจ๊กหรือนายทุนในตลาดสีคิ้วและนายทุนจากกรุงเทพฯ และหัวเมืองใหญ่ โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจการค้าอสังหาริมทรัพย์ในท้องถิ่นขยายตัวถึงจุดสูงสุดในทศวรรษที่ 2530 พวกเราคิดว่า ชาวบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มโดยเฉพาะกลุ่มที่สืบทอดที่ดินมรดกและมีบรรพบุรุษที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่เริ่มแรกหวั่นวิตกว่า ที่ดินทั้งที่ทำกินและที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของครอบครัวและของชุมชนกำลังตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการเปลี่ยนมือ ชาวบ้านหลายคนพูดซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงเรื่องที่ดินในชุมชนก็คือ "ไทยซื้อเหล็ก เจ๊กซื้อดิน"

อดีตพ่อใหญ่บ้านโนนกุ่มท่านหนึ่งเริ่มเรื่องเล่าที่แฝงไว้ด้วยความวิตกกังวลของท่านว่า "เดี๋ยวนี้เจ๊กมันสิเอาที่ดินคนไทยไปกินหมดแล้ว ไทยกินเหล็ก เจ๊กกินดิน เจ๊กมันขายรถขายราได้มันเอาเงินไปซื้อที่ดินหมด คนไทยบ่สนว่ารถรายี่ห้อไดๆซื้อมาใช้หมด เจ๊กบ่สนใจดอกของหมู่นี้ มันบอกว่าเอาไปทำอะไร...เหล็ก เอาเข้า[จำนอง]ธนาคารไม่ได้ ดินเอาเข้าธนาคารได้ คนไทยเกิดในแผ่นดินเจ้าของแท้ๆ ที่ดินน้อยกว่าเจ๊ก [ไม่รู้ว่า]

คนไทยโง่หรือฉลาด เจ๊กคุยกันเขากินแต่น้ำชา คนไทยคุยกันต้องกินเหล้า ปีใหม่ไทยกะเมา ปีเก่าไทยกะเมา" หมู่เจ๊กโรงเลื่อยมันมาก่อน มากับโรงน้ำแข็ง ตีรถไปเอาน้ำแข็งที่ปากช่องพ่อง โคราชพ่อง เจ๊กโรงน้ำแข็งป๋อมันมาจากประเทศจีน โรงสีข้าวมาทีหลัง โรงแรกตั้งอยู่ข้างลำตะคองเป็นของเจ๊ก เดี๋ยวนี้ยุบหมดแล้ว โรงสีข้าวปากทางเข้าบ้าน[โนนกุ่ม] พ่อใหญ่ตั๋วแม่ใหญ่ละ[เจ๊ก]มาตั้งเอง พ่อแม่มันเข้ามาสมัยจอมพลเผ่าจอมพลสฤษดิ์ สมัยนั้นคนเข้าเมืองยังเข้าง่ายออกง่าย พาสปอร์ตก็ยังบ่ทันมี ตี๋ตาง[ที่ทาง]ตรงนั้นซื้อจากพ่อใหญ่ส่งแม่ใหญ่ไหว คนขายบ้านถูกหวยจนได้เงินซื้อที่ไฮ่ที่นา ตอนนั้นทางมิตรภาพสร้างแล้ว ทีแรกก็ตั้งเป็นโรงสีน้อยใช้เครื่องดูโบต้าใช้น้ำมันก๊าดหมุน พอมันรวยขึ้นกะทำเป็นเครื่องใหญ่"[52]

น้ำเสียงของพ่อใหญ่ฟังดูคล้ายกับว่าจะประชดประชันหรือสมน้ำหน้าคนไทยที่รวมถึงตัวเองอยู่ในที พ่อใหญ่บอกว่า คนไทยไม่ว่าจะเป็นไทโคราช ลาว ยวน ฯลฯ ล้วนแต่มีลักษณะตรงกันอย่างหนึ่ง นั่นคือ ค่านิยมในการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย ชอบอวดอ้างความมั่งมีทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วต้องมีหนี้สิน ที่สำคัญ คนไทยไม่มีวิสัยทัศน์ทางด้านการค้าและการลงทุนเพื่ออนาคตเหมือนที่เจ๊กมีอยู่ ความรุ่งเรืองของเจ๊กเริ่มต้นจากไม่มีอะไรเลย สะสมทุนจากการรับจ้างและค้าขายเล็กๆ น้อยๆ จากนั้นก็เข้าสู่กิจการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและการเกษตร เช่น โรงเลื่อย โรงสี และการค้าที่ดิน ในทัศนะของพ่อใหญ่ท่านนี้ ลำพังความขยันหมั่นเพียร ความอดทนในการทำงานหนัก และความมัธยัสถ์อดออมของเจ๊กแต่ละคน

---

[52] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์ลีคิ้ว-โนนกุ่ม.* 26 พฤษภาคม 2542.

ไม่น่าจะนำความสำเร็จมาสู่พวกเขาได้ขนาดนี้ ถ้าไม่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับบรรดาเจ๊กด้วยกันเองและข้าราชการในท้องถิ่น

ความหมายสำคัญจากเรื่องเล่าพ่อใหญ่ท่านนี้อีกอย่างหนึ่งก็คือการสะท้อนความรู้สึกของการเป็น "ลูกจ้างเจ๊ก" ที่ชาวบ้านสีคิ้ว โนนกุ่ม และหมู่บ้านใกล้เคียงจำนวนมากมีอยู่ร่วมกัน การเป็นลูกจ้างช่วยให้ชาวบ้านได้เห็นภาพพัฒนาการของกิจการต่างๆ และเส้นทางสู่อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของเจ๊กสีคิ้วในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน การค้าและกิจการสำคัญของเจ๊กสีคิ้วในอดีต ได้แก่ โรงเลื่อย โรงสีข้าว โรงงานรับซื้อสินค้าเกษตรและกิจการการค้าที่สำคัญในตลาด ชาวบ้านจำนวนมากต่างก็เล่าถึงประสบการณ์ของการเป็นลูกจ้างเจ๊กได้อย่างชัดเจน คุณตาวัย 80 ปี ผู้อาวุโสที่สำคัญของหมู่บ้านเล่าให้พวกเราฟังว่า "ตอนเป็นหนุ่มไปรับจ้างตัดไม้ซุงมาขายให้โรงเลื่อย ไปกันหลายคน ทีละ 4-5 เล่ม[เกวียน] 7-8 เล่ม บางทีงัวติดหล่ม เกียนหัก กว่าจิได้แสนทุกข์แสนลำบาก ตอนได้เมียนี่ล่ะออกหารับจ้าง ซื้อปลาทูให้ลูกกิน ไม้จิก ไม้เต็งอยู่ใกล้บ้านมันบ่งาม ไปหาไกลๆ แถวเขตคลองไผ่ ลางที่ต้องไปนอน 2-3 คืน เกียนกะหัก งัวกะผอม เงินได้มากะหมดไป ตัดไม้หน้า 10-12 ใส่เกียนละท่อน แต่ละท่อนยาว 5-6 ศอก กว้าง 14 นิ้ว ท่อนใหญ่หลายเกียนสิหัก ขายได้ท่อนละ 50-60 บาท เอามาขายโรงเลื่อยข้างสถานีรถไฟ แต่ก่อนต้นยางเลาะลำตะคองมีหลายล้มขวางตะคอง มีแต่อีแฮ้งเกาะตามต้นยาง พอโรงเลื่อยมามันหมดไป ต้นใหญ่เท่าใดกะเอาออกได้หมด

พอตอนได้เมีย 2-3 ปีกะไปรับจ้างเจ๊กขนข้าวไปขาย บ่มีงานทำเด้ บางทีไปลากท่อนไม้จากในดงมาขายให้โรงเลื่อย ได้เถื่อละ 40-50 บาท ไปหาเลาะซื้อข้าว ตกค่ำกะออกไปหาเจ๊ก มันกะให้กระสอบมา หมู่ไปนำกันในบ้านเจ๊กขี่ม้า เจ๊กจิต เฮาไปเป็นลูกน้องเขา ซื้อข้าวให้โรงสี พวกพ่อ

ใหญ่จับปากกระสอบ ตวงข้าวในบ้านสีคิ้ว หมู่สมบูรณ์บ่ค่อยทุกข์ยากปานได๋ หมู่ทุกข์ยากรับจ้างสารพัด เฮา[ชาวบ้านโนนกุ่ม]ก็ทำนาอย่างเดียว

โรงเลื่อยมาตั้งในสีคิ้วราว พ.ศ. 2480–2490 ที่แรกมีโรงเลื่อยอยู่แถวสถานีรถไฟหนองน้ำขุ่น ลากไม้หมอน ลากฟืนรถ มีรถน้อยๆ ไปเอาฟืนมา เจ้าของชื่อนายเล็ก... ในสีคิ้วโรงเลื่อยไทยบำรุงตั้งก่อนหมู่ เอ็งบ่ได้ไปในโรงเลื่อยดอก เขามากวด[ตรวจ]หน้าไม้ คิดเป็นเงินเท่าใด เอ็งกะเข้าไปเอาเงินโลด ปีกไม้มันหลายให้ไปเอามาดังไฟกะได้ เฮ็ดคอกไก่กะได้ หมู่เจ๊กที่ค้าหมูเป็นคนตั้งโรงเลื่อย มันเข้าหุ้นส่วนกัน"[53]

พ่อใหญ่จากบ้านโนนกุ่มอีกท่านหนึ่งที่เกิดและใช้ชีวิตวัยหนุ่มอยู่ในยุคที่โรงเลื่อยกำลังรุ่งเรืองในเขตสีคิ้วเล่าให้พวกเราฟังว่า "โรงเลื่อยหนองน้ำขุ่นเป็นของเสี่ยพัฒน์ ลูกเจ๊กมันมาเกิดอยู่เมืองไทย มันกะเป็นไทยอยู่ข้างทางรถไฟ ไม่ไกลจากสีคิ้ว ขึ้นกับอำเภอสีคิ้ว สมัยนั้นตัดไม้มันไม่ได้เคร่งครัด พ่อเอาเกียนเอางัวไปลากไม้มาขาย บ่มีการตีก๋า[ตรา] ไปตัดไม้กันหมดบ้าน ไผมีงัวมีเกียนกะไปลาก เขาบ่ห้ามกันดอก บ้านสีคิ้วบ้านโนนกุ่มทางเกียนกะถางเข้าไปทีละ 5 คน 10 คน ตัดไม้ไว้ก่อน เอาเกียนเข้าไปลากเอาทีหลัง ป่ามันกว่าง ถ้าบ่มีโรงเลื่อยมันบ่หมดไวปานนี้ดอก ถ้านายเคร่งป่ามันจิหมดเหรอ เจ้านายบ่มาหาจักที [เจ๊ก]เอาเงินไปให้ใต้โต๊ะกะเอาเกียนไปลากมาขายโรงเลื่อยสีคิ้ว บ่เห็นเจ้านายหว่า หากินคล่อง"[54] "แต่เก่าสีคิ้วมีโรงเลื่อย 2 โรง สีคิ้ว 1 โรง ข้างสถานีรถไฟบ้านหนองน้ำขุ่น 1 โรง เป็นลูกจ้างเจ๊ก ลากไม้ เอาช้างลากไม้ แต่ก่อนที่ไม้เขาเปิด เจ๊กจ้างเฮ็ดถนนขึ้นเขา สมัย 20 ปีที่ผ่านมาเฮ็ดไม้เป็นลูกจ้างเขา เฮ็ดทางเข้าไปเอาใส่รถ ตั้งแต่อายุ 35 ปี อยู่แถวป่าหมาก เขาตะอู่ ทางลงไปอรัญบุรี สระแก้ว เฮ็ดกับเจ๊กอยู่ 10 ปี แล้วกะมาเฮ็ดถนนมิตรภาพกับบริษัทเรมอน เฮ็ดแต่สระบุรีมาฮอดกลางดง มีคนฮู้จักกันพาไปเฮ็ด"[55]

---

[53] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 2 มิถุนายน 2542.

[54] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 2 มิถุนายน 2542.

[55] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว–โนนกุ่ม*. 19 พฤษภาคม 2542.

"สมัยนั้นมีโรงเลื่อยบำรุงไทย... พ่อกะเคยเป็นหัวหน้าเขาตัดไม้ในป่าในดง ตอนที่เลื่อยไม้เขามีรถสิบล้อ มีเลื่อย พ่ออายุได้ 20 กว่าปี แต่งงานตอนอายุ 24-25 ปี เขามาตั้งก่อนแต่งงาน เสี่ยเพ็งเป็นเจ๊กเจ้าของแบ่งเป็นหลายหุ้น หมู่พี่น้องเขา ที่ไปทำงานกับเขา ตัดทางเข้าหาหัวหมอน เอาช้างลากมารวมหมอนกองไว้ เฮาตัดทางไปหากองไม้ ได้เงินเดือน 400 บาท จ้างลูกน้องวันละ 10 บาท เขาจ้างเป็นนายกุลี (หัวหน้าคุมงาน) ไปยืนบอกเขา ดูเขาไปซั่นตั้ว บ่อนได๋เป็นห้วยกะทำสะพานข้ามไม้มันหลาย ทำจนแข็งแรง โกสิงเป็นใหญ่ในดง เป็นเจ๊กโดยกงแต่พูดภาษาไทยได้ พูดยวนบ่เป็น หมู่ชาวบ้านไปตัดไม้ ตัดกกตัดปลาย ตัดหลายกะหลาย มีแต่ผู้ชาย โกสิงไปวัดหน้าไม้ไว้ ตีราคา พอได้ 20 ท่อน เขียนให้เป็นมารับเงินกับเถ้าแก่ใหญ่ เถ้าแก่ใหญ่เอาป่าไม้ไปตีราคา แล้วจึงชักลากมาโรงเลื่อยได้ มีแต่พวกช้างอุตรดิตถ์ ช้างมีหลายเจ้า เช่น ตาปัง อ้ายสอน อ้ายไถ้ แต่ละเจ้ามีช้าง 3-4 เชือก เขามีลูกน้องต่างหาก เจ้าของบ่ได้เฮ็ดนอนอยู่โรงแรมติดถนน ชั้นล่างลาดปูน ข้างบนเป็นไม้มุงสังกะสี ห้องดีๆ มีฟูกมีเตียง ห้องน้ำอยู่ในห้อง เถ้าแก่ไปติดต่อมา มันเข้าไปพร้อมกับเถ้าแก่ ได้เงินกะมานอนโรงแรมแล้วขึ้นรถไฟกลับบ้าน รถลากไม้เท่ากับรถสิบล้อ มีรถยก ท่อนใหญ่กะท่อนเดียว เอาไม้ใหญ่มัดติดกัน ทางบ่ดี พ่อพาลูกน้องซ่อม... เวลาคนกลับบ้านขึ้นรถลากไม้เป็นมา เขามีรถสิบล้อ 5-6 คัน โดยมากมีแต่คนทางอื่น พวกลาวนอกมาได้ลูกได้เมียอยู่แถวนี้เลยมาสมัครงาน บ้านเขาอยู่ที่ไหนบ่ฮู้... คนทางบ้านโนนกุ่ม หนองจอก บ้านใกล้ๆ นี่ล่ะ อยู่ในป่าเป็นปีๆ อยู่ 5-6 ปี หมดไม้ ดงหนองจอกเดี๋ยวนี้เป็นไร่เป็นสาบโดยมากปลูกมัน..."[56]

อดีตไม่ใช่สิ่งที่ผ่านไปแล้วผ่านเลย ป่าไม้ในดงพญาเย็นอันตรธานหายไปจริงในทางกายภาพ แต่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและ

---

[56] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 21 พฤษภาคม 2542.

ประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าไม่ได้สูญหายไปจากความทรงจำของชาวบ้านผู้ที่เกิดและใช้ชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าว เรื่องเล่าเกี่ยวกับป่าไม้ โรงเลื่อย เจ๊กเจ้าของสัมปทาน ข้าราชการท้องถิ่น และช่วงเวลาที่เป็นลูกจ้างเจ๊ก หรือตัดไม้ไปขายให้เจ๊กกลับยังอยู่และฝังแน่นอยู่ในสำนึกของคน เรื่องเล่าและประสบการณ์เหล่านี้ถูกนำมาตีความหมายใหม่เมื่อเวลาผ่านไปหลายทศวรรษแล้ว พวกเราคิดว่าความหมายใหม่ที่พ่อใหญ่ แม่ใหญ่และผู้ให้ข้อมูลของเราจากบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มกล่าวถึงมากที่สุดคือ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของตัวเองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ การเป็นชาวบ้านธรรมดาที่ไม่ได้ร่ำรวยและไม่มีอำนาจยศศักดิ์อะไรเมื่อเปรียบเทียบกับข้าราชการ นักการเมืองและเจ๊กในตลาด ชาวบ้านเล่าเรื่องราวชีวิตของตนเองด้วยสีหน้าและแววตาวิตกกังวล ป่าไม้หมดไปนานแล้ว ที่ดินกำลังเปลี่ยนมือไปเป็นของเจ๊ก ลูกหลานส่วนใหญ่ก็กลายมาเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เรื่องเล่าแทบทั้งหมดได้ให้รายละเอียดและคำอธิบายที่แฝงไว้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกของคนธรรมดาสามัญเกี่ยวกับว่า ตัวเองคือใครและต้องตกอยู่ในสภาพที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

บทที่ 4
วิบากกรรมของพญาสี่เขี้ยว

"เฮาเป็นลูกหลานของพญาสี่เขี้ยว เป้นพากันย้ายมาแต่เมืองเชียงแสนสมัยแต่ป้อแต่แม่... จื่ออำเภอสีคิ้วก็ได้มาจากนามของป้อพญาสี่เขี้ยว... ป้อพญาสี่เขี้ยวเป้นเป็นใหญ่ มีอำนาจคุ้มครองหมดเขตอำเภอสีคิ้ว จาวบ้านแถวนี้ขึ้นอยู่กับป้อพญาทั้งนั้นเหมือนกับย่าโมปกครอง [ปกปักรักษา] เมืองโคราช..."[1]

คำบอกเล่าของชาวบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มข้างต้นนี้ให้ภาพรวมของสิ่งที่พวกเราได้ยินได้ฟัง[รวมทั้งได้อ่าน]มาซ้ำแล้วซ้ำอีกในระหว่างการศึกษาภาคสนามของโครงการวิจัยนี้ ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลของพวกเราแทบทุกคน รวมทั้งแหล่งข้อมูลเอกสารต่างๆ ที่พวกเราได้มาจากการค้นคว้าต่างก็กล่าวถึงความสำคัญของพ่อพญาสี่เขี้ยวผู้เป็นผีเสื้อเมืองของอำเภอสีคิ้วในทำนองเดียวกัน ที่สำคัญคำขวัญของอำเภอสีคิ้วที่แต่งขึ้นเพื่อต้อนรับปีอะเมซิ่งไทยแลนด์ พ.ศ. 2541–2542 ก็เริ่มต้นด้วยความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อพ่อพญาสี่เขี้ยว[2] พวกเรารู้สึกว่าการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในอำเภอสีคิ้วแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย หากไม่ลงมือวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และความหมายทางสังคมวัฒนธรรมของพ่อพญาสี่เขี้ยว

---

[1] พวกเราสรุปรวมคำพูดจากผู้ให้ข้อมูลหลายท่านที่รวบรวมได้จากการศึกษาภาคสนาม คำพูดเหล่านี้กระจัดกระจายอยู่ในบันทึกสนามของสุริยา สมุทคุปติ์ ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล ฉลาทิต อริยจารุกุลและสมหมาย มาตี

[2] คำขวัญของอำเภอสีคิ้วในปี พ.ศ. 2539 มีใจความดังนี้ *"ไหว้พญาสี่เขี้ยว เที่ยวชมภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ แหล่งหินตัดสีขาว สายน้ำยาวลำตะคอง งามผุดผ่องสาวไทยวน ประณีตล้วนด้วยฝีมือผ้าทอ ยึดมั่นต่อวัฒนธรรม"* (บูชา มาตุคาม 2541:36–39)

สำหรับชาวอำเภอสีคิ้วแล้ว ไม่ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของพวกเขาจะเป็นไทภาคกลาง ไทโคราช ไทยวน ลาวอีสาน เจ๊กหรือชาติพันธุ์อื่นก็ตาม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่พวกเขามีอยู่ร่วมกันก็คือการให้ความเคารพนับถือต่อดวงวิญญาณของพญาสี่เขี้ยวในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษของประชาคม ชาวสีคิ้วต่างก็ถือว่าตนเองเป็นลูกหลานของพ่อพญาสี่เขี้ยว ลูกหลานชาวอำเภอสีคิ้วมีเรื่องเล่าและความทรงจำรวมทั้งความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองหรือผีอารักษ์ของชุมชนตนนี้ เรื่องเล่าและความทรงจำถูกถ่ายทอด ผลิตซ้ำและส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งอย่างไม่ขาดสายโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นความเชื่อและพิธีกรรม เราอาจกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวสีคิ้วสมัยใหม่ก็คือ การอธิบายว่าตัวเองคือใครโดยยึดเอาพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นศูนย์กลางร่วมกัน พ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นบรรพบุรุษร่วมกันของชาวสีคิ้วและชาวสีคิ้วต่างก็เป็นลูกหลานอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของพ่อพญา อัตลักษณ์ในที่นี้จึงเป็นอัตลักษณ์แบบเหมารวม (presumed identity) เพราะจริง ๆ แล้วไม่มีใครพิสูจน์ได้ว่าเชื้อสายของพ่อพญาสี่เขี้ยวนั้นมีตัวตนจริงหรือไม่ สืบเชื้อสายมาถึงใครในรุ่นปัจจุบันและมีหลักฐานทางสรีรวิทยาและพันธุกรรมอย่างไร แต่ทุกคนก็เข้าใจตรงกันว่าผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองที่มีนามว่าพ่อพญาสี่เขี้ยว นี่แหละคือบรรพบุรุษร่วมกันของประชาคมชาวสีคิ้ว อัตลักษณ์แบบเหมารวมไม่จำเป็นต้องมีหลักฐานมาพิสูจน์แต่เป็นอัตลักษณ์ที่คนในชุมชนยอมรับร่วมกัน เชื่อและเห็นพ้องต้องกันเป็นสำคัญ ทุกคนเชื่อและเหมารวมเอาว่าตัวเองต่างก็เป็นลูกหลานของบรรพบุรุษจากอดีตอันไกลโพ้นร่วมกัน ข้อความนี้เป็นความจริงอย่างแน่นอนสำหรับชาวสีคิ้วทั้งที่อยู่บ้านสีคิ้ว บ้านโนนกุ่มและหมู่บ้านอื่นๆ จริงเสียจนไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์และไม่เคยมีใครสงสัย

ประเด็นสำคัญที่พวกเราจะนำเสนอในบทนี้ได้แก่ ข้อวิเคราะห์ที่ว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็น "เสาหลัก" ในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวอำเภอสีคิ้วและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของไทยวนก็จริง แต่พญาสี่เขี้ยวในฐานะของอารักษ์ประจำชุมชนสีคิ้วในทศวรรษที่ 2540 ไม่ได้อาศัยอยู่ในศาลเพียงแห่งเดียว ไม่ได้มีร่างทรงเพียงคนเดียว ไม่ได้มีตำนานหรือเรื่องเล่าเพียงสำนวนเดียว รวมทั้งไม่ได้มีความเชื่อและพิธีกรรมเพียงอันเดียวที่เหมือนกันจนแยกแยะไม่ออก ในอดีตคนยวนสีคิ้วเชื่อว่าผีอารักษ์ตนนี้คือมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นกรรมสิทธิ์ประจำกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ทุกวันนี้ดูเหมือนว่าพญาสี่เขี้ยวได้แตกแยกออกเป็นผีหลายร่างและเจ้าหลายศาลไปเสียแล้ว พ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นทั้ง (1) พ่อพญาสี่เขี้ยวผีเสื้อบ้านดั้งเดิมหรือผีอารักษ์ประจำชุมชนของชาวบ้านไทยวน (2) "พระยาสี่เขี้ยวแดนสยาม" ที่ทางราชการไทยเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น และ(3) เจ้าเจ๊กในศาลเจ้าของชุมชนคนไทยเชื้อสายจีนในตลาดสีคิ้ว

เมื่อพิจารณาจากอนุสาวรีย์ เรื่องเล่า ความทรงจำและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพญาสี่เขี้ยว พวกเราเชื่อว่าวิบากกรรมดังกล่าวของพ่อพญาสี่เขี้ยวคือผลลัพธ์ที่เกิดจากการประดิษฐ์และการต่อรองช่วงชิงของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในตัวอำเภอสีคิ้วเพื่อเข้าครอบครองและแย่งชิงพื้นที่ในความทรงจำของประชาคมชาวสีคิ้ว ในที่สุดแล้ว พ่อพญาสี่เขี้ยวจึงต้องถูกแยกออกเป็นหลายร่าง หลายศาลและหลายตำนาน จนอาจกล่าวได้ว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวในปริมณฑลแห่งความทรงจำของประชาคมชาวสีคิ้วในปัจจุบันไม่ได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยวนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ใดๆ เพียงกลุ่มเดียวอย่างเด็ดขาด กาลครั้งหนึ่งคนยวนเคยมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการนำเสนอตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับพ่อพญาสี่เขี้ยว แต่ทุกวันนี้กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนกำลังถูกต่อรองและช่วงชิงอำนาจดังกล่าวโดยหน่วยงาน

ของทางราชการและกลุ่มพ่อค้าคนจีนในตลาด พ่อพญาสี่เขี้ยวจึงมีแนวโน้มที่จะกลายมาเป็นสัญลักษณ์ของประชาคมชาวสีคิ้วที่รวมเอาผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ไว้ด้วยกันอย่างมีพลัง ในขณะที่คนยวนสีคิ้วก็ยังคงสืบทอดมรดกทางความเชื่อและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นี้อยู่ต่อไปแม้ว่าพลังอำนาจในภารกิจดังกล่าวจะเริ่มอ่อนล้าและโรยแรงกว่าที่เคยเป็นมา

ประจักษ์พยานที่พวกเราพบเห็นทุกวันนี้ก็คือ พ่อพญาสี่เขี้ยวในส่วนของคนยวนกลายไปเป็นผีอารักษ์ชายขอบอาศัยอยู่ในศาลไม้เก่าริมบึงสีคิ้วอย่างเงียบเหงา ในขณะที่คนจีนในตลาดได้สร้างศาลเจ้าอันโอ่อ่าวิจิตรบรรจงของตนขึ้นบนพื้นที่ที่ครั้งหนึ่งพ่อพญาสี่เขี้ยวของคนยวนเคยอาศัยอยู่ ชาวสีคิ้วส่วนใหญ่เชื่อว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวใน "ศาลเจ้าเจ๊ก" (ที่พวกเขาเรียกจนติดปาก) ว่ายังเป็นพ่อพญาสี่เขี้ยวตนเดิม ในส่วนของภาคราชการก็มีอนุสาวรีย์หรือรูปปั้นที่มีชื่อว่า "พระยาสี่เขี้ยวแดนสยาม" ยืนตระหง่านอยู่หน้าโรงพยาบาลอำเภอสีคิ้ว อนุสาวรีย์ ศาลเจ้าเจ๊กและศาลผีอารักษ์ของพญาสี่เขี้ยวทั้ง 3 ภาคนี้เหมือนกับเป็นตัวแทนที่บอกเล่าเรื่องราวของการต่อรองและช่วงชิงพื้นที่ความทรงจำอันเข้มข้นของประชาคมชาวสีคิ้วสมัยใหม่ แต่นี้ต่อไปคนยวนนอกแผ่นดินล้านนาแห่งอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมาก็จะเป็นเพียงลูกหลานส่วนหนึ่งของพ่อพญาสี่เขี้ยวร่วมกับคนลาวอีสาน คนไทโคราช คนภาคกลาง และเจ๊กในตลาดเท่านั้น พ่อพญาสี่เขี้ยวได้รับการผลิตซ้ำและนำเสนอในฐานะของสัญลักษณ์ของประชาคมสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยการคงอยู่ร่วมกันของผู้คนต่างวัฒนธรรมและชาติพันธุ์และการสืบสานอัตลักษณ์ใหม่บนพื้นฐานของการประดิษฐ์และการต่อรองช่วงชิงพื้นที่ในความทรงจำของสาธารณชนต่อไป

ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยว: ความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของยวนสีคิ้ว

ตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยวและการปรากฏตัวของผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองตนนี้ในปริมณฑลของความทรงจำของชาวสีคิ้วมีความเป็นมาที่ค่อนข้างซับซ้อน เดิมทีเดียวพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นเพียงเรื่องเล่าและปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งมายังอีกรุ่นหนึ่งเท่านั้น อำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของท่านจะเข้าถึงได้ด้วยการติดต่อผ่านร่างทรง การบนบานศาลกล่าว และการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะพิธีเลี้ยงบ้านประจำปีในเดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ เราอาจกล่าวได้ว่า พ่อพญาสี่เขี้ยวไม่ได้มีตัวตนที่จับต้องมองเห็นได้จนกระทั่งการก่อสร้างอนุสาวรีย์ของทางอำเภอสีคิ้วและการจดบันทึกประวัติความเป็นมาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในทศวรรษที่ 2530–2540 ก่อนหน้านี้พ่อพญาสี่เขี้ยวของไทยวนสีคิ้วเป็นเพียงจินตนาการที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าความทรงจำและสัญลักษณ์ในศาลอารักษ์เท่านั้น

ประวัติความเป็นมาของพ่อพญาสี่เขี้ยวมีหลายสำนวนและผู้เฒ่าผู้แก่ชาวสีคิ้วแทบทุกคนต่างก็สามารถเล่าเรื่องเกี่ยวกับพ่อพญาสี่เขี้ยวได้ทั้งนั้น (แม้จะแตกต่างกันในรายละเอียด) เรื่องเล่าและความทรงจำเกี่ยวกับพ่อพญาสี่เขี้ยวก็ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะชาวอำเภอสีคิ้วเท่านั้น หากยังเป็นความรู้ที่ชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงมีอยู่ร่วมกัน ดูเหมือนว่าชาวสีคิ้วและหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตอำเภอใกล้เคียง เช่น สูงเนิน ปากช่อง และอำเภอเมืองนครราชสีมาต่างก็รู้จักพญาสี่เขี้ยว (หรือพญาสี่แข่ว) ด้วยกันทั้งสิ้น[3] สำหรับไทยวนสีคิ้วแล้วตำนานพ่อพญาสีคิ้วที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายคือ (1) สำนวนที่ได้รับการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยทางอำเภอสีคิ้วด้วยความร่วมมือของปราชญ์และผู้รู้ในท้องถิ่น และ (2) สำนวนที่บันทึก

---

[3] โปรดดูรายละเอียดในงานวิจัยของพวกเราอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาพิธีกรรมข่วงผีฟ้อนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตัวเองว่า"ลาวข้าวเจ้า" ใน สุริยา สมุทคุปต์และคณะ. *วิธีคิดของคนไทย: พิธีกรรมข่วงผีฟ้อนของลาวข้าวเจ้า จังหวัดนครราชสีมา.* (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540).

โดยสุดาพร หงษ์นคร (2539) นักวิชาการท้องถิ่นผู้เป็นชาวยวนสีคิ้วโดยกำเนิด[4]

1. ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับของทางราชการ พวกเราได้เอกสารที่เป็นทะเบียนประวัติของศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวริมบึงมาจากงานทะเบียนที่ว่าการอำเภอสีคิ้ว ประวัติและตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวนี้เข้าใจว่าเขียนขึ้นโดยผู้รู้ในท้องถิ่น อาจจะเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ควบคุมดูแลศาลเจ้า (ศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวริมบึง) ตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่ต้องการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติศาลเจ้าประจำปี พ.ศ. 2537 โครงการดังกล่าวนี้เป็นของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยที่ต้องการ "รวบรวมข้อมูลและประวัติย่อของศาลเจ้าจัดทำเป็นทะเบียนประวัติ ศาลเจ้าทั่วราชอาณาจักร เพื่อประโยชน์ในการควบคุมตรวจตราสอดส่องศาลเจ้าให้เป็นไปตามกฎเสนาบดีว่าด้วยที่กุศลสถานชนิดศาลเจ้า พ.ศ. 2463 และใช้เป็นข้อมูลในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดต่างๆ" (อ้างถึงหนังสือทางราชการจากอธิบดีกรมการปกครองถึงผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดและปลัดกรุงเทพมหานครที่ มท. 0310.2/ว 341 ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2537 เรื่อง โครงการจัดทำทะเบียนประวัติศาลเจ้า) ในส่วนของอำเภอสีคิ้วนั้น นาย

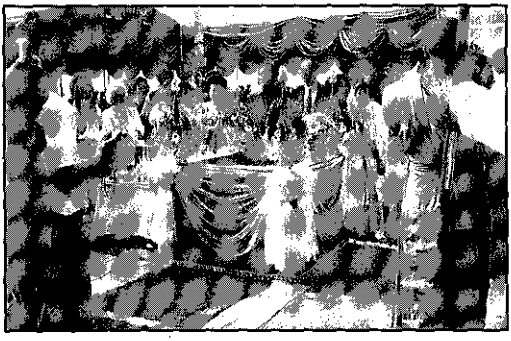

ธวัชชัย เทอดเผ่าไทย นายอำเภอสีคิ้วขณะนั้นได้ทำหนังสือที่ นม.1416/1687 ลงวันที่ 4 เมษายน 2537 ถึงผู้ควบคุมดูแลศาลเจ้าพ่อพญาสี่เขี้ยวริมบึงโดยแนบคำสั่งต้นขั้วของกรมการปกครอง

[4] พวกเราเข้าใจว่าข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพ่อพญาสี่เขี้ยวน่าจะมีมากกว่า 2 สำนวนที่พวกเรานำเสนอในที่นี้ เนื่องจากข้อจำกัดของการค้นคว้าและการเข้าถึงข้อมูล พวกเราจึงเลือกที่จะให้ความสำคัญกับฉบับของทางราชการและฉบับที่ค้นคว้าโดยนักวิชาการในท้องถิ่นเป็นสำคัญ ส่วนสำนวนหรือคำบอกเล่าเรื่องเดียวกันนี้ที่พวกเราได้เรียนรู้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านจะได้รับการนำเสนอในตอนต่อไป

และแบบกรอกประวัติศาลเจ้ามาด้วย ท่านนายอำเภอระบุในจดหมายทางราชการฉบับนี้ด้วยว่า "เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปรู้จักและเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว อำเภอสีคิ้วจึงใคร่ขอให้ส่งประวัติศาลเจ้าตามแบบที่แนบมาพร้อมหนังสือนี้ พร้อมทั้งภาพถ่ายและรูปเคารพของศาลเจ้า จำนวน 3 ชุด โดยให้ดำเนินการจัดส่งให้อำเภอสีคิ้วภายในวันที่ 15 เมษายน 2537 นี้"

พวกเราเข้าใจว่าผู้นำหมู่บ้านสีคิ้ว (ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน) ด้วยความร่วมมือของผู้เฒ่าผู้แก่และผู้รู้ในหมู่บ้านได้ตอบสนองคำสั่งของทางราชการที่กล่าวมานี้ด้วยการเขียนตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวเพื่อส่งให้กับทางอำเภอ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

> "ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยว เดิมตั้งถิ่นฐานในอาณาจักรโยนกนคร (เมืองเชียงแสน) ต่อมาอาณาจักรโยนกนครได้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ เจ้าฟ้าแสนคำรามศิ[ราย]ริชัยโยได้นำไพร่พลล่องตามลำน้ำโขงลงมาเรื่อย ๆ ได้ขึ้นฝั่งทางเวียงจันทน์ ต่อมาได้เดินทางหาหลักแหล่งเพื่อก่อตั้งบ้านเมือง เสาะแสวงหาทำเลเหมาะมาหลายเมือง จนกระทั่งมาพบเมืองทับสะแก (บริเวณอำเภอสีคิ้วในปัจจุบัน) และเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีจนาคะ (เมืองเสมา) อยู่ในเขตอำเภอสูงเนินปัจจุบัน เมื่อสร้างบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว วันหนึ่งพระองค์ได้นิมิตไปว่าพระอินทร์ได้เสด็จมาโปรดพระองค์แล้วตรัสว่าให้พระองค์ไปปฏิบัติธรรมถือศีลบำเพ็ญบุญ ณ เขาพระวิหารครบกำหนด 2 ปีแล้วพระองค์จะดล

บันดาลให้เจ้าฟ้าแสนคำรามศิริชัยโยได้ดีทั้งหลาย ทั้งปวง เป็นเจ้าที่ทรงอานุภาพมาก มีชื่อเสียงเลื่องลือไปไกล กอปรไปด้วยความดีงามทั้งปวง

ดังนั้นพระองค์จึงได้เสด็จไปปฏิบัติธรรมตามนิมิต โดยไปถือปฏิบัติธรรมเป็นนักบวชนุ่งขาวห่มขาว ถือศีลกินเจ ณ เขาพนมรุ้ง พอถือศีลได้ประมาณครึ่งเดือน ได้เกิดนึกอยากบริโภคอาหารประเภทเนื้อสัตว์ ถึงจะอดทนปฏิบัติอย่างไรก็ไม่สามารถหักห้ามใจได้ จึงได้ลาสิกขาบทจากเพศสมณะกลับมายังเมืองทับสะแก (อำเภอสีคิ้วในปัจจุบัน) ในระหว่างที่เดินทางผ่านมานั้นไม่สามารถหาสัตว์มาบริโภคเพื่อบำบัดความอยากได้ จนกระทั่งเดินทางถึงบ้านบุ่งฮ่ำไฮ (บ้านบุ่งลำใย) ได้มีชายหญิงสองคนเดินหาบของผ่านมา เจ้าพระยาแสนคำรามศิริชัยโยจึงคิดว่าเราได้เดินทางตามหาสัตว์บริโภคจนถึงบ้านเมืองของตนแล้ว ยังไม่สามารถหาได้ จำเราจะลองบริโภคเนื้อมนุษย์ดูสักครั้งว่าจะเป็นอย่างไร แล้วจึงใช้ทหารเอกลวงหญิงชายทั้งสอง[ไป]ฆ่า เฉือนเอาเนื้อมาให้พระองค์เสวย คำแรกพระองค์เสวยเนื้อผู้ชายซึ่งมีลักษณะหยาบเหนียว ทันใดนั้นเขี้ยวข้างบนปากได้งอกออกมาข้างหนึ่งและคำที่สองได้เสวยเนื้อผู้หญิงมีลักษณะนิ่มหวาน แล้วเขี้ยวบนปากอีกข้างหนึ่งได้งอกออกมา พลันทันใด จากร่างมนุษย์ธรรมดาได้กลับกลายร่างเป็นยักษ์ใหญ่และได้รับ

ฉายาจากประชาชนว่า พ่อพญาสี่เขี้ยว

ชาวบ้านชาวเมืองต่างหวาดกลัวร่างยักษ์ของพ่อพญา กลัว[ว่าจะ]จับประชาชนกินหมด ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันขอให้ทหารเอกของพ่อพญาช่วยปลิดชีพด้วยธนูมนต์ ทหารเอกได้ตัดสินใจลงมือเง้อง่าธนูมนต์สังหารยักษ์ตนนั้น นายทหารเอกได้ยิงธนูไป 2 ลูก ลูกหนึ่งปักที่หัวใจ อีกลูกหนึ่งปักที่กลางหน้าผากล้มลง แล้วยักษ์นั้นได้กลายร่างคืนกลับเป็นพญาแสนคำรามศิริชัยโย นายทหารเอกและประชาชนต่างพากันเสียใจ เมื่อได้จัดการพิธีศพเรียบร้อยแล้ว จึงได้พร้อมใจกันสร้างศาลเพียงตาอัญเชิญดวงวิญญาณของพ่อพญาสี่เขี้ยวสิงสถิตย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวสีคิ้วเคารพเสมอมา ศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านไทยยวน[ราย]สีคิ้ว

เดิมศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นศาลเล็กๆ ที่ประชาชนไปบนบานศาลกล่าวและทำพิธีเซ่นไหว้ตามความเชื่อของตน ต่อมาชาวจีนเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านสีคิ้วเมื่อมีเส้นทางรถไปสะดวก ด้วยความขยันขันแข็งทำมาหากินจึงทำให้คนจีนมีอำนาจทางเศรษฐกิจ และคนจีนเหล่านี้ต่างยังมีความเชื่อและเคารพบรรพบุรุษของตนและเคารพบรรพบุรุษของท้องถิ่นด้วย ต่อมาจึงได้ร่วมบริจาคเงินเพื่อสร้างศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวขึ้นใหม่เหมือนศาลเจ้าจีนในพื้นที่เดิม

ได้มีการจัดงิ้วแสดงสมโภชทุกปี ดังปฏิบัติมาจนทุกวันนี้

เมื่อพ.ศ.2516 ชาวไทยวนบ้านสีคิ้วได้พร้อมใจกันสร้างศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวบริเวณหัวบึง (บ้านริมบึง) สร้างเป็นศาลาแบบศาลเจ้าไทย แล้วทำพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณของพ่อพญามาสิงสถิตย์เพื่อปกปักรักษาคุ้มครองชาวไทยวนบ้านสีคิ้ว ซึ่งเป็นไทยวนกลุ่มที่ติดตามพ่อพญามาตั้งหลักแหล่งณที่นี้ ประชาชนบ้านสีคิ้วโดยเฉพาะหมู่ที่ 4 เมื่อต้องการบนบานศาลกล่าวจะต้องไปจุดธูปไหว้บอกต่อพ่อพญาที่บริเวณศาลเจ้าพ่อพญาบ้านริมบึงจนเป็นประเพณีสืบเนื่องกันมาทุกปี และเมื่อถึงวันขึ้น 6 ค่ำเดือน 6 ของทุกปี ชาวบ้านสีคิ้วจะจัดพิธีเลี้ยงพ่อพญาประจำปี มีการเซ่นสรวงและอัญเชิญดวงวิญญาณเพื่อสอบถามเรื่องชะตาบ้านเมือง ข้าวกล้าในนาและบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป และยังสืบเนื่องเป็นประเพณีจนถึงปัจจุบันนี้”

ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับที่เขียนขึ้นตามความต้องการของกระทรวงมหาดไทยผ่านฝ่ายปกครองอำเภอสีคิ้วฉบับนี้ได้เปิดประเด็นสำหรับการอภิปรายที่น่าสนใจหลายประการ กล่าวคือ

ประการแรก ตำนานฉบับนี้เขียนขึ้นมาจากเรื่องเล่าที่ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เพื่ออธิบายที่มาของกลุ่มชาติพันธุ์และ

วีรบุรุษประจำกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนสีคิ้ว ขณะเดียวกันก็ชี้ให้ผู้อ่านเห็นด้วยว่าประเพณีและศาลพ่อพญาที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้มีที่มาอย่างไรและเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร พ่อพญาสี่เขี้ยวเดิมชื่อเจ้าฟ้าแสนคำรามศิริชัยโย เป็นทั้งเจ้าเมืองและเป็นผู้นำในการอพยพของชาวไทยวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณอำเภอสีคิ้วในปัจจุบัน แต่จุดเปลี่ยนในโครงเรื่องของตำนานสำนวนนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าเจ้าฟ้าแสนคำรามศิริชัยโยเปลี่ยนจากร่างมนุษย์เป็นร่างยักษ์เพราะกินเนื้อมนุษย์ ก่อนที่จะถูกสังหารจนสิ้นชีวิตแล้วค่อยกลายมาเป็นตำนานที่มีวิญญาณของพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นจุดศูนย์กลางความเชื่อและความศรัทธาของชาวอำเภอสีคิ้วในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากชื่อ "สี่เขี้ยว" และวีรกรรมที่ปรากฏในเรื่องเล่า เราอาจกล่าวได้ว่าผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองของชาวสีคิ้วเป็นวิญญาณของผู้นำ/บรรพบุรุษในร่างยักษ์ร้าย บรรพบุรุษในตำนานท่านนี้ไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมและเสวยเนื้อมนุษย์จนกลายร่างเป็นยักษ์และถูกปลิดชีพไปในที่สุด พวกเรารู้สึกว่า ประชาคมชาวสีคิ้วไม่ได้ให้ความสำคัญกับเค้าโครงเรื่องและรายละเอียดตอนนี้มากนัก แต่ได้เน้นที่ความศรัทธาและเชื่อมั่นในอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์และพลังอำนาจเหนือธรรมชาติของพ่อพญาสี่เขี้ยวมากกว่าเนื้อเรื่องในตำนานที่ว่าการกระทำก่อนที่จะถูกทหารเอกปลิดชีพของพ่อพญาไม่ใช่วีรกรรมของเจ้าเมืองผู้ทรงทศพิธราชธรรมหรือแสดงความเก่งกล้าสามารถในการรบ จริง ๆ แล้ว พ่อพญาสี่เขี้ยวนั้นล้มเหลวในการปฏิบัติธรรมและล้มเหลวในการอดกลั้นความอยากบริโภคเนื้อสัตว์จนเป็นเหตุให้สั่งทหารฆ่าชาวบ้านที่เป็นพลเมืองของตนแล้วเอาเนื้อมาบริโภค จนเป็นที่มาของตำนานพ่อพญาในร่างยักษ์ที่อยู่ในความทรงจำของลูกหลานสืบมา

ประการที่สอง เมื่อเปรียบเทียบตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยวกับคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ไม่ใช่ไทยวนในพื้นที่ใกล้เคียงในเขตอำเภอสูงเนิน

ปักธงชัยและปากช่องจะเห็นได้ว่า พ่อพญาสี่เขี้ยวในความทรงจำของพวกเขาไม่ใช่วีรบุรุษ ไม่ใช่ผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองดังเช่นที่ชาวไทยวนสีคิ้วเชื่อ แต่พ่อพญาคือยักษ์ร้ายที่จับกินผู้คนเป็นอาหาร แม้ว่าตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวจะมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไปและมีหลายสำนวน แต่ชาวบ้านในเขตอำเภอสูงเนินหรือเมืองเสมาในอดีตเชื่อว่า พ่อพญาสี่เขี้ยวหรือสี่แข่วมีส่วนอย่างมากในการล่มสลายของเมืองเสมาในอดีต ดังเช่นชาวบ้านที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวข้าวเจ้าคนหนึ่งเล่าเรื่องผีเมืองเสมาหรือสิมมาซึ่งเกี่ยวข้องกับพญาสี่เขี้ยวดังนี้ "พญาหลวงเป็นผู้สร้างเมืองสิมมา พญาสี่แข่วก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ช่วยกันสร้าง พญาสี่แข่วสั่งให้คนไปล่าเอาเนื้อสัตว์ในป่า คนไปล่าสัตว์หลายคนแต่ไม่มีสัตว์ให้ล่า คนเลยไปหาเนื้อคนตายมาให้กิน พญาสี่แข่วติดใจ ตอนหลังก็บอกให้เอาเนื้ออันนี้อันเดียว เมื่อไม่มีคนตายก็ต้องฆ่าคน กินเนื้อคนแซบ คันบ่ได้กินกะให้ทหารไปล่าฆ่าคนมาให้ พญาหลวงรู้เรื่องเข้าเลยออกคำสั่งให้ทหารไล่ฆ่าพญาสี่แข่วไล่กันไปจนถึงมวกเหล็ก ทหารจับตัวได้ พญาสี่แข่วต้องอ่อนน้อมยอมรับผิดและขออยู่กับพญาหลวงจึงให้ไปอยู่เมืองสีคิ้ว ทุกวันนี้พญาสี่แข่วเลิกกินเนื้อมนุษย์แล้ว เขี้ยวทั้งสี่ก็ถอดออกหมดแล้ว..." (อ้างถึงในสุริยา สมุทคุปต์และคณะ 2540:101) นอกจากนี้ ที่บริเวณวัดพระนอนเสมาธรรมจักร อำเภอสูงเนินจะมีหินทรายขนาดใหญ่และมีรอยแตกตรงกลาง แผ่นหินนี้วางอยู่ใกล้กับพระนอนในบริเวณวัด ชาวบ้านลาวข้าวเจ้าอำเภอสูงเนินอธิบายว่ารูปหินทรายนี้เป็นส่วนหนึ่งของยักษ์พญาสี่แข่วที่ถูกทหารเอาธนูยิงจนตาย (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน) การให้ความหมายในลักษณะนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวที่มีต่อพ่อพญาสี่เขี้ยวผู้ที่ชาวไทยวนสีคิ้วและประชาคมชาวสีคิ้วให้การเคารพบูชา สำหรับชาวบ้านนอกเขตอำเภอสีคิ้วแล้วพ่อพญาสี่เขี้ยวก็คือยักษ์ตนหนึ่งที่ต้องจบชีวิตลงอย่างอนาจเพราะไปจับคน

กินเป็นอาหาร

ในเรื่องเล่าและความทรงจำของชาวบ้านที่เป็นลาวข้าวเจ้าแห่งอำเภอสูงเนินและไทโคราชในบริเวณใกล้เคียง พญาสี่เขี้ยวเป็นเพียงยักษ์ร้ายที่กลับใจตนหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้ยิ่งใหญ่หรือมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำในการตั้งถิ่นฐานอย่างที่ชาวยวนสีคิ้วเชื่อถือแต่อย่างใด ความแตกต่างในรายละเอียดและโครงเรื่องของตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวนี้ช่วยให้เรามองเห็นว่าในโลกของความเป็นจริงพ่อพญาสี่เขี้ยวน่าจะเป็นนิทานปรัมปรามากกว่าประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องเล่าที่ผู้เล่าต่างก็ตกแต่งหรือต่อเติมไปตามประสบการณ์ ความทรงจำและวัตถุประสงค์ของตน และที่สำคัญตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยวไม่ได้มีเพียงเรื่องเดียวหรือสำนวนเดียวที่ทุกคนต้องรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน ในส่วนของชาวบ้านแล้ว พวกเราเชื่อว่าปริมณฑลของการต่อรองช่วงชิงและการประดิษฐ์ในเรื่องเล่าและความทรงจำเกี่ยวกับอดีตของแต่ละคนแต่ละชุมชนนั้นค่อนข้างเปิดกว้าง ตราบใดที่เรื่องเล่าและความทรงจำไม่ถูกเปลี่ยนให้ไปเป็นงานเขียนหรือสิ่งตีพิมพ์ลักษณ์อักษร

ประการที่สาม อำนาจสั่งการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในการเขียนตำนานหรือประวัติเพื่อนำไปรวบรวมตีพิมพ์ในหนังสือทะเบียนศาลเจ้าจังหวัดนครราชสีมาได้เปลี่ยนตำนานจากที่เคยเป็นจากเรื่องเล่าและความทรงจำของชาวบ้านให้เป็นข้อเขียนที่ถูกตีพิมพ์และบันทึกไว้อย่างเป็นระบบโดยทางราชการ ตำนานฉบับของทางราชการระบุลงไปอย่างชัดเจนว่า พ่อพญาสี่เขี้ยวในทัศนะของชาวไทยวนสีคิ้วเป็นวีรบุรุษ เป็นผู้นำในการตั้งถิ่นฐานก่อนที่จะกระทำความผิดบางอย่างจนกลายร่างเป็นยักษ์เมื่อตายไปแล้วชาวบ้านก็ยังคงให้การยกย่องในฐานะที่เป็นผีบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์ พวกเราไม่ได้นำเสนอว่า อำนาจของทางราชการบิดเบือน

ความเป็นจริง แต่เชื่อว่าอำนาจของทางราชการและอำนาจของภาษาเขียนที่ปรากฏในตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวนี้ได้บดบังเรื่องเล่าและความทรงจำที่ชาวบ้านแต่ละคนมีอยู่ อำนาจดังกล่าวได้ลดความสำคัญของภาษาพูดให้กลายเป็นว่าคำบอกเล่าของแต่ละคนไม่มีน้ำหนักและความน่าเชื่อถือเท่ากับส่วนที่ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและรวบรวมโดยทางราชการ ใครจะไปรู้ว่า อนาคตข้างหน้าตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวสำนวนของทางราชการอาจจะเป็นตำนานเดียวที่ทางราชการให้การรับรองว่าจริงและถูกต้อง ทั้ง ๆ ที่ตำนานดังกล่าวเป็นเรื่องที่ถูกแต่งขึ้นเหมือนกันกับการเล่าเรื่องจากความทรงจำของชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะเรื่องเล่าความทรงจำและคำพูดจากปากของชาวบ้านย่อมมีน้ำหนักน่าเชื่อถือน้อยกว่าข้อเขียนที่ได้รับการตีพิมพ์และรองรับโดยทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง

2. ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับนักวิชาการท้องถิ่น (สุดาพร หงษ์นคร) เมื่อปี พ.ศ. 2539 สุดาพร หงษ์นคร ลูกสาวชาวไทยวนบ้านสีคิ้วและเจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง *"ประเพณีพิธีกรรมการเข้าทรงพ่อพญาสี่เขี้ยวของชาวไทยวนบ้านสีคิ้ว ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา"* เพื่อนำเสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคามในหลักสูตรศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นรายงานการวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับลัทธิพิธีพ่อพญาสี่เขี้ยวรวมทั้งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ยวนสีคิ้วที่ละเอียดที่สุดเท่าที่พวกเราค้นพบ เมื่อเปรียบเทียบกับ

ผลงานวิจัยอื่น ๆ เกี่ยวกับยวนสีคิ้ว เช่น ลัดดา ปานุทัยและคณะ (2526) จารุวรรณ พรมวัง-ขำเพชร (2537) วิทยานิพนธ์ของสุดาพรได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับยวนสีคิ้วเป็นจำนวนมาก อาจเป็นไปได้ว่าสุดาพรเป็นคนที่เกิดและเติบโตในชุมชนทำให้มีโอกาสในการเรียนรู้ เข้าถึงข้อมูลและแหล่งข้อมูลมากกว่านักวิจัยที่ไปจากภายนอกชุมชน นอกจากนี้คุณแม่ของสุดาพร (แม่ครูปิ่น หงษ์นคร 2471-2539) รวมทั้งญาติพี่น้องในชุมชนยวนสีคิ้วเป็นผู้รู้หรือนักปราชญ์ประจำชุมชนในเรื่องต่างๆ ที่สุดาพรให้ความสนใจ ท่านเหล่านี้ต่างก็ให้ความร่วมมือกับนักวิจัยที่เป็นลูกหลานของตัวเองเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใดที่วิทยานิพนธ์ของสุดาพรค่อนข้างจะร่ำรวยด้วยข้อมูลโดยเฉพาะข้อมูลแบบเจาะลึกที่ได้มาจากประสบการณ์การใช้ชีวิตในชุมชนและการเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับพ่อพญาสี่เขี้ยวอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของประวัติและตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยว พวกเราพบว่าสุดาพรได้เล่าเรื่องราวที่เป็นตำนานเกี่ยวกับผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองของอำเภอสีคิ้วได้อย่างละเอียดและยาวกว่าฉบับของทางราชการที่พวกเรานำเสนอมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม พวกเราพบว่าตำนานทั้งสองฉบับต่างกันเฉพาะรายละเอียดและความสั้นยาว แต่ไม่ต่างกันเลยในเรื่องสาระสำคัญ ทั้งสองตำนานคล้ายคลึงและมีเนื้อเรื่องไปในทำนองเดียวจนอาจกล่าวได้ว่าฉบับของทางราชการเป็นฉบับเรื่องย่อหรือสังเขป ขณะที่ฉบับของสุดาพรเป็นฉบับสมบูรณ์ พวกเราตั้งข้อสังเกตว่า ความคล้ายคลึงดังกล่าวนี้อาจมาจากแหล่งข้อมูลหรือวิทยากรผู้ให้ข้อมูลแก่ทางราชการและสุดาพรเป็นคนเดียวหรือกลุ่มเดียวกัน สุดาพรบอกว่าเรื่องราวทั้งหมดเธอได้มาจาก "...การเก็บข้อมูลสนามมากกว่า 10 ครั้งขึ้นไป [และ]...การสรุปข้อมูลสนาม..." (สุดาพร หงษ์นคร 2539:127)

ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับของสุดาพรเกือบทั้งหมดมาจากคำบอกเล่าของพ่อพญาเองโดยผ่านปากคำของร่างทรง (นางประทวน แกตขุนทด อายุ 45 ปี) นั่นหมายความว่า สุดาพรเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยวในขณะที่ร่างทรงประทับทรงเป็นส่วนใหญ่ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นร่างทรงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของพ่อพญามาประทับทรงแล้วสุดาพรเข้าไปสนทนาหรือตั้งคำถามประเด็นต่าง ๆ ที่เธออยากรู้ อาจเป็นไปได้เหมือนกันว่าสุดาพรเก็บเกี่ยวเรื่องเล่าและตำนานจากปากคำของร่างทรงในขณะที่ไม่มีองค์พ่อพญามาประทับด้วย เธอไม่ได้ระบุไว้ในวิทยานิพนธ์ของเธอว่าข้อมูลส่วนไหนได้มาจากปากคำของร่างทรงในขณะที่มีองค์ประทับ ส่วนไหนของเรื่องที่ได้มาจากประสบการณ์และความทรงจำของร่างทรงในขณะที่ร่างทรงเป็นคนปกติธรรมดาไม่มีองค์มาเข้าทรง หรือส่วนไหนที่ได้มาจากผู้ให้ข้อมูลท่านอื่น

ตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับของสุดาพรเริ่มต้นจากการอพยพของพ่อพญาสี่เขี้ยวเจ้าเมืองเชียงแสน "ในอดีตกาลเมื่อหลายพันปีมาแล้ว" (หน้า 127) ชื่อเดิมของพ่อพญาคือ เจ้าฟ้าทัตตาเทวัญผู้มีญาติพี่น้องทั้งหมด 4 พระองค์ และมีมเหสี 2 พระองค์ชื่อพระนางบัวผากับบัวเผื่อน เมื่อเมืองเชียงแสนถูกรุกรานโดยกองทัพฝรั่งเศส เจ้าเมืองเลยต้องพาไพร่พลล่องตามลำแม่น้ำโขงลงมาสู่อาณาจักรล้านช้าง ชาวเมืองเชียงแสนที่อพยพมาคราวนั้นมีบางกลุ่มที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ แต่เจ้าฟ้าทัตตาเทวัญต้องการเสาะแสวงหาทำเลที่ตั้งเมืองใหม่เข้ามาในบริเวณที่เป็นภาคอีสานในปัจจุบัน ในที่สุดท่านก็มาพบทำเลที่เหมาะสมบริเวณริมฝั่งลำตะคอง แล้วตั้งเมืองใหม่ที่ชื่อว่าทับสะแก พ่อพญาสี่เขี้ยวในเวลานั้นต้องรอมชอมกับเจ้าของพื้นที่เดิมคือ ขอมสมัยทวาราวดี ซึ่งมีศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่บริเวณเมืองเสมาหรืออำเภอสูงเนินในปัจจุบัน เมืองใหม่ที่ชื่อ

ทับสะแกภายใต้การนำของเจ้าฟ้าทัตตาเทวัญก็อยู่เย็นเป็นสุขสืบมาจนกระทั่งถึงเหตุการณ์ที่พระอินทร์มาเข้านิมิตรเจ้าเมืองให้ไปบำเพ็ญภาวนาที่เขาพระวิหาร จนกระทั่งเกิดโศกนาฏกรรมที่ทำให้เจ้าฟ้าทัตตาเทวัญต้องกลายมาเป็นพ่อพญาสี่เขี้ยวเนื่องจากการบริโภคเนื้อมนุษย์ จนต้องถูกทหารเอกปลิดชีพดังที่ปรากฏในตำนานฉบับของทางราชการ

สุดาพรเขียนเรื่องประวัติและตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยวราวกับว่าเรื่องเล่าทั้งหมดมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สนับสนุน จริง ๆ แล้วพวกเราเชื่อว่าทั้งหมดเป็นเพียงเรื่องเล่า ซึ่งในที่นี้ก็ไม่จำเป็นว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงหรือมีหลักฐานมารองรับในแง่ของสถานที่และกาลเวลา ผู้อ่านที่มีโอกาสมาอ่านประวัติและตำนานของพ่อพญาสี่เขี้ยวของสุดาพรย่อมเผชิญกับคำถามที่ว่า เรื่องที่เล่ามานี้เป็นประวัติศาสตร์ (เรื่องจริงที่เกิดขึ้นในอดีต) หรือนิทานปรัมปราที่ผู้คนเล่าสืบต่อกันมา ดูเหมือนว่าสุดาพรไม่ได้ตระหนักถึงการแบ่งแยกดังกล่าวมากนัก มีบางแห่งที่แสดงให้เห็นว่าสุดาพรเชื่อมั่นว่าเรื่องนี้เป็นประวัติศาสตร์ เช่น ตอนที่เกี่ยวกับเวลา สุดาพรเขียนว่า "พระองค์[เจ้าฟ้าทัตตาเทวัญ]ประสูติเมื่อ จ.ศ. 23 และสวรรคตเมื่อ จ.ศ. 115 รวมสิริพระชนม์ได้ 92 พรรษา" (หน้า 127) และในตอนท้ายก็เขียนย้ำอีกว่า "พ่อพญาสี่เขี้ยว ปัจจุบันนี้อายุ 2,600 ปี (พ.ศ. 2538)" (หน้า 134) สุดาพรออกตัวว่าปีศักราชที่เธอยกมานี้อาจคลาดเคลื่อนได้จึงขอยกให้เป็นงานของนักประวัติศาสตร์ช่วยกันชำระค้นคว้าต่อไป พวกเราไม่ใช่นักประวัติศาสตร์แต่ก็เชื่อว่าปีศักราชดังกล่าวนี้เลื่อนลอยและไม่มีหลักฐานอะไรเลยมาสนับสนุน ยิ่งในเนื้อเรื่องที่ไปโยงกับอาณาจักรเมืองเสมาแล้วบอกว่าเป็นช่วงเดียวกันกับที่พ่อพญามาตั้งเมืองทับสะแก (ชื่อดั้งเดิมของอำเภอสีคิ้ว) ยิ่งเป็นคนละเรื่องไปเลย หลักฐานทางโบราณคดีของเมืองเสมาระบุว่า ยุคสมัยดังกล่าวมีอายุเพียง พ.ศ. 1300 เท่านั้น (กรมศิลปากร

มปป.; ศรีศักร วัลลิโภดม 2533:135-136) เมืองทับสะแกอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีจนาศะในสมัยโบราณที่มีเมืองเสมาหรือสิมมาเป็นศูนย์กลางจริง แต่ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ไม่ได้เก่าแก่ถึง 2,600 ปีหรืออายุมากกว่าพุทธกาลดังที่สุดาพรเขียนขึ้นจากปากคำของร่างทรง

เรื่องของคำบอกเล่าจากความทรงจำที่สับสนในเรื่องของกาลเวลาในตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวของสุดาพรนี้ยังพิจารณาได้จากสาเหตุที่เจ้าเมืองเชียงแสนต้องอพยพเพราะถูกกองทหารฝรั่งเศสรุกราน อันนี้นักเรียนประวัติศาสตร์ทุกคนสามารถบอกได้ทันทีว่าไม่ถูกต้อง อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกในดินแดนอุษาคเนย์ที่รุนแรงจนถึงการยึดครองดินแดนนั้นเพิ่งเกิดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือเป็นเหตุการณ์ที่มีอายุไม่ถึง 200 ปีด้วยซ้ำ นอกจากนี้ถ้าพิจารณาเรื่องเล่าในแง่ของสถานที่และเส้นทางการอพยพของเจ้าเมืองเชียงแสนนั้นเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุสมผลเอาเสียเลย รวมทั้งไม่มีรายละเอียดหรือหลักฐานอะไรเลยที่มีน้ำหนักว่าพ่อพญาพาไพร่พลเดินทางรอนแรมจนมาถึงริมฝั่งลำตะคองจริง

พวกเราคิดว่าเป็นเรื่องป่วยการเปล่าที่จะพิจารณาตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวในแง่ประวัติศาสตร์พวกเราพิจารณาจากโครงเรื่องและเนื้อหาทั้งหมดแล้วคิดว่าตำนานเรื่องนี้ควรจะพิจารณาในฐานะที่เป็นนิทานปรัมปรา (myth) ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ นิทานปรัมปราไม่ใช่การปฏิเสธว่าทั้งหมดเป็นเรื่องไม่จริง แต่บอกว่าทั้งหมดเป็นเพียงเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาเป็นเพียงจินตนาการ ความทรงจำผสมกับความเชื่อ ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกันก็ได้กับความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากการวิเคราะห์หลักฐาน แน่นอนว่านิทานปรัมปราเรื่องพ่อพญาสี่เขี้ยวนี้สามารถใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่งได้อย่างไม่ต้องสงสัย งานของนักเรียนประวัติศาสตร์ก็คือการอ่านแล้วคิดวิเคราะห์และตีความนิทานปรัมปรา

ชิ้นนี้ ไม่ใช่ยึดมั่นถือมั่นเอาว่าเรื่องที่เล่ามาในหลักฐานชิ้นนี้ว่าเป็นความจริงที่สุดแล้ว พวกเราเห็นว่ายังมีเค้าโครงของความเป็นจริงและประเด็นสำคัญที่มีนัยทางประวัติศาสตร์หลายประการที่ซ่อนอยู่ในตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวทั้งฉบับของสุดาพรและฉบับของทางราชการ

ประการแรก เชื้อสายยักษ์ของพ่อพญาสี่เขี้ยว คำบอกเล่าของร่างทรงที่สุดาพรนำมาเสนอไว้ช่วยให้พวกเราได้ความรู้เพิ่มเติมว่า พ่อพญาสี่เขี้ยวนั้นไม่ใช่คนธรรมดาสามัญ ท่านมีสายเลือดยักษ์จากพ่อและนาคราชจากแม่ (หน้า 128) ความข้อนี้ยิ่งให้น้ำหนักของตำนานออกไปในลักษณะที่เป็นนิทานปรัมปรามากยิ่งขึ้น ยักษ์ผสมพันธุ์กับนาคกลายมาเป็นพ่อพญาในร่างมนุษย์ซึ่งในตอนท้ายก็แสดงความเป็นยักษ์ที่เสวยเนื้อมนุษย์ออกมาให้เห็น ดังนั้น การกลายเป็นยักษ์ของพ่อพญาจึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญหรือเป็นเพราะความล้มเหลวของการปฏิบัติธรรมเพียงอย่างเดียว แต่อาจเป็นเรื่องของสัญชาตญาณเดิมหรือสัญญาเดิมก็เป็นได้

ประการที่สอง การรุกรานของฝรั่งเศส เรื่องเล่าตรงนี้มีหลายตอนมีหลายสำนวน บางสำนวน (สำนวนของฉบับทางราชการ) ก็บอกว่าเมืองเชียงแสนประสบภัยธรรมชาติ น้ำท่วม ผู้คนอดอยากล้มตาย[6] แต่เป็นที่น่าสนใจว่าในฉบับของสุดาพรกล่าวถึงการรุกรานของกองทหารฝรั่งเศสว่าเป็นสาเหตุของการอพยพครั้งใหญ่ของชาวเมืองเชียงแสนภายใต้การนำของพ่อพญาสี่เขี้ยว แน่นอนว่าข้อความตรงนี้ไม่ใช่ความจริงทางประวัติศาสตร์ แต่ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่ว่าการอ้างถึงการรุกรานของลัทธิอาณานิคม เช่น

---

[6] ตำนานโยนกนครบอกว่าเมืองโยนกนครล่มหายไปทั้งเมือง เมื่อเร็ว ๆ นี้มีงานวิจัยทางธรณีวิทยาที่ตรวจหารอยเลื่อนที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวในประเทศของ ดร. ปัญญา จารุศิริและคณะชี้ให้เห็นว่า "แผ่นดินไหวครั้งรุนแรงที่สุดนั้น เชื่อว่าเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 1003 คือไหวรุนแรงขนาด 12 เมอร์คัลลี่ ซึ่งเป็นระดับสูงที่สุด คือจะเกิดเป็นคลื่นแผ่นดินไหวเส้นสายตาจะบิดเบนไป วัตถุต่าง ๆ จะกระเด็นไปในอากาศ และนี่เป็นสาเหตุทำให้เมืองโยนกนครล่มจมลงสู่บาดาล แม้ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่า เมืองโยนกนครนั้นแท้ที่จริงตั้งอยู่แห่งใดกันแน่ แต่ก็มีบางตำนานกล่าวขานว่า ได้แก่ บริเวณที่เป็นกว๊านพะเยา นั่นเอง" ("แผ่นดินไหวเมืองไทย? จับตา...รอยเลื่อนแม่จัน." *มติชนรายวัน*. 21 สิงหาคม 2542) ผลการศึกษาทางธรณีวิทยาที่เกี่ยวโยงกับตำนานเมืองโยนกดังกล่าวนี้อาจจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตำนานการอพยพของคนยวนหรือประชากรดั้งเดิมของอาณาจักรโยนกนคร เรื่องเล่าของชาวบ้านไทยวนที่พวกเราค้นพบในการศึกษาภาคสนามมักอ้างถึงเมืองเชียงแสนและอาณาจักรโยนกนครในสมัยโบราณ

ฝรั่งเศส หรือภัยธรรมชาติ อาจมีความหมายทางสัญลักษณ์ซ่อนอยู่และความหมายดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงนัยของความจริงที่เล่าสืบต่อกันมา มีผลงานทางประวัติศาสตร์หลายเรื่องที่กล่าวถึงการอพยพของคนยวนในภาคเหนือมายังดินแดนภาคกลาง ภาคอีสานและภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เช่น สงวน โชติสุขรัตน์ (2512) ลิลิตยวนพ่าย (2514[2465]) และพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา 2526) งานเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นว่า คนยวนจากภาคเหนือพลัดบ้านเกิดเมืองนอนมาอยู่ในดินแดนภาคกลางและรอยต่อระหว่างภาคกลางกับภาคอีสานเขตสระบุรีและนครราชสีมาเนื่องมาจากสงคราม โดยเฉพาะสงครามหลายครั้งระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์กับพม่าเพื่อช่วงชิงอำนาจเหนือดินแดนล้านนาและล้านช้าง ครอบครัวคนยวนในจังหวัดราชบุรี สระบุรีและนครราชสีมา (สีคิ้ว)ส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนลงมาในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ 2527; ตรี อมายตกุล 2513; ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา 2526:184)

เป็นไปได้หรือไม่ว่าการรุกรานของฝรั่งเศสและน้ำท่วมใหญ่ในตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นสัญลักษณ์ที่บรรพบุรุษชาวยวนตั้งใจจะบอกกล่าวถึงสงครามและพลังอำนาจทางการเมืองการทหารที่เหนือกว่าที่มาจากภายนอกว่าเป็นที่มาของการอพยพหรือพลัดพรากจากถิ่นกำเนิดดั้งเดิม พลังอำนาจในที่นี้ได้แก่ กองทัพไทยหรือสยามจากกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุผลของประวัติศาสตร์และกาลเวลาพวกเราเชื่อว่าบรรพบุรุษชาวไทยวนสีคิ้วเลือกที่จะจดจำประวัติศาสตร์การอพยพและบาดแผลของสงครามในรูปของเรื่องเล่าที่ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวที่ซ่อนความหมายและความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์เอาไว้ดุจดังรหัสลับหรือปริศนาที่ต้องการให้ชนรุ่นหลังมาศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียด

ประการที่สาม ความทรงจำที่ปรากฏอยู่ในตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวมีลักษณะเป็นอัตวิสัย เป็นเศษเสี้ยวของความจำ และถูกเลือกสรรนำมาเล่าด้วยวัตถุประสงค์และบริบทเฉพาะเจาะจงอย่างหนึ่ง เมื่อสุดาพรเขียนเล่าประวัติและตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวจากคำบอกเล่าของร่างทรงและผู้ให้ข้อมูลท่านอื่น ๆ พวกเรารู้สึกได้ทันทีว่าในตำนานดังกล่าวเป็นเรื่องเล่าที่เป็นผลผลิตของความทรงจำอันเนื่องมาจากการเลือกจำ เลือกเอาเนื้อหาที่สอดคล้องกับปัจจุบันของผู้เล่าและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เล่าและผู้คนร่วมสมัยเป็นสำคัญ สำหรับชาวบ้านยวนสีคิ้ว พ่อพญาเป็นทั้งผู้นำหรือเจ้าเมือง ผีบรรพบุรุษและยักษ์ร้าย แม้พ่อพญาจะพบจุดจบด้วยการกระทำที่ตรงข้ามอย่างสิ้นเชิงกับวีรบุรุษ แต่ชาวบ้านไทยวนสีคิ้วและทางราชการก็ยังเลือกที่จะจดจำเฉพาะวีรกรรมที่เป็นคุณงามความดีของท่านและยังเชื่อว่าวิญญาณของท่านยังคุ้มครองและปกปักรักษาลูกหลานประชาคมชาวสีคิ้วไม่ใช่ยักษ์ร้ายที่กินเนื้อคนเป็นอาหาร ความทรงจำเช่นนี้ไม่มีอยู่ในพื้นที่ของพิธีกรรมและความทรงจำสำหรับชาวบ้านนอกเขตอำเภอสีคิ้ว โดยเฉพาะชาวบ้านที่ต่างกลุ่มชาติพันธุ์ออกไป ยกตัวอย่างเช่นกลุ่มชาวบ้านที่เรียกว่าลาวข้าวเจ้าในเขตอำเภอสูงเนินจะจดจำพญาสี่เขี้ยวในฐานะที่เป็นยักษ์ดุร้ายจับกินคนเป็นอาหารเท่านั้น (สุริยา สมุทคุปติ์และคณะ 2540) ดังนั้นพ่อพญาจึงไม่ใช่วีรบุรุษหรือบรรพบุรุษของพวกเขา พวกเราคิดว่าเรื่องเล่าที่เป็นผลผลิตของความทรงจำมักจะเต็มไปด้วยลักษณะอัตวิสัยหรือความคิดเห็นส่วนตัว และการตีความของผู้เล่าเป็นสำคัญ นักประวัติศาสตร์และนักวิจัยที่ให้ความสนใจประเด็นเหล่านี้ควรที่จะระมัดระวังและให้ความสนใจกับความละเอียดอ่อนเหล่านี้ในการวิเคราะห์และตีความหมายของตำนานหรือเรื่องเล่าในเชิงมุขปาฐะ

ประการที่สี่ รูปแบบของการเล่าเรื่องผ่านปากคำของร่างทรงและ

จดบันทึกโดยนักวิชาการ ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวของสุดาพรน่าสนใจตรงที่ว่าเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากปากคำของร่างทรงในขณะที่ร่างทรงลงประทับทรง จากนั้นนักวิจัยก็นำมาเขียนเล่าต่อในรูปแบบของงานเขียนทางวิชาการ ประเด็นสำคัญตรงนี้ก็คือ ตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับของสุดาพรเป็นการนำเสนอหลายขั้นตอนและแต่ละขั้นตอนก็มีอำนาจที่แตกต่างกันมาคอยกำกับ แม้สุดาพรจะไม่บอกกล่าวโดยตรงในงานเขียนของเธอ แต่ดูเหมือนว่าเธอค่อนข้างจะยึดเอาอำนาจของวิญญาณของพ่อพญาสี่เขี้ยวที่มาบอกกล่าวตำนานผ่านปากคำของร่างทรงว่าเป็นแหล่งอำนาจที่ประทับตราลงไปว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ผีบอกเล่าผ่านร่างทรงอันศักดิ์สิทธิ์ภายใต้บรรยากาศของพิธีกรรม เมื่อเธอได้ข้อมูลมาแล้วการใช้รูปแบบงานเขียนทางวิชาการ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท) ก็เป็นการประทับตราอำนาจอีกอย่างหนึ่งในการรับรองว่าเรื่องที่เธอนำมาเสนอเป็นความจริงหรือผ่านกระบวนการค้นหาความจริงในเชิงวิชาการมาแล้ว (เช่น ใช้ระเบียบวิธีวิจัยชุดหนึ่งและผ่านการตรวจสอบของคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์) กระบวนการบอกเล่าตำนานและนำเสนอตำนานดังกล่าวนี้ ถ้าเราพิจารณาให้ละเอียดจะเห็นได้ว่า มีส่วนช่วยให้ประวัติและตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับนี้ดูขลังและสมจริงมากกว่าฉบับอื่น ๆ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าตำนานสำนวนนี้จะไม่มีข้อบกพร่อง

กล่าวโดยสรุปแล้ว ตำนานพ่อพญาสีคิ้วทั้งสองสำนวนมีสถานะเป็นนิทานปรัมปรา (myth) ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ในความหมายทางวิชาการที่เคร่งครัด ทั้งทางราชการและ

สุดาพรต่างก็เป็นคนแต่งและเล่านิทานปรัมปราที่มีอำนาจและความขลังศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัว คำกล่าวอ้างของสุดาพร หงษ์นครที่ยึดเอาคำบอกเล่าของร่างทรงที่ว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวมีมานานมากกว่า 2,600 ปี จึงเป็นการกล่าวอ้างที่ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาสนับสนุนและเป็นการด่วนสรุปโดยไม่แยกแยะความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์กับเค้าโครงของความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปรา ประเด็นที่น่าสนใจมากที่สุดจากการศึกษาตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวก็คือ ทั้งทางราชการ (อำเภอสีคิ้ว) และนักวิชาการในท้องถิ่นต่างก็สร้างภาพของพ่อพญาสี่เขี้ยวในฐานะของวีรบุรุษและบรรพบุรุษผู้นำในการสร้างบ้านแปงเมืองก่อนที่จะกลายมาเป็นเสื้อบ้านเสื้อเมืองในภายหลัง ทั้งทางราชการและนักวิชาการท้องถิ่นเลือกที่จะไม่นำเสนอโดยการเน้นภาพลักษณ์ของพ่อพญาในฐานะที่เป็นยักษ์ร้าย ในทางตรงข้ามได้ให้ความสำคัญกับวีรกรรมและปาฏิหาริย์ของผีบรรพบุรุษ ซึ่งล้วนแต่เป็นภาพลักษณ์ในด้านบวก ในกรณีของสุดาพร หงษ์นคร (2539) พ่อพญาสี่เขี้ยวได้กลายมาเป็นองค์เทพในลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีที่สำคัญในเขตอำเภอสีคิ้วและเป็นศูนย์กลางความเชื่อและพิธีกรรมที่รวมเอากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ของประชาคมสีคิ้วสมัยใหม่เข้าด้วยกัน

พ่อพญาสี่เขี้ยวของไทยวนสีคิ้ว

ในตอนท้ายของตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับของทางราชการมีข้อความระบุว่า เมื่อพ่อพญาในร่างยักษ์ถูกทหารเอกยิงด้วยธนูล้มลง ยักษ์ตนนั้นก็ได้คืนร่างเป็นพญาแสนคำรามศิริชัยโยเจ้าเมือง ทหารเอกและประชาชนต่างพากันเสียใจ เมื่อได้จัดการพิธีศพเรียบร้อยแล้ว จึงได้พร้อมใจกันสร้างศาลเพียงตาอัญเชิญดวงวิญญาณของพ่อพญาสี่เขี้ยวเข้ามาสิงสถิตย์ ศาลเพียงตาดังกล่าวเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวสีคิ้วเคารพเสมอมา

ศาลตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ชาวบ้านสีคิ้วทำพิธีเลี้ยงพ่อพญาสี่เขี้ยววันขึ้น 6 ค่ำเดือน 6 เป็นประจำทุกปี ในพิธีจะมีการไหว้เชิญสรวงวิญญาณพ่อพญาและอัญเชิญวิญญาณของพ่อพญามาเข้าสิงร่างทรงเพื่อให้ชาวบ้านชาวเมืองสอบถามเกี่ยวกับชะตาบ้านเมือง ความอุดมสมบูรณ์ของฝนฟ้าและข้าวปลาอาหารของหมู่บ้าน แน่นอนว่าพิธีกรรมประจำปีของหมู่บ้านดังกล่าวนี้ต้องย้ายไปประกอบพิธีที่ศาลพ่อพญาริมบึงหลังจาก พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา เนื่องจากศาลหลังแรกของพ่อพญาได้กลายไปเป็นศาลเจ้าของเจ๊กในตลาดสีคิ้วไปเสียแล้ว

ร่างทรงและการเข้าทรงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์สืบทอดและติดต่อสื่อสารระหว่างชาวบ้านสีคิ้วกับวิญญาณของพ่อพญาสี่เขี้ยว ร่างทรงของพ่อพญาจะทำพิธีเข้าทรงเพื่อติดต่อกับพ่อพญาใน 3 วาระ ได้แก่ การเข้าทรงตามปกติเมื่อมีลูกศิษย์หรือชาวบ้านมาขอความช่วยเหลือ การเข้าทรงในพิธีไหว้ครูของร่างทรงและการเข้าทรงในพิธีไหว้พ่อพญาประจำปีในวันขึ้น 6 ค่ำเดือน 6 (สุดาพร หงษ์นคร 2539:306–309) ในจำนวนการเข้าทรงทั้ง 3 วาระนี้ การเข้าทรงพ่อพญาอันหลังสุดดูเหมือนว่าจะมีความสำคัญต่อประชาคมชาวสีคิ้วมากที่สุด เนื่องจากว่าพิธีการเข้าทรงในระหว่างงานเลี้ยงพ่อพญาประจำปีจะเป็นที่ชุมชนของชาวบ้านทั้งผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ และผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน และที่สำคัญการเข้าทรงดังกล่าวนี้จะกระทำในพื้นที่สาธารณะ ร่างทรงจะทำพิธีอัญเชิญวิญญาณพ่อพญาและตอบคำถามต่าง ๆ ของชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธี ในที่ประชุมชนเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของหมู่บ้านในรอบปีมักจะถูกนำมาตั้งเป็นประเด็นเพื่อให้พ่อพญาทำนาย หรือเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วก็ต้องนำมาถามว่าพ่อพญาคิดเห็นอย่างไรช่วยอะไรได้บ้างและมีคำแนะนำอะไรแก่ลูกหลานของพ่อพญา

แน่นอนว่าพ่อพญาต้องอวยพรให้ลูกหลานในปกครองของตัวเองประสบแต่ความสำเร็จและโชคดีตลอดปีแห่งการทำนาและการทำมาหากินอย่างที่อื่นที่กำลังจะเริ่มต้นขึ้นหลังจากทำพิธีเลี้ยงพ่อพญา

ยายผู้ให้ข้อมูลของเราคนหนึ่งอายุ 86 ปี (พ.ศ. 2542) และเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับร่างทรงคนแรกของพ่อพญา (แม่นิ่ว) และร่างทรงปัจจุบัน (แม่จุ่ม) ทำให้ยายมีความรู้เกี่ยวกับการเข้าทรงของพ่อพญาสี่เขี้ยวอย่างละเอียด ยายเล่าให้ฟังว่าบุญเลี้ยงบ้านวันขึ้น 6 ค่ำเดือน 6 จะมีความสำคัญต่อหมู่บ้านสีคิ้วค่อนข้างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตประมาณ 10 กว่าปีให้หลัง เมื่อพ่อพญาเข้าทรงแล้ว ร่างทรงจะเปลี่ยนบุคลิกไปเลย จากผู้หญิงชาวบ้านธรรมดาก็ขึ้นเสียงมีอำนาจไม่เกรงใครทั้งสิ้น ตวาดได้ทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านเมื่อมีกรณีที่ทำให้พ่อพญาไม่พอใจ ตอนที่ยายยังเป็นสาวพ่อพญาบอกผ่านร่างทรงว่าท่านได้ลงโทษกำนันท่านหนึ่งเนื่องจากไปลบหลู่พ่อพญา กำนันท่านนั้นไม่เชื่อว่าพ่อพญาจะช่วยให้หายจากการเจ็บป่วยได้ ในที่สุดกำนันต้องทำพิธีขอขมาและเลี้ยงพ่อพญา อาการป่วยจึงได้หายไป ในปี พ.ศ. 2542 นี้ พ่อพญาไม่พอใจผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เพราะทำพิธีไม่ถูกใจ แต่ชาวบ้านหลายคนได้เข้าไปขอร้องเพราะผู้ใหญ่บ้านคนนี้ยังเป็นเด็กและเป็นเขยของบ้านสีคิ้ว ขอให้พ่อพญาค่อยบอกค่อยสอนเอาอย่าเพิ่งไปลงโทษ ขอให้ถือว่าเป็นลูกเป็นหลานคนหนึ่ง พ่อพญาก็พอใจ[๑]

ทุกวันนี้ (พ.ศ. 2542) แม้ว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นศูนย์กลางความเชื่อและอัตลักษณ์ของประชาคมชาวสีคิ้ว แต่ตัวตนและอัตลักษณ์ของพ่อพญาก็ได้รับการประดิษฐ์และทำให้เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ก่อนหน้านี้พ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นเพียงเรื่องเล่าและจินตนาการของคนยวนผ่านปากคำของชาวบ้านผู้ทำหน้าที่เป็นร่างทรง ชาวบ้านไม่สามารถจับต้องมองเห็นพ่อพญาได้ แต่สามารถเข้าถึงโดยการติดต่อของร่างทรงและ

---

[๑] สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามไทยวนสีคิ้ว*. 27 กรกฎาคม 2542.

สัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ศาลและเครื่องเซ่นไหว้ เป็นต้น การสร้างตัวตนของพ่อพญาสี่เขี้ยวในรูปแบบของรูปปั้นหรืออนุสาวรีย์ไม่ใช่งานของชาวบ้านไทยวนสีคิ้ว แต่เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองภายนอกชุมชนดังที่พวกเราจะนำเสนอต่อไปข้างหน้า เราอาจกล่าวได้ว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวไม่มีตัวตนจนกระทั่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจการเมืองและอุดมการณ์ทางศาสนาของเจ๊กในตลาดสีคิ้วที่ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์สำคัญที่เปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของพ่อพญาสี่เขี้ยวไปอย่างถาวร

เมื่อพ่อพญากลายมาเป็นเจ้าพ่อ: พ่อพญาสี่เขี้ยวในศาลเจ้าเจ๊ก

สุดาพร หงษ์นคร (2539:193-94) เล่าถึงเหตุการณ์สำคัญที่พลิกโฉมหน้าของพ่อพญาสี่เขี้ยวจากผีบรรพบุรุษของไทยวนกลายมาเป็นเจ้าในศาลของคนไทยเชื้อสายจีนในตลาดอำเภอสีคิ้วดังนี้ "...ศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวเดิมนั้นเป็นศาลหลังเล็ก ๆ สูงประมาณ 1 เมตรมี 4 เสา หลังคามุงด้วยสังกะสี มีไม้ตีปิดข้างฝา 3 ด้าน ด้านหน้าเปิดโล่ง มีช้างไม้ ม้าไม้และมีดดาบไม้แกะสลักด้วยฝีมือหยาบ ๆ แบบชาวบ้านซึ่งไม่พิถีพิถันนักจัดตั้งไว้ในศาล พอนาน ๆ ไปศาลดังกล่าวได้ชำรุดลงตามอายุของวัสดุที่ใช้จัดสร้างไม่อยู่ในสภาพที่น่าดูนัก ต่อมาได้มีชายชราชาวจีนคนหนึ่งซึ่งทำมาหากินอยู่ที่บ้านสีคิ้วได้เข้าไปกราบไหว้ศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวแล้วบนบานขอโชคลาภถ้าตนถูกสลากกินแบ่งรัฐบาลรางวัลที่ 1 และจะจัดสร้างศาลเจ้าให้ใหม่ ให้ดีให้งามมากว่าเดิมหลายเท่านัก และแล้วชายชราชาวจีนผู้นั้นได้ถูกสลากกินแบ่งรัฐบาลรางวัลที่ 1 จริง เมื่อได้รับเงินมาเรียบร้อยแล้วจึงได้แจ้งความประสงค์ขอจัดสร้างศาลเจ้าพ่อพญาสี่เขี้ยวตามที่ตนบนบานเอาไว้เมื่อทางบ้านเมืองอนุญาตแล้ว...จึงได้ลงมือก่อสร้างทันที ด้วยการก่อสร้าง

ในสมัยก่อนนั้นไม่ต้องมีการเขียนแบบแปลน ไม่ต้องมีพิมพ์เขียว พอตกลงว่าจะสร้างก็สร้างทันที แต่พอปรากฏเป็นรูปแบบออกมาแล้ว กลายเป็นศาลเจ้าของชาวจีนไป"

ข้อมูลของสุดาพรในส่วนนี้ได้มาจากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นชาวบ้านไทยวนสีคิ้วคนหนึ่ง โชคลาภและความใจบุญของเจ๊กแก่ ๆ คนหนึ่งรวมทั้งการอนุญาตของทางราชการทำให้พ่อพญาสี่เขี้ยวของชาวบ้านไทยวนต้องกลายมาเป็นเจ้าพ่อในศาลเจ้าของเจ๊กสีคิ้ว เรื่องเล่าตอนนี้ดูเหมือนว่าจะน่าตื่นเต้นไม่น้อย ฟังดูคล้ายกับว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวคงเบื่อศาลไม้พื้นบ้านเต็มทน ถ้าพูดเป็นภาษาตลาดก็อาจพูดได้ว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวคงเหม็นเบื่อความจนแล้ว ท่านจึงดลบันดาลให้โชคก้อนใหญ่แก่เจ๊กคนนั้น เมื่อเขาได้เงินมาสร้างศาลใหม่แบบจีนให้ ท่านก็เลยยอมรับด้วยดีรวมทั้งยอมกลายเป็นเจ้าพ่อในศาลเจ้าดังที่สุดาพรเขียนเล่าไว้และพวกเรายกมาอ้างถึงต่อไปนี้ "...ด้วยที่บ้านสีคิ้วมีเทพปกครองบ้านเมืองที่ลูกหลานเรียกว่า พ่อพญาสี่เขี้ยวอยู่แล้ว แต่ยังไม่มีรูปเคารพ นอกจากสมมติเอาช้างไม้ ม้าไม้และดาบไม้เป็นองค์ประกอบในศาลเพื่อประชาชนได้ทำการสักการะกราบไหว้ เมื่อชาวจีนได้สร้างศาลเจ้าขึ้นใหม่จึงได้จัดหาปุนเท่ากงและปุนเท่าม่านำมาตั้งคู่กันเป็นองค์ประธานในศาล ซึ่งในการสลักรูปเคารพปุนเท่ากง-ม่านั้น ช่างสลักได้จุดธูปบอกกล่าวอัญเชิญดวงวิญญาณของพ่อพญาสี่เขี้ยวสิงสถิตในองค์เทพปุนเท่ากงและอัญเชิญดวงวิญญาณเจ้าแม่มารศรีสิงสถิตในองค์ปุนเท่าม่า..." (สุดาพร หงษ์นคร 2539:195) เจ้าแม่มารศรีในความเชื่อของคนสีคิ้วก็คือมเหสีองค์หนึ่งของพ่อพญา

พลังอำนาจทางเศรษฐกิจของพ่อค้าคนจีนในตลาดสีคิ้วดูเหมือนจะเป็นกำลังในการเปลี่ยนพ่อพญาจากผีเสื้อบ้านของไทยวนให้กลายเป็นเจ้าพ่อในศาลเจ้าแบบจีน ผู้ให้ข้อมูลของสุดาพรบอกว่าเจ๊กแก่ ๆ คนหนึ่ง

โชคดีถูกล็อตเตอรี่รางวัลที่หนึ่งแล้วนำมาสร้างศาลเจ้าเพราะไปบนบานเอาไว้กับพ่อพญา โครงเรื่องเล่าตรงนี้นับว่าสอดคล้องกับคำอธิบายที่ปรากฏในตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับทางราชการที่เขียนไว้ว่า "...ด้วยความขยัน ขันแข็งทำมาหากินจึงทำให้คนจีนมีอำนาจทางเศรษฐกิจและคนจีนเหล่านี้ต่างยังมีความเชื่อและเคารพบรรพบุรุษของตนและเคารพบรรพบุรุษของท้องถิ่นต่อมาจึงได้ร่วมบริจาคเงินเพื่อสร้างศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวขึ้นใหม่เหมือนศาลเจ้าจีนในพื้นที่เดิม" (ข้อมูลหมู่บ้านสีคิ้ว. มปป.)

เมื่อผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองที่เคยนับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษกลายไปเป็นเจ้าพ่อในศาลเจ๊ก ชาวบ้านยวนสีคิ้วมีปฏิกิริยาอย่างไร พลังอำนาจของประเพณีดั้งเดิมกับพลังอำนาจใหม่ที่มีกำลังเงินเป็นตัวหนุน เมื่อมาปะทะกันโดยมีพ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นศูนย์กลางอะไรจะเกิดขึ้น เรื่องเล่าข้างต้นนี้ฟังดูคล้ายกับว่าชาวบ้านยวนสีคิ้วยอมสยบหรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงครั้งมโหพารนั้นแต่โดยดี พ่อพญาก็กลายเป็นเจ้าพ่อในศาลเจ๊กไป จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2516 พ่อพญาจึงแสดงปาฏิหาริย์บอกชาวบ้านให้รู้ว่าไม่พอใจ อยากจะย้ายไปหาที่อยู่ใหม่บริเวณริมบึง แล้วชาวบ้านจึงพากันไปสร้างศาลให้กับพ่อพญา พวกเราเชื่อว่าความขัดแย้งและการผสมผสานทางความเชื่อดังกล่าวน่าจะมีคำอธิบายและรายละเอียดมากกว่านั้น

พวกเราพยายามค้นหาเรื่องเล่าสำนวนอื่นจากชาวบ้านสีคิ้วเพื่อจะทำความเข้าใจว่าทำไมพ่อพญาจึงกลายไปเป็นเจ้าพ่อในศาลเจ๊ก และจริง ๆ แล้วชาวบ้านไทยวนคิดเห็นต่อกรณีดังกล่าวอย่างไร สุดาพร หงษ์นคร (2539:88) เขียนไว้ในวิทยานิพนธ์ของเธอตอนหนึ่งมีใจความว่า "...[เนื่องจาก]ศาลใหม่นี้แสดงออกตามรูปแบบของศาลเจ้าในสถาปัตยกรรมจีน หรือแม้แต่รูปสลักไม้แทนองค์เทพต่าง ๆ ในศาลเจ้าล้วนแสดงออกในรูปแบบจีนหมด จึงทำให้คนไทยยวนพื้นเมืองไม่พอใจ

และคิดว่าพ่อพญาสี่เขี้ยวคือ 'เจ้าเจ็ก' ชาวไทยวนบ้านสีคิ้วจึงพร้อมใจกันไปสร้างศาลเจ้าพ่อพญาสี่เขี้ยวในที่แห่งใหม่..." ความขัดแย้งและความไม่พอใจดังกล่าวนี้ไม่มีรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้และไม่ปรากฏในตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยวฉบับทางราชการ ดูเหมือนว่าชาวบ้านหลายท่านที่พวกเราเข้าไปพูดคุยด้วยก็ไม่ได้สนใจกับความขัดแย้งหรือไม่พูดถึงความพอใจหรือไม่พอใจกับกรณีพ่อพญาในศาลเจ็ก แต่พอใจที่จะเล่าให้ฟังถึงว่าพ่อพญาไม่พอใจจึงแสดงปาฏิหาริย์โดยการว่ายน้ำแหวกผักตบชวาที่ขึ้นอย่างหนาแน่นกลางบึงสาธารณะสีคิ้วออกเป็นทาง กวาดต้อนเอากอผักตบชวาไว้รวมกันอยู่ที่มุมท้ายบึง ชาวบ้านต่างรู้สึกแปลกใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและได้ตีความว่าพ่อพญาอยากไปอยู่ศาลเจ้าแห่งใหม่ริมบึง พ่อพญาย้ำถึงความต้องการตรงนี้อีกครั้งผ่านปากคำของร่างทรงในงานเลี้ยงบ้านครั้งใหญ่ตอนวันขึ้น 6 ค่ำเดือน 6 เมื่อราว 20 ปีที่ผ่านมา ผู้นำบ้านสีคิ้วและชาวบ้านจึงจัดการสร้างศาลพ่อพญาขึ้นตามประสงค์ของพ่อพญา[7]

ชาวบ้านสีคิ้วรุ่นใหม่เลือกที่จดจำการสร้างศาลพ่อพญาริมบึง แต่ไม่เปิดเผยอย่างชัดเจนว่าตนเองรู้สึกอย่างไรกับศาลเจ้าเจ็ก อย่างไรก็ตามในการศึกษาภาคสนามของพวกเราในวันที่ 27 กรกฎาคม 2542 ผู้ให้ข้อมูลผู้ชายกลุ่มหนึ่งตอบข้อสงสัยประเด็นนี้ว่า ที่พ่อพญาต้องหนีจากศาลเจ็กเป็นเพราะว่าพ่อพญาไม่ชอบใจที่เจ็ก "ขากถุย" พ่อพญารำคาญที่คนจีนรุ่นเก่าชอบขากถุยบ้วนน้ำลายไม่เป็นที่เป็นทางและทำจนเป็นนิสัยโดยไม่เกรงใจคนอื่นเลย รวมทั้งมีเสียงเขย่ากระบอกไม้ไผ่เสี่ยงเซียมซีดังรบกวนทำให้ไม่เป็นอันหลับอันนอน พ่อพญาทนไม่ได้จึงต้องหนีมาอยู่ที่หัวบึง[8] เป็นที่น่าสนใจว่าการที่พ่อพญารังเกียจนิสัยการขากถุยของเจ็กในตลาดสีคิ้วนั้นค่อนข้างจะสอดคล้องกับภาพลักษณ์ในแง่ลบที่คนยวนและคนพื้นเมืองกลุ่มอื่น ๆ (ไทโคราชและลาว) มีต่อเจ็ก คนพื้นเมืองส่วนใหญ่ไม่ชอบ

---

[7] สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามไทยวนสีคิ้ว.* 27 กรกฎาคม 2542.

[8] สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามไทยวนสีคิ้ว.* 27 กรกฎาคม 2542.

นิสัยดังกล่าวแต่ก็ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าความร่ำรวยมั่งคั่งของเจ๊กนั้นพูดแทนทุกสิ่งทุกอย่างทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ การถอยร่นของพ่อพญาสี่เขี้ยวเพื่อปลีกตัวไปให้ไกลจากพวกเจ๊กที่ชอบขากฤยอาจเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านอย่างหนึ่งของไทยวนสีคิ้วต่อการรุกเข้าครอบครองพื้นที่ทางเศรษฐกิจ การเมืองและอุดมการณ์ทางศาสนาในประชาคมสีคิ้วสมัยใหม่ ถึงพ่อพญาจะถูกทำให้กลายเป็นเจ้าเจ๊กและเนื้อที่ศาลดั้งเดิมจะตกเป็นศาลเจ๊กไปแล้ว แต่สำหรับชาวยวนสีคิ้วแล้ว พ่อพญาสี่เขี้ยวยังมีพื้นที่ในปริมณฑลของความทรงจำทางประวัติศาสตร์และอุดมการณ์ทางศาสนาดั้งเดิมของชาวบ้านอีก การถอยร่นไปเป็นผีเสื้อเมืองในศาลริมบึงสาธารณะจึงน่าจะเป็นทางออกที่สอดคล้องกับสถานการณ์และสถานะทางประวัติศาสตร์ของพ่อพญาสี่เขี้ยวอย่างยิ่ง พ่อพญายังคงเป็นพ่อพญาสี่เขี้ยวของไทยวนได้อีกต่อไป ขณะเดียวกันเจ๊กในตลาดก็ได้พ่อพญาสี่เขี้ยวในนามของปุนเท่ากงเป็นเจ้าในศาลเจ๊กอีกทางหนึ่ง จึงนับว่าประชาคมสีคิ้วสมัยใหม่ได้ถูกสร้างขึ้นด้วยการต่อรองและรอมชอมกันภายใต้ร่มเงาของพ่อพญาสี่เขี้ยวอย่างแท้จริง การต่อรองและรอมชอมดังกล่าวถูกตอกย้ำโดยคำพูดของพ่อพญาสี่เขี้ยวผ่านร่างทรงคนหนึ่งที่พวกเราพูดคุยด้วย พ่อพญาบอกว่า "ถ้าเขา[เจ๊ก]อยากได้ก็ให้เขาเอาเสีย [กูไปอยู่ริมบึงก็ได้]"[9]

[9] สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามไทยวนสีคิ้ว*. 27 กรกฎาคม 2542.

พ่อพระยาสี่เขี้ยวแดนสยาม

บ่ายวันหนึ่งของกลางเดือนกรกฎาคม 2542 พวกเรามีโอกาสไปเยี่ยมชาวบ้านโนนกุ่มคนหนึ่งที่โรงพยาบาลสีคิ้ว ชาวบ้านคนนี้เป็นผู้หญิงไทยวนอยู่ในวัย 40 ตอนปลาย เธอมีฝีมือในด้านการทอผ้าดั้งเดิมของไทยวนลวดลายต่างๆ ต่อมาได้รับเชิญให้เป็นครูผู้สอนการทอผ้าให้กับนักเรียนในโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอสีคิ้วและเป็นผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญคนหนึ่งของพวกเรา[10] พวกเราจอดรถไว้บริเวณที่จอดรถของโรงพยาบาลแล้วเดินเข้าไปเยี่ยมผู้ป่วยที่ห้องพิเศษที่โรงพยาบาลจัดไว้ให้ เนื่องจากเป็นเวลาบ่ายที่ผู้ป่วยต้องการพักผ่อน พวกเราจึงต้องขอตัวกลับในเวลาไม่นานนัก เมื่อเสร็จธุระแล้วก็เดินย้อนกลับออกมาจากโรงพยาบาลเพื่อกลับไปที่รถ ตอนขากลับออกมานี้พวกเรารู้สึกว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ดึงดูดความสนใจและสะดุดตาของทุกคนขณะเดินออกจากตัวตึกของโรงพยาบาล นั่นก็คือ มีอนุสาวรีย์หรือรูปปั้นอันหนึ่งที่หันหลังให้กับถนนใหญ่และตัวอาคารร้านค้าของเอกชนที่บังอยู่แต่หันหน้าเข้าหาตัวตึกของโรงพยาบาล ราวกับว่าช่างผู้ก่อสร้างและผู้ออกแบบอนุสาวรีย์นี้จงใจที่ให้รูปปั้นดังกล่าวจ้องมองตึกโรงพยาบาลและกิจกรรมต่าง ๆ ที่กำลังเป็นไปในตัวโรงพยาบาลอย่างไม่ให้คลาดสายตา รูปปั้นดังกล่าวนี้เบี่ยงเบนความสนใจของพวกเราในทันที

เมื่อเดินเข้าไปถึงฐานของอนุสาวรีย์ พวกเราจึงได้รู้ว่าที่นี่คืออนุสาวรีย์พ่อพระยาสี่เขี้ยวแดนสยาม หรือพ่อพญาสี่เขี้ยวที่ชาวบ้านสีคิ้วโนนกุ่มและบ้านอื่น ๆ ในละแวกนี้เคารพบูชา พวกเราลงมือบันทึกภาพอนุสาวรีย์ไว้ทั้งที่เป็นภาพสไลด์และวีดิทัศน์ ขณะเดียวกันก็สังเกตไปด้วยว่าบริเวณฐานของอนุสาวรีย์มีเครื่องไหว้บูชาตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก ตัวรูปปั้นของพ่อพระยาเป็นรูปของชายชราคนหนึ่งที่มีเค้าหน้าคมคาย มีริ้วรอยเหี่ยวย่นตรงขอบตาและพวงแก้มทั้งสองข้าง ไว้ผมสั้นทรงมหาดไทย ผมรอบ

---

[10] พวกเราจะกล่าวถึงเรื่องเล่า ความทรงจำและประสบการณ์ชีวิตของเธออย่างละเอียดในบทที่ 4

ศีรษะสั้นเกือบเกรียนแต่ข้างหน้ายาวจนสามารถหวีแสกกลางแบ่งเป็นสองข้างได้ แม้ว่าตามเนื้อตัวจะถูกปิดทองเป็นแถบยาว แต่คนทั่วไปก็บอกได้ว่าชายชราผู้นี้สวมเสื้อคอตั้งทรงราชปะแตน นุ่งกางเกงขายาวและถือดาบที่มือซ้าย ยืนในท่าตรงแต่ผ่อนคลาย ปรากฏรอยยิ้มที่แฝงไว้ด้วยความอ่อนโยนมีเมตตาบวกกับความเอาจริงเอาจังในหน้าที่ของตน ชายชราผู้นี้เมื่อคะเนจากรูปปั้นไม่ใช่ผู้ชายที่อยู่ในช่วงวาระสุดท้ายของชีวิตที่แก่จนหลังค่อม แต่อยู่ในวัยชราที่ยังคงมีกำลังวังชาและความสามารถในการทำงานได้อย่างคล่องตัวพอสมควร เมื่อคาดคะเนจากเค้าหน้าและรูปพรรณสัณฐานแล้ว อายุของพ่อพระยาในรูปปั้นน่าจะไม่เกิน 60 ปี พวกเราจะอธิบายเหตุผลในตอนข้างหน้าว่าทำไมพวกเราจึงคิดว่าพระยาสี่เขี้ยวในรูปปั้นนี้น่าจะมีอายุเท่านี้

บริเวณฐานอนุสาวรีย์มีรูปเสือโคร่งตัวใหญ่ หล่อด้วยปูน ทาสีลายดำบนพื้นเหลืองเป็นลายของเสือโคร่งเจ้าป่า ส่วนในช่องปากและจมูกของเสือกลับระบายสีชมพูเข้ม เสือตัวนี้ยืนแยกเขี้ยวที่งอกยาวโง้งอยู่ถึงสี่ซี่ เขี้ยวทั้งสี่ของเสือนี้เองที่เป็นที่มาของฉายาของพ่อพระยาสี่เขี้ยวผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองของชาวอำเภอสีคิ้ว เมื่อพิจารณารูปเสือให้ละเอียดแล้วพวกเราจะรู้สึกได้ถึงความขัดแย้งของการใช้สีอยู่ในตัว ไม่ว่าจะเป็นความจงใจของช่างปั้นปูนหรือผู้ออกแบบอนุสาวรีย์หรือไม่ก็ตาม สีชมพูที่ใช้ระบายปากและจมูกได้ทำให้ความน่าเกรงขามของเขี้ยวอันยาวโง้งและความทรนงองอาจของเสือโคร่งเจ้าป่าลดลงไปอย่างเห็นได้ชัด สีชมพูที่หวานแหววเป็นเสมือนการล้อเล่นกับความน่าเกรงขามทั้งของตัวเสือโคร่งเองและตัวรูปปั้นของพ่อพระยาในร่างมนุษย์

ทำไมพ่อพญาสี่เขี้ยวที่อนุสาวรีย์หน้าโรงพยาบาลจึงกลายร่างเป็นเสือโคร่งแยกเขี้ยว ทั้ง ๆ ที่ในตำนานและเรื่องเล่าของชาวบ้านระบุว่าเป็น

ยักษ์ไม่ใช่เสือโคร่ง ทำไมรูปของพ่อพญาจึงต้องมีเค้าหน้า ทรงผมและนุ่งเสื้อผ้าคล้ายกับคนสยามหรือข้าราชการสยามในอดีต และทำไมจึงต้องใช้ชื่อ "พ่อพระยาสี่เขี้ยวแดนสยาม" ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านเรียกว่า "พ่อพญาสี่เขี้ยว" และศาลชื่อเดียวกันนี้ของชาวบ้านที่ริมบึงสีคิ้วเขียนคำว่า "พ่อพญา" ติดไว้อย่างชัดเจน

อนุสาวรีย์พ่อพระยาสี่เขี้ยวแดนสยามที่พวกเราบรรยายมาข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างที่สำคัญที่สุดอันหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการประดิษฐ์ ต่อรองและนำเสนอความทรงจำเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษของชาวสีคิ้วจากทัศนะและจุดยืนของทางราชการหรือหน่วยงานที่เป็นตัวแทนอำนาจของรัฐไทยในระดับท้องถิ่น การตั้งชื่ออนุสาวรีย์ว่า "พ่อพระยาสี่เขี้ยวแดนสยาม" สะท้อนให้เห็นมิติทางอุดมการณ์และอำนาจของรัฐไทยผ่านการใช้ภาษา กล่าวคือภาษากลางหรือภาษาราชการถูกนำมาใช้ในการเรียกชื่อของพ่อพญาของคนพื้นบ้าน จากพญากลายเป็นพระยา คำว่าพระยาเป็นบรรดาศักดิ์ของข้าราชการสยามในอดีต แม้อาจจะเป็นคำที่เทียบเคียงได้กับคำว่าพญาในภาษาพื้นบ้าน แต่คำว่าพระยามีนัยทางการเมืองแตกต่างกันมาก อาจเป็นไปได้ว่าทางราชการต้องการยกย่องให้พ่อพญาสี่เขี้ยวให้เป็นพระยาในความหมายของเจ้าเมืองเช่นเดียวกันกับคำว่าพญา แต่เจ้าเมืองที่เป็นพระยานี้ต้องขึ้นอยู่กับอำนาจทางการเมืองของรัฐไทย ในความหมายนี้ก็คือ พ่อพระยาสี่เขี้ยวเป็นทั้งผีบรรพบุรุษของชาวสีคิ้วขณะเดียวกันก็เป็นข้าราชการสยามด้วย เหมือนกับการที่รัฐบาลสยามหรือไทยได้แต่งตั้งให้ผู้นำพื้นเมืองให้เป็นเจ้าเมืองขึ้นตรงต่ออำนาจส่วนกลางที่กรุงเทพฯ พ่อพญากับพ่อพระยาน่าจะแตกต่างกันมากที่สุดในแง่ของความเป็นอิสระทางการเมือง พวกเราเข้าใจว่าในทัศนะของรัฐไทยพ่อพญาจะเป็นผู้นำอิสระไม่ได้เพราะประวัติศาสตร์สมัยใหม่ระบุว่าพระยาไม่ว่าจะเป็นผีหรือคน(ข้าราชการ)จะต้องเป็นข้าราชการภายใต้

การกำกับดูแลของอำนาจส่วนกลาง คำสร้อยต่อท้ายชื่อที่ว่า "แดนสยาม" ทำให้การปรากฏตัวของอำนาจรัฐส่วนกลางในพื้นที่ท้องถิ่นชัดเจนมากยิ่งขึ้น พ่อพญาสี่เขี้ยวไม่เพียงแต่ถูกทำให้กลายเป็นพระยาหรือข้าราชการสยาม หากยังถูกกำกับด้วยคำสร้อยท้ายชื่อที่ว่าแดนสยาม ผีเสื้อเมืองตนนี้จะไปปกปักรักษาดินแดนที่ไหนไม่ได้นอกจากดินแดนของสยามรัฐ

การที่พวกเราคะเนว่าอายุของพ่อพระยาสี่เขี้ยวที่เห็นจากรูปปั้นนั้นไม่น่าจะเกิน 60 ปี เพราะว่าในอนุสาวรีย์นี้พ่อพระยาถูกทำให้เป็นข้าราชการไทยทั้งเครื่องแต่งกาย สัญลักษณ์ตัวแทน (เสือ) และการตั้งชื่อ ดังนั้นอายุของข้าราชการวัยชราจึงไม่น่าจะเกิน 60 ปี ซึ่งเป็นอายุที่ข้าราชการต้องเกษียณอายุราชการและวัยดังกล่าวยังเป็นวัยของคนแก่ที่ยังทำงานในหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพพอสมควร อย่างไรก็ตามต้องไม่ลืมว่าอายุของพ่อพระยาทั้งในรูปปั้นและในตำนานที่เล่าสืบต่อกันมานั้นเป็นอมตะ พ่อพระยาก็คือพ่อพระยาที่มีเพียงวัยเดียวคือวัยคนสูงอายุที่คนรุ่นหลังสามารถเรียกว่าพ่อได้ และที่สำคัญคนรุ่นหลังก็เลือกที่จะจดจำพ่อพระยาในฐานะของพ่อหรือบรรพบุรุษในวัยสูงอายุอย่างนี้ตลอดไป ชีวิตของพ่อพระยาในความทรงจำของประชาคมชาวสีคิ้วย่อมอยู่เหนือความร่วงโรยของอายุขัย แต่นี้ต่อไปรูปปั้นของท่านบริเวณอนุสาวรีย์จะทำให้ท่าน เป็นอมตะ ไม่มีเกิด แก่ เจ็บหรือตายอีกต่อไป พ่อพระยาในปริมณฑลของความทรงจำของประชาคมชาวสีคิ้วไม่มีวันร่วงโรยแม้กาลเวลาจะผ่านไป

ชาวบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มหลายคนพยายามอธิบายให้เราเข้าใจว่าการที่ทางราชการปั้นรูปปั้นของพ่อพญาเป็นเสือที่บริเวณฐานอนุสาวรีย์ที่โรงพยาบาลสีคิ้วนั้นไม่มีอะไรแปลก เพราะพ่อพญามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มาก ท่านจะแปลงร่างเป็นสัตว์ร้าย เช่น เสือ งูใหญ่ หรือดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ผิดปกติวิสัย เช่น พายุใหญ่ ฝนห่าใหญ่ สำหรับ

ชาวบ้านแล้ว การที่ทางราชการปั้นรูปเสือโคร่งแทนยักษ์ที่ปรากฏในตำนาน จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด ที่ชาวบ้านเห็นว่าไม่แปลกแต่กลับเป็นเรื่องที่พวกเราให้ความสนใจ ทำไมทางราชการไม่เลือกเอารูปยักษ์มาแทนพ่อพระยาในภาคอิทธิฤทธิ์ที่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นไปได้หรือไม่ว่ายักษ์มีในทางลบต่ออุดมการณ์ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ แน่นอนว่ายักษ์มารเป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้ายในโลกทัศน์ดั้งเดิมของไทย ยักษ์มารทำร้ายทั้งพุทธศาสนาและชีวิตมนุษย์ดังที่ปรากฏในวรรณคดีพื้นบ้านและวรรณคดีราชสำนักจำนวนมาก ขณะเดียวกันยักษ์ก็ไม่มีภาพลักษณ์ที่แสดงออกถึงความกล้าหาญชาญชัยและพลังอำนาจในทางบวก เช่น เสือหรือสัตว์ที่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ ในที่นี้พ่อพระยาถูกกำหนดให้มีหน้าที่ปกปักรักษาเขตแดนของสยามหรือประเทศไทย ดังนั้น ภาพลักษณ์ของยักษ์จึงไปด้วยกันไม่ได้กับอุดมการณ์ของรัฐ ในขณะที่เสือโคร่งซึ่งเป็นเจ้าป่าเจ้าไพรกลับไปกันได้กับความคิดในการรักษาเขตแดนหรือบำบัดทุกข์บำรุงสุข(ในทางจิตวิญญาณ)ของอาณาประชาราษฎร์ ภาพลักษณ์ดังกล่าวของเสืออาจจะพิจารณาได้จากการนำเอารูปเสือและชื่อเสือไปตั้งเป็นชื่อกองทหารต่าง ๆ ของกองทัพไทย เช่น กองพันเสือดำ หน่วยรบเสือดาว ฯลฯ

การก่อสร้างรูปปั้นและอนุสาวรีย์พ่อพระยาสี่เขี้ยวแดนสยามในบริเวณโรงพยาบาลอำเภอสีคิ้วนับได้ว่าเป็นการประดิษฐ์ความทรงจำที่สอดคล้องกับวาทกรรมของพ่อพญาในโลกทัศน์ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก พ่อพระยามองดูโรงพยาบาลหรือกิจกรรมการรักษาพยาบาลด้วยความห่วงใยตลอดเวลา เมื่อพิจารณาจากรูปปั้นพ่อพระยาทำหน้าที่เสมือนนายแพทย์ใหญ่ดูแลรักษาสุขภาพอนามัยและความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาคมชาวอำเภอสีคิ้วในทางสัญลักษณ์ดุจเดียวกับการทำงานของคณะแพทย์พยาบาลและบุคลากรของโรงพยาบาลในโลกของความเป็นจริง

ความข้อนี้พวกเราได้แง่คิดมาจากการสัมภาษณ์ยายคนหนึ่งอายุ 86 ปี ยายคนนี้เป็นลูกสาวของร่างทรงคนแรกของพ่อพญาสี่เขี้ยวและมีความรู้เกี่ยวกับพ่อพญาอย่างละเอียด ยายบอกว่าร่างทรงคนปัจจุบันเป็นหลานของแก มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ร่างทรงป่วยแล้วไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลสีคิ้ว หมอบอกว่าอาการหนักจะส่งต่อไปโรงพยาบาลมหาราชในเมืองนครราชสีมา แต่ร่างทรงบอกว่าพ่อพญาตามไปเฝ้าดูด้วยความเป็นห่วง พ่อพญาตัดสินใจไม่ยอมให้ร่างทรงถูกส่งไปรักษาในเมือง ร่างทรงจึงปฏิเสธหมอไปพร้อมกับบอกว่าพ่อพญาสั่งให้โรคร้ายหายแล้ว ในที่สุดอาการของโรคก็หายไปจริง ๆ แบบไม่น่าเชื่อ ยายเล่าด้วยว่าพ่อพญาเป็นผู้ชายสูงอายุ รูปร่างสูงใหญ่ พ่อพญาจะติดตามร่างทรงโดยเฉพาะในกรณีที่จำเป็นเช่นนี้ ร่างทรงบอกว่าพ่อพญาพอใจรูปปั้นที่ทางโรงพยาบาลจัดทำขึ้น ร่างทรงถามพ่อพญาสี่เขี้ยวในขณะที่ท่านลงประทับทรงครั้งหนึ่งว่า "พ่อพญาเห็นรูปปั้นที่หน้าโรงพยาบาลสีคิ้วหรือยัง ชอบไหม" พ่อพญาบอกว่า "เออ...เห็นแล้ว งามดี... ถูกใจกู"[11]

บทสรุป:
อนุสาวรีย์และการต่อรองช่วงชิงพื้นที่ในความทรงจำ

แท้ที่จริงแล้ว พ่อพญาสี่เขี้ยวคือใคร พ่อพญาสี่เขี้ยวเป็นมรดกทางความเชื่อและชาติพันธุ์ของใคร พวกเราไม่เห็นด้วยกับความพยายามที่จะนำเสนอพ่อพญาสี่เขี้ยวในปัจจุบันในฐานะของมรดกทางชาติพันธุ์ไทยวน ดังที่ปรากฏในผลงานวิจัยของลัดดา ปานุทัยและคณะ (2526) จารุวรรณ พรมวัง-ขำเพชร (2537) และสุดาพร หงษ์นคร (2539) เมื่อพิจารณาพัฒนาการของความเชื่อ พิธีกรรมและการก่อสร้างอนุสาวรีย์ของพ่อพญาสี่เขี้ยวในระยะหลัง จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พ่อพญาสี่เขี้ยวมีความหมาย

[11] สุริยา สมุทคุปติ์และพัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามไทยวนสีคิ้ว.* 27 กรกฎาคม 2542.

สำหรับชาวสีคิ้วแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน แม้ว่าประชากรชาวสีคิ้วต่างก็ยึดถือเคารพและศรัทธาต่อผีอารักษ์ประจำเมืองตนนี้ร่วมกัน แต่คนสีคิ้วแต่ละกลุ่มต่างก็ได้สร้างวิสัยทัศน์และความหมายของพญาสี่เขี้ยวที่เป็นของตัวเอง แน่นอนว่าวิสัยทัศน์ของแต่ละกลุ่มย่อมแตกต่างกันออกไป

ศาลพ่อพญาสี่เขี้ยวริมบึงสีคิ้วเป็นการถอยร่นเพื่อเปิดปริมณฑลทางกายภาพและทางวัฒนธรรมให้กับอำนาจอย่างใหม่ที่มีพลังเหนือกว่านั่นคือภาคราชการและภาคเอกชนในนามของพ่อค้าคนไทยเชื้อสายจีนในท้องถิ่น การเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของอำเภอสีคิ้วนับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาทำให้คนพื้นเมืองต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและกระบวนทัศน์ของตนเองอย่างมโหฬาร แน่นอนว่า การปรับเปลี่ยนดังกล่าวนี้แสดงออกมาให้เห็นทุกด้าน ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม การใช้ทรัพยากร การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรทั้งในด้านปริมาณและความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ พ่อพญาสี่เขี้ยวดั้งเดิมของคนยวนสีคิ้วที่ยืนเด่นอยู่ตรงทางแยกของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ย่อมตกอยู่ในสภาวะที่ต้องปรับเปลี่ยนไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

พวกเราอธิบายการที่พ่อพญาสี่เขี้ยวถูกกลืนให้เป็นเจ้าเจ๊กในศาลเจ้าของคนจีนว่าเป็นการยึดกุมอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของพ่อค้าคนจีนที่มีต่อชุมชนสีคิ้ว การเข้ามายึดครองสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางความเชื่อและพิธีกรรมที่เคยเป็นของไทยวนพื้นเมืองสะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของชุมชนคนไทยเชื้อสายจีนในท้องถิ่น คนไทยเชื้อสายจีนในตลาดสีคิ้วไม่มีอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมเรื่องเล่าความทรงจำและจินตนาการเกี่ยวกับพ่อพญาสี่เขี้ยว แต่พวกเขาก็แสดงให้เห็นแล้วว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของเจ๊กจะถูกละเลยหรือลบล้างไปจากพื้นที่ในความทรงจำของ

ประชาคมสีคิ้วสมัยใหม่ไม่ได้ เจ๊กจะต้องมีส่วนร่วมในการประดิษฐ์และผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประชาคมสีคิ้วสมัยใหม่เช่นเดียวกับคนยวนพื้นบ้านและทางราชการ

อนุสาวรีย์พ่อพระยาสี่เขี้ยวของทางราชการ เป็นตัวแทนของอำนาจและอุดมการณ์ของรัฐที่มีเหนือประชาคมท้องถิ่น การก่อสร้างรูปปั้นและตัวเสือแยกเขี้ยวน่าจะเป็นรูปธรรมของการผนวกเอาระบบความเชื่อความศรัทธาและอุดมการณ์ของท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของโครงสร้างอำนาจรัฐในระดับท้องถิ่น พระยาสี่เขี้ยว (ชื่อของพ่อพญาอย่างเป็นทางการ) มีกิตติศัพท์เลื่องลือในการคุ้มครองเภทภัยหรือภยันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับประชาคมชาวสีคิ้ว ทางอำเภอสีคิ้วและโรงพยาบาลสีคิ้วต่างก็ได้ประยุกต์เอาตรรกะเดียวกันนี้มาใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อให้กลไกอำนาจของรัฐทำงานลึกลงไปในจิตสำนึกและความเชื่อของคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โรงพยาบาลของทางราชการเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ ใบหน้าสะแยะยิ้มของพ่อพญาที่หันเข้าหาโรงพยาบาลมีร่องรอยที่เหมือนจะสื่อความหมายแก่คนทั่วไปว่า สถานรักษาพยาบาลของรัฐแห่งนี้ทำงานคล้ายกับสิ่งที่ข้าเคยทำมาในอดีตและกำลังทำอยู่ขณะนี้ เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลรวมทั้งข้าราชการฝ่ายต่าง ๆ กับตัวข้าไม่ได้แตกต่างอะไรเลย พวกเขาต่างก็ทำหน้าที่ปกป้องบ้านเมือง บำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน จะต่างกันก็ตรงที่เจ้าหน้าที่และข้าราชการเหล่านั้นทำงานอยู่ในโลกของความเป็นจริง ส่วนตัวข้าอยู่ในโลกของวิญญาณและความเชื่ออันเร้นลับ

ประเด็นที่น่าสนใจที่สุดก็คือ พลังอำนาจของพ่อพญาสี่เขี้ยวในบริบทของประชาคมสีคิ้วสมัยใหม่ไม่ได้อยู่ที่การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ไม่ได้อยู่ที่การต่อต้านหรือสยบยอมให้กับพลังอำนาจของทางราชการและพ่อค้าคนจีน พลังอำนาจของพ่อพญาสี่เขี้ยวอยู่ที่ความสามารถในการ

ยืดหยุ่นและเปิดพรมแดนทางความเชื่อและพิธีกรรมของตนเองให้กว้างขวาง และยิ่งใหญ่เพียงพอที่จะบรรจุเอาตัวแทนของอำนาจใหม่ที่เข้ามาภายหลังให้คงอยู่ร่วมกับอำนาจดั้งเดิมที่มีอยู่ตามประเพณีเข้าด้วยกัน พ่อพญาสี่เขี้ยวจึงเป็นได้ทั้งพระยาสี่เขี้ยวแดนสยามและเจ้าเจ๊กพร้อมๆ กับยังคงเป็นพ่อพญาองค์เดิมที่ยังคงตระหง่านและมั่นคงอยู่ในความเชื่อของคนยวนลาวหรือไทโคราชพื้นเมือง

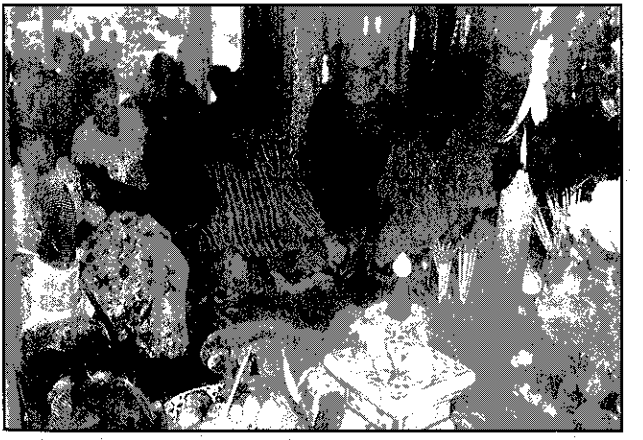

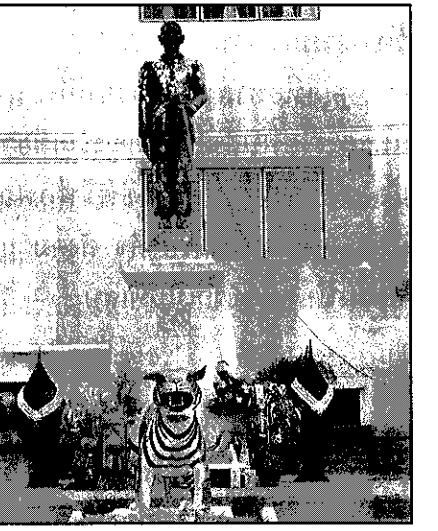

บทที่ 5
เดชพญาร่มเขียว

พ่อพญาร่มเขียวเป็นเสาหลักแห่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านโนนกุ่มมาหลายชั่วอายุคน อย่างไรก็ตาม การปรากฏตัวและความหมายของอารักษ์ประจำชุมชนตนนี้ไม่ได้หยุดนิ่งหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในความทรงจำของชาวบ้านแต่ละชั่วอายุ พ่อพญาร่มเขียวมีความหมายหลายอย่างในความทรงจำของชาวบ้านหลายคน หลายปีมาแล้ว ชาวบ้านเล่าว่า วันหนึ่งมีพ่อค้าคนจีนในตลาดสีคิ้วคนหนึ่งมาบนบานขอหวยจากพ่อพญา แล้วก็ถูกล็อตเตอรี่รางวัลที่หนึ่งกลายเป็นเศรษฐีเงินล้านชั่วข้ามคืน พ่อพญาร่มเขียวที่เคยสงบนิ่งอยู่ในศาลไม้โทรมๆ และแฝงตัวอยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งความยิ่งใหญ่ของพ่อพญาสี่เขี้ยวก็เริ่มถูกกล่าวขวัญมากขึ้นเป็นลำดับ ชาวบ้านโนนกุ่มเริ่มหันกลับมาหาพ่อพญาของพวกเขามากขึ้นด้วยความหวังว่าสักวันหนึ่งพ่อพญาคงจะปรานีเขาบ้าง เหมือนที่ท่านเคยมีให้กับ "เจ๊ก" คนหนึ่งที่เป็นทั้งคนนอกหมู่บ้านและนอกวัฒนธรรมไทยวน

เนื้อหาสำคัญของบทนี้จะนำเสนอ "เรื่องเล่า" ของการสืบทอดและการรื้อฟื้นลัทธิพ่อพญาร่มเขียวของชาวบ้านโนนกุ่ม การปรากฏตัวและการคงอยู่ของลัทธิพิธีพ่อพญาร่มเขียวในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของหมู่บ้านเป็นสิ่งที่จะได้รับการนำเสนอมากเป็นพิเศษ

"พ่อพญาร่มเขียว" ในประวัติศาสตร์บ้านโนนกุ่ม

ในระหว่างการศึกษาภาคสนามที่บ้านโนนกุ่ม พวกเรามีโอกาสได้สัมภาษณ์และเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าที่น่าสนใจจำนวนหนึ่งเกี่ยวกับ "พ่อพญาร่มเขียว" ในสายของคนยวนบ้านโนนกุ่ม พ่อพญามีสถานภาพเป็น "อารักษ์" ของชุมชน และเป็นวิญญาณของผีบรรพบุรุษที่ทำหน้าที่คุ้มครองรักษาชุมชน รวมทั้งเป็นศูนย์รวมขวัญและกำลังใจของชาวบ้านโดยรวม พ่อพญาเปรียบเทียบได้กับผีปู่ตาในชุมชนไทย-ลาว ซึ่งในความเป็นจริง ชาวบ้านโนนกุ่มหลายคนที่ใกล้ชิดกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น มะเกลือเก่า มะเกลือใหม่ ก็เรียกพ่อพญาร่มเขียวว่าเป็น "ตาปู่บ้าน" เหมือนกัน ยกตัวอย่าง เช่น พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ (อายุ 99 ปี) เล่าให้พวกเราฟังว่า "ผีตาปู่ก็มีศาลและมีการเลี้ยง [วัน]ออกหกค่ำเดือนหกร่วมกันทั้งหมู่บ้าน ศาลปู่ตาต้องอยู่นอกพื้นที่ตั้งบ้านเรือนอาศัย..."[1] หรือแม่ใหญ่ (อายุ 64 ปี) เรียกศาลเจ้าพ่อร่มเขียวว่า เป็นศาลตาปู่" "...[ศาลอารักษ์]ของบ้านเฮาแต่ก่อนเขาเรียก ศาลปู่ตา แต่ก่อนเป็นเจ้าพ่อบุญลือ เดี๋ยวนี้เขามาตั้งขึ้นใหม่ ชื่อใหม่ บ่แม่นคนเก่า คนทรงกะมาตั้งชื่อใหม่ คนทรงเขาฮู้จัก แต่เก่าพอถึงวันออกใหม่เดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ จะเลี้ยงเจ้าพ่อบุญลือทุกบ้าน โนนกุ่ม บักเกลือใหม่ บักเกลือเก่า หนองจอกน้ำเมา โนนทอง บ้าน[โนนกุ่ม]นี้เป็นพ่อร่มเขียว บ้านอื่นยังเป็นพ่อบุญลืออยู่ ผู้เฒ่ารุ่นเก่ากะเรียกพ่อบุญลือ คนทรงคนใหม่เป็นพ่อร่มเขียว คนทรงใหม่เป็นน้องสาวพ่อชื่อเปลี่ยน...คนละพ่อแม่กับเฒ่าลุน คนใหม่เพิ่งทรงมาได้ 3-4 ปี คนทรงออกปากจึงตั้งชื่อใหม่..."[2]

อัตลักษณ์ที่น่าสนใจอย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงร่องรอยหรือที่มาของพ่อพญาร่มเขียวในฐานะเป็นอารักษ์ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมไทยวนบ้านโนนกุ่มก็คือ การใช้คำว่า "พ่อพญา" นำหน้าชื่อของอารักษ์ประจำหมู่บ้าน

---

[1] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามสัมภาษณ์พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์*. 1 มีนาคม 2542.

[2] ศิลปกิจ ตีขันติกุล. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ หญิง อายุ 64 ปี บ้านโนนกุ่ม*. 21 พฤษภาคม 2642.

พ่อใหญ่บุญส่ง คณารักษ์ (อายุ 80 ปี) คนยวนแห่งบ้านสีคิ้วให้คำอธิบายตรงนี้ว่า คนยวนรวมทั้งคนลาวบางกลุ่มเรียกอารักษ์ประจำหมู่บ้านของตนว่า "พ่อพญา" ส่วน "เจ๊ก" เรียกอารักษ์ประจำศาลเจ้าของตนว่า "เจ้าพ่อ" ดังคำบอกเล่าจากความทรงจำในวัยเด็กของท่านเกี่ยวกับ "พ่อพญาสี่เขี้ยว" ในตลาดสีคิ้วต่อไปนี้ "...แต่ก่อน[ศาลพ่อพญาสี่เขี้ยว]กะเป็นธรรมดาอย่างบ้านนอกบ้านนา ศาลของพ่อพญาสี่เขี้ยวก็เป็นกระต๊อบหลังน้อยๆ พ่อพญาสี่เขี้ยวตอนที่เป็นเด็กน้อยก็เคยไปเล่น ไอ้คนมันดื้อ เจ๊กวางไก่[ไหว้เจ้า]ไว้ทางลุ่ม ก็ขึ้นไปไหว้บนตูบจะลักไก่มากิน เจ๊กไปไหว้เจ้าก่อน พอถึงเดือน 6 ชาวบ้านจึงจะพากันไปเลี้ยงทีหนึ่งในรอบปี ได้ยินแต่เขาเล่ามาว่าเอาวัวไปผูกไว้วัวล้มตึง ตรุษจีนเจ๊กไปไหว้เจ้า ทางเจ๊กเรียก "เจ้าพ่อ" หมู่เฮา[คนยวน]เรียก "พ่อพญา"..."[3]

ในการสืบค้นหารากเหง้าที่ประวัติความเป็นมาของพ่อพญาร่มเขียว พวกเราพบว่าแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะสืบค้นข้อมูลที่เก่าแก่เกินไปกว่าช่วงอายุและความทรงจำของคนรุ่นปัจจุบัน พ่อพญาร่มเขียวมีความเป็นมายาวนานควบคู่กับการตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของหมู่บ้าน แต่ประวัติศาสตร์ของชาวบ้านขึ้นอยู่กับอายุของความทรงจำและเรื่องเล่าของผู้คนแต่ละรุ่น ไม่ใช่หลักฐานที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร สิ่งที่พวกเราสามารถทำได้ในกรณีนี้ก็คือ การนำเสนอเรื่องเล่าที่ผู้ให้ข้อมูลของเราจำได้และยินดีเล่าให้พวกเราฟัง

การปรากฏตัวของพ่อพญาร่มเขียวในความทรงจำของชาวบ้านโนนกุ่มน่าจะเริ่มต้นพร้อมกับพิธีกรรมการฝังหลักบ้าน ซึ่งมีความหมายเท่ากับเป็นการก่อตั้งหมู่บ้านอย่างถาวรและมั่นคงในระบบความเชื่อของชาวบ้านในท้องถิ่น วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2530:544-545) สรุปคติความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของไทยวนล้านนาที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่

---

[3] ศิลปกิจ ตี่จันติกุล. *บันทึกสนามสัมภาษณ์พ่อใหญ่บุญส่ง คณารักษ์ อายุ 80 ปี.* 1 มิถุนายน 2542.

อดีตว่า "ก) ชาวไทยยวนมีความเชื่อเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของเมืองจากการสังเกตลักษณะทางภูมิประเทศที่มีลักษณะพิเศษว่ามีอำนาจหรือพลังพิเศษที่จะอำนวยความสวัสดีแก่ผู้อยู่อาศัยและสามารถป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นให้สงบหรือมลายหายไป ข) การตั้งเสาหลักเมือง อันถือว่าเป็นแกนของศูนย์กลางเมืองโดยมีพิธีกรรมที่จะทำให้เสาหลักเมืองนั้นศักดิ์สิทธิ์สามารถให้ความสุขความสบายแก่ชาวเมือง เพราะมีผีอารักษ์สิงสถิตอยู่คอยคุ้มครองรักษา ค) ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของภูตผีที่มีฐานะเป็นเสื้อเมืองคุ้มครองชาวเมืองและภายหลังเมื่อรับคติความเชื่อจากอินเดียก็จะกลายเป็นเทวดาประจำเมือง ง) การเชื่อโหราศาสตร์เชื่อฤกษ์ยาม ซึ่งเป็นศาสตร์ที่รับมาจากอินเดีย"

ในกรณีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ "หลักบ้าน" ของยวนบ้านโนนกุ่มนั้น พ่อใหญ่ตัน (อายุ 80 ปี) เล่าว่า "[ในอดีตหลักบ้าน]... ฝังไว้เลย บ่เคยเลี้ยง เกวียนกะแล่นสากอยู่เรื่อยๆ บ่เห็นผู้ใดมาเฮ็ดหยังใหญ่มากะบ่เคยเห็นเป็นเฮ็ดหยัง เขาเล่าว่าอย่าไปฟันเล่น หลักบ้านเด้ฮั่น คนยวนเขาว่ามีคูบ้าน (ทุกบ้าน) ตั้งบ้านตั้งหลักบ้าน อย่างพ่อพญาต้องมีทุกบ้าน เฮ็ดครั้งแรกพู้นละเก่า เองบ่สู้จัก ตั้งแล้วกะแล้ว บ่ได้บวงสรวง แต่ก่อนกลางบ้านทำอิดอยู่บ่อนนี้ บ้านบ่ทันหลาย บ่อนกลางบ้าน (ปัจจุบัน) เป็นสี่แยก มันว่าง บ้านเขาบ่ทันย้ายมาสร้าง เกิดมาพ่อใหญ่กะไปเล่น ไปก่อพระทรายอยู่ที่นั่น ฟู่เรื่องเก่า หลักบ้าน อยู่ระหว่างกลางบ้านพ่อใหญ่โสกุ่มจันทึกกับบ้านพ่อใหญ่แพง ต่วนจันทึก [หลักบ้าน]บ่แม่นไม้มะค่าแต้ ถ้าแม่นต้องยังอยู่ ไม้เต็งรังนี่แหละ หัวมันตัดเพียงเลย กว้างประมาณ 1 ฟุต สูงจากพื้นประมาณ 50 เซนติเมตร บ่อนนี้จิทำเป็นกลางบ้าน ตอนตั้งใหม่บ้านบ่หลายคือเดี๋ยวนี้ มันตั้งอยู่แอบหนทางเกวียน จักฝังมาตั้งแต่เมื่อใด

[4] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามสัมภาษณ์พ่อใหญ่ตัน อายุ 80 ปี.* 1 มิถุนายน 2542.

ยามใดบ่สู้จัก เขาต้องมีพิธีวางหมากพลู ขออาศัยที่ทางให้หลักใจบ้านใจเมือง แต่ก่อนเฮ็ดจะได๋ บ่สู้จักดอก เขาตั้งบ้านมาก่อนพู้น..."[4]

พ่อเฒ่าไทยวนอีกท่านหนึ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับหลักบ้านของบ้านโนนกุ่ม ซึ่งเป็นที่มาของพ่อพญาร่มเขียวเพิ่มเติมว่า "หลักบ้าน เอาไม้เนื้อแข็งมาเฮ็ด เอาหลวงพ่อมาสวดชะยันโต รุ่นลูกรุ่นหลานเดี๋ยวนี้บ่มีผู้ใด๋เห็นฮู้ แต่รุ่นตานี้เห็น ในหมู่บ้านนี้บ่มีให้รู้จักหมดว่าหลักบ้านอยู่ตี้ไหน เปิ้นตั้งหลักบ้านก็ว่าให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เกิดมาเราก็เห็นพ่อพญาคือกัน เกิดมาก็เห็นจักอันไหนมาก่อนหลัง เป็นเสา หัวเสาตัดแบนเสมอกัน ต้นใหญ่คนโบราณเปิ้นกะจะเฮ็ดไปพอแล้ว เป็นฮีตเป็นคอง มันผุพังกะปล่อยไปเลยตามธรรมชาติ มันอยู่กับทางถนน เดี๋ยวนี้กะอยู่ใต้ถนน เฮ็ดแล้วกะแล้ว เฉยไปเลย บ่เคยได้เซ่น บวงสรวงอันใด"[5] ถ้าหากนับกันตามประวัติชีวิตของผู้ให้ข้อมูลท่านแรก พ่อพญาร่มเขียวแห่งบ้านโนนกุ่มควรจะมีอายุอย่างน้อย 80 ปีแล้ว

ความทรงจำของชาวบ้านเกี่ยวกับพ่อพญาร่มเขียวค่อนข้างแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์ชีวิตและโลกทัศน์ของแต่ละคน หลายคนก็บอกว่า "...ไม่รู้ประวัติพ่อพญาร่มเขียว [รู้แต่ว่า] เป็นตาปู่บ้าน แต่เป็นมาอย่างไร ไม่รู้เรื่อง"[6] บางคนก็บอกว่า "...ให้เรียกพ่อพญา ไม่ให้เรียกเจ้าพ่อ ก็เรียกตามกันมา..."[7] บางคนก็สันนิษฐานเอาว่า พ่อพญาคงจะมีมาพร้อมกับการตั้งชุมชนหมู่บ้าน พวกเราได้ข้อสังเกตตรงนี้ว่า คนที่ไม่ได้เกิดและเติบโตในบ้านโนนกุ่ม หรือไม่ได้เกิดเป็นคนไทยวนจะไม่ค่อยรู้เรื่องพ่อพญาหรือเจ้าพ่อร่มเขียวมากนัก แม้ว่าจะเป็นเขย หรือย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนนี้มานานแล้วก็ตาม บางคนเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนี้ตั้งแต่ปี 2493 แต่ก็บอกไม่ได้ว่าพ่อพญาร่มเขียวมีความเป็นมาอย่างไร

---

[5] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 31 พฤษภาคม 2542.

[6] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 22 พฤษภาคม 2542.

[7] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* [illegible]

ชาวบ้านบางคนบอกว่า "...พ่อพญาร่มเขียวมาจากเวียงจันทร์ (เพราะได้ยินมาจากพ่อแม่อีกทีหนึ่ง)..." บางคนก็บอกว่า "...ตัวศาลเจ้ามีมาตั้งแต่สมัยตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านเขานับถือ พ่อแม่เคยเล่าว่าอยู่ที่เวียงจันทร์แต่ก่อนเป็นศาลเล็กๆ แล้วมาพัฒนาตอนหลัง"[8] พ่อเฒ่าไทยวนอายุ 68 ปี ท่านหนึ่งบอกว่า "...พอเกิดมาก็มีศาลเจ้าพ่อพญาร่มเขียว ตอนยังเล็กๆ อยู่ก็มีแต่ตัวศาลมาพัฒนาประมาณ พ.ศ. 2530 โดยเถ้าแก่อุดมพันธ์จากตลาดสีคิ้ว..."[9] ตัวเถ้าแก่คนนี้เองที่ชาวบ้านโนนกุ่มเล่าว่า เป็นเจ๊กอยู่ในตลาดสีคิ้วแล้วได้รับโชคลาภมหาศาลถูกล็อตเตอรี่รางวัลที่ 1 เพราะอิทธิฤทธิ์ของพ่อพญาร่มเขียว ต่อมาได้แก้บนพ่อพญาโดยการสร้างศาลและปรับปรุงบริเวณศาลให้อยู่ในสภาพที่ใกล้เคียงกับพวกเราไปเห็นในปี พ.ศ. 2542

ชาวบ้านบางคนก็เชื่อว่า พ่อพญาร่มเขียวเป็นญาติพี่น้องกับพ่อพญาสี่เขี้ยวผู้เป็นอารักษ์ประจำศาลใหญ่ในตลาดสีคิ้ว ดังกรณีของแม่บัว ประทุมโพธิ์ (อายุ 68 ปี) ผู้ทำหน้าที่เป็นร่างทรงพ่อพญาร่มเขียวเล่าให้พวกเราฟังว่า " ร่มเขียวเป็นพี่ ส่วนสี่เขี้ยวเป็นน้อง เพิ่นไปๆ มาๆ เว้าพื้นแต่ก่อนศาลเป็นตูบน้อยๆ เป็นป่า เพิ่นมาเฮ็ดให้ใหม่ ถูกเลขถูกเบอร์เพิ่นเลยมาเฮ็ดให้ คนถูกเบอร์หลายคน หมวดคนไกล คนลิเกแหน่ บ่แม่นลิเกแหน่ คนขายของแหน่ พ่อแม่เพิ่นนับถือมา แม่กะมาอยู่นำลูกสาว เพิ่นว่าสิเซากะบ่มัก เจ้าพ่อเพิ่นบ่ให้ออกไป เพิ่นทรงมาโดนตั้งแต่ก่อนแม่มาอยู่นี่แล้ว เพิ่นทรงมาแต่บ้านเพิ่นพู้น เพิ่นสิเข้าร่างเฮา เข้ามากะบ่สู้ บ่สู้เรื่องสู้ราวดอก..."[10] ความเห็นที่น่าสนใจที่สุดเกี่ยวกับที่มาของพ่อพญาร่มเขียวมาจากพ่อใหญ่ตัน พรหมจันทึก อายุ 82 ปี ท่านให้คำว่า "อุปโลกน์" แปลว่าสมมติขึ้นหรือสร้างขึ้นในการอธิบายถึงที่มาของอารักษ์ประจำชุมชน ท่านเล่าว่า "...พญาฮ่มเขียวกะอุปโลกน์เอา ต้นตอปู่ย่าตายายเป็นมาจาก

---

[8] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม*. 11 พฤษภาคม 2542.

[9] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม*. 13 พฤษภาคม 2542.

[10] ศิลปกิจ ตี่จันดิกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม*. 19 พฤษภาคม 2542.

ไหนก็บ่สู้ อย่างแม่หินลาด[ชื่อผีที่รับใช้พ่อพญา]กะบ่จักประวัติมาจากไหน เห็นแต่หินลาดอยู่ทางตูบ..."[11]

ประวัติความเป็นมาและกำเนิดของพ่อพญาอาจจะไม่ใช่เรื่องที่สำคัญมากนักในความทรงจำของชาวบ้าน แต่เรื่องสำคัญที่สุดที่ชาวบ้านจำได้เกี่ยวกับอารักษ์ของชุมชนองค์นี้ก็คือ ความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเอง คนในครอบครัว เพื่อนบ้านและชุมชน ชาวบ้านโนนกุ่มส่วนใหญ่จะมีความทรงจำเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ของพ่อพญาร่มเขียวค่อนข้างชัดเจน แต่ละคนอาจจะจดจำเรื่องราวจากแง่มุมและรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป เช่น แม่เฒ่า (อายุ 64 ปี) บอกว่าพ่อพญาร่มเขียว "...เป็นรักษาลูกหลาน บ่ให้เจ็บให้ป่วย มีคนไปจุดไฟเผาศาลกะไม่ไหม้ ศักดิ์สิทธิ์หลาย คนทรงเก่าไปบนขอฝน ฝนก็ตกแน่ๆ ทุกวันนี้คนโบราณหายไปหมด มีแต่คนสมัยใหม่ ใครเป็นโรคห่าโรคอหิวาต์กะไปบนเป็นบ้านแม่มีคนมาปล้น 8 คน มีงูใหญ่เท่าเสาเฮือนมาลัดหน้า เอาปืนจะยิงแต่ไม่กล้ายิง ฆ่าก็ไม่กล้าฆ่า ตาปู่เขาศักดิ์สิทธิ์ เขาลัดไว้ เขาเก่ง เดี๋ยวนี้มัน... เอาไฟจุดกอไผ่รอบศาล ตาปู่ยังไม่ไหม้ เป็นว่าคนละเขต คนละฟากคลอง มันไม่เกี่ยวกับยวนกับไท เกิดมารู้ภาษามากะเลี้ยงเจ้าพ่อเลย..."[12]

นอกจากความศักดิ์สิทธิ์แล้วชาวบ้านส่วนใหญ่จะจดจำเจ้าพ่อร่มเขียวหรือพ่อพญาร่มเขียวได้ดีที่สุดอีกอย่างหนึ่งก็คือ งานเลี้ยงหรือพิธีกรรมเลี้ยงพ่อพญาหรือตาปู่บ้านประจำปี ผู้ให้ข้อมูลของเราตอบตรงกันว่า "เลี้ยงตาปู่บ้านตอนออกใหม่เดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ ไปเลี้ยงนำเขาทุกปี ลางคนหัวหมู ลางคนกะไก่ ลูกมันเอาไก่ตัวไป คนใดเจ้าก๊กใหญ่กะเอาหมู คนทรงกะจื่อบ่ได้ผัดกันมาหลายคน..."[13] หรือ "ถึงปีใหม่เดือน 6 ออกใหม่ 6 ค่ำ เป็นเอาช้างเอาม้าลงอาบน้ำ แต่ก่อนเรียกว่าศาลพ่อพญา พ่อพญาคู่บ้านคู่เมือง แต่ก่อน[บริจาค]คนละ 20 บาท บะเดี๋ยวนี้เลี้ยงแล้วกะกินกัน เอาแต่เป็นจิเลี้ยง

---

[11] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 26 พฤษภาคม 2542.

[12] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 21 พฤษภาคม 2542.

[13] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 23 พฤษภาคม 2542.

ไปเลี้ยงนำเปิ้น ไปเบิ่งเปิ้นฟ้อนรำ แม่ใหญ่ฮ้องแต่พ่อพญา บ่ฮู้จักจื้อเปิ้น..."[14] หลายคนก็ตั้งข้อสังเกตว่า ชาวบ้านโนนกุ่มบน แก้บนและเข้าร่วมพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อร่มเขียวมากขึ้นเป็นลำดับโดยเฉพาะในช่วงหลังปี พ.ศ. 2540 ที่พวกเราเข้าไปศึกษาภาคสนามในหมู่บ้าน "...แต่ก่อนแถวนี้เป็นป่า ศาลเจ้าพ่อร่มเขียวเล็ก ๆ พอเจริญก็สร้างให้ใหญ่ ทุกปีคนเขาจะเอาลิเกมาเล่นตอนเดือน 4 พ่อใหญ่บนให้พ่อพญาช่วยลูกๆ ได้เรียนหนังสือพอได้ก็เลยเอาลิเกมาเล่นแก้บน..."[15]

ชาวบ้านหลายคนได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีเลี้ยงพ่อพญาร่มเขียวประจำปีเพิ่มเติมว่า " ความเชื่อของชาวบ้านเชื่อว่าผี (เจ้าพ่อ) คุ้มครองชาวบ้าน เจ้าพ่อจะเข้าทรงชาวบ้านผู้หญิงอายุราว 50 ปีคนหนึ่ง แต่การเข้าทรงจะเข้ามาจากบ้านมาก่อน ในวันงานเดือน 6 ออกใหม่ 6 ค่ำ จัดเลี้ยงทุกปี ปัจจุบันเริ่มมีการเก็บเงินแทนการนำสิ่งของมาให้เจ้าพ่อทำได้ 3 ปีแล้ว เงินที่ให้เจ้าพ่อมาจากการบริจาคตามศรัทธา 10 บาทขึ้นไป ตามฐานะ บางคนอาจจะให้10-100-200 บาทก็มี"[16] ส่วนแม่นางอายุ 62 ปีที่เข้าร่วมพิธีเลี้ยงพ่อพญา ปี 2542 บอกว่า "พิธีเลี้ยงพญาร่มเขียวปีนี้ แม่นางไม่ได้มาร่วมบริจาค ปีนี้ได้เงินกว่า 6 พันบาท เพิ่นชวนไป แม่นางก็กระซิบขอให้ขายที่[ดิน]ได้จะเลี้ยงหัวหมู...กลับไปบ้านไม่นานมีคนโทรมาขอซื้อที่ พ่อพญาร่มเขียวศักดิ์สิทธิ์ 2 ปีมาแล้วที่บอกมานี้ ขอให้ได้ราคาสักหน่อย ขายได้ไร่ละ 100,000 บาทจากที่เคยมีคนมาเสนอไร่ละ 50,000 บาท

[14] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 24 พฤษภาคม 2542.

[15] สมหมาย บาตี. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 11 พฤษภาคม 2542.

[16] ฉลาทิต อริยจารุกล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 23 พฤษภาคม 2542.

ชาวบ้านผู้ศรัทธาปรึกษากันอยากปั้นรูปพ่อพญาร่มเขียว แต่ไม่รู้ว่าจะปั้นไปลักษณะใด ร้านค้าติดถนนทางไปตลาดสีคิ้วศรัทธามากเพราะได้เงินหลายแสน เขาก็เลยมาสร้างศาลาถวาย นอกจากแก้บนด้วยหัวหมู..."[17]

ความเป็นมาของพ่อพญาร่มเขียว จากปากคำของผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ

เรื่องเล่าเกี่ยวกับพ่อพญาร่มเขียว 2 เรื่องต่อไปนี้อาจจะมีหลายส่วนที่ซ้ำกับข้อมูลที่พวกเรานำเสนอไปแล้วในตอนที่ผ่านมา แต่พวกเราเห็นว่าเป็นเรื่องเล่าจากมุมมองเฉพาะที่ให้ภาพและที่มาที่ไปเกี่ยวกับพ่อพญาร่มเขียวและวิถีชีวิตของไทยวนบ้านโนนกุ่มที่ผูกพันอยู่กับพิธีกรรมสำคัญนี้ค่อนข้างชัดเจน

พ่อใหญ่ตัน พรหมจันทึก (อายุ 82 ปี) ไทยวนบ้านโนนกุ่มและอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้มาตลอดชีวิตของท่าน ได้เล่าเรื่องของพ่อพญาจากความทรงจำและทัศนะของท่านว่า "...คนไทยเอิ่งตั้งบ้านที่ไหน ต้องมี "พ่อพญา" พ่อบ้าน แม่บ้าน มีทุกหมู่บ้าน ศาลเมืองใหญ่เป็นของหมู่บ้าน ศาลพระภูมิตามบ้านนอกมีน้อยหลัง ถือเอาพ่อพญาเป็นใหญ่อันเดียว ศาลพระภูมิครอบคลุมแต่บ้าน เจ๊กมันถือแท้ๆ ศาลพระภูมิ ตื่นเช้าจุดธูป เอาน้ำชาไปให้ เจ๊กมันกินน้ำชา พ่อพญาภาคเหนือกะมี เป็นของหมู่บ้าน พ่อพญาคนเฒ่าเป็นเล่าว่าให้ปกครองหมู่บ้าน บ่มีตัวมีตน คนเขาไปอุปโลกน์[สมมติ]เอาเอง บ่แม่นปกครองทั่วไป ปกครองอยู่ในหมู่บ้านนั้นละ มันเป็นมาจังได๋บ่สู้จัก ถึงเดือน 6 ออก 6 ค่ำ ไปเลี้ยงเหล้าไห ไก่โต ถ้าบ่มีไก่ก็เอาไข่ บ้านนี้มีคนทรง ทรงมาเอง ฟ้อนยะๆ ตอนเป็นเด็กน้อยเห็นคนทรงฟ้อนยะๆ ไปบ้านพ่อพญา พวกชาวบ้านจะถามเรื่องฟ้าเรื่องฝน เฮ็ดบ่ได้ฝนบ่ดี บ่ถามแนวอื่น ถามแต่ฟ้าฝน ขอให้พ่อพญาดึงฟ้าฝนมาจิได้เฮ็ดนา

[17] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 23 พฤษภาคม 2542.

บนศาลมีรูปช้าง ม้า หอก ดาบสำหรับเพิ่นขี่เกวียนกวด (ตรวจ) ตามหมู่บ้านเที่ยวดูแล เป็นเล่ามาอย่างนั้น กวดหรือบ่ โตกะบ่เห็นโต

บ้านเฮามันเป็นอหิวาตกโรค ก็ไปบอกเพิ่นให้เอาโรคหนี ให้ลูกหลานอยู่สบาย สงกรานต์กะไปสรงน้ำเพิ่น เอาช้าง ม้า หอก ดาบ เอามาล้างน้ำให้เป็น ถือว่าสรงน้ำให้พ่อพญา *คนยวนฮ้องพ่อพญา ลาวฮ้องตาปู่บ้าน* แต่เป็นเลี้ยงคือกัน แนวนี้สมมติเอา เขาบ่เห็นโต เห็นแต่ช้างม้า ช้างม้ามันกะเป็นไม้ สีคิ้วนี่บ่ฮู้เรื่อง บ่เห็น เป็นเด็กน้อยพ่อแม่บ่ให้ไปเบิ่ง เมื่อก่อนตกลงกันเอาเองว่าจิเอามื้อใด เล่นสงกรานต์เมื่อยแล้วกะนัดหมู่กินเลี้ยงเดี๋ยวนี้มากำหนดเดือน 6 ออกใหม่ 6 ค่ำ เฉพาะ 4-5 บ้านยวนที่เลี้ยงพร้อมกัน จั๊กบ้านไทยบ้านลาว จิเลี้ยงพร้อมกันบ่ เลี้ยงพ่อพญาแล้วกะสงกรานต์หยุด ถ้าบ่ทันเลี้ยง กลางวันกะไปทำงาน แลงมาเล่นสงกรานต์ หนุ่ม ๆ สาว ๆ ตีโทน รำวงกัน วันนี้ไปเล่นบ้านกูนะเฮ้ย ไอ้หนุ่มได้ยินเสียงโทนพวกเล่นเงินเล่นทองไปเล่นในป่า มันหลบเจ้าหน้าที่ ดึกๆ พากันกลับบ้านนอน 4-5 ทุ่ม บ่แม่นเล่นตลอดโต้รุ่ง

ประวัติของพ่อพญาพ่อใหญ่บ่ฮู้ เห็นแต่คนทรง พ่อพญาไปทรงแถวนี้สิมีเชื่อมีสายไปทรงมาเอง รู้จักว่าตั้งบ้านที่ไหนต้องเอาพ่อพญาเป็นใหญ่ แนวอุปโลกน์แต่ศักดิ์สิทธิ์ บ่มีคาถาวิชา แต่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาเอง ตั้งขึ้นมาเองอุปโลกน์ขึ้นมาเอง บ้านบุโสน แต่ก่อนหนทางไปนา แต่ก่อนเขาบ่ทันตั้งบ้านยังมีดูบเป็นป่ารวก เขาก็ตั้งพ่อพญา เขาอุปโลกน์ขึ้นมา จั๊กพ่อพญามาแต่ไหน เขาได้นาใหม่หลาย จับเอาให้มัน เขาย้ายไปอยู่ทำนา อยู่ติดดงเข้าไปถ้าบ่อยู่ใกล้นา นามันบ่แตก ในระยะนั้นมันจับเอาได้ ลางคนมีใบจับจอง มี ส.ค. เดี๋ยวนี้เป็น นส. 3 ก.

ธรรมดา "พ่อ" ต้องเป็นผู้ชาย แต่คนทรงมีแต่ผู้หญิง แต่บ่เรียกแม่พญา หากคนทรงเป็นผู้หญิงแต่เรียกชื่อพ่อพญาแปลกบ่อนนี้ อุปโลกน์

ว่าพ่อพญา มันเป็นจะใด๋กัน เฮาบ่สู้จักต้นตระกูลมันมาจากไหน บ่สู้ต้นทาง แต่ก่อนพ่อพญา "แม่หินลาด" บ่อนตูบเพิ่นมีผะลานหินอยู่... หากเป็นป้อพญา หากคนทรงเป็นแม่หญิง ตอนเป็นเด็กน้อยอายุ 11–12 ปี เคยเอาช้างม้าไปอาบน้ำ ไปจุ่มตามหนองควาย มีนาอยู่ใกล้ ๆ คนใหญ่เป็นพาไปดูเดือนดีปีใหม่ เดี๋ยวนี้หมู่เด็กน้อย ผู้หญิงไปเลี้ยง อุปโลกน์เอาเลย แนวคนใหญ่ว่ามากะถือมาเรื่อยๆ

เป็นว่า...พ่อพญาร่มเขียว มีแต่ผู้ชายขี้เหล้าจึงไป ผู้ชายบ่ค่อยไปดอก แต่ก่อนมีแต่ไห้...มีแต่ไก่ บ่มีตัวไก่ก็เอาไข่ไป ผู้หญิงไปหลาย หมู่ขี้เหล้ากิน "ขี้ซาก" พ่อพญา พ่อพญากินบ่หลายดอก ขวดเดียวเท่านั้นล่ะ ผู้ชายไปทำงาน เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ผู้หญิงอยู่บ้านก็บอกให้ไปเลี้ยง ผู้ชายกะมาถามว่า ฝนดีบ่ พ่อพญาเป็นหื้อได้เฮ็ดนา พ่อพญาเป็นทายเอา ว่าคนเดียว บอกคนเดียว ใหญ่มาบ่ได้ไป ไปแต่เด็กน้อย พ่อบุญลืออยู่บ้านบักเกลือเขาเลี้ยงพ่อพญาบุญลือ แต่ก่อนไปบ้านพ่อพญาหินลาด แต่พ่อใหญ่ไปบวชกะบ่เคยสนใจ บ่เคยไปจักเทือ ให้แต่ผู้หญิงไป...ผู้หญิงบ่มีงานหยังพ่อใหญ่ให้แม่บ้านไปบนพ่อพญา เอาเหล้า ไก่ไปเลี้ยง แต่บ่หาย คนเฮามีอันหยังกะว่าไป ทำนายไป เอาไปเลี้ยงกะได้ เอากลับมากินคือเก่า บ่สูญหายได้กลับมากินคือเก่า เลี้ยงพระนี้อด ของดีๆ เป็นน่ำหมด ยิ่งบ่ดียิ่งหมดหลาย เจ็กมันว่า *"ทำบุญสูญเปล่า ไหว้เจ้าได้กิน"* มันว่ากะแม่นคำมัน..."[18]

แม่ใหญ่เหมียน อิ้วจันทึก อายุ 75 ปี ได้เล่าถึงพ่อพญาร่มเขียว จากความทรงจำและทัศนะของท่านเหมือนกัน ท่านเน้นรายละเอียดในแง่ของพิธีกรรมและการละเล่นที่ชาวบ้านโนนกุ่มมีต่อพ่อพญา หรืออารักษ์ของชุมชนว่า "...แต่ก่อนตูบ[ศาล]เป็นบ่ได้เฮ็ดคือซุมื้อนี้ดอก มีต้นไม้อยู่นั่นต้นหนึ่ง ชื่อ "ต้นหวีด ต้นกระโดน" มันเมินแล้ว เป็นจิตัดหรือตายบ่จั๊ก

[18] ศิลปกิจ ตี่ขันดิกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 26 พฤษภาคม 2542.

ไปเต้นไปฟ้อนอยู่นั้น ผู้มักเล่นกะเล่นอยู่วันยังค่ำ เป็นเลี้ยงบ่ทันเที่ยง เป็นกะแล้ว ยามเมื่อค่ำเป็นพากันมาก่อพระทราย เอาพระมาสวด เห็นแต่ธงปลิวจักผู้ใดมาเฮ็ด เป็นสวดมนต์เย็น 3 วัน แต่ก่อนกะได้ไป แต่บ่ได้ไปทุกวัน วันที่ 3 เป็นเอาหินแห่ไป แล้วเอามาหว่านตามบ้าน ว่าไล่ผี ไล่ห่า เองเอามาหว่านยามเมื่อคืน เข้ามื้อที่ 3 เองเอาวัวควาย ขี้ดินเหนียวเอามาปั้น ข้าวดำข้าวแดง เอาหุยในกระทง บะเดี๋ยวนี้บ่เห็นผู้ใด่เฮ็ด วัวควายให้กะบ่มี มันกะเลยทรามๆ ไป

ผู้หญิงเป็นคนปั้นวัว-ควาย กระทงผู้ใดกะได้ เอาฝ้ายขาว-แดง ย้องกระทงหน้างัว ลืมทางในว่ามีจักห้อง อยู่สีคิ้ว บ่เคยไปเบิ่งนำเป็นเลี้ยงแต่อยู่บ้าน แต่ก่อนเลี้ยงแต่เหล้าไห ไก่โต บะเดี๋ยวนี้บ่มีไก่ มีแต่หัวหมู 3 หัว ใกล้ ๆ วัน แผ่เงินกันไปซื้อ คนเมากะมักไปกิน ให้แต่เงินเขาไปซื้อเอา น้ำขาว น้ำแดง บะเดี๋ยวนี้บ่ได้เอากลับ ไผอยากกะไปกิน แต่ก่อนเอาของไผของมันมาบ้านเจ้าของ เดี๋ยวนี้กินกันยังค่ำ คนมักกินกะเล่นฟ้อนรำกันต่อ เล่นกัน 3 มื้อ จนใส่บาตรแล้วจึงเลิก เขาเล่นกันตรงกลางบ้านบ่อนร้านตัดผม ธงเขาก็ใส่ไม้ยาวๆ สีเงินๆ อยู่

แต่ก่อนสงกรานต์ปีใหม่ คนเขาลำเป็น ผู้ชายบ้านใดกะมาลำแก้กัน เขาฮ้อง "ลำเดือนห้า" ลำปีใหม่ แต่ก่อนม่วนกว่านี้ ผู้แซ่ผู้สาวพากันไปอาบน้ำพระนำวัด ค่ำมาออกเล่นตามกลางทุ่ง ค่ำมืดเข้าบ้าน บ่ายออกไป คนเล่นเป็นคนหนุ่มสาว คนเฒ่ากะออกไปเบิ่ง อีป้อหมู่ฉันเป็นคนศรีสะเกษ ได้ยินเป้นเล่าหื้อฟัง เป็นมาทำทางรถไฟ แล้วมาได้เมียอยู่พี้...นาเป้นกะมีหลายเป้นมาสร้างเอา แม่เป็นคนสีคิ้ว เป็นคนยวน จึงพากันออกมาจับไฮ่จับนาจึงมาได้ชื่อว่าบ้านโนนกุ่ม..."[19]

---

[19] ศิลปกิจ ดีขันติกุล. *บันทึกสนามฟอพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 26 พฤษภาคม 2542.

รายละเอียดเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงบ้าน เข้าทรงพ่อพญาร่มเขียวและลำเดือนห้าของไทยวนบ้านโนนกุ่มจากคำบอกเล่าข้างต้นจะได้รับการนำเสนออย่างละเอียดในตอนต่อไป

พิธีเลี้ยงบ้านและเข้าทรงพญาร่มเขียวประจำปี 2542

พวกเรามีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการณ์พิธีเลี้ยงบ้านและเข้าทรงพญาร่มเขียวประจำปี 2542 ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2542 ประเพณีประจำปีของชุมชนไทยวนแห่งนี้มีความน่าสนใจอยู่ในตัวเอง เพราะพ่อพญาร่มเขียวเป็นศูนย์กลางของความเชื่อและพิธีกรรมของหมู่บ้านทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน แม้ว่าหมู่บ้านจะเจริญก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม ชาวบ้านโนนกุ่มยังคงเคารพและเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของอารักษ์ประจำชุมชนอย่างเหนียวแน่น ภาพเหตุการณ์และเรื่องราวที่พวกเราจะนำเสนอต่อไปนี้น่าจะเป็นหลักฐานสำคัญที่จะช่วยตอกย้ำถึงความสำคัญของการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว

สมหมาย มาดี นักศึกษาช่วยวิจัยและหนึ่งในทีมนักวิจัยที่เข้าร่วมพิธีเลี้ยงบ้านและเข้าทรงพญาร่มเขียวได้เขียนบันทึกสนามของเขาว่า "ครั้งแรกที่ลงจากรถก็พบเห็นบริเวณที่จัดงานเลี้ยงเจ้าพ่อ รอบบริเวณมีต้นคูนออกดอกสวยงาม 2-3 ต้น มีต้นขี้เหล็กและต้นไม้อื่นๆ อีก บริเวณที่จะจัดงานเลี้ยงเป็นศาลเจ้าพ่อร่มเขียวซึ่งล้อมรอบด้วยกำแพงสีขาว มีประตูเหล็กอยู่ด้านหน้า ในบริเวณศาลมีต้นไม้ที่มีผ้าผูกล้อมรอบ ใกล้กับศาลเจ้าพ่อร่มเขียวมีไหใบเล็กๆ อยู่ใบหนึ่ง ด้านขวาทางเข้าชิดกำแพงมีกระถางต้นไม้คล้ายแจกันสีขาว สูงประมาณ 90 ซม. อยู่ 4 กระถาง มีกระถางดินใบเล็กอยู่ใบหนึ่งสีแดงอิฐ ข้างล่างศาลเจ้าพ่อร่มเขียวมีไม้กวาดดอกหญ้าอยู่ 2 อัน พื้นของศาลเป็นพื้นซีเมนต์ ชาวบ้านคนหนึ่ง

ชื่อสมศรี (ชายวัยกลางคน) เล่าว่าศาลแห่งนี้มีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านชอบมาบนบานแล้วได้ตามความประสงค์ กำแพงที่เห็นเกิดจากชาวบ้านซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีนคนหนึ่งเคยมาบนบานแล้วได้ตามความประสงค์เลยมาสร้างกำแพงไว้ให้

ภายในศาลเจ้าพ่อร่มเขียวเป็นศาลยกพื้นสองชั้น ชั้นที่สองสูงกว่าชั้นแรกประมาณ 30 ซม. มีป้ายทำจากพลาสติกเขียนว่า "ศาลเจ้าพ่อร่มเขียว" เสาด้านหน้าของศาลมีหลอดไฟฟ้านีออนขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 ซม. ยาวประมาณ 1.30 ม. ติดอยู่ทั้งสองเสา ภายในศาลด้านหน้าผูกปลาที่ทำด้วยดินเผา สีชมพู แดง เหลือง แขวนสลับกับลูกปัดยางอยู่หลายอัน มีพวงมาลัยทำจากดอกรักปนกุหลาบแห้งๆ แขวนอยู่เป็นจำนวนมากและมีพวงมาลัยพลาสติกทั้งขนาดสั้นและยาวแขวนอยู่ด้านในศาล ติดกับผนังด้านหลังสุดมีหลอดไฟแสงสีหลอดกลม สีเขียว เหลือง และแดง แขวนรอบศาลาด้านใน ผ้าสีแดงพันอยู่รอบศาล ยกเว้นด้านหน้า ผ้าสีแดงเป็นผืนเดียวกว้างประมาณ 80 ซม. ยาวประมาณ 10 ม. ตัวศาลมีเสาตอม่อเป็นเสาปูนซีเมนต์มี 6 เสา ส่วนเสาต่อจากตอม่อ ฝาและพื้นเป็นไม้เนื้อแข็ง พื้นศาลชั้นแรกปูด้วยเสื่อน้ำมัน หลังคามุงสังกะสี

ข้างในศาลมีผ้าบางๆ สีเขียว เหลือง แดงและชมพูอ่อนแขวนอยู่โดยผูกเป็นปมกับเชือก ภายในศาลมีช้างและม้าหล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ ช้างไม้ ม้าไม้และแจกันใส่ดอกบัว มีแจกันเซรามิกลายดอกไม้สีน้ำเงินใส่ดอกไม้พลาสติกสีขาว สีเหลือง สีชมพูอยู่หลายดอก มีเซียมซีเสี่ยงทายโชคติดกับผนังด้านซ้ายมือและมีกระดาษบอกคำทำนายจำนวนหนึ่ง..."[20]

เริ่มต้นและลำดับขั้นตอนของพิธี "เวลาประมาณ 08.00 น. คนที่มาเตรียมงานเป็นผู้ชายวัยกลางคน 3–4 คน นำเครื่องขยายเสียงมาเปิดเพลง ส่วนใหญ่เป็นเสียงแคน ผู้ชายที่สวมแว่นวัยกลางคนท่าทางเป็นคนมีความรู้

---

[20] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามศาลเจ้าพ่อร่มเขียว*. 20 เมษายน 2542.

ในหมู่บ้านและรู้เรื่องเกี่ยวกับพิธีกรรม ทำหน้าที่เป็นโฆษก โฆษณาให้ชาวบ้านมาร่วมงานกัน เวลาประมาณ 08.40 น. ชาวบ้านโดยเฉพาะคนชราเพศหญิงมาร่วมพิธีอีกประมาณ 10 คน ผู้หญิงวัยกลางคนอีกประมาณ 10 คน นอกจากนั้นเป็นเด็กผู้หญิงอีก 5-6 คนและผู้ชาย 4-5 คน ...ด้านนอกของศาลมีคนสูงอายุส่วนใหญ่เป็นผู้ชายนั่งอยู่ เมื่อมีเสียงแคนดังขึ้น ผู้หญิงวัยกลางคนคนหนึ่งใช้ดอกมะลิทัดผม ลุกขึ้นยืนปรบมือและรำไปด้วย ยิ้มไปด้วย คนที่นั่งดูส่วนใหญ่เริ่มปรบมือให้กำลังใจ

ระหว่างการรอทำพิธีมีการเปิดเสียงเพลงหมอลำและเสียงแคนสลับกัน ชาวบ้านเริ่มนำอาหาร น้ำ เหล้า เบียร์มาที่ศาลเจ้าพ่อร่มเขียว หน้าศาลมีโต๊ะไม้ขนาดใหญ่ 2 ตัววางชิดกันเพื่อให้ชาวบ้านนำหัวหมู ไก่ เบียร์ เหล้า อาหารคาวหวาน ผลไม้ต่างๆ น้ำดื่ม ทั้งที่ใส่ในกระติกและน้ำขวดโพลาลิสมาวางไว้บนโต๊ะ คนที่มาร่วมพิธีส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย..."[21]

ฌลาทิต อริยจารุกุล นักศึกษาช่วยวิจัยอีกคนหนึ่งได้จดบันทึกสนามให้รายละเอียดลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะประกอบพิธีเลี้ยงบ้านและเข้าทรงพ่อพญาร่มเขียวที่บ้านโนนกุ่มเพิ่มเติมดังนี้

"08.20 น. เริ่มมีคนมากขึ้น โดยมีแม่บ้านเพิ่มขึ้น อายุ 35-80 ปี แม่บ้านจุดธูป 9 ดอก บอกกล่าวศาลเจ้าพ่อ มีเด็กเล็ก 7 ขวบ 5 คน เข้ามาในบริเวณศาล คนตีกลองเป็นเด็กหนุ่มวัย 17 ปี กับหญิงสูงวัย 50 ปี จังหวะกลองตะตึงตะ ตะตึงตะ ตะตึงตะ ผู้หญิง 2 คน คุยกันว่าการตีกลองนี้เป็นการเรียกเจ้าพ่อ

08.30 น. ขณะนี้มีคนเพิ่มมากขึ้น เป็นเด็ก ผู้เฒ่า พ่อบ้าน แม่บ้าน เด็กมีมากขึ้น 10 คน จากการสังเกตขณะนี้มีวัยรุ่นอายุ 15-20 ปีเป็นผู้ชายคนเดียวเท่านั้น เขาพูดว่าปัจจุบันนี้วัยรุ่นไม่ค่อยให้ความสนใจ เขา

[21] สมหมาย มาตี. *บันทึกสนามศาลเจ้าพ่อร่มเขียว*. 20 เมษายน 2542.

อยู่บ้านแถวๆ นี้จึงมา โฆษกประกาศว่า เงินที่ไปรับบริจาคจากชาวบ้านเป็นเงิน 6,000 กว่าบาท เงินนี้เรี่ยไรจากทุกๆ ครอบครัว จำนวนเงินที่แต่ละครอบครัวบริจาคจะไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับฐานะการเงิน เด็กและแม่บ้านจะนั่งรวมกันในบริเวณศาลใต้ร่มหางนกยูง

08.45 น. ชาวบ้านเริ่มนำหัวหมู กรวยดอกไม้ ธูปเทียน ไข่ต้ม ถาดส้ม นำมาวางไว้บนศาล มีการนำสุรามาวางไว้ด้วย 1 ขวด (สุราหงษ์ทองขวดกลม) ผู้หญิงอายุประมาณ 40 ปี บอกว่าการบอกกล่าวขอขมาและขอพรของชาวบ้านจะมีการนำธูป 9 ดอกมาจุดถวาย

09.00 น. มีหญิง (คนทรง) เดินมาแล้วขึ้นไปบนศาลทำการดึงมาลัยเก่าออกทิ้ง ขณะนี้โฆษกขอขมา ขอโทษเจ้าพ่อที่ไม่ได้ร้อยมาลัยเก่าออก คำพูดของเจ้าพ่อครั้งแรก “ขอให้ลูกหลานทุกคนมีความสุข ขอให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข

09.10 น. ร่างทรงพ่อพญาเดินทางมาถึง เจ้าพ่อดื่มเหล้า สูบบุหรี่เสร็จ เจ้าพ่อจะทำการมัดมือผู้เฒ่าผู้แก่ก่อน เสียงชาวบ้านตบมือเป็นจังหวะพร้อมด้วยเสียงกลอง ตะตึงตะๆ ๆ สักครู่เจ้าพ่อก็ตบมือ ลุกขึ้นเต้น แล้วถือดาบลงจากศาลา เดินไปเดินมาบนลานหน้าศาล ยกมือถือผ้าขาว (คล้ายผ้าเช็ดหน้า) แล้วนำดาบวางไว้บนกระติกน้ำมนต์ บริเวณโต๊ะเครื่องเซ่น รับเครื่องเซ่นโดยใช้ตะเกียบมาจิ้มหัวหมู ผลไม้ ขนม นำมาสูดดม เจ้าพ่อทำน้ำมนต์ โดยใช้เทียนสีเหลือง จุดไฟ แล้วหยดลงบนถังน้ำที่ชาวบ้านจัดเตรียมไว้ให้จนครบ ระหว่างนั้นจะมีคนให้พวงมาลัยคล้องคอด้วย

เมื่อน้ำมนต์เสร็จแล้ว เจ้าพ่อถือดาบขึ้นมาหมุนกวัดแกว่งไปมา เต้นไปพร้อมๆ กัน โดยเดินรอบศาลเวียนไปทางขวา 6 รอบโดยประมาณ จากนั้นจะขึ้นศาลแกว่งดาบ พร้อมเต้นหมุนไปหมุนมาประมาณ 1 นาที แล้ววางดาบลง หยิบเหล้าไปให้ชายผู้หนึ่ง ชายผู้นั้นรินเหล้าใส่แก้ว แจกจ่ายกันในบริเวณงาน จากนั้นเจ้าพ่อถือไมโครโฟนขึ้นกล่าวว่า "อายุตั้ง 1,000 ปีแล้ว (มีคนถามอายุ) ขอให้ลูกหลานอยู่สุขสบาย อยู่เย็นเป็นสุข พ่อก็ไม่มีอะไรจะให้ มีก็แต่ใจเท่านั้น" เจ้าพ่อทำการปลุกเสกพวงมาลัยที่ชาวบ้านให้เสก เป่าหัวชาวบ้านที่เข้าไปหาท่าน บางคนก็นำสายสิญจน์ไปให้เจ้าพ่อเสก หรือไม่ก็ให้เจ้าพ่อมัดมือให้ เจ้าพ่อจะทำการมัดมือชาวบ้านด้วยความตั้งใจ โดยจิบเหล้าสลับไปในคราวเดียวกัน แล้วนำที่เหลือให้ชาวบ้านแบ่งกันจิบ

09.35 น. ชาวบ้านยังทยอยกันให้เจ้าพ่อมัดมือ ชาวบ้านจะเข้าไปสอบถามเรื่องต่าง ๆ โดยเจ้าพ่อก็จะตอบบ้าง ไม่ตอบบ้าง (ส่วนใหญ่ไม่ค่อยตอบ) เจ้าพ่อจะมีลักษณะที่เคร่งขรึม แล้วก็ยิ้มแย้มสลับกันไป เมื่อมัดมือเสร็จก็จะฟ้อนรำ และสลับกับการรำดาบ โดยการกวัดแกว่งไปมา แล้วหมุนรอบตัว

09.37 น. เมื่อมีชายอายุราว 50 ปี มาทำการเป่าแคน เจ้าพ่อก็ลงจากศาลรำรอบโต๊ะเครื่องเซ่น 2 รอบ การรำแต่ละครั้งจะมีชาวบ้านตบมือและเดินตาม บ้างก็ฟ้อนรำด้วย มีการร้องเพลงหมอลำด้วย (เปิดเพลง+เสียงแคน) มีขบวนรำตามเจ้าพ่อประมาณ 40 คน เป็นผู้หญิงประมาณ 90 % ผู้ชายมี 2 คน

09.45 น. เจ้าพ่อขึ้นศาล วางดาบ แล้วนั่งลงบนศาล กินไข่ต้ม 1 ฟอง ดูดน้ำมะพร้าว กินผลไม้แล้วแบ่งให้ชาวบ้านด้วย เช่น กินส้ม 1 กลีบ แล้วโยนให้ชาวบ้านทีละกลีบ ๆ จนหมด จากนั้นก็นำผลไม้ โยนให้ชาวบ้านๆ ก็จะแย่งกันบ้างเล็กน้อย มีการแย่งกันกินแอ๊ปเปิ้ลด้วย

09.48 น. เจ้าพ่อถอดชุดทรงออก (ผ้าขาวม้า ผ้านุ่งสีเขียว) ชาวบ้านเริ่มทยอยกันกลับบ้าน บางส่วนตอนนี้จะเห็นคนทรงใส่เสื้อสีขาวคอมนมีกระดุมติด สวมผ้านุ่งสีน้ำตาล คนทรงจุดธูป 9 ดอก พนมมือปัดธูป นำดาบใส่ฝัก บ้วนปาก นั่งเฉย ๆ แล้วแจกบุหรี่ หลังจากที่วิญญาณเจ้าพ่อออกจากร่างไปแล้ว คนทรงก็ทักทายชาวบ้านตามธรรมดา แล้วจูงมือเด็กคนหนึ่งลงจากศาล

09.55 น. ชาวบ้านยังคงคึกคัก จุดธูปบนศาลเจ้าพ่อกัน ส่วนของเซ่นที่เหลือ ชาวบ้านจะแข่งกันกิน โฆษกกล่าวว่าเครื่องเซ่นหัวหมูชุดหนึ่งให้เก็บไว้ให้บุคคลท่านหนึ่งด้วย จำนวนผู้มาร่วมงานประมาณ 200 คน หญิง 75 % เด็ก 15% ชาย 10%

10.00 น. มีการเสี่ยงเซียมซีและการขายหวยใต้ดินในบริเวณงานด้วย..."[22]

รายละเอียดของการเข้าทรงพ่อพญาร่มเขียวเพิ่มเติม "เวลาประมาณ 09.00 น. ร่างทรงซึ่งเป็นหญิงชราอายุประมาณ 50 ปี เดินมาที่บริเวณศาลพ่อพญาร่มเขียว ร่างทรงสวมเสื้อสีขาวและนุ่งผ้าถุง เดินขึ้นมาบนศาล ขณะที่ร่างทรงเดินมาในศาลมีกลุ่มหญิงอายุ 50 ปีขึ้นไป 4-5 คน เดินล้อมรอบและตามมาถึงตัวศาล จากนั้นก็ดึงพวงมาลัยแห้งๆ ที่แขวนอยู่ทิ้งลงจากศาล มีการตีกลองตลอดเวลาทำให้ครึกครื้น ผู้ช่วยร่างทรงที่เป็นผู้หญิงใส่เสื้อลายจุดสีเหลืองนุ่งผ้าถุงก็เอาผ้าสีเขียวมามัดพันรอบบอกซึ่งผ้ามีขนาดใหญ่จดเท้า และนำผ้าขาวม้ามัดเอวอีกรอบหนึ่ง จากนั้นก็ให้ร่างทรงดื่มเหล้า

บนศาลมีผู้หญิงสูงอายุ 4 คน รวมทั้งร่างทรง ร่างทรงพูดออกผ่านไมโครโฟนว่า ขอให้ชาวบ้านมีความสุข ใช้สรรพนามแทนตัวเองว่าพ่อ เครื่องบูชาที่นำมาเป็นมะพร้าวอ่อนลูกหนึ่งซึ่งปลอกเปลือกแล้วใส่ไว้บนพาน

---

[22] ณลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามพ่อพญาร่มเขียว บ้านโนนกุ่ม.* 20 เมษายน 2542.

ข้างบนพานใช้ใบกล้วยทำเป็นชั้นๆ พานที่สองเป็นพานสีเงิน บนพานมีข้าวสารอยู่ถ้วยหนึ่ง และมีใบกล้วยทำเป็นกรวยแหลม ๆ อยู่ 3 ชิ้น

ร่างทรงเป็นผู้หญิงสูงอายุ ขณะนี้มีพวงมาลัยที่ทำจากดอกมะลิกลิ่นหอมคล้องคออยู่ 2 พวง พวงมาลัยพลาสติกอีก 2 พวง มีหัวหมูอยู่ถาดหนึ่งตั้งอยู่ตรงหน้าร่างทรง มีส้ม 3 ผล มีแอ๊ปเปิ้ล ขนมบัวลอย ขนมเปี๊ยะ และข้าวสวยอีกถ้วยหนึ่ง เมื่อเสียงกลองเริ่ม ร่างทรงยกมือประณมแล้วเริ่มยืนขึ้นรำ มีหญิงอีกคนส่งดาบให้ จากนั้นร่างทรงก็รำลงจากศาล ซึ่งมีหัวหมูอยู่ 6 ถาด และไก่ 2 ถาด เหล้า ผลไม้เป็นส้มและแอ๊ปเปิ้ล ขนมเปี๊ยะ มีน้ำดื่มอีกหลายกระติกเปิดฝาอยู่ รวมทั้งที่เป็นน้ำดื่มโพลาลิสด้วย เจ้าพ่อในร่างทรงก็เริ่มใช้ดาบรำไปมาและชี้ใส่อาหารคาวหวาน จากนั้นก็จุดเทียนและเดินหยอดน้ำเทียนใส่น้ำในกระติกและในขวดเพื่อทำน้ำมนต์ โดยมีผู้หญิงกางร่มให้ ชาวบ้านที่อยู่รอบๆ ก็ตีกลองและปรบมือให้จังหวะ หลังจากทำน้ำมนต์เสร็จก็รำเขย่งขารอบศาล โดยมีหญิงสูงอายุกลางคนประมาณ 20 คน รำและเดินตามรอบศาล 3 รอบ โดยวนขวาครบ 3 รอบ ก็ขึ้นไปรำบนศาลต่อ ซึ่งตลอดเวลาที่รำก็จะถือดาบด้ามเป็นไม้ ตัวดาบเป็นเหล็กแสตนเลส

ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มาร่วมงานเป็นผู้หญิงสูงอายุ (50 ปีขึ้นไป) ก็พากันตบมือ ตีกลองเป็นจังหวะ หน้าตาทุกคนยิ้มแย้มแจ่มใส จากนั้นเจ้าพ่อในร่างทรงก็ยืนขึ้นถือไมค์พูดกับชาวบ้าน จากนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ (90%) เป็นผู้หญิงสูงอายุ อุ้มลูกหลานมาให้เจ้าพ่อในร่างทรงเป่าหัวให้ และผูกข้อมือให้เด็กๆ ชาวบ้านที่มาร่วมงานมุงดูและให้ความสนใจพิธีกรรมค่อนข้างมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ยืนบ้าง นั่งบ้าง บ้างก็ตีกลองและตบมือ เพื่อให้งานดูรื่นเริง ครึกครื้น ชาวบ้านพากันให้เจ้าพ่อผูกข้อมือให้ หลังจากผูกข้อมือให้ มีเสียงกลองและเสียงตบมือ โดยมีชายวัยกลางคนคนหนึ่งเป่าแคนอยู่หน้าศาลและรำไปรอบโต๊ะบูชาหน้าศาล

คนร้องรำประกอบเสียงแคนส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านผู้หญิงวัยกลางคนและวัยสูงอายุประมาณ 20 คน ทั้งหมดรำและเดินตบมือตามเจ้าพ่อในร่างทรงรำครบ 2 รอบ ก็ขึ้นมาที่ศาลอีก เจ้าพ่อกินไข่ไก่ต้มที่ปอกเปลือกแล้วและโยนไข่ออกนอกศาลด้วย กินน้ำ ผลส้ม เหล้าแม่โขง หลังจากจุดเทียนเสร็จ ร่างทรงก็ล้มตัวลงจากท่านั่งหนึ่งครั้ง พอชาวบ้านสองคนยกขึ้นมาก็ถอดผ้าขาวม้าและผ้าเขียวออก และจุดธูปประมาณ 5-6 ดอก ยกธูปขึ้นไหว้อยู่สักพักก็เสียบไว้ในกระถางธูป จากนั้นก็นำดาบเข้าฝักและดื่มน้ำเป็นสัญญาณบอกว่าวิญญาณพ่อพญาออกจากร่างของร่างทรงไปแล้ว

ชาวบ้านที่อยู่หน้าศาล (ผู้หญิงวัยกลางคน) ก็พากันเก็บหัวหมูและอาหารคาวหวานที่นำมาบูชา ระหว่างนั้นก็มีการเปิดเพลง ชาวบ้านพากันเต้นรำกัน ร่างทรงเก็บเงินชาวบ้านที่บริจาคช่วยกัน ที่บริเวณหลังผู้หญิงวัยกลางคน (4-5 คน) กำลังรวบรวมเงินที่ชาวบ้านบริจาคมา เพื่อนำมาเป็นทุนสร้างกำแพง ป้าสมร จันทึกเล่าว่า เงินที่ชาวบ้านบริจาคมาจะนำไปซื้อหัวหมู เพื่อนำมาบูชาเจ้าพ่อ ถ้าเหลือก็เก็บไว้สร้างกำแพงล้อมบริเวณศาลและศาลา หลังจากร่างทรงกลับแล้ว ชาวบ้านที่เหลืออยู่บางกลุ่มก็แบ่งหัวหมูกัน บ้างก็เต้นรำตามเพลงที่เปิด บ้างก็คุยกันตามอัธยาศัย บางกลุ่มก็ขึ้นไปกราบไหว้เจ้าพ่อและเสี่ยงเซียมซี ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผู้หญิงวัยกลางคนและผู้หญิงชราทั้งนั้น..."[23]

คนทรงพ่อพญาร่มเขียว คนทรงหรือร่างทรงพ่อพญาร่มเขียวในงานเลี้ยงบ้านและเข้าทรงประจำปี 2542 เป็นหญิงชรา วันนั้น แม่ใหญ่ "...ไว้ผมหยิกสั้น สูงประมาณ 150 ซม. ใส่เสื้อสีขาว ผ้านุ่งสีเขียว มีผ้าขาวม้าผูกเอว ชุดทรงที่ประกอบด้วยผ้านุ่งเขียวและผ้าขาวม้ามีคนเตรียมไว้ให้ที่ศาล มีพวงมาลัยดอกมะลิคล้องคอ 2 พวง วันนั้นมีหญิงชราอายุประมาณ 70 ปี ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยร่างทรง จัดเตรียมชุดร่างทรง พวงมาลัยดอกไม้และ

---

[23] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามศาลเจ้าพ่อร่มเขียว*. 20 เมษายน 2542.

เครื่องใช้ต่างๆ ในการประกอบพิธี..."[24] จากการพูดคุยกับตัวร่างทรงเอง แม่ใหญ่ก็เล่าว่า ไม่ทราบความเป็นมาของพ่อพญามากนักเพราะไม่รู้เรื่องราวของพ่อพญามาก่อน รวมทั้งไม่รู้ตัวด้วยว่าจะถูกพ่อพญาเลือกให้เป็นร่างทรง หรือที่ใช้คำว่า "ซูน" แม่ใหญ่ร่างทรงบอกว่า "...พ่อพญาเป็นซูนมา แต่บ้านพู้นแล้ว วันใดที่สิเลี้ยงพ่อพญาก็ย่าง[เดิน]มานำทางเกวียน บ่มีหนทางรถคือซูมื้อนี้ คนทรงเป็นคนธรรมดา แต่พ่อพญาเป็นคนซูนมา เป็นย่างมาจากบ้านโนนทองหรือน้ำเมาจำบ่ได้ เขาว่าเป็นมาจากนั้น พ่อใหญ่ตันเกิดก่อนเอ็ง เป็นอาจิสู้ แม่ใหญ่ต่วน[คนทรงพ่อพญาร่มเขียวในอดีต]นุ่งซิ่นยวนธรรมดา ลางที่กะใส่เสื้อ ลางเที่อกะบ่ใส่ เอาผ้าขาวม้าขาวๆ เบี่ยงมา เป็นบ่ค่อยอยากเป็น หนีไปอยู่นำทุ่งนานำท่า พ่อพญากะไปทรงมาก็ต้องมา คนทรงซูมื้อนี้กะบ่ชอบ แต่พ่อพญาไปเป็นคนทรงมา เป็นเอาเองจิออกกะบ่ได้"[25] พ่อใหญ่ตัน พรหมจันทึก อายุ 82 ปีเล่าถึงแม่ใหญ่ต่วน คนทรงพ่อพญาร่มเขียวในอดีตว่า " พ่อใหญ่ทันเห็นคนทรง แม่ใหญ่ต่วน จันทอง คนทรงเป็นยวนนี่ละ บ่ทันเห็นผัวเป็น แต่เป็นเด็กน้อย เวลาเข้าทรงจะทรงมาจากบ้าน แต่งตัวธรรมดาใส่ผ้าเบี่ยง (คนได้ลูกได้เมียจะมีผ้าเบี่ยงใส่ไปวัด อยู่บ้านบ่ใส่) เป็นเปลี่ยนผ้ามาจากบ้านเป็นเลย มาฮอดกะดูอาหารที่เลี้ยงเป็น จับมาดมบ่ได้กิน เป็นนุ่งซิ่นยวน ผ้าผืนเองนี่ละ เสื้อขาว ผ้าเบี่ยงสีขาว เป็นมาถึงเอาดาบน้อย แกว่งเวิ่นๆ ก่อนนี่บ่มีดอกคนทรง บ่เห็นไผฟู่ให้ฟัง สงสัยเป็นเป็นคนทรงคนแรกมา ตอนนั้นเป็นเป็นผู้เฒ่าผู้ไปเลี้ยงมีแต่คนเฒ่าๆ บ่ค่อยมีคนหนุ่ม บ้านบ่หลาย ตอนนั้นบ้าน 50 หรือ 30 หลัง... "[26]

การบนและการแก้บนพ่อพญาร่มเขียว อาจกล่าวได้ว่า การบนและการแก้บนพ่อพญาร่มเขียวเป็นส่วนสำคัญที่สุดและมีความหมายมากที่สุดสำหรับชาวบ้านโนนกุ่มและบรรดาผู้ที่เชื่อถือและศรัทธาในลัทธิพิธี

---

[24] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามศาลเจ้าพ่อร่มเขียว*. 20 เมษายน 2542.

[25] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามร่างทรงพ่อพญาร่มเขียว*. 26 พฤษภาคม 2542.

[26] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามร่างทรงพ่อพญาร่มเขียว*. 26 พฤษภาคม 2542.

พ่อพญาร่มเขียว ทุกคนสามารถบนหรือร้องขอให้พ่อพญาช่วยได้โดยไม่จำเป็นต้องกระทำผ่านร่างทรง การบนและการแก้บนส่วนใหญ่เป็นเรื่องความเชื่อและการกระทำส่วนตัวของชาวบ้านแต่ละคน หรือแต่ละครอบครัว เพราะเป้าหมายในการบนหรือขอความช่วยเหลือจากพ่อพญามักจะเป็นปัญหาหรือความต้องการส่วนตัวหรือภายในครอบครัว อย่างไรก็ตาม การแก้บนโดยเฉพาะกรณีที่ประสบผลสำเร็จอย่างงดงามมักจะกระทำกันอย่างเปิดเผยในงานเลี้ยงบ้านและเข้าทรงประจำปี หลายกรณีก็เปิดโอกาสให้ชุมชนทั้งหมู่บ้านเข้าร่วมด้วย

พ่อหล้า คัมภิรานนท์ อายุ 76 ปีเล่าถึงการบนพ่อพญาในอดีตว่า การบนและการแก้บนในอดีตมักจะเป็นเรื่องของชุมชน เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของฟ้าฝน ความอยู่ดีมีสุขของชาวบ้าน และมักกระทำในงานเลี้ยงประจำปี ซึ่งเป็นงานใหญ่ของหมู่บ้านในแต่ละปี “แม่ใหญ่ต่วนทรงพ่อพญาร่มเขียว แม่ใหญ่ลุนก็ทรงพ่อพญาร่มเขียว ที่ตาปู่มีฮ้านเป็นอ่างเวลาจิไปเลี้ยงก็เอาปืนผาหน้าไม้ ช้างม้าลา...หว่างนั้นเป็นเด็กน้อยกะเคยไป...สมัยนั้นคนยังไม่เยอะเท่าไร บ้านยังไม่มาก 10-20 หลังคาเรือน สมัยนั้นแม่ใหญ่ต่วนเป็นคนทรง ชาวบ้านเอาไก่ เอาเหล้าไป ไก่เขานึ่งแล้วเลี้ยงพ่อพญาบ้านละตัว บางคนเอาไข่ เห็นแม่ถือไก่ถือเหล้าไป ซื้อเหล้า 5 ส.ต. แม่ใหญ่ต่วนนุ่งเสื้อทางธรรมดาแบบคนเฒ่านุ่งผ้ายาวหางกระรอก มีผ้าซิ่น...เอาไปไว้เปลี่ยนเวลาแกถ่ายเสื้อเก่าออก เวลาทรง พูดเรื่องขอฟ้าขอฝน คนทรงก็บอกว่า ฟ้าฝนเป็นยังไง แต่ก่อนมันศักดิ์สิทธิ์ พอเลี้ยงมาแล้ว ตอนเย็นมา...กลางบ้าน ตักบาตรอยู่นั้น 3 วัน ทำสะตวง ปั้นรูปคน ไก่ วัว ควาย ใส่สะตวง เรียกว่า “ส่งสะตวง” เสียเคราะห์ ตอนเช้าเขาใส่บาตร พระสวด ตอนเย็นกะมาสวดมนต์อีก สวดอยู่ 3 วัน วันแรก ก่อพระทราย สวดมนต์ วันสอง เช้าใส่บาตร สวดมนต์ เย็นสวดมนต์ วันที่

สาม ใส่บาตร ส่งสะตวง ส่งไปเสียเคราะห์ สะเดาะนาม ให้อยู่เย็นเป็นสุข มีธงก่อพระทราย ส่งสะตวง วันที่ 3 ก็ยกธงขึ้น หมู่ผู้หญิงเขาทำธงกะแขวนไว้เลย ปีใหม่จึงเอาอันเก่าออกใส่อันใหม่ เดือน 6 ออกใหม่ 6 ค่ำ เริ่มราว 3 โมงเช้า เอาเหล้าเอาไก่ขึ้นไปตั้งเต็มหน้าศาล คนทรงก็ไปทรงเดินไปเดินมา ฉีกไก่กิน รินเหล้ากิน พอเสร็จแล้วก็เอาของใครของมันมา บางทีกะเลี้ยงอยู่ที่นั่น ตอนเย็นค่อยมาฟ้อน"[27]

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นกรณีที่ชาวบ้านโนนกุ่มบนและแก้บนต่อพ่อพญาร่มเขียว แทบทั้งหมดเป็นเรื่องของความวิตกกังวลเรื่องทรัพย์สินเงินทองหรือหน้าที่การงาน ที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ คนที่ทำหน้าที่ในการบนและแก้บนมักจะเป็นพ่อแม่ หรือญาติพี่น้องในวัยสูงอายุ ในขณะที่กลุ่มเป้าหมายสำคัญที่เป็นที่มาหรือต้นเหตุของการบนและแก้บนมักจะเป็นลูกสาว ลูกชาย หรือสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในวัยทำงาน แม่ใหญ่อายุ 60 ปีคนหนึ่ง "บนว่าขอให้พ่อพญาร่มเขียวช่วยให้สอบเลื่อนขั้นได้ทั้งลูกสาว ลูกชาย ไปทำงานก็ขอให้ได้ พอเขาเลื่อนขั้นได้จริงๆ ก็มาเลี้ยง เลี้ยงหัวหมูบนเหล้าก็ให้เหล้าด้วย ลูกสาวเคยให้แม่มาบนให้ มาบนหลายครั้ง คนไหนสอบอะไรได้ก็มาเลี้ยง มาบนที่ศาลจุดธูปเทียน คำไหนดีก็พูดไป เวลาเลี้ยงเราก็มาจุดธูปบอกท่าน เอาของที่เราบนไว้มาเลี้ยงท่าน มีมาเรื่อยๆ แล้วแต่ใครจะมาแก้"[28] พ่อใหญ่วัย 78 ปีบอกว่า "เคยบนหัวหมู 1 หัว เหล้า 1 ขวด แล้วปักธูป 9 ดอก ลูกเขยเขา[เจ้านาย]ไม่ออกเงินให้[ไม่จ่ายเงินค่าแรงให้] เราก็มาบน เขาก็ออกเงินให้ในที่สุด เวลาแก้บนแก้ที่ไหนก็ได้ที่มีศาล"[29] ส่วนแม่ใหญ่วัย 70 ปีให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า "พวกไปซาอุฯ กลับมาก็มาบนที่นี่ พวกขัดข้องมากๆ เขาเอาลิเกมาแก้บนก็มี เงินทองฝืดต้องเอางานใหญ่ เวลาบนเอากรวยก้นแหลม 5 ดอก ข้าวสุก 1 ถ้วย หมาก 2

---

[27] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามร่างทรงพ่อพญาร่มเขียว*. 22 พฤษภาคม 2542.

[28] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านโนนกุ่ม*. 11 พฤษภาคม 2540.

[29] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านโนนกุ่ม*. 11 พฤษภาคม 2540.

คำ บุหรี่ 2 ตัว น้ำ 1 แก้ว จุดธูป 9 ดอก แล้วบอกชื่อบอกนามสกุล อยู่ที่โน่นที่นี่ ขอพึ่งพาพ่อพญาให้พ่อพญาเปิดทางให้"[30]

ประเพณีลำเดือนห้าของยวนบ้านโนนกุ่ม

ประเพณีที่สืบเนื่องกับงานเลี้ยงบ้านและเข้าทรงพ่อพญาร่มเขียวของไทยวนบ้านโนนกุ่มก็คือ ประเพณีลำเดือนห้า ประเพณีดังกล่าวนี้จะคล้ายคลึงกับของยวนสีคิ้วและยวนในหมู่บ้านอื่นๆ ในเขตใกล้เคียง เป็นการร้องรำทำเพลงเกี้ยวพาราสีตอบโต้กันระหว่างผู้แสดง 2 ฝ่าย แต่ละฝ่ายจะใช้ไหวพริบปฏิภาณแก้และเกี้ยวกันอย่างสนุกสนาน โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีหลัก ผู้อาวุโสหรือคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนคนยวนจะนิยมเล่นในประเพณีลำเดือนห้ามากเป็นพิเศษ (โปรดดูสุดาพร หงษ์นครและคณะ 2525) ประเพณีดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นร่องรอยของการผสมผสานและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการละเล่น ดนตรีและการร้องรำทำเพลงของไทยวน ลาว และไทโคราชให้เข้ากับระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของท้องถิ่น ที่บ้านโนนกุ่ม ผู้อาวุโสของหมู่บ้านท่านหนึ่งให้ข้อมูลว่า "...บ้านโนนกุ่มจะมีประเพณีลำเดือนห้าในช่วงสงกรานต์ จะไปลำกันที่ทุ่งนาบริเวณบ้านผู้ใหญ่บ้าน ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ช่วงบ่ายจะมีการเล่นลูกโยน ตกดึกมาก็จะมีการลำเดือนห้า เกี้ยวพาราสี หลังจากการทำพิธีที่ศาลพ่อพญาร่มเขียวจะมีการก่อพระทรายกลางบ้าน จะมีการ

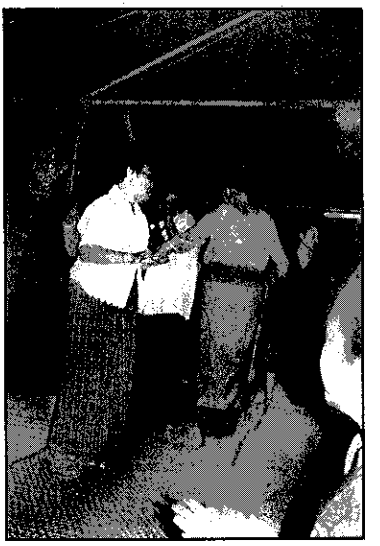

[30] ศิลปกิจ ตีจันดิกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านโนนกุ่ม.* 11 พฤษภาคม 2540.

ขนทรายมารวมกันที่บริเวณกลางหมู่บ้าน ซอยบ้านผู้ใหญ่อิน ทรายก่อขึ้น 3 กอง ขนาดประมาณ 1.5 x 1.5 เมตร 1 กอง และขนาด 1x1 เมตร 2 กอง มีการปักดอกไม้ประดับทรายสวยงาม มีพระมาสวด 3 วัน

ประเพณีลำเดือนห้ามีทั้งหมด 3 วัน วันแรกมีการสวดมนต์เย็น วันที่สอง ใส่บาตรเช้า ตกเย็นก็จะสวดอีกครั้งหนึ่ง มีการเก็บหินแห่ตามหมู่บ้านใส่กระป๋อง ขันและภาชนะต่างๆ มาให้พระสวดในช่วงสวดมนต์เย็น ตอนค่ำจะเอาหินแห่มาโรยบนหลังคาเพื่อไล่ผีไล่สิ่งอัปมงคล วันที่สาม จะนำ "สายดวง" ใช้ในการส่งเคราะห์ส่งนาม สายดวงประกอบด้วยข้าวดำ ข้าวแดง พริก เกลือ หอม กระเทียม ปั้นดินน้ำมัน (แต่ก่อนใช้ดินเหนียว) เท่าจำนวนคนและสัตว์ที่เลี้ยงไว้ในบ้านใส่ในกาบกล้วยที่ทำเป็นรูปกระทงสามเหลี่ยม ทำสายสิญจน์มาวัด 'คิง' รอบศีรษะลงมาถึงสะดือ ต้องทำทุกคนในบ้านที่ทำสายดวง วัดโดยใช้สายสิญจน์เส้นเดียวกัน วัดต่อไปเรื่อยๆ วัดเสร็จแล้วจะเอามาหล่อใส่ขี้ผึ้ง แล้วเอามาใส่กาบกล้วยรูปสามเหลี่ยม ปักธงเล็กๆ เทียนรูปก็มีบ้าง โรยดอกไม้ ข้าวแดงคือข้าวสวยผสมกับปูนเคี้ยวหมาก ข้าวดำคือ ข้าวสุกผสมถ่านหรือผิวหม้อไห เอาสายดวงมาวางไว้กับกองพระทราย พร้อมกับนำธงใหญ่มาวางไว้เต็มพื้นที่ พระก็จะสวดกองพระทรายตามปกติทุกวัน แล้วจึงมาพรมน้ำมนต์บริเวณกองพระทรายกับสายดวง เจ้าของสายดวงก็จะถือสายดวงเอามาจ่มปากจ่มคอบอกกล่าวตรงทางสามแพร่งบริเวณบ้านผู้ใหญ่อิน บอกกล่าวเรื่องราว เช่น มาส่งเคราะห์ให้เจ้ากรรมนายเวรรับไป ให้ครอบครัวของตนเองมีความสุข แล้วแต่ว่าแต่ละครอบครัวจะกล่าวอะไร แล้วจุดเทียนจุดสายดวงบริเวณทางสามแพร่งทิ้งไว้เลย"[31]

ความสนุกสนานและประเพณีลำเดือนห้าปรากฏให้เห็นในระหว่างประเพณีเลี้ยงบ้านและการเข้าทรงพ่อพญาร่มเขียวประจำปี 2542 ที่

[31] ฉลาฑิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านโนนกุ่ม.* 11 พฤษภาคม 2542.

พวกเรามีโอกาสเข้าพิธีด้วย ในงานนั้น "...คนยวนมีแคนกับโทน คนชอบสนุก งานบวช เขาเอามาฟ้อนมาเป่าก็ได้...หมอแคนเป่าบริเวณหน้าศาล มีผู้เฒ่าฟ้อน 6-7 คน ดนตรีบรรเลง ผู้หญิงร้องเพลงยุ้ยญาติเยอะที่ชื่อ "เต็มเหนี่ยว" ส่วนด้านบนศาลกำลังรอคนทรงใหม่ ลูกสาวหล้าของคนทรงเดิม" ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งบอกว่า "คนเก่าเขามีแต่ลำ คนรุ่นใหม่เขาชอบเต้น หน้าที่ร้องเพลงมีคนเต้น ส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคน คล้ายเป็นงานบุญเพราะมีทั้งดนตรีแคน มีการเต้น ฟ้อน ทุกปีมีแต่โทนกับแคน ดนตรีเพิ่งเอามาได้ 2 ปี พวกหนุ่มๆ เขาเอามา ผู้ใหญ่บ้านเห็นเด็กชอบอย่างนี้ก็เลยเอามา..."[32]

บทสรุป: ทำไมต้องเดชพ่อพญาร่มเขียว

พ่อพญาร่มเขียวคือใคร อารักษ์ของชุมชนตนนี้มีความสำคัญอย่างไรกับชุมชนไทยวนบ้านโนนกุ่มตั้งแต่อดีตจนถึงต้นทศวรรษที่ 2540 ทำไมพวกเราจึงใช้คำว่า "เดชพ่อพญาร่มเขียว" พวกเราพยายามใช้เนื้อหาของบทที่ 5 ในการตอบประเด็นคำถามเหล่านี้

จากการศึกษาภาคสนามที่กล่าวมาข้างต้น พวกเราได้เรียนรู้ว่าพ่อพญาร่มเขียวเป็นอารักษ์หรือวิญญาณของผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านเช่นเดียวกับชุมชนชนบทไทยทั่วไปในความทรงจำของผู้อาวุโสในหมู่บ้านนั้น พ่อพญาร่มเขียวปรากฏตัวขึ้นควบคู่กับการก่อตั้งชุมชน ชาวบ้านหลายคนบอกว่าคนเฒ่าคนแก่เล่าให้ฟังว่าพ่อพญามีมาควบคู่กับหลักบ้าน พ่อพญาเป็นสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษร่วมของชุมชน ขณะเดียวกันก็เป็นสัญลักษณ์ของบรรพชนคนยวน คำว่าพ่อพญาเป็นชื่อเฉพาะที่คนยวนใช้เรียกผีบรรพบุรุษของตนอย่างแพร่หลายเช่นเดียวกับที่คนลาวเรียกว่า "ตาปู่บ้าน" หรือคนจีนเรียกว่า "เจ้าพ่อ" นอกจากนี้ ชาวบ้านโนนกุ่มหลายคนบอกว่าพ่อพญาร่มเขียวมีความเกี่ยวดองเป็นพี่น้องกับพ่อพญาสี่เขี้ยวที่บ้านสีคิ้ว

[32] ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล. *บันทึกสนามพิธีเลี้ยงบ้านและเข้าทรงพ่อพญาร่มเขียว*. 11 พฤษภาคม 2540.

ซึ่งเป็นชุมชนไทยวนกลุ่มใหญ่ที่สุดในเขตอำเภอสีคิ้ว อาจเป็นไปได้ว่าความเกี่ยวดองทางสายสัมพันธ์ในระบบความเชื่อดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ร่วมทางชาติพันธุ์อย่างหนึ่ง ซึ่งคนยวนบ้านโนนกุ่มมีอยู่ร่วมกับคนยวนบ้านสีคิ้วที่ตั้งอยู่ห่างกันเพียงไม่กี่กิโลเมตรเท่านั้น

พ่อพญาร่มเขียวเป็นเสาหลักทางความเชื่อ พิธีกรรม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนยวนรุ่นใหม่ในบ้านโนนกุ่ม รวมทั้งคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ลาว ไทยภาคกลาง และไทโคราช ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมกันในชุมชนใกล้เมืองแห่งนี้ เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า พ่อพญาร่มเขียวไม่ได้เป็นเสาหลักทางความเชื่อเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนหรือเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งอีกต่อไป พวกเราจึงอาจลงความเห็นได้ว่า ความสำคัญของพ่อพญาร่มเขียวโดยเฉพาะในบริบทของพิธีเลี้ยงและเข้าทรงประจำปีนั้นเป็นเรื่องของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าอย่างอื่น เป็นเสาหลักทางวัฒนธรรมที่มีต้นกำเนิดมาจากไทยวน แต่ต่อมามีพลังหลอมรวมเอาชาวบ้านที่มีพื้นเพทางชาติพันธุ์ต่างกันให้เข้ามาอยู่รวมกันเป็นลูกหลานของพ่อพญาร่มเขียวเหมือนกัน ในอีกความหมายหนึ่งก็คือ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมใหม่บ่งบอกถึงความเป็นคนบ้านโนนกุ่มเหมือนกัน เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เปิดกว้างและหลอมรวมเอาความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมให้เป็นหนึ่งเดียวอยู่ใต้ร่มเงาบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ของพ่อพญาเหมือนกัน และเป็นร่มเงาที่ยังคงรักษารากเหง้าของไทยวนไว้ได้พอสมควร

เดชหรืออิทธิฤทธิ์ของพ่อพญาร่มเขียวที่แสดงออกผ่านพิธีกรรมงานเลี้ยงบ้านประจำปี การเข้าทรง การบนบานและแก้บน น่าจะเป็นส่วนที่มีความหมายต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านโนนกุ่มมากที่สุด ในชีวิตจริงเดชพ่อพญาร่มเขียวช่วยชาวบ้านในแง่ของที่พึ่งทางจิตใจ เป็นศูนย์กลางของความเชื่อและศูนย์กลางของชุมชนทางวัฒนธรรมในสังคมโลกสมัยใหม่ เดชพ่อ

พญาร่มเขียวอาจจะเป็นรอยต่อทางวัฒนธรรมเล็กๆ เพียงไม่กี่อย่างที่มีพลังและความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยรอยต่อเล็กๆ อันนี้เอง ชาวบ้านโนนกุ่มจึงสามารถมองหาและค้นหาอัตลักษณ์ของตนเองในโลกสมัยใหม่ได้อย่างน่าสนใจ หมู่บ้านและชุมชนของพวกเขามีรากเหง้ามาจากวัฒนธรรมไทยวน แต่มีพัฒนาการอยู่ในรอยต่อทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของไทโคราช ลาว ไทยสยามจากภาคกลาง และเจ๊กผู้มีพลังอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือคนกลุ่มใดๆ เดชพ่อพญาร่มเขียวช่วยให้พวกเขามองเห็นว่าปัจจุบันและอนาคตของชุมชนแห่งนี้ต้องเติบโตและมีพัฒนาการต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งในท่ามกลางชุมทางของวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพราะหมู่บ้านแห่งนี้เกิดจากการผสมผสานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของผู้คนหลายเหล่าหลายกลุ่มในท่ามกลางบริบททางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของรัฐไทยสมัยใหม่ ลูกหลานของพ่อพญาร่มเขียวจึงมีทั้งยวน ลาว ไทโคราช ไทยภาคกลาง เจ๊ก ชาวไร่ ชาวนา คนงานโรงงานทอกระสอบ ข้าราชการต่างถิ่น คนงานรับจ้างในตลาดสีคิ้ว คนงานที่ไปขายแรงในประเทศตะวันออกกลาง หรือแม้กระทั่งลูกเขยฝรั่ง คนเหล่านี้แตกต่างพื้นเพทางชาติพันธุ์ ถิ่นกำเนิดดั้งเดิม อาชีพการงาน การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ สำเนียงภาษาพูด ฯลฯ แต่ทุกคนก็มีอัตลักษณ์ร่วมกันอย่างหนึ่งนั่นคือ เป็นสมาชิกของชุมชนบ้านโนนกุ่มสมัยใหม่เหมือนกัน

ดังนั้น ฤทธิ์เดชที่ทรงพลังที่สุดของพ่อพญาร่มเขียวจึงไม่ใช่อำนาจเหนือธรรมชาติในการดลบันดาลให้ชาวบ้านถูกหวย หรือได้โชคลาภตามที่แต่ละคนมาบนบานเอาไว้ หากแต่เป็นฤทธิ์เดชในส่วนที่เป็นเบ้าหลอมทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง พ่อพญาร่มเขียวเป็นเสาหลักของชุมชนเช่นเดียวกับหลักบ้านในอดีตที่ช่วยให้ชาวบ้านโนนกุ่มรุ่นแล้วรุ่นเล่าได้ยึดอิงพึ่งพา รวม

ทั้งใช้เป็นฐานสำคัญในการบอกกับโลกว่า ทุกคนเป็นสมาชิกชุมชนบ้านโนนกุ่มเหมือนกัน เพราะทุกคนเป็นลูกหลานของพ่อพญาร่มเขียวเหมือนกัน ทุกคนในที่นี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาเขตของหมู่บ้านเท่านั้น หลายคนอาจจะเป็นเจ๊กในตลาดสี่คิ้ว หลายคนอาจจะไปทำงานต่างถิ่น แต่ทุกคนก็มีพ่อพญาร่มเขียวอยู่ใน "ชุมชนในจินตนาการ" ของตนร่วมกัน

บทที่ 6
เส้นทางชีวิตและอัตลักษณ์ไทยวน

เนื้อหาสำคัญของบทนี้เลือกนำเสนอ "ทางชีวิต" ของสมาชิกในชุมชนไทยวนสีคิ้วและโนนกุ่มกลุ่มหนึ่ง ทางชีวิตของท่านเหล่านี้เกิดขึ้น ดำเนินไปและสิ้นสุดลง (สำหรับบางคน) ภายใต้บริบทของพัฒนาการทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของชุมชนไทยวนในช่วงตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงทศวรรษปัจจุบัน "ทางชีวิต" เป็นตัวแทนของชีวประวัติและประสบการณ์ชีวิตบางตอนของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนกลุ่มหนึ่งที่พวกเราได้มีโอกาสเรียนรู้ แน่นอนว่า ข้อมูลและเรื่องเล่าที่พวกเราจะนำเสนอต่อไปนี้ย่อมไม่ใช่ภาพที่สมบูรณ์ แต่จากเรื่องเล่าบางส่วนและเนื้อความบางตอนของทางชีวิตเหล่านี้อาจจะช่วยให้พวกเรามองเห็นว่าอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ยวนมีความหมายอย่างไรในเส้นทางชีวิตต่างบริบทและต่างเวลาของแต่ละคน ที่สำคัญ แต่ละคนนิยามอัตลักษณ์ที่หลากหลาย (multiple identities) ของตนเองในโลกสมัยใหม่ว่าอย่างไรและพื้นที่ความเป็นคนยวนของแต่ละคนได้รับการสานต่อหรือผลิตซ้ำอย่างไรบ้าง

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อาจจะเป็นเรื่องของการนิยามและการตีตราในระดับกลุ่มแต่อัตลักษณ์เหล่านั้นจะต้องเริ่มต้นด้วยการพิจารณาประวัติชีวิต เรื่องเล่า และความทรงจำของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ในระดับบุคคลเสมอ ตัวอย่างของคนยวนในโลกสมัยใหม่ทั้ง 4 ท่านที่พวกเราเลือกมานำเสนอในที่นี้ได้แก่ (1) พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ (2443-2542): ราษฎรอาวุโสแห่งบ้านโนนกุ่ม (2) แม่ครูปิ่น หงษ์นคร (2471-2539): คุณครูผู้สืบสานวัฒนธรรมไทยวน (3) ประณีต วรวงสานนท์ (2494-ปัจจุบัน): ช่างทอ

ผ้าไทยวน (4) ดวงเดือน จีไชสงค์ (2509–ปัจจุบัน): ลูกสาวไทยวนผู้ประสบความสำเร็จในวงการบันเทิงของไทย

พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ (2443–2542): ราษฎรอาวุโสแห่งบ้านโนนกุ่ม

วันอาทิตย์ที่ 23 พฤษภาคม 2542 งานฌาปนกิจศพของชายชราผู้อาวุโสแห่งบ้านโนนกุ่มที่มีนามว่า "ทอง โสมานุสรณ์" (สกุลเดิม โสมจันทึก) ได้จัดขึ้นที่วัดป่าช้าบ้านโนนกุ่ม ลูกหลาน ญาติพี่น้องและบรรดาแขกเหรื่อที่เคยรู้จักและสนิทสนมกับพ่อใหญ่ทองและครอบครัวต่างทยอยกันมาร่วมงานอย่างคับคั่ง วันนี้เป็นวันที่ 7 ของการสวดศพและเป็นวันสุดท้ายก่อนที่จะมีการจัดพิธีฌาปนกิจศพขึ้น ประวัติย่อของพ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ที่ทางลูกหลานและญาติพี่น้องได้เขียนขึ้นและอ่านในงานศพของท่าน ดังที่ปรากฏในรายละเอียดต่อไปนี้

> "พ่อทอง โสมานุสรณ์เกิดเมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2443[1] ตรงกับ ร.ศ. 119 สมัยรัชกาลที่ 5 ที่บ้านเหนือสีคิ้ว อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมา เป็นบุตรของคุณปู่จำปา คุณย่าเอื้อย โสมจันทึก มีพี่น้องรวม 5 คน...พ่อทอง โสมานุสรณ์สมรสกับแม่ไพ โสมานุสรณ์ มีบุตรธิดารวม 8 คน (ชาย 2 หญิง 6)...
>
> พ.ศ. 2452 อายุได้ 9 ปี โรงเรียนวัดใหญ่สีคิ้วเปิดทำการสอนเป็นครั้งแรก พ่อทองจึงถูกเกณฑ์ให้เข้าเรียนหนังสือในชั้น ป. 1 เป็นนักเรียนรุ่นแรกของอำเภอสีคิ้ว

[1] คำบอกเล่าของพ่อใหญ่ทองเองบอกว่า ท่านเกิดในปี พ.ศ. 2442 โปรดดู สุริยา สมุทคุปต์. *บันทึกสนามสัมภาษณ์พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์*. 1 มีนาคม 2542.

พ.ศ. 2456 อายุ 13 ปี บิดามารดาพาย้ายมาอยู่บ้านโนนกุ่ม แต่พ่อทองยังต้องเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนวัดใหญ่สีคิ้วเช่นเดิม

พ.ศ. 2457 อายุ 14 ปี โรงเรียนวัดโนนกุ่มเปิดทำการสอนเป็นครั้งแรก พ่อทองจึงย้ายมาเรียนที่วัดโนนกุ่มและเรียนจบชั้น ป. 4 ในปีเดียวกัน เนื่องจากพ่อทองเป็นเด็กที่ใฝ่เรียนใฝ่รู้หลังจากจบชั้น ป. 4 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดในระดับอำเภอแล้ว พ่อทองจึงได้สมัครไปเรียนต่อชั้น ม. 1 ที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลนครราชสีมา ปีแรกๆ เข้าเรียนไม่ได้เนื่องจากทางโรงเรียนรับจำนวนจำกัด แต่พ่อทองก็ไม่ละความพยายาม จนกระทั่ง พ.ศ. 2460 ขณะอายุ 17 ปี พ่อทองจึงมีโอกาสได้เข้าเรียนชั้น ม. 1 ที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลนครราชสีมาโดยพักอาศัยอยู่ที่วัดอิสาน อ.เมืองนครราชสีมา

พ.ศ. 2463 ขณะเรียนอยู่ชั้น ม. 4 อายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จึงบวชเป็นพระภิกษุพร้อมกับเรียนหนังสือไปด้วย ในปีนี้ทางกองทัพอากาศได้จัดตั้งกองบินใหญ่ที่ 3 ที่จังหวัดนครราชสีมา พ่อทองจึงมีความใฝ่ฝันที่จะเป็นนักบินให้ได้

พ.ศ. 2464 จบชั้น ม. 4 อายุครบ 21 ปี พ่อทอง จึงสมัครเป็นทหารอากาศโดยได้เป็นช่างเครื่องประจำเครื่องบิน

พ.ศ. 2466 พ้นจากทหารประจำการจึงสอบเข้าเรียนเป็นนักบินทิ้งระเบิดและได้เลื่อนยศเป็นสิบตรี

พ.ศ. 2467 อายุ 24 ปีได้สมรสกับแม่ไพ นามสกุลเดิมเพียงจันทึก....พ่อทองตัดสินใจลาออกจากราชการทหารในปี พ.ศ. 2468 ขณะอายุ 25 ปี ในช่วงนั้นปู่จำปาผู้เป็นพ่อได้ถึงแก่กรรมพอดี คุณแม่จึงขอให้ช่วยอยู่บ้านช่วยทำไร่ทำนา พ่อทองจึงยึดอาชีพเกษตรกรรมทำมาหากินอยู่กับแม่และภรรยานับตั้งแต่นั้นมา

พ.ศ. 2481 อายุ 38 ปี พ่อทองได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านโนนกุ่มจนถึง พ.ศ. 2501 อายุ 58 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้านมาได้ 20 ปี พ่อทองจึงลาออกเพื่อเปิดโอกาสให้คนรุ่นหลังได้ทำงานต่อไป พ่อทองได้อาศัยอยู่กับลูกหลาน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นบุคคลทั่วไป ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่ปรึกษา เป็นผู้อาวุโสและเป็นที่เคารพนับถือของชุมชน เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้ลูกหลาน เหลนได้อาศัยสืบมา พ่อทอง โสมานุสรณ์

เป็นคนยุคเก่าแต่มีความรู้ความจำเป็นอย่างดี มีสติปัญญาที่เป็นเลิศและมีวิสัยทัศน์กว้างไกลดุจคนรุ่นใหม่..."[2]

เส้นทางชีวิตของพ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์มีลักษณะหลายอย่างที่โดดเด่นและช่วยให้พวกเราได้เรียนรู้เกี่ยวกับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ด้านต่างๆ ของกลุ่มคนเชื้อสายไทยวนและชุมชนบ้านโนนกุ่มโดยรวม ลักษณะสำคัญประการแรกก็คือ ชีวิตของผู้อาวุโสที่ล่วงลับท่านนี้กินเวลายาวนานร่วมศตวรรษตั้งแต่ พ.ศ. 2443-2542 กล่าวได้ว่า ท่านเกิดในปีที่ที่เส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาตัดผ่านดงพญาเย็น ผ่านอำเภอสีคิ้วเข้าสู่จังหวัดนครราชสีมา เส้นทางคมนาคมสายนี้ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางเชื่อมโยงดินแดนที่ราบสูงทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมให้เข้ากับราชอาณาจักรสยามสมัยใหม่ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานครฯ วัยเด็กของท่านจึงเป็นเสมือนตัวแทนของผู้คนในท้องถิ่นในเขตสีคิ้ว สูงเนินและบริเวณใกล้เคียงในการเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ในเส้นทางชีวิตของท่านได้ผ่านการขยายตัวช่วงแรกของกลุ่มพ่อค้าคนจีน การขยายตัวของชุมชนจากบ้านสีคิ้วแยกออกมาตั้งหมู่บ้านตามหัวไร่ปลายนาจนกลายมาเป็นบ้านโนนกุ่มและชุมชนใกล้เคียงอื่นๆ อีกหลายแห่ง

ลักษณะสำคัญประการที่สองที่พวกเราได้เรียนรู้จากเส้นทางชีวิตของผู้อาวุโสท่านนี้ก็คือ ท่านเป็นลูกชาวไทยวนแห่งบ้านโนนกุ่มรุ่นแรกๆ ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนสมัยใหม่จนถึงขั้นสูงสุดในท้องถิ่น (มณฑลนครราชสีมา) รวมทั้งมีโอกาสรับราชการเป็นทหารอากาศในช่วงเวลาสั้นๆ แม้ว่าประสบการณ์ในระบบการศึกษาและระบบราชการของท่าน

---

[2] *"ประวัติพ่อทอง โสมานุสรณ์."* เอกสารจัดทำขึ้นสำหรับงานฌาปนกิจศพของพ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์. วัดป่าช้าบ้านโนนกุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา. 23 พฤษภาคม 2542.

จะใช้เวลาไม่นาน แต่สำหรับชุมชนสีคิ้ว-โนนกุ่มในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว ประสบการณ์ชีวิตเท่าที่พ่อใหญ่ทองมีอยู่ก็เพียงพอแล้วที่จะช่วยให้ท่านได้พัฒนาวิสัยทัศน์และความเป็นผู้นำของตัวเองที่แตกต่างไปจากชาวบ้านหรือคนในชุมชนทั่วไป ชีวิตในวัยผู้ใหญ่ของท่านจึงอุทิศให้กับการก่อร่างสร้างฐานะครอบครัวของตัวเอง ขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาที่ท่านทำงานเป็นผู้นำหมู่บ้านอย่างยาวนานได้ด้วย ภารกิจในช่วงเป็นผู้นำหมู่บ้านและผู้นำครอบครัวของท่านย่อมสะท้อนวิสัยทัศน์ของชาวบ้านโนนกุ่มเชื้อสายไทยวนคนหนึ่งที่ได้รับการศึกษาและมีประสบการณ์นอกชุมชนเหนือกว่าชาวบ้านทั่วไป

ลักษณะสำคัญประการที่สามที่สะท้อนจากเส้นทางชีวิตของพ่อใหญ่ทองก็คือ สถานภาพในการเป็น "ราษฎรอาวุโส" ของชุมชนในช่วงปลายชีวิตของท่าน หลังจากที่ท่านลาออกจากการเป็นผู้ใหญ่บ้าน พ่อใหญ่ทองได้ชื่อว่าเป็นชาวบ้านโนนกุ่มที่ประสบความสำเร็จในชีวิตท่านหนึ่ง ครอบครัวของท่านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง บุตร-ธิดามีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นสูงและมีฐานะทางครอบครัวที่มั่นคง รวมทั้งได้รับการยกย่องและยอมรับจากชาวบ้านทั่วไปในฐานะที่เป็นผู้อาวุโสของชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์ชีวิตเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของไทยวนบ้านโนนกุ่มอย่างลุ่มลึก ชีวิตในวัยชราของท่านจึงมีโอกาสร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

พวกเราโชคดีที่มีโอกาสสัมภาษณ์ราษฎรอาวุโสของบ้านโนนกุ่มท่านนี้หลายครั้ง แม้ว่าอายุของท่านจะล่วงเลยถึง 99 ปีแล้ว แต่ท่านยังแข็งแรง ความทรงจำชัดเจนและสามารถนั่งเล่าเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับตัวท่านเองและชุมชนบ้านโนนกุ่มได้อย่างชัดเจน สุริยา สมุทคุปต์ได้เขียนถึงรายละเอียดจากการสัมภาษณ์พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2542 ดังนี้

> "...พ่อใหญ่นั่งเหมือนหลับอยู่ที่โต๊ะกับข้าวในบ้าน ลูกสาวคนสุดท้องพาเดินออกมาพบผมที่ระเบียง พ่อใหญ่เดินโดยใช้ไม้เท้าช่วย พ่อใหญ่สวมกางเกงขาสั้น ไม่สวมเสื้อ มีผ้าเช็ดตัวขนาดเล็กสีฟ้าพาดบ่า พ่อใหญ่สักยันต์ที่หน้าอกและข้อแขนเล็กน้อยพ่อใหญ่สูงประมาณ 165–170 ซม. หนักประมาณ 60 กก. ผิวตกกระ หน้าตาผ่องใสแต่มีขี้ตาและน้ำตา ทำให้พ่อใหญ่ต้องใช้ผ้าเช็ดบ่อยๆ ผมพ่อใหญ่สีดอกเลาตัดสั้น พูดเสียงใสชัดเจน จำปี พ.ศ. ได้แต่เหตุการณ์หลายอย่างจะบอกว่าจำไม่ได้... [ท่านเล่าเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับตัวเองและชุมชนบ้านโนนกุ่มดังนี้]
>
> ...พ่อใหญ่เกิดที่บ้านไทยวน หรือตลาดสี่คิ้วในปัจจุบัน มีพ่อเป็นคนมาจากหนองบัวลำภูแต่งงานและมาอยู่กับแม่คนไทยวน มีลูกรวมทั้งหมด 10 คน แต่เป็นผีดาษตาย 6 คน จึงเหลือ 4 คน คือพี่สาว 2 คน น้องชาย 1 คนและตัวพ่อใหญ่เอง...

...พ่อใหญ่เกิดปี พ.ศ. 2442 หรือ 1 ปีก่อนทางรถไฟสายโคราชมาถึงคือ ปี 2443 ซึ่งเป็นปี ร.ศ. 118 พ่อใหญ่เข้าโรงเรียนประถมที่วัดไทยวนสีคิ้ว จบ ป. 4 ถึงได้ย้ายออกมาอยู่ที่นากับพ่อแม่และญาติ ต่อมาได้กลายมาเป็นบ้านโนนกุ่มทุกวันนี้ ถนนหนทางในสมัยนั้นไม่สะดวก ต้องเสียเวลาเดินทางไปมาช่วงทำนา ชาวบ้านก็พากันอพยพมาตั้งบ้านถาวรเมื่อ พ.ศ. 2454 ตอนแรกมี 3 ครอบครัว ต่อมา พ.ศ. 2456 จึงย้ายตามมาอีกประมาณ 30 ครอบครัว ตอนนั้นพ่อเริ่มไปเรียน ม.ต้น ที่โรงเรียนมณฑลอีสานที่วัดอีสานในเมือง รัฐตั้งเป็นโรงเรียนมัธยมตัวอย่าง มีเพื่อนอีก 3 คน รวมเป็น 4 คน ถูกส่งตัวเข้าไปเรียนจนจบชั้น ม. 4 ก็เลยสมัครเป็นทหารอากาศในโคราช พ่อสมัครไปเรียนเพราะอยากรู้หนังสือ

...ช่วงที่เรียนมัธยมพ่อบวชพระประมาณ 20 วัน พ่อลาออกจากการเป็นทหารเพราะกลัวถูกส่งไปประจำการช่วงสงคราม ในราว พ.ศ. 2467 บ้านโนนกุ่มเริ่มตั้งเป็นหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านได้กันพื้นที่นอกหมู่บ้านไว้เป็นพื้นที่ศาลปู่ตาอารักษ์ประจำหมู่บ้าน... ในราวปี พ.ศ. 2456 ชาวบ้านร่วมกันตั้งวัดในปัจจุบัน วัดต้องอยู่ในบ้านหรือติดกับบ้าน เนื่องจากพระเณรต้องอาศัยน้ำและอาหารจากชาวบ้าน วัดตั้งอยู่ใกล้คลองน้ำด้วย เจ้าอาวาสวัดคนแรกมา

จากเสลภูมิ ร้อยเอ็ด ปัจจุบันมีลูกหลานเป็นครูอยู่ในหมู่บ้าน... ปี พ.ศ. 2465 สร้างโบสถ์เสร็จ มีพิธีฝังลูกนิมิตร ตัวโบสถ์และศาลาสร้างด้วยไม้ผสมฟากไม้ไผ่และอิฐ จ้าง "แกว" [คนญวน] มาช่วยปั้นอิฐเพราะชาวบ้านทำอิฐไม่เป็น

ชาวบ้านไทยวนมีผีปู่ย่าไว้ในเรือนและพื้นที่อยู่อาศัย ช่วยปกป้องรักษาลูกสาวไม่ให้มีใครมาล่วงละเมิดได้ ถ้ามีก็ถือว่าเป็นการผิดผีต้องมีการเสียเงินค่าปรับ "ค่าผิดผี" 2-3 บาท แต่งผ้าขาว หัวหมู ไก่ต้ม และเหล้าไปขอโทษญาติและผีปู่ย่าของฝ่ายหญิง ซึ่งมีตูบอยู่บนบ้าน เจ้าของบ้านต้องบอกกล่าวก่อนงานแต่งงานของลูกๆ โดยเฉพาะลูกสาว และต้องเลี้ยงเป็นประจำทุกปี ส่วนผีตาปู่ประจำหมู่บ้านก็มีศาลและมีการเลี้ยงออกหกค่ำเดือนหกร่วมกันทั้งหมู่บ้าน

[เดิมผู้หญิงไทยวน] ปลูกฝ้าย ปลูกต้นคราม ซึ่งใบเล็กเหมือนใบต้นอีฮึม สูงแค่เอว นำใบมาตำแช่เอาน้ำมีครามใช้ย้อมฝ้าย เวลาย้อมมือดำเป็นสีคราม ผ้าฝ้ายที่ทอได้นำมาทำเป็นผ้านวม ผ้าเย็บสลี[ฟูก] และเสื้อผ้า ถุงย่ามก็ทอเป็นถุงหมาก ถุงเป้อ ผู้หญิงจะสะพายถุงหมากเมื่อออกบ้านไปวัด หรือไปนอกหมู่บ้าน ผู้ชายไม่นิยมสะพายถุงหมากเท่าไร ขณะออกจากบ้าน

> [งานของผู้ชายไทยวนในอดีต] ผู้ชายทำไร่ทำนา ทำงานนอกบ้าน พอว่างก็หาซื้อวัว-ควายเตรียมนำไปขายที่สระบุรี อ่างทอง อยุธยา เดินเท้าไปกัน เป็นกลุ่ม 20-30 คน ในช่วงหน้าแล้งเพราะกลัวโจรผู้ร้าย ส่วนที่นาที่ไร่จับจองกันได้ พูดตกลงกันได้ตามแต่จะมีแรงบุกเบิกทำ ไม่แก่งแย่งกัน ลูกสาวจะได้ที่ดินเป็นมูน[มรดก]จากพ่อแม่ ลูกชายก็ออกเรือนไปทำนาทำไร่กับเมีย..."[3]

ภาพชีวิตของพ่อใหญ่ทองโสมานุสรณ์ที่ติดตรึงอยู่ในความทรงจำของชาวบ้านโนนกุ่มรุ่นหลังมากที่สุดกลับเป็นภาพของอดีตผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการที่อยู่ในตำแหน่งยาวนานร่วม 20 ปี ในช่วง พ.ศ. 2481-2501 เป็นที่น่าสนใจว่าความเป็นผู้นำท้องถิ่นของพ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์นั้นได้สร้างคุณูปการหลายอย่างให้กับบ้านโนนกุ่มหลายด้าน จากคำบอกเล่าของท่าน ท่านเป็นผู้นำในการพัฒนาวัดประจำหมู่บ้าน วัดป่าช้าโนนกุ่ม ป่าช้า ศาลปู่ตา รวมทั้งบุกเบิกที่สาธารณะประโยชน์ที่ใช้สำหรับก่อสร้างสถานที่ราชการสำคัญในชุมชน เช่น โรงเรียน หรือแม้กระทั่งโรงพยาบาลประจำอำเภอสีคิ้ว ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านโนนกุ่ม

แม่ใหญ่จากบ้านโนนกุ่มวัย 80 ปีท่านหนึ่งได้กล่าวถึงพ่อใหญ่ทองในฐานะผู้นำชุมชนและภารกิจในการพัฒนาเมื่อประมาณร่วม 50 ปีที่ผ่านมาว่า "พ่อใหญ่ทองเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก แกจับจองที่ดิน รวมทั้งผืนที่ผู้ใหญ่....ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันและเป็นญาติของพ่อใหญ่ทองเพิ่งขายไปราคา 20-30 ล้านบาทก็เป็นที่ดินที่รุ่นพ่อใหญ่ทองจับจองไว้[4] ไม่ใช่มรดกของพ่อของแม่ แกเป็นทหารนักบินเก่า เป็นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ ตอนหลังแก

---

[3] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามสัมภาษณ์พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์*. 1 มีนาคม 2542.

[4] "...พ่อแม่พ่อใหญ่ทองกับพ่อแม่ของผู้ใหญ่...ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นพี่น้องกัน พ่อแม่แบ่งที่ดินไว้ให้หลาย..." สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์หญิงอายุ 62 ปี เรื่อง ที่ดินของของพ่อใหญ่ทอง*. 13 มกราคม 2543.

ออกจากนักบิน ลาออกเพราะพ่อแม่ไม่อยากให้ทำเพราะเห็นเครื่องบินแล้วกลัวแกตาย แกเลยมาทำนาทำการเกษตรกับพ่อแม่ แกมีความรู้ก็เลยได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ตอนนั้นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มาเยี่ยมหมู่บ้าน ผู้ใหญ่ทองก็ตัดถนนตรงเข้ามาเลย ไม่ว่าจะติดที่ดินของใครก็ช่าง ขอกันได้ ไม่ต้องเสียค่าเวนคืน จอมพลสฤษดิ์เข้ามาในหมู่บ้านมาเห็นบ้านหลังหนึ่งเอาส้วมมาตั้งไว้หน้าบ้าน จอมพลเลยบอกว่า "บ้านหลังนี้ทำไม่ถูกต้องเอาส้วมไปไว้หลังบ้าน" แต่ก่อนบ้านโนนกุ่มทำส้วมหลุมใช้ เขา[ทางราชการ]ให้ทำส้วมซึม พ่อใหญ่ทองพาหมอประสานซึ่งเป็นหมอสาธารณสุขหรือหมออนามัยเข้ามาช่วยแนะนำการสร้างส้วมให้ถูกสุขลักษณะที่ใต้ถุนบ้านของผู้ใหญ่ทองทำเป็นห้องสมุด มีหนังสือมาให้ชาวบ้านดู มีหนังมาฉายแนะนำการกินอาหารให้ถูกสุขลักษณะและการทำส้วมซึม..."[5]

ภารกิจสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านของผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชนในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองและทศวรรษแรกๆ หลังปีกึ่งพุทธกาลมักจะออกมาในลักษณะของการให้ความร่วมมือกับทางราชการ ผู้นำท้องถิ่นและชาวบ้านต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งหรือคำแนะนำของทางราชการอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของชาติ เศรษฐกิจหรือความอยู่ดีกินดีของประชาชน ผู้ใหญ่ทองแห่งบ้านโนนกุ่มในเวลานั้นก็เป็นตัวอย่างการทำงานของผู้นำที่สะท้อนแนวทางการพัฒนาชุมชนของประเทศไทยในอดีตอย่างเห็นได้ชัด

ผู้ใหญ่ทองอาจจะมีคุณูปการต่อชุมชนบ้านโนนกุ่มหลายด้าน แต่ชาวบ้านโนนกุ่มที่พวกเรามีโอกาสสัมภาษณ์ในปี พ.ศ. 2542-2543 มักจะจดจำท่านได้มากที่สุดและชัดเจนที่สุดกลับเป็นบทบาทของท่านเกี่ยวกับการจับจองที่ดิน ทั้งส่วนที่เป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์และส่วนที่เป็นที่ดินส่วนตัวของท่านและญาติพี่น้องของท่าน ในความเห็นของชาวบ้านรุ่นหลัง

---

[5] สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์หญิงอายุ 80 ปี เรื่อง การพัฒนาหมู่บ้านของพ่อใหญ่ทอง.* 18 มกราคม 2543.

และร่วมสมัยของท่าน พ่อใหญ่ทองมีบทบาทสำคัญในการจับจองและ "กัน" ที่ดินไว้สำหรับใช้เป็นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนขณะเดียวกันก็ใช้ความรู้ วิสัยทัศน์ อำนาจและกลเม็ดในการเป็นผู้นำที่เหนือกว่าชาวบ้านทั่วไปในการจับจองและบุกเบิกที่ดินไว้สำหรับตนเองและญาติพี่น้องอย่างเห็นได้ชัด

พ่อใหญ่วัย 63 ปีบอกว่า "พ่อใหญ่ทองมีที่ดินหลาย เพราะเป็นคนเก่าคนแก่ เพิ่นจับจองได้หลาย เป็นผู้ใหญ่บ้านเก่า พร้อมบ้านพร้อมเมือง แต่เพิ่นไม่มีที่ติดถนนมีแต่ที่อยู่ไกลเพราะเพิ่นไม่รู้ว่ามีถนนมิตรภาพจะมาสร้าง เพิ่นจับจองที่ดินก่อนถนนมิตรภาพจะมาสร้างอีก"[6] พ่อใหญ่อีกท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า พ่อใหญ่ทองมีที่ดินจำนวนมาก ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าบรรพบุรุษของท่านเป็นกลุ่มคนที่มาตั้งชุมชน เมื่อบวกกับคุณสมบัติส่วนตัวของท่าน เช่น มีการศึกษาและเป็นผู้นำทางการของหมู่บ้านย่อมทำให้ท่านมองเห็นการณ์ไกลว่าต่อไปในอนาคตที่ดินจะหายากและมีราคาค่างวดอย่างมหาศาล "...พ่อใหญ่ทอง พ่อแม่เพิ่นมาจับจอง เป็นคนโคตรเดียวแนวเดียวกับที่มาตั้งบ้าน แยกออกมาจากสีคิ้ว แม่ของพ่อใหญ่ทองจับจองไว้ก็มี ส่วนพ่อใหญ่ทองมาจับจองเองตอนที่ดินที่สามแยกไปสีคิ้วที่ดินตอนนี้ขายไปหมดแล้ว ที่ดินเลาะถนนมิตรภาพก็ขายหมดแล้ว..."[7] แม่ใหญ่อีกท่านหนึ่งวัย 64 ปีบอกอย่างชัดเจนว่า "ตอนพ่อใหญ่ทองเป็นผู้ใหญ่บ้าน... แกเป็นคนจับจองที่ไว้เอง แล้วบอกคนอื่นว่าเป็นที่สาธารณะ บอกลูกน้องลูกบ้านว่าเป็นที่สาธารณะ แล้วตัวเองก็ไปเอาก่อนก็ได้ [ที่ดิน] มาก่อนคนอื่น สมัยนั้นผู้ใหญ่บ้านกำนันมีที่ดินเยอะหมด คนสมัยก่อนไม่โลภ ไม่รู้จะเอาไปทำไม ที่ดินไม่มีค่า ที่มูน[มรดก]ของแกเป็นที่นา ส่วนพวกไร่พวกสวนแกไปจับจองเอาตอนเป็นผู้ใหญ่บ้าน..."[8]

พ่อใหญ่ทอง พร้อมทั้งลูกหลานและเครือญาติของท่านเป็นกลุ่มชาวบ้านโนนกุ่มที่ถือได้ว่ามีที่ดินในการถือครองมากที่สุด แม้ว่าที่ดิน

---

[6] สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์ชายอายุ 63 ปี เรื่อง ที่ดินของของพ่อใหญ่ทอง.* 11 มกราคม 2543.

[7] สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์ชายอายุ 72 ปี เรื่อง ที่ดินของของพ่อใหญ่ทอง.* 11 มกราคม 2543.

[8] สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์หญิงอายุ 64 ปี เรื่อง ที่ดินของของพ่อใหญ่ทอง.* 10 มกราคม 2543.

จำนวนมากจะถูกขาย เวนคืนโดยทางราชการ หรือบริจาคให้กับหน่วยงานราชการ แต่พ่อใหญ่ทองก็อยู่ในความทรงจำของชาวบ้านในฐานะอดีตผู้ใหญ่บ้านที่สร้างฐานะของตัวเองส่วนหนึ่งมาจากการจับจองและครอบครองที่ดินในบริเวณหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียงเมื่อถนนมิตรภาพตัดผ่านนอกหมู่บ้านและตัดถนนสายสีคิ้ว-ด่านขุนทด รวมทั้งโครงการก่อสร้างอื่นๆ ในทศวรรษที่ 2530-2540 ทำให้การซื้อขายที่ดินในตลาดท้องถิ่นคึกคัก พ่อใหญ่ทองและญาติพี่น้องหลายคนกลายมาเป็นชาวบ้านฐานะดีจากการขายที่ดิน ดังคำบอกเล่าของแม่ใหญ่วัย 80 ปีท่านนี้ "พ่อใหญ่ทองมีที่อยู่ตรงฝั่งถนนที่เขาสร้างปั๊มน้ำมัน ส่วนฝั่งที่ติดกับปูนซีเมนต์นกอินทรีย์เขาขายไปแล้ว...ที่ดินของแกตรงสามแยกทางเข้าสีคิ้วจะมีมาก แต่แกขายไปหมดแล้ว ขายไปตั้งแต่ก่อนสมัย[นายกฯ]ชาติชายอีก พ่อใหญ่ทองได้ที่มาจากการจับจอง ไม่เห็นไม่ได้ยินว่าแกซื้อที่เลย... ตั้งแต่แม่จำความได้ ไม่เห็นพ่อใหญ่ทองทำนา มีแต่ให้คนอื่นทำ ชาวบ้านขอแบ่งที่นาทำ หรือไม่ก็ให้ลูกเลี้ยงของแกทำ ลูกเต้าแกก็ไม่ทำนา มีแต่ได้ผัวได้เมียเป็นข้าราชการ ไม่มีใครทำนา พ่อใหญ่ทองแบ่งที่นาให้ลูก ลูกก็ขายไปหมด..."[9] ความทรงจำในทำนองเดียวกันนี้ก็มีอยู่กับชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุเพียง 24 ปี ดังที่บอกเล่าที่ว่า "ที่ดินของพ่อใหญ่ทองแกไม่ได้ทำ แต่จะแบ่งให้ชาวบ้านทำแล้วแบ่งข้าวกัน ต่อมามีการขายที่เพื่อตั้งโรงงานเลี้ยงนกกระทาเพื่อส่งไข่ออกขายนอกประเทศ ก็เป็นเจ้าของทั้งครอบครัว ที่ดินที่สร้างหลวงพ่อโตที่วัดโนนกุ่มก็เป็นที่ของหลานพ่อใหญ่ทอง ขายให้กับสรพงศ์ ชาตรี [เจ้าของความคิดและผู้นำโครงการพัฒนาวัดโนนกุ่มให้เป็นที่ประดิษฐานหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก-โปรดดูบทที่ 7]"[10]

ชาวบ้านบางคนอธิบายวิสัยทัศน์หรือการมองการณ์ไกลของพ่อใหญ่ทองในเรื่องการจับจองที่ดินและถือครองที่ดินจำนวนมากมาตั้งแต่หลัง

---

[9] สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์ชายอายุ 80 ปี เรื่อง ที่ดินของของพ่อใหญ่ทอง*. 12 มกราคม 2543.

[10] สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์หญิงอายุ 24 ปี เรื่อง ที่ดินของของพ่อใหญ่ทอง*. 10 มกราคม 2543.

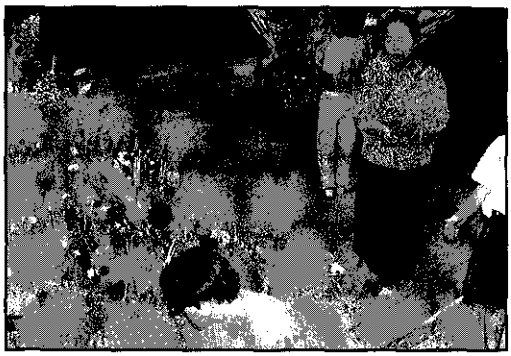

สงครามโลกครั้งที่สองว่าเป็นเรื่องของ "คนที่มีไหว[พริบ]ดี" "...ช่วงนั้นที่ดินรอบหมู่บ้านเป็นป่าหมด ใครไหวดีก็ไปจับจองเอาไว้ แต่ก็มีไม่กี่คนหรอกที่ไหวดีไปจับจองที่ไว้"[11] ไม่ว่าเราจะเรียกมันว่า "ไหวพริบ" หรือ "วิสัยทัศน์" หรือ "การมองการณ์ไกล" พ่อใหญ่ทองได้ชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของตำนานการก่อตั้ง ขยายตัวและเปลี่ยนแปลงของบ้านโนนกุ่มในรอบศตวรรษที่ผ่านมาอย่างชัดเจน ตำนานชีวิตของท่านเป็นเรื่องเล่าและความทรงจำของลูกชายคนยวนบ้านโนนกุ่ม ผู้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้าน สร้างสาธารณะประโยชน์จำนวนหนึ่งให้กับชาวบ้านรุ่นหลัง และสร้างความมั่งคั่งให้กับตัวเองและครอบครัว โดยผ่านการจับจองและใช้ประโยชน์จากที่ดินรอบหมู่บ้าน ชื่อเสียงของท่านจึงได้รับการกล่าวขานในบรรดาชาวบ้านโนนกุ่มด้วยกันแทบทุกครั้งเมื่อมีการพูดถึงทรัพยากร ธรรมชาติที่มีราคาค่างวดมากกว่าทองคำและเป็นที่ต้องการของทุกคนในปัจจุบัน เช่น ที่ดิน

[11] สถาพร อุ่นแดง. *สัมภาษณ์หญิงอายุ 62 ปี เรื่อง ที่ดินของของพ่อใหญ่ทอง.* 13 มกราคม 2543.

แม่ครูปิ่น หงษ์นคร (2471-2539): ผู้สืบสานอัตลักษณ์ไทยวนจากมุมมองของข้าราชการครูและภูมิปัญญาท้องถิ่น

พวกเราไม่มีโอกาสพบหรือสัมภาษณ์แม่ครูปิ่น หงษ์นคร แต่ได้มีโอกาสเรียนรู้ประวัติชีวิตและเส้นทางชีวิตของท่านจากหนังสืออนุสรณ์งานศพของท่านที่บรรดาลูกหลานและญาติของท่านร่วมกันจัดทำขึ้น เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน ณ ฌาปนสถานวัดใหญ่สีคิ้ว อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมาเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2541 ข้อความส่วนหนึ่งในใบประกาศเกียรติคุณได้ให้ภาพรวมของเส้นทางชีวิตของแม่ครูปิ่น ผู้เป็นลูกสาวไทยวนสีคิ้วคนสำคัญคนหนึ่งที่พวกเราเลือกมานำเสนอในบทนี้ดังต่อไปนี้

"นางปิ่น หงษ์นคร อดีตครูโรงเรียนสีคิ้ว "สวัสดิ์ผดุงวิทยา" เป็นบุตรนายสี-นางสุข ศิริบัวภา เกิดเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2471 ที่บ้านสีคิ้ว เลขที่ 316 หมู่ 4 ต. สีคิ้ว อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมา ได้รับราชการครูนาน 36 ปี ในระหว่างรับราชการครูอยู่นั้นได้อบรมสั่งสอนกุลบุตร กุลธิดาให้มีความรู้ความสามารถตามควรแก่อัตภาพ เมื่อเติบใหญ่ให้อยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต มีความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง ให้รักและเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ดุจชีวิต

นางปิ่น หงษ์นครสมรสกับนายบุญสม หงษ์นคร มีบุตร-ธิดา 5 คน ชาย 3 หญิง 2 ได้สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาทุกคน ภายหลังเกษียณอายุราชการได้ปฏิบัติตนเป็นอุบาสิกาตามโอกาสและสังขารจะอำนวยให้ นางปิ่น หงษ์นครได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุด จตุรถาภรณ์ช้างเผือก เป็นเกียรติยศแก่ตนเองและวงศ์ตระกูล นางปิ่น หงษ์นครได้ป่วยด้วยโรคไส้ติ่งอักเสบ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2539

ณ โรงพยาบาลสีคิ้ว อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมา อายุได้ 68 ปี..." ("บูชามาตุคาม..." 2541)

เส้นทางชีวิตของแม่ครูปิ่นเป็นตัวอย่างสำคัญที่ช่วยให้พวกเรามองเห็นถึง การนิยามอัตลักษณ์ของผู้หญิงคนหนึ่งที่เกิดในวัฒนธรรมไทยวนสีคิ้ว แต่มีโอกาสได้รับการศึกษาชั้นสูงในกรุงเทพฯ แล้วกลับมาทำงานเป็นครูในสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งในอำเภอสีคิ้ว เส้นทางดังกล่าวนี้ถือได้ว่า เป็นกรณีที่หาได้ไม่ง่ายนักเมื่อพิจารณาถึงความเป็นจริงที่ว่า ท่านเป็นลูกผู้หญิงท่านเกิดในครอบครัวชาวนา และเริ่มต้นเส้นทางชีวิตในวัยเยาว์และวัยรุ่นเพื่อเรียนต่อในชั้นสูงในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ลูกของท่านได้เขียนเล่าถึงเส้นทางชีวิตของท่านในหนังสืออนุสรณ์งานศพของท่านอย่างละเอียด ซึ่งพวกเราขออนุญาตคัดลอกมานำเสนอต่อไปนี้

"คุณแม่ปิ่น หงษ์นคร เกิดในตระกูลชาวนา ชีวิตส่วนใหญ่จึงผูกพันอยู่กับวิถีเกษตรจวบจนอายุเข้าสู่วัยเรียน ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนประชาบาล "วัดใหญ่สีคิ้ว" เมื่อ พ.ศ. 2481 เรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 ส่วนระดับมัธยมศึกษานั้นได้เข้าเรียนที่โรงเรียนประจำอำเภอสีคิ้ว เรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2485 เรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 5 ที่โรงเรียนราษฎร์สีคิ้ววิทยาเมื่อ พ.ศ. 2488 สาเหตุที่ใช้เวลาเรียนหลายปีนั้น เนื่องจากขณะนั้นประเทศชาติอยู่ระหว่างการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้การเรียนในขณะนั้นเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น แม่เล่าให้ฟังว่า เมื่อเลิกเรียนแล้วต้องรีบกลับบ้าน รีบทำงานบ้านทุกอย่างให้แล้วเสร็จก่อนตะวันตกดิน เพราะไม่ต้องการให้มีแสงสว่างใดๆ เกิดขึ้น อันจะเป็นแหล่งสังเกตของข้าศึกได้ว่าเป็นเขตชุมชน...

เมื่อแม่เรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 5 แล้ว พระมหาทองดีพี่ชาย ซึ่งเคยจำพรรษาอยู่ที่วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ มรณภาพและลุงบุญมาเรียนจบ

จากโรงเรียนช่างกลปทุมวัน เป็นช่างใหญ่โรงสีบริษัทข้าวไทยที่ยานนาวา ได้มารับแม่ไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ด้วยหวังให้น้องสาวคนนี้มีการศึกษาสูง เพื่อมีอาชีพครู (ตามค่านิยมของผู้คนสมัยนั้น) อันเป็นที่เชิดหน้าชูตาแก่วงศ์ตระกูล..." (เรื่องเดียวกัน, หน้า 2)

ประเด็นหนึ่งที่ไม่ปรากฏในข้อเขียนประวัติชีวิตของแม่ครูปิ่นที่ลูกๆ ของท่านไม่ได้กล่าวถึงก็คือ พื้นเพทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมไทยวนสีคิ้ว พวกเราเข้าใจว่า แม่ครูปิ่นอาจจะเกิดในครอบครัวชาวนาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอสมควร รวมทั้งผู้ปกครองของท่านย่อมมีวิสัยทัศน์ในการสนับสนุนให้ลูกสาวได้เล่าเรียนในชั้นสูง ถ้าโอกาสที่ลูกหลานไทยวนคนหนึ่งที่จะได้รับการศึกษาในชั้นสูงสุดในอำเภอสีคิ้วในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเป็นเรื่องที่หาได้ค่อนข้างยากแล้ว โอกาสที่ลูกสาวจากครอบครัวของไทยวนจากดินแดนที่ราบสูง เช่น อำเภอสีคิ้ว จะได้เข้าไปเรียนต่อในกรุงเทพฯ ยิ่งจะเป็นเรื่องที่ยากยิ่งขึ้นไปอีก นับว่าแม่ครูปิ่นโชคดีที่อยู่ในเงื่อนไขครอบครัวและมีแรงสนับสนุนจากญาติพี่น้องของท่านให้มีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นสูงและไขว่คว้าหางานทำตามความใฝ่ฝันของตนเองและครอบครัว ถ้าหากในเวลานั้นการศึกษา ความทันสมัย ความเจริญและมั่งคั่งตกอยู่ในกำมือของ "เจ๊ก" ในตลาดสีคิ้วและบรรดาข้าราชการในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ทางเดินของแม่ครูปิ่นในเวลานั้น ก็น่าจะสะท้อนให้เห็นเส้นทางสู่ความทันสมัยและความเจริญของลูกสาวไทยวนสีคิ้วตัวเล็กๆคนหนึ่งได้อย่างน่าสนใจ จากตัวอย่างนี้ทำให้เราได้เรียนรู้ว่า คนยวนสีคิ้วก็ตื่นตัวในเรื่องการศึกษาและการยกระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเองไม่แพ้คนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เหมือนกัน

ข้อความที่ปรากฏในข้อเขียนตอนหนึ่งที่ลูกของท่านบรรยายถึงการเดินทางของแม่ครูปิ่นจากสีคิ้วเข้ากรุงเทพฯ ในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่

2 นั้น ยิ่งช่วยให้ผู้อ่านได้มองเห็นภาพความทรงจำของสีคิ้วและคนยวนสีคิ้วเมื่อประมาณกว่า 50 ปีล่วงมาแล้วว่า อยู่ตรงพื้นที่ชายขอบของความเจริญอย่างเห็นได้ชัด

"การเดินทางจากกรุงเทพฯ–นครราชสีมาสมัยนั้นเลือกเดินทางโดยรถไฟเป็นเส้นทางสายเดียวที่สะดวกที่สุด ขบวนหัวรถจักรไอน้ำจะเดินตามทางของมันไปเรื่อยๆ เติมน้ำเติมฟืน[ตาม]สถานีสำคัญๆ ครั้นถึงวันนัดหมาย แม่หิ้วกระเป๋าเสื้อผ้าเดินตามลุงบุญมาและมีญาติๆ เดินตามไปส่งที่สถานีรถไฟเป็นจำนวนมาก สมัยนั้นน้อยคนนักที่ได้มีโอกาสเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เมืองฟ้าอมร เมื่อแม่กล่าวลาญาติๆ ทุกคนแล้วก็เดินก้าวขึ้นรถไฟก้าวแรกที่ขึ้นรถไฟดูมันช่างน่าตื่นเต้นเหลือเกิน ดีใจจริงๆ มันเป็นประสบการณ์ใหม่ที่ท้าทาย เสียงญาติๆ พูดถึงกรุงเทพฯ กันอย่างน่าสนุกสนานตื่นเต้น แม่โบกมืออำลาญาติๆ พร้อมกับรถไฟค่อยๆ เคลื่อนไปตามราง รถไฟค่อยเคลื่อนไกลออกไป...ไกลออกไป..." เข้าใจว่า แม่ครูปิ่นท่านคงถ่ายทอดความทรงจำในชีวิตของท่านบทนี้ให้กับลูกๆ ของท่านพอสมควร เพราะข้อเขียนข้างต้นสะท้อนประสบการณ์ชีวิตในเวลานั้นอย่างจับใจและชัดเจน ประสบการณ์ที่ว่านี้ก็คือ ห้วงลึกในความรู้สึกของเด็กหญิงไทยวนจากสีคิ้วคนหนึ่งต้องห่างจากถิ่นกำเนิด ห่างจากคุ้งน้ำลำตะคอง ห่างจากพ่อพญาสี่เขี้ยวไปตามวิถีด้วยความหวังที่จะมีการศึกษาสูงขึ้น หน้าที่การงานดีขึ้น ระคนกับความสับสนไม่แน่ใจกับอนาคตอันใกล้ที่จะมาถึง เพราะปลายทางของรถไฟเที่ยวนี้คือ กรุงเทพฯ เมืองฟ้าอมร

ที่กรุงเทพฯ แม่ครูปิ่นได้พักอาศัยอยู่กับครอบครัวของคุณป้าจู คงจินดา ซึ่งลุงเป็นคนฝากให้ ป้าจูทำงานในพระบรมมหาราชวัง มีหน้าที่จัดดอกไม้สดถวายในวัง ทำให้แม่ครูปิ่นได้มีโอกาสเรียนรู้กิริยามารยาทและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของชาววังจากป้าจูอย่างใกล้ชิด ลูกของท่าน

ได้เขียนถึงประสบการณ์ชีวิตของแม่ครูปิ่นจากคำบอกเล่าของท่านตอนนี้ว่า "สิ่งแรกที่ป้าจูสอนคือ เรื่องกิริยามารยาททุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการพูดจา การกิน การนั่ง หรือแม้กระทั่งการนอน แม่เป็นคนฉลาด เรียนรู้ง่าย ขยัน และชอบช่วยงานดอกไม้สดป้าจูเป็นประจำ ดังนั้นเมื่อมีงานพิธีหลวงสำคัญ แม่มักมีโอกาสได้เข้าไปช่วยงานป้าจูเสมอๆ ...ความรู้เรื่องดอกไม้สดสำหรับงานพิธีต่างๆ นั้น นับว่าแม่เป็นคนแรกที่นำมาเผยแพร่ในสังคมสีคิ้วและเป็นค่านิยมมาจนถึงปัจจุบัน" (เรื่องเดียวกัน, หน้า 4) เด็กสาววัยประมาณ 20 ปีจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนแห่งดินแดนที่ราบสูงได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ชีวิตกับวัฒนธรรมของชาววังในพระบรมมหาราชวังในเวลาชั่วข้ามคืน ประสบการณ์ชีวิตตรงนี้ย่อมตราตรึงอยู่ในความทรงจำไม่รู้ลืม เด็กสาวที่มีนามว่าปิ่นไม่เพียงแต่ได้จดจำเสี้ยวประสบการณ์ชีวิตตรงนี้ หากยังได้เรียนรู้เอาธรรมเนียมวัฒนธรรมของชนชั้นสูงของประเทศมาสั่งสอนลูกหลาน ลูกศิษย์และผู้คนที่อยู่ที่สีคิ้วตลอดระยะเวลาในวิชาชีพครูของท่าน ความประทับใจและความตื่นตลึงของเด็กสาวจากชายขอบวัฒนธรรมของสยามประเทศที่มีต่อพระบรมมหาราชวังนั้นได้รับการถ่ายทอดโดยลูกของท่านดังนี้

"...วันหนึ่งแม่ได้ติดตามไปเป็นลูกมือของป้าจูที่ทำงานเมื่อจัดตกแต่งดอกไม้สดตามสถานที่ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว ป้าจูได้เมตตาขออนุญาตเจ้าหน้าที่พาแม่เที่ยวชมห้องต่างๆ ภายในพระบรมมหาราชวัง ไม่ว่าจะเป็นท้องพระโรง ห้องเสวย ห้องเครื่อง แม่ตื่นเต้นและประทับใจมาก มันช่างเหมือนแดนฟ้าอมรตามคำเล่าลือเสียจริง จะมองดูสิ่งใดรอบตัวล้วนประดับด้วยเงินทองทั้งสิ้น เมื่อถึงห้องเครื่อง เจ้าหน้าที่ห้องเครื่องได้ส่งสังขยาชิ้นหนึ่งใส่จานใบเล็กๆ ยื่นให้แม่ได้ชิม สังขยาชิ้นนี้เป็นสังขยาที่เหลือจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสวย เพียงคำแรกที่ได้ลิ้มรสสังขยา รสชาดช่างหวานมันละมุนลิ้นกลมกล่อมชวนรับประทานตามตำหรับชาววังเสียจริงๆ

แม่นึกขอบคุณป้าจูมากๆ ที่ได้โอกาสดีๆ เช่นนี้ และเป็นประสบการณ์ที่แม้ไม่มีวันลืมเลย..." (เรื่องเดียวกัน, หน้า 4)

ในปี พ.ศ. 2491 แม่ครูปิ่นเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 ที่โรงเรียนศึกษานารี แล้วเลือกสอบเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนการเรือนพระนคร ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในด้านการอบรมสั่งสอนลูกผู้หญิงให้เป็นกุลสตรีไทยที่มีความรู้ความสามารถทางวิชาการ กิริยามารยาทงดงาม และอยู่กรอบศีลธรรม จริยธรรม และมารยาทของสังคม ที่น่าสนใจที่สุดสำหรับแม่ครูปิ่นก็คือ ศิษย์เก่าของโรงเรียนการเรือนพระนครส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพครู ซึ่งเป็นวิชาชีพในอุดมคติของท่านอยู่แล้ว แม่ครูปิ่นสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนดังกล่าวและประสบความสำเร็จในการสอบเข้ารับราชการครูที่จังหวัดนครราชสีมาตามความตั้งใจของท่าน ท่านได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการครูครั้งแรกที่โรงเรียนชุณหวัณวิทยาคาร อำเภอปักธงชัย ในตำแหน่งครูจัตวาเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2495 สอนที่ปักธงชัยประมาณ 3 ปีจึงขอย้ายมาสอนที่บ้านเกิดอำเภอสีคิ้ว เริ่มจากโรงเรียนบ้านสีคิ้ว อีก 2 ปีต่อมาก็ได้โอนไปสอนที่โรงเรียนสีคิ้ว "สวัสดิ์ผดุงวิทยา" ในวันที่ 1 สิงหาคม 2500 จนกระทั่งเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2531

ทางชีวิตของแม่ครูปิ่นเป็นตัวอย่างสำคัญของการที่คนธรรมดาสามัญคนหนึ่งสามารถต่อรองและสร้างพื้นที่ทางอัตลักษณ์ของตัวเองได้หลายรูปแบบควบคู่กันไป คนคนหนึ่งสามารถมีอัตลักษณ์หลายอย่างได้ในเวลาเดียวกัน คนคนหนึ่งสามารถเรียนรู้ที่จะต่อรอง ผลิตซ้ำและสร้างความหมายของอัตลักษณ์นั้นตามบริบทเงื่อนไขและความสามารถของตน แม่ครูปิ่นเป็นลูกสาวไทยวนสีคิ้ว เป็นครูหรือข้าราชการของรัฐไทยทำหน้าที่สั่งสอนความรู้และอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองตามความต้องการของรัฐ โดยอาศัยประสบการณ์และความรู้ที่ท่านได้รับจากกรุงเทพฯ

ขณะเดียวกันท่านก็ได้ทำงานเพื่อที่จะสืบสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยวนสีคิ้วไปพร้อมกัน ท่านทำหน้าที่ดังกล่าวในขณะที่ท่านเป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนสีคิ้ว "สวัสดิ์ผดุงวิทยา" และชีวิตหลังเกษียณเป็นข้าราชการบำนาญและเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของคนยวนในชุมชนท้องถิ่นสีคิ้ว บทบาทในการสืบสานอัตลักษณ์ไทยวนสีคิ้วจากจุดยืนและมุมมองของข้าราชการในท้องถิ่นของแม่ครูปิ่นได้รับการบันทึกในข้อเขียนของลูกๆ ของท่านดังนี้

"แม่ทำหน้าที่ครูที่โรงเรียนสีคิ้ว "สวัสดิ์ผดุงวิทยา" มาไม่น้อยกว่า 30 ปี ในช่วงเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ ณ ที่แห่งนี้ แม่มักทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของผู้บริหารทุกยุคทุกสมัยและเป็นพี่เลี้ยงของครูบรรจุใหม่แทบทุกคนในฐานะที่เป็นคนพื้นถิ่น แม่ชอบที่จะเชิญชวนให้โรงเรียนและบุคลากรในโรงเรียนได้ร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาของชุมชน เช่น งานต้นกวย ตีนกินสลาก งานแห่เทียนจำนำพรรษา หรืองานเทศน์มหาชาติ ส่วนงานในหน้าที่นั้น แม่จะถูกเลือกให้เป็นหัวหน้าหมวดวิชาคหกรรม ต่อมาได้ทำหน้าที่หัวหน้างานพัสดุ ...ในช่วงใกล้เกษียณอายุราชการ แม่ได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีของโรงเรียน แม่และทีมงานในโรงเรียนได้มีโอกาสนำนักเรียนแสดงบนเวทีสถาบันราชภัฏนครราชสีมาในงานสัปดาห์ของดีโคราชเมื่อปี พ.ศ. 2536 โดยเป็นการแสดงลำเรื่องต่อกลอนและผลงานการแสดงครั้งนั้นทำให้นักเรียนที่เรียนจบชั้น ม. 6 ในรุ่นนั้นได้รับสิทธิพิเศษสามารถเข้าเรียนที่สถาบันราชภัฏนครราชสีมาได้โดยไม่ต้องผ่านการสอบข้อเขียน

ครั้นเมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว แม่ก็ยังหาเวลามาแวะเยี่ยมเยือนศูนย์วัฒนธรรมอำเภอสีคิ้วที่โรงเรียนฯ เสมอ แม่พูดเสมอว่าอยากเห็นศูนย์วัฒนธรรมเป็นรูปธรรม ประกอบสมัยต่อมาการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมประจำ

อำเภอและประจำจังหวัดนั้นเป็นนโยบายสำคัญของทางราชการ แม่จึงได้เป็นอีกเรี่ยวแรงหนึ่งที่จัดหาวัสดุสิ่งของต่างๆ อันเป็นภูมิปัญญาของชาวไทยวนบ้านสีคิ้วจัดแสดง และแม่ยังเป็นบุคลากรผู้นำวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีภูมิปัญญาอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และปฏิบัติจริง

แม่ชอบชมการลำกลอน การลำเรื่องต่อกลอน จนแม่เป็น "ตัวเอก" ของลำเดือนห้าซึ่งลำเดือนห้านั้นเป็นการละเล่นของชาวไทยยวนบ้านสีคิ้ว นิยมเล่นในช่วงสงกรานต์ เป็นการร้องแก้และร้องเกี้ยวด้วยคำกลอนระหว่างชาย-หญิง ประกอบด้วยท่ารำและเสียงแคน สำนวนคำที่ลำออกมานั้นมักถูกเรียบเรียงด้วยถ้อยคำงดงาม แฝงด้วยคารมคมคายปฏิภาณไหวพริบ การละเล่นลำเดือนห้านี้มักนิยมเล่นกันในกลุ่มวัยของผู้สูงอายุ แม่มักเป็นดารารับเชิญของทุกสนามในช่วงสงกรานต์ เพราะสามารถแก้กลอนรำได้ดีกับทุกคนที่ร้องเกี้ยวมา" (เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-10)

ผลพวงจากการทุ่มเทและความสามารถของแม่ครูปิ่นในฐานะผู้สืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยวนสีคิ้วทำให้ท่านได้รับการประกาศเกียรติคุณและบัตรเชิดชูเกียรติในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมจากโรงเรียนสีคิ้ว "สวัสดิ์ผดุงวิทยา" เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2534 และได้รับมอบโล่รางวัลประกาศเชิดชูเกียรติผู้อนุรักษ์มรดกโคราช สาขาภูมิปัญญาชาวบ้านประจำปี 2537 เนื่องในงานสัปดาห์อนุรักษ์มรดกไทย จัดโดยศูนย์

ประณีต วรวงศานนท์ (2494-ปัจจุบัน): ช่างทอผ้าผู้สืบสานมรดกผ้าทอไทยวน

พวกเรามีโอกาสพบและสัมภาษณ์น้าประณีต หรืออาจารย์ประณีต วรวงศานนท์ ช่างทอผ้าไทยวนคนสำคัญของบ้านโนนกุ่มมาตั้งแต่เริ่มต้นโครงการวิจัยนี้เมื่อต้นปี 2541 น้าประณีตเป็นผู้หญิงอยู่ในวัยกำลังจะผ่านเลขสี่เข้าสู่เลขห้า น้าเกิด เติบโตและก่อร่างสร้างฐานะครอบครัวอยู่ที่บ้านโนนกุ่มมาตลอดชีวิต น้าประณีตเป็นผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญของพวกเรา อดทนให้พวกเราถามและแลกเปลี่ยนสนทนากับพวกเราเกี่ยวกับข้อมูลด้านต่างๆ ของหมู่บ้านอย่างไม่รู้จักเหนื่อย พวกเราได้เรียนรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของไทยวนสีคิ้วและยวนบ้านโนนกุ่มจากน้าประณีตอย่างละเอียด โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับผ้าทอและการสืบสานพลิกฟื้นผ้าทอไทยวนแห่งบ้านโนนกุ่มที่น้าเป็นกำลังสำคัญมานานหลายปีแล้ว ชีวิตของผู้หญิงช่างทอผ้าไทยวนตัวเล็กๆ คนนี้จึงเป็น "เรื่องเล่า" ที่ว่าด้วยความหมายของตัวตนและอัตลักษณ์ของผู้หญิงไทยวนอีกมิติหนึ่ง เป็นเรื่องเล่าที่จะบอกให้โลกและผู้อ่านได้ทราบว่าอัตลักษณ์ผู้หญิงยวนสีคิ้วและโนนกุ่มที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของการทอผ้าและการจัดการต่างๆ เกี่ยวกับผ้าทอไทยวนในโลกสมัยใหม่นั้น มีรายละเอียดที่ปลีกย่อยและเฉพาะเจาะจงอย่างไร

ผ้าทอไทยวนเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงมานาน ผู้หญิงไทยวน ทั้งที่อาศัยอยู่ในดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย (ล้านนา) และที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อื่นของประเทศ เช่น ราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี สระบุรีและตามหมู่บ้านต่างๆ ในเขตอำเภอสีคิ้ว

จังหวัดนครราชสีมา ได้ชื่อว่าเป็นช่างทอผ้าฝีมือประณีต งดงามและมีความสามารถอย่างยิ่งในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นนี้ให้คงอยู่จนถึงคนยวนรุ่นปัจจุบัน (ลัดดา ปานุทัยและคณะ 2526:127–74; สิทธิชัย สมานชาติ 2539, 2540:37–41; อุดม สมพร 2537; สุดาพร หงษ์นคร 2537)

สิทธิชัย สมานชาติ (2540:40) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมการทอผ้าของคนไทยวนที่จังหวัดราชบุรีอย่างละเอียดว่า

> "ในวิถีชีวิตชาวไทยวน จังหวัดราชบุรีในอดีตผ้าซิ่นแล้หรือแล่เป็นผ้าที่สตรีไทยวน จังหวัดราชบุรีใช้เริ่มหัดทอผ้า ฝึกหัดการพุ่งเส้นใยให้สม่ำเสมอเพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้การทอผ้าที่ยุ่งยากซับซ้อนต่อไป ผู้เป็นแม่จะสอนลูกสาวให้เรียนรู้การเตรียมเส้นใยที่ใช้ในการทอผ้าซิ่นแล้หรือแล่ ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืนจากฝ้าย
>
> เด็กสาวเริ่มเรียนรู้การคัดฝ้าย นำฝ้ายมา "ดีดฝ้าย" เอาเมล็ดออก แยกให้เหลือแต่ปุยฝ้ายแล้วนำไปใส่ใน "กงดีดฝ้าย" ใช้ธนูดีดปุยฝ้ายให้แตกฟูเสมอกัน เสร็จแล้วนำไป "ล้อฝ้าย" โดยนำปุยฝ้ายมาม้วนเป็นแท่งๆ บนแผ่นไม้เพื่อเอาฝ้ายที่ล้อเป็นแท่งมาจี้เข้ากับไนของ "กงปั่นฝ้าย" ให้ตีเกลียวเป็นเส้นใยฝ้าย เริ่มแรกยังไม่ชำนาญก็จะได้เส้นฝ้ายที่ละเอียดเสมอกัน เอาเส้นใยฝ้ายที่ได้ไปพันกับ "ไม้เปีย" เพื่อพักเส้นใยและแยกไจเพื่อนำไปย้อมและทอต่อไป

ขั้นตอนต่อไป เด็กสาวจะเรียนรู้การย้อมสีเส้นใยฝ้ายจากสีธรรมชาติ เพื่อใช้ทอซิ่นแล้หรือแล่ ป้าทองอยู่เล่าว่า "แต่ก่อนย้อมสีดำจากผลมะเกลือ ย้อมสีแดงจากเปลือกไม้ประดู่" ผู้เป็นแม่จะให้เด็กสาวเรียนรู้จากการเป็นผู้สังเกตดูวิธีการย้อมของแม่ในระยะแรก ต่อไปเด็กสาวจะหัดย้อมด้วยตนเองจนเชี่ยวชาญ ซึ่งในยามเย็นที่เด็กสาวไปตักน้ำและอาบน้ำกับเพื่อนๆ ที่ท่าน้ำก็จะอวดความภูมิใจในการย้อมสีด้วยการอวดมือที่มีสีติดอยู่ว่าของใครดำหรือแดงกว่ากัน สร้างความเบิกบานใจให้เด็กสาววัยเริ่มเรียนรู้การทอผ้า

เมื่อได้เส้นใยฝ้ายย้อมสีดำและสีแดงแล้ว ผู้เป็นแม่จะสอนลูกสาวเดินเครือเส้นยืน จนถึงปัจจุบันก็ยังใช้วิธีเอาหลักไม้ปักลงบนพื้นดิน เดินเครือเส้นยืนแล้วนำไปขึ้นกี่ทอผ้า ร้อยเข้ากับหวีฟืม แล้วเริ่มทอใช้กระสวยพุ่งเส้นใยฝ้ายสีดำตลอดหน้าผ้าสลับไปมา ฝึกการรักษาน้ำหนักของการกระแทกฟืม เพื่อให้ผืนผ้าเรียบเสมอกัน ค่อยๆ ทอโดยใช้เวลาว่างในแต่ละวันจนเสร็จเป็นผืนผ้า แล้วนำไปเย็บต่อกับหัวซิ่นโดยใช้ผ้าฝ้ายแดงและขาวด้วยมือ" (สิทธิชัย สมานชาติ 2540:40)

กล่าวเฉพาะกรณีของความสำคัญและการรื้อฟื้นการทอผ้าไทยวน ในกรณีของน้าประณีต วรวงศานนท์ พวกเราได้เรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทในการสืบสานและถ่ายทอดวิชาการทอผ้าไทยวนของท่านจากเอกสารที่จัดทำโดยหมวดวิชาคหกรรม โรงเรียนสีคิ้ว "สวัสดิ์ผดุงวิทยา" ดังนี้

> "...การทอผ้าของชาวไท-ยวนอำเภอสีคิ้วแต่เดิมนั้นใช้กี่ธรรมดา (กี่ที่ใช้มือจับกระสวยพุ่งด้าย) เนื่องจากการทอผ้าด้วยกี่ธรรมดานั้นทำให้ได้ผ้าหน้าแคบ หากต้องการผ้าหน้ากว้างจะขยายไม่ได้และทอครั้งละไม่มากนัก นอกจากนี้ยังทอได้ช้ากว่ากี่กระตุก เพื่อต้องการเพิ่มปริมาณผลผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดจึงมีการใช้กี่กระตุก
>
> ใน พ.ศ. 2525 คุณยายแก้ว ทีจันทึก ซึ่งเป็นชาวไท-ยวนที่อาศัยอยู่หมู่บ้านโนนกุ่ม อำเภอสีคิ้ว เป็นผู้หนึ่งที่สืบทอดการทอผ้ามาแต่บรรพบุรุษและความความเชี่ยวชาญการทอผ้าด้วยกี่ธรรมดา ได้ทอผ้าพื้นเมืองจำหน่ายทั้งในท้องถิ่นและต่างจังหวัด ต่อมาคุณยายแก้วต้องการพัฒนาการทอผ้าให้ได้ปริมาณมากขึ้นตามความต้องการของตลาด คุณยายได้ไปอบรมการทอผ้าด้วยกี่กระตุกที่บ้านโป่งแดง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา และกลับมาเผยแพร่ให้กลุ่มแม่บ้านในบ้านโนนกุ่มและหมู่บ้านต่างๆ ในอำเภอสีคิ้วและอำเภอใกล้เคียง คุณยายแก้วได้ถ่ายทอดการทอผ้าให้แก่ลูกสาวคือ คุณประณีต

วรวงศานนท์ ซึ่งเป็นผู้สืบทอดศิลปะการทอผ้าด้วยกี่กระตุก [ทำให้การทอผ้าด้วยกี่ชนิดนี้เป็นที่] นิยมกันมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอสีคิ้ว อาทิเช่น บ้านโนนกุ่ม บ้านกุดชนวน บ้านถนนคด บ้านหนองกกและบ้านหนองบัวน้อย เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2536 มีการเรียนการสอนวิชาช่างทอผ้าด้วยกี่กระตุก เกิดขึ้นที่โรงเรียนสีคิ้ว "ผดุงสวัสดิ์วิทยา" โดยได้มอบให้หมวดคหกรรมเป็นฝ่ายดำเนินการเรียนการสอน โดยได้เชิญวิทยากรท้องถิ่น คือ คุณประณีต วรวงศานนท์มาถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมการทอผ้าให้แก่นักเรียนและผู้ที่สนใจ" (หมวดวิชาคหกรรม, โรงเรียนสีคิ้ว "ผดุงสวัสดิ์วิทยา." *การทอผ้าไทยวน อำเภอสีคิ้ว.* มปป.)

น้าประณีตโชคดีที่มีโอกาสเรียนรู้เทคนิค วิธีการและกระบวนการทอผ้าไทยวนจากคุณแม่ของท่านคือ นางแก้ว ทีจันทึก มาตั้งแต่เยาว์วัย คุณแม่ของท่านเป็นช่างทอผ้ามืออาชีพ เชี่ยวชาญศาสตร์และศิลป์ของการทอผ้ายวนลวดลายต่างๆ รวมทั้งใช้วิชาการทอผ้าทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวจนมีชื่อเสียงมานาน เมื่อน้าประณีตแต่งงานและมีครอบครัวเป็นของตัวเอง ท่านก็ยังเรียนรู้และพัฒนาเทคนิควิธีการทอผ้าต่อไปจนถึงขั้นที่สามารถสอนหรือถ่ายทอดให้กับเด็กเยาวชนรุ่นหลังต่อไปได้ ท่านเชี่ยวชาญการทอผ้าไทยวนสีคิ้วชนิดต่างๆ เช่น ผ้าห่มมุก ผ้าเสี่ย ซิ่นมุก

ซิ่นยวน ผ้าขาวม้า โถงจก (ย่าม) ถุงเป๊อ (ย่าม) ผ้าดิบดำ ผ้าฝ้ายดิบ ฯลฯ น้าประณีตสั่งสอนลูกศิษย์นักเรียนของท่านว่า หัวใจของการเรียนทอผ้าต้องประกอบด้วยหลักสำคัญ ๙ ประการ ได้แก่ "(1) พอใจที่จะเรียน (2) เยือกเย็น (3) ละเอียดถี่ถ้วน (4) เพียรพยายาม (5) อดทน (6) หูตาว่องไว (7) ตรงต่อเวลา (8) ร่างกายแข็งแรง (9) รักชื่อเสียง" (หมวดวิชาคหกรรม, โรงเรียนสีคิ้ว "ผดุงสวัสดิ์วิทยา." การทอผ้าไทยวน อำเภอสีคิ้ว. มปป.)

น้าประณีตไม่ได้สอนวิชาการทอผ้าไทยวนให้กับนักเรียนเป็นประจำทุกวันทำให้มีเวลาเป็นของตัวเอง ท่านเลือกที่จะทอผ้าเป็นอาชีพตามแนวทางที่คุณแม่ได้วางไว้ให้ ที่บ้านของท่านจะมีทั้งกี่ทอผ้าแบบพื้นบ้านกี่กระตุกและอุปกรณ์ในการทอผ้าอื่นๆ อย่างครบชุด เช่น หลอดกรอด้าย ระวิงและไนกรอด้าย ฟันหวี ไม้เรียว ไม้คนัดลบเหลี่ยมและแบย เข็มร้อยหวี หวีหรือแปรง ไม้ก้ามปู กระสวยทั้งเดี่ยวและคู่ ฯลฯ ที่บริเวณบ้านของท่านยังมีม้านั่งเล่นและโต๊ะรับแขกสำหรับลูกค้าและผู้สนใจศิลปะการทอผ้าที่มาเยือน รวมทั้งตู้แสดงผลงานผ้าทอที่ท่านทำเสร็จแล้ว เช่น ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า ถุงย่าม ฯลฯ น้าประณีตนั่งทอผ้าที่บ้านของท่านอย่างสม่ำเสมอเหมือนกับเป็นตัวอย่างของ "ครูทอผ้า" ที่ซื่อสัตย์และภาคภูมิใจกับหัวใจในการเรียนรู้การทอผ้าทั้ง ๙ ประการที่ท่านสั่งสอนลูกศิษย์ตัวน้อยๆ ของท่าน ในท่ามกลางกระแสความทันสมัยและการเปลี่ยนแปลงที่ดึงดูดให้ชาวบ้านโนนกุ่มออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน น้าประณีตกลับเป็นตัวอย่างของชาวบ้านเพียงไม่กี่คนที่มีโอกาสได้สืบสานมรดกวิชาชีพและอัตลักษณ์ผู้หญิงไทยวนในโลกยุคใหม่ต่อไป ชีวิตและงานของท่านเป็นส่วนหนึ่งของการรื้อฟื้นและสืบสานตัวตนและความเป็นชุมชนไทยวนในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนและหลากหลาย ช่างทอผ้าไทยวนและผู้หญิง

ตัวเล็กๆ คนหนึ่งอาจจะ "พูด" อะไรได้ไม่มากเมื่อเทียบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก แต่ดูเหมือนว่า น้ำประณีตก็ภูมิใจและพอใจที่ได้เกิดมาเป็นลูกสาวไทยวนใช้วิชาชีพทอผ้าไทยวนเลี้ยงตัวเองและครอบครัว รวมทั้งยินดีปรีดาอยู่ลึกๆ ที่ได้เห็นผ้าทอไทยวนเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคในยุคที่สังคมไทยกำลังตื่นตัว "บริโภค" อัตลักษณ์เฉพาะถิ่นและเฉพาะชาติพันธุ์อย่างเข้มข้นในทศวรรษปัจจุบัน (2540) แม้กระทั่งสรพงศ์ ชาตรี และคณะผู้มีจิตศรัทธาที่เข้ามาร่วมบุญที่วัดบ้านโนนกุ่มในวาระโอกาสต่างๆ ตลอด 10 ปีที่ผ่านมาก็ได้กระตุ้นให้น้ำประณีตและผู้หญิงไทยวนบ้านโนนกุ่มแต่งตัวด้วยผ้าถุงยวนเพื่อต้อนรับคณะผู้มาเยือนจากกรุงเทพฯ และต่างถิ่นอยู่เสมอ

ดวงเดือน จีไชสงค์ (2509-ปัจจุบัน): ลูกสาวไทยวนผู้เป็นดาวประดับฟ้าบันเทิงไทย

บนเวทีประกวดนางสาวไทยประจำปี พ.ศ. 2530 บุคลิกภาพ รูปร่างหน้าตา และความสามารถของสาวน้อยผู้มีนามว่า "ดวงเดือน จีไชสงค์" โดดเด่นและเป็นที่ถูกตาต้องใจคณะกรรมการตัดสินการประกวดยิ่งนัก เธอได้รับการลงคะแนนคัดเลือกให้เป็นหนึ่งในบรรดารองนางสาวไทยอันดับหนึ่งประจำปีนั้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความสวยของเธอในปีนั้นเป็นรองแค่ชุติมา นัยนา ผู้ชนะเลิศตำแหน่งนางสาวไทยในปีนั้นเพียงคนเดียว กระแสสังคมไทยให้ความสนใจกับตำแหน่งนางสาวไทยในช่วงเวลาดังกล่าวสูงมาก หลังจากนั้นเพียงปีเดียว ภรณ์ทิพย์ นาคหิรัญกนก นางสาวไทยรุ่นน้องผู้ที่เกิดและเติบโตที่สหรัฐอเมริกาก็ได้สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศชาติโดยการคว้ามงกุฎนางงามจักรวาลประจำปี 2531 มาครอบครองได้อย่างเต็มภาคภูมิจากเวทีประกวดที่กรุงไทเป ประเทศไต้หวัน ดังนั้น

การที่เด็กสาวตัวเล็กๆ ที่แทบจะไม่มีใครรู้จักอย่างดวงเดือน จิไชสงค์ สามารถทะลุด่านอรหันต์เวทีประกวดนางงามระดับชาติจนได้รับตำแหน่งรองชนะเลิศนั้น ย่อมเป็นเครื่องรับประกันได้ว่าความสามารถและรูปร่างหน้าตาของเธอย่อมไม่ธรรมดา หลังจากเวทีประกวดนางสาวไทยในปี 2530 เส้นทางชีวิตของดวงเดือนได้ผลักดันให้เธอกลายไปเป็นดาวประดับฟ้าบันเทิงไทยอย่างสง่างาม เธอเป็นนางแบบและนักแสดงที่ประสบความสำเร็จคนหนึ่งโดยเฉพาะจากผลงานภาพยนตร์เรื่อง *"คนเลี้ยงช้าง"* และ *"สาละวิน"* ที่เธอมีโอกาสร่วมงานกับผู้กำกับชั้นนำของประเทศอย่าง ม.จ. ชาตรีเฉลิม ยุคลหรือท่านมุ้ย และดารานำแสดงฝ่ายชายระดับแม่เหล็กของวงการอย่างสรพงศ์ ชาตรี

อย่างไรก็ตาม ผู้คนในวงการบันเทิงไทยและสังคมไทยน้อยคนนักที่จะรู้ว่า ดวงเดือน จิไชสงค์เป็นลูกสาวไทยวนบ้านโนนกุ่มและเป็นลูกสาวไทยวนที่คนสีคิ้วทั้งอำเภอภาคภูมิใจยิ่งนัก

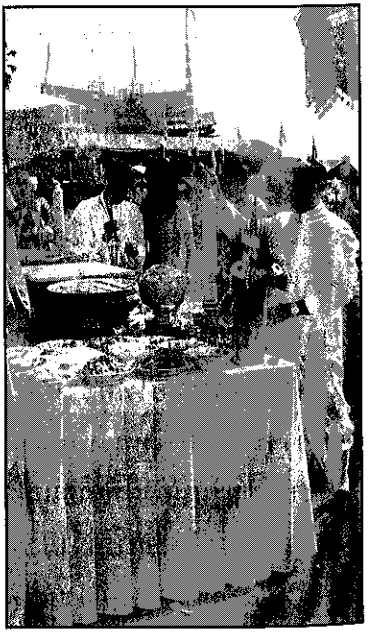

ระหว่างการศึกษาภาคสนามที่บ้านโนนกุ่ม พวกเรามีโอกาสพบและพูดคุยกับดวงเดือน คุณแม่ ยายและญาติพี่น้องของเธอที่บ้านโนนกุ่มหลายครั้ง พวกเราได้กล่าวในบทที่ 1 แล้วว่าตัวเธอเองและสรพงศ์ ชาตรีเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2532 จนถึงปัจจุบัน[12] แทบทุกครั้งที่มีโอกาสพบเธอที่หมู่บ้านจึงเป็นวาระโอกาสที่เธอและสรพงศ์ ชาตรีเดินทางมาจัดงานบุญเพื่อระดมทุนทรัพย์และปัจจัย

[12] โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 7

สร้างพระอุโบสถ วิหารและรูปหล่อหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกที่บ้านโนนกุ่ม พวกเราได้มีโอกาสเห็นภารกิจและความผูกพันของตัวเธอที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิดและญาติพี่น้องบ้านโนนกุ่มอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ พวกเรายังมีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องเล่าเกี่ยวกับเส้นทางชีวิตบางด้านของตัวเธอจากคำบอกเล่าของญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านและชาวบ้านโนนกุ่มจำนวนหนึ่ง เรื่องเล่าเหล่านี้ล้วนแต่ชี้ให้เห็นถึงความภาคภูมิใจและชื่นชมลูกสาวไทยวนของหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงเป็นดาราประดับฟ้าบันเทิงของประเทศ แต่ก็ไม่เคยลืมรากเหง้าของตัวเอง เธอทำงานอย่างหนักเคียงข้างสรพงศ์ ชาตรี ในการทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจและกำลังทรัพย์เพื่อที่จะพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มให้เจริญและทันสมัย

โดยสายเลือดแล้ว ดวงเดือนไม่ใช่คนยวนร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะคุณพ่อเป็นลาวมาจากอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนคุณแม่เป็นคนยวนบ้านโนนกุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ยายอายุ 78 ปี ซึ่งใกล้ชิดกับครอบครัวของดวงเดือนเล่าว่า "ดวงเดือนมาจากบ้านที่มีฐานะยากจน เดิมพ่อแม่เป็นคนงานทำงานในโรงงานทอกระสอบสีคิ้ว พ่อแม่พบกันและแต่งงานกันในราวก่อน พ.ศ. 2509 เล็กน้อย แล้วย้ายไปทำงานโรงงานทอกระสอบที่อุดรธานี ดวงเดือนเกิดที่อุดรธานีแล้วอยู่กับพ่อแม่หลายปี พ่อแม่ต้องทำงานเก็บเงินเพื่อกลับมาสร้างบ้านและตั้งหลักฐานของครอบครัวที่บ้านโนนกุ่ม ดวงเดือนมาเข้าโรงเรียนชั้นประถมที่บ้านโนนกุ่มจนจบ ตัวเธอเองเป็นเด็กเรียบร้อย บ่ดื้อ โดยทั่วไปก็เรียบๆ เหมือนลูกชาวบ้านคนอื่นๆ พอโตขึ้นพ่อแม่ส่งไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ อาศัยอยู่กับญาติพี่น้องข้างพ่อ ไปเรียนแผนกอิหยังกะบ่จ้างจำ อายุของดวงเดือนยังไม่แก่ดอก ราว 30 เศษนี่หละ ตอนหลังมาได้เป็นรองนางสาวไทยและเป็นดาราก็ไม่ค่อยได้อยู่บ้านเฮาแล้ว ดวงเดือนไป[เติบ]ใหญ่อยู่ที่

กรุงเทพฯ..."[13]

เมื่อราวเดือนมีนาคม 2542 ยายของดวงเดือนอายุ 75 ปี เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับดวงเดือนให้พวกเราฟังว่า

> "ยายเกิดที่บ้านโนนกุ่ม พ่อแม่เกิดที่บ้านสีคิ้ว พ่อแม่ย้ายตามพ่อแม่รุ่นก่อนออกมาอยู่ตามที่ไร่ที่นาและหนีโรคไข้ฝีดาษ ที่ไร่ที่นาติดกับบ้านโนนกุ่มในปัจจุบัน... ยายมีสามี 2 คน ยายมีลูกสาวและลูกชายกับสามีคนแรกรวม 4 คน หนึ่งในจำนวนนั้นคือแม่ของดวงเดือน หลังจากสามีคนแรกเสียชีวิต ยายก็แต่งงานใหม่กับสามีคนที่สองแล้วมีลูกสาวและลูกชายอีกรวม 3 คน... ยายแบ่งที่ไร่ที่นาให้ลูกๆ ทำเท่าๆ กัน บ้านของลูกชายคนที่ยายอยู่ด้วยติดกับบ้านของแม่ดวงเดือนและบ้านน้าสาวของดวงเดือน
>
> แม่ของดวงเดือนมีลูกทั้งหมด 3 คน ลูกสาว 1 (คนโต) ลูกชาย 2 ดวงเดือนเป็นลูกสาวคนโตและลูกสาวคนเดียวของครอบครัว... ยายเห็นดวงเดือนมาตั้งแต่ยังเด็ก แต่ไม่ได้ใกล้ชิดมากนัก เพราะดวงเดือนและน้องๆ ต้องติดตามพ่อแม่ไปทำงานโรงงานทอกระสอบหลายแห่งในจังหวัดทางภาคอีสาน ยายมาเห็นหลานใกล้ชิดก็ตอนที่โตแล้ว พอหลังจากดวงเดือนได้ตำแหน่งรองนางสาวไทย (2530) และเริ่มเป็นดาราแสดงภาพยนตร์จนมีชื่อเสียง ยาย

[13] พัฒนา กิติอาษา. *สัมภาษณ์ยายอายุ 78 ปี บ้านโนนกุ่ม*. 17 กรกฎาคม 2542.

เคยไปเฝ้าบ้านของดวงเดือนที่กรุงเทพฯ ยายรู้ว่าดวงเดือนอยู่กินกับสรพงศ์แต่ไม่ได้แต่งงานกัน ชาวบ้านโนนกุ่มส่วนใหญ่ก็มักจะพูดเช่นนี้...ตัวสรพงศ์ก็ไม่เคยบอกว่าเป็นอะไรกัน ป่าได้ประกาศเลย หลานสาวก็ไม่เห็นว่าอะไรยังไง รู้แต่ว่าสองคนมาที่บ้านโนนกุ่มทีไรจะวุ่นวายก็อยู่งานบุญ หาเงินมาสร้างวัด มีธุระปะปังหลาย ออกหาเงินมาสร้างวัดและวิหารให้หลวงปู่โตตลอด ได้เงินทองมาก็ถวายเพิ่นหมด... พ่อแม่ของดวงเดือนไม่มีลูกอยู่ด้วย...ยังคงทำไร่ทำนาเหมือนชาวบ้านทั่วไป"[14]

ยายคนเดียวกันนี้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับชีวิตส่วนตัวของดวงเดือนและประสบการณ์ของยายที่เกี่ยวข้องกับหลานสาวคนนี้ว่า

"...ยายเคยไปอยู่กับดวงเดือนที่กรุงเทพฯ พร้อมกับหลานสาวอีกคนหนึ่ง ตอนที่อยู่กรุงเทพฯ คนรับจ้างซักผ้ามาถามยายว่า ยายเป็นคนใช้หรือ ยายก็บอกว่าเป็นยายมาอยู่กับหลาน ตอนนั้นดวงเดือนยังอยู่บ้านเช่า แต่หลานคนที่ไปด้วยกันคิดถึงพ่อแม่ อยากกลับบ้าน ก็เลยต้องพากันกลับ ดวงเดือนพามาส่ง ยายบอกว่าอยู่กรุงเทพฯ ไม่เหมือนกับอยู่บ้านนอก อยู่แล้วรู้สึกเหงา อยู่บ้านนอกยังมีเพื่อนบ้านมาคุยด้วย... ยายบอกว่าสรพงศ์ ชาตรีมีลูกมีเมียแล้ว มีเมียมาแล้ว 2 คน มีลูกกับเมียคนแรก 1 คน กับ

[14] สุวิยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิงอายุ 75 ปี บ้านโนนกุ่ม*. 1 มีนาคม 2542.

เมียคนที่สองอีก 2 คน เคยถามดวงเดือนแล้วสมัยอยู่กรุงเทพฯ ดวงเดือนบอกว่า สรพงศ์มีเมียแล้ว ไม่อยากแย่งลูกแย่งเมียคนอื่น ตอนนี้ดวงเดือนซื้อบ้านของตัวเองอยู่ที่กรุงเทพฯ ยายบอกว่าดวงเดือนเป็นแฟนกับสรพงศ์แต่คงไม่แต่งงานกัน สรพงศ์เคยพาแม่มาที่วัดโนนกุ่มด้วย ฝ่ายแม่ของสรพงศ์คงคิดว่าสรพงศ์กับดวงเดือนเป็นเพื่อนกัน ดวงเดือนทำงานหนัก ไม่ค่อยมีเวลากลับมาพักเท่าไร สมัยก่อนเวลาดวงเดือนไปแสดงหนังที่ไหนญาติพี่น้องก็จะไปดูด้วย สรพงศ์เคยชวนยายไปอยู่ด้วย แต่ยายไม่ไป สรพงศ์ก็มักจะเอาข้าว ขนม เงินมาให้ยายอยู่เสมอ เดือนหนึ่ง สรพงศ์จะมาบ้านโนนกุ่ม 2–3 ครั้ง[เพื่อดูแลโครงการก่อสร้างและระดมเงินทำบุญที่วัด] ยายบอกว่าสรพงศ์เป็นคนดีคนหนึ่ง..."[15]

ยายแก้วเจ้าของร้านขายก๋วยเตี๋ยวประจำหมู่บ้านที่พวกเรามักจะไปใช้บริการเป็นประจำเมื่อทำงานภาคสนามที่บ้านโนนกุ่มเล่าเรื่องราวและความคิดเห็นเกี่ยวกับดวงเดือน จิไธสงค์ ลูกสาวไทยวนบ้านโนนกุ่มอีกแง่มุมหนึ่งให้พวกเราฟังว่า

"...ตอนเป็นเด็กน้อย ดวงเดือนบ่ดื้อ เพิ่นเป็นคนงามมาตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก หมู่ครูที่โรงเรียนเคยพาไปประกวดหลายงาน เป็นบุญของเขาที่ได้ไปเป็นดารา เป็นรองนางสาวไทย แต่ไทบ้านโนนกุ่มก็ไม่ได้เห่อ

[15] ฉลาศิต อริยจารุกุล. *สัมภาษณ์ยายอายุประมาณ 70 ปี บ้านโนนกุ่ม*, 7 พฤษภาคม 2542.

เหินมาก ต่างคนก็ต่างวุ่นทำมาหากิน พอแจ้ง [สว่าง]มาก็ทำมาหากินกันไป ไม่ค่อยได้ตามข่าวคราว... ลูกเพิ่น...วาสนาเพิ่น [พูดถึงพ่อแม่ของดวงเดือนว่ามีวาสนาดีที่มีลูกประสบความสำเร็จในชีวิต] พ่อเป็นคนลาวลำปลายมาศ[บุรีรัมย์] ดวงเดือนฟู้ยวน [ฟู้ แปลว่า พูดในภาษายวนสีคิ้ว] ได้ชัดบ่ลืมสัญชาติตัวเอง มืออ่อน ยกมือไหว้เป็น [มีสัมมาคารวะ] ถ้าชาวบ้านมีงานศพหรืองานสำคัญถ้าเขารู้ก็มาช่วยงานทั้งสรพงศ์และดวงเดือน เป็นคนธรรมดาๆ ไม่ถือตัว เด็กคนนี้บ่ลืมโต บ้านช่องกะธรรมดา คนเฮานี้ขึ้นอยู่กับนิสัย พ่อแม่กะเฮ็ดไฮ่เฮ็ดนาคือเฮาชาวบ้านทั่วไป บางปีก็จ้างคนเฮ็ดนาช่วย... ดวงเดือนบ่ค่อยแต่งตัว เป็นคนเรียบๆ ไม่เห่อเหิม ทะเยอทะยาน แต่งตัวเป็นธรรมชาติบ่ค่อยเห็นทาปาก คนคนนี้ดีมากเหมือนเขาว่า "คนเฮาชาติจะดีไม่ต้องเอาสีไปแต้ม"...."[16]

ความเห็นเกี่ยวกับดาราสาวข้างต้นนี้สอดคล้องกับความเห็นของเพื่อนร่วมชั้นเรียนในวัยเด็กของเธอที่บอกว่า "...เคยเรียนหนังสือด้วยกันมาตั้งแต่ ป.3 และเป็นคู่ฟ้อนกันมาจนจบโรงเรียน...ดวงเดือนเป็นคนไม่ลืมตัวเสมอต้นเสมอปลายตลอด และทุ่มเทให้กับการบูรณะวัดบ้านโนนกุ่มมาโดยตลอด..."[17]

ในฐานะลูกสาวคนยวนบ้านโนนกุ่มคนสำคัญ ภาพลักษณ์และเรื่องราวของดวงเดือนน่าจะสถิตย์อยู่ในความทรงจำของชาวบ้านอย่างน้อย 2

[16] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ยายอายุประมาณ 55 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

[17] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิง อายุ 31 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 6 พฤษภาคม 2542.

บทบาท บทบาทแรกคือ ลูกสาวไทยวนที่ประสบความสำเร็จในโลกบันเทิงระดับชาติและนานาชาติคนหนึ่ง เธอคว้าตำแหน่งรองชนะเลิศนางสาวไทยประจำปี 2530 ปีเดียวกับชุติมา นัยนา ผู้คว้าตำแหน่งผู้หญิงที่สวยที่สุดในสยามประเทศในปีนั้นไปครอง และปีต่อมาเธอได้รับการคัดเลือกในฐานะตัวแทนประเทศไทยเข้าประกวด Miss Wonderland International 1988 ที่กรุงไทเป ประเทศไต้หวัน จนได้เข้าถึงรอบ 15 คนสุดท้าย[18] เธอมีผลงานแสดงภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์และเป็นนางแบบโฆษณาสินค้าอย่างสม่ำเสมอตลอดระยะเวลากว่าทศวรรษที่ผ่านมา ภาพยนตร์ที่สร้างชื่อให้เธอมากที่สุด ได้แก่ *"คนเลี้ยงช้าง"* และ *"สาละวิน"* แม้ว่าชาวบ้านโนนกุ่มจะไม่ได้ติดตามข่าวสารเกี่ยวกับตัวเธอมากนัก และความเป็นนางงามและดาราที่มีชื่อเสียงของเธอก็ไม่ได้เกี่ยวโยงกับการเป็นลูกสาวไทยวนแห่งบ้านโนนกุ่มโดยตรง แต่สำหรับคนที่ใกล้ชิดกับตัวเธอและครอบครัวของเธอแล้ว ดวงเดือน จีไชสงค์เป็นเด็กสาวจากหมู่บ้านแห่งนี้เพียงคนเดียวที่มีโอกาสมีวาสนาสูงส่งและประสบความสำเร็จในชีวิตถึงขั้นนี้

บทบาทสำคัญอีกอย่างหนึ่งของเธอที่เกี่ยวข้องกับการสืบสานอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านโดยตรงก็คือ ผลงานของเธอร่วมกับพระเอกตลอดกาล สรพงศ์ ชาตรีในการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มตั้งแต่ปี 2532 เป็นต้นมา เธอได้ชื่อว่าเป็นสายใยสัมพันธ์ที่สำคัญที่สุดที่ดึงดูดให้พระเอกสรพงศ์ ชาตรีเข้ามาทำบุญที่หมู่บ้านแห่งนี้ เธอเป็นส่วนหนึ่งของแรงบันดาลใจให้พระเอกสรพงศ์ ชาตรีตัดสินใจพัฒนาวัดโนนกุ่มจากวัดที่มีโบสถ์และศาลาไม้เก่าๆ บนเนื้อที่แคบๆ ให้กลายมาเป็นวัดที่มีโบสถ์วิหารและภูมิทัศน์ที่ทันสมัย สวยงามตามสมัยนิยม รวมทั้งเป็นแหล่งประดิษฐานรูปหล่อของหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกอีกด้วย โครงการทำบุญของพระเอกและนางเอกในชีวิตจริงคู่นี้ใช้เวลานานกว่าทศวรรษแล้ว

[18] โปรดดูทำเนียบนางสาวไทยและเกียรติประวัตินางงามไทยที่เว็บไซท์ http://www.geocities.com/mu88-porntip/

และยังคงดำเนินต่อไปจนกว่าจะแล้วเสร็จ โครงการนี้ใช้งบประมาณมากกว่า 100 ล้านบาท เงินทั้งหมดมาจากการระดมเงินทำบุญตามจิตศรัทธาของมหาชนภายใต้การดำเนินงานของสรพงศ์ ชาตรีและคณะทำงาน พวกเราจะนำเสนอเกี่ยวกับรายละเอียดและนัยสำคัญของโครงการนี้ที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของยวนบ้านโนนกุ่มสมัยใหม่ในบทต่อไป

บทสรุป: ความหมายของอัตลักษณ์ในทางชีวิตของคนยวน

"ไหว้พ่อพญาสี่เขี้ยว
เที่ยวชมภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์
แหล่งหินตัดสีขาว
สายน้ำยาวลำตะคอง
งามผุดผ่องสาวไทยยวน
ประณีตล้วนฝีมือผ้าทอ
ยึดมั่นต่อวัฒนธรรม"[19]

ข้อความข้างต้นนี้เป็นคำขวัญประจำอำเภอสีคิ้วอย่างเป็นทางการที่ทางราชการได้บรรจงแต่งขึ้นและประชาสัมพันธ์ให้สาธารณชนรับรู้ในปลายทศวรรษที่ 2530 คำขวัญข้างต้นนี้เลือกที่จะกล่าวถึงอัตลักษณ์ในทางบวก (positive identification) ของตัวอำเภอสีคิ้วโดยภาพรวม แต่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนเชื้อสายยวนก็ถูกนับรวมเข้าไว้ด้วยอย่างชัดเจน "เส้นทางชีวิต" ของคนยวนทั้ง 4 ท่านที่พวกเรานำเสนอในบทนี้น่าจะให้รายละเอียดที่แท้จริงของอัตลักษณ์ระดับกลุ่มที่สร้างขึ้นมาจากรากเหง้าและชีวิตจริงของปัจเจกบุคคล อาจจะเป็นเรื่องบังเอิญไม่น้อยที่ชีวิตจริงของ

[19] *"บูชามาตุคาม"* อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ปิ่น หงษ์นคร ณ ฌาปนสถานวัดใหญ่สีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา. 21 พฤศจิกายน 2541, หน้า 36.

นางงามและดารานักแสดงอย่างดวงเดือน จิไธสงค์ช่างเป็นตัวแทนที่ลงตัวเหมาะเจาะกับวรรคที่ว่า "งามผุดผ่องสาวไทยวน" และชีวิตของน้ำประณีตก็สอดรับกับคำขวัญวรรคที่ว่า "ประณีตล้วนฝีมือผ้าทอ" ตรงกันทั้งชื่อคน ชีวิตจริง และวิชาชีพของน้ำประณีต ช่างทอผ้าไทยวนฝีมือระดับอาจารย์ของบ้านโนนกุ่ม

ในบทนี้พวกเรานำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับชีวิตและความทรงจำบางส่วนของคนยวนร่วมสมัยจำนวน 4 คน ได้แก่ พ่อใหญ่ทอง แม่ครูปิ่น น้ำประณีตและดวงเดือน สองท่านแรกเสียชีวิตไปแล้ว ส่วนสองท่านหลังยังคงมีชีวิตอยู่และแสดงบทบาทของตนเองในขอบเขตและปริมณฑลทางกายภาพและสังคมที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้ง 4 ท่านเป็นคนยวนที่เกิดและเติบโตในชุมชนไทยวนสีคิ้ว-โนนกุ่ม ทุกท่านยกเว้นน้ำประณีต ได้รับการศึกษา เติบโตตามเส้นทางวิชาชีพและใช้ชีวิตในสังคมโลกนอกชุมชนทางวัฒนธรรมของตนเองอย่างน้อยในระยะหนึ่ง ทุกท่านใช้ความรู้ความสามารถของตนเองแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของยุคสมัยและโอกาสของชีวิต เช่น เป็นทหารอากาศ เป็นครู เป็นดารานักแสดงและเป็นช่าง ทอผ้าอาชีพ แต่ทุกท่านเหมือนกันอย่างหนึ่งก็คือ การทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชนบ้านเกิดของตัวเองหลังจากที่ตัวเองประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วระดับหนึ่ง พ่อใหญ่ทองกลับมาเป็นผู้ใหญ่บ้านและทำคุณประโยชน์ให้กับหมู่บ้านโดยเฉพาะการจับจองที่ดินสาธารณะ แม่ครูปิ่นกลับมาทำหน้าที่เป็นครูสอนโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอและสานต่อ

วัฒนธรรมพื้นบ้าน ไทยวนเกือบตลอดชีวิตของท่าน น้ำประณีตสืบทอดวิชาชีพทอผ้าไทยวนพร้อมกับรับหน้าที่เป็นวิทยากรประจำเพื่อสอนวิชาการทอผ้าให้กับเด็กสาวไทยวนรุ่นหลังที่โรงเรียนแห่งเดียวกับแม่ครูปิ่นและดวงเดือน จิโรสงค์ ดารานักแสดงและนางงามผู้ไม่เคยลืมรากเหง้าไทยวนของตนเอง เธอได้ทุ่มเทแรงกายและแรงใจเพื่อร่วมพัฒนาวัดโนนกุ่มให้ทันสมัยเคียงคู่กับพระเอกสรพงศ์ ชาตรีมานานกว่าทศวรรษ และสามารถระดมทรัพย์จากศรัทธาและการบริจาคของประชาชนทั่วไปได้มากกว่า 40 ล้านบาทแล้ว (ข้อมูลปี 2542)

ประสบการณ์ชีวิตและเรื่องเล่าของคนยวนร่วมสมัยทั้ง 4 ท่านนี้บอกอะไรกับเราบ้าง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนยวนสีคิ้ว-โนนกุ่ม พวกเราคงจะกล่าวโดยสรุปในที่นี้ได้ว่า ชีวิตทั้ง 4 ท่านเป็นตัวอย่างสำคัญที่สุดในการอธิบายมิติที่เป็นพลังสร้างสรรค์ในระดับปัจเจกบุคคลและเป็นพลังที่ไม่เคยหยุดนิ่งในการผลิตซ้ำและให้ความหมายใหม่แก่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไทยวน ลักษณะทางชาติพันธุ์ไทยวนไม่ใช่เรื่องของการอ้างถึงภาษาพูด ลวดลายผ้าทอ ความเชื่อและพิธีกรรม ฯลฯ หากแต่เป็นความคิด ความรู้และความสามารถในการปรับเปลี่ยนตัวเองในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในช่วงเวลาที่แตกต่างกันด้วยการให้ความหมายเกี่ยวกับความเป็นคนยวนของตนเองควบคู่กับความเป็นคนไทยในโลกสมัยใหม่อย่างชัดเจน ทั้ง 4 ท่านต่างก็เป็นคนยวน แต่ไม่มีใครเลยที่ไม่ยอมรับบทบาทและความหมายของการเป็นคนไทยและบทบาททางเศรษฐกิจการเมืองด้านอื่นๆ ของตนเอง ความเป็นคนยวนหรือไทยวนในโลกสมัยใหม่จึงไม่เคยแยกตัวจากความเป็นคนไทย พลเมืองของประเทศไทยและสมาชิกในประชาคมเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของโลกยุคโลกาภิวัตน์

ชีวิตของคนยวนร่วมสมัยทั้ง 4 ท่านบอกกับเราว่า การที่คนเราจะอยู่ในโลกทุกวันนี้ได้ เราต้องยอมรับเรื่องอัตลักษณ์หรือตัวตนที่ทับซ้อนหลากหลายและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของตนเอง คนๆ หนึ่งย่อมมีหลายสถานภาพและบทบาทควบคู่กันไป คนเราต่างก็ใช้ "รากเหง้า" ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของตนเองเป็นฐานสำคัญในการแสดงอัตลักษณ์ที่ทับซ้อนนั้น คุณค่าและความยิ่งใหญ่ของชีวิตปัจเจกชนน่าจะอยู่ที่วิสัยทัศน์ในการมองเห็นคุณค่าของ "รากเหง้า" และพร้อมที่จะเดินทางกลับมาสืบสานหรือสืบทอด "รากเหง้า" ของตนเองให้เคลื่อนที่ไปข้างหน้าด้วยความหมายอย่างใหม่ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทอย่างใหม่ของชีวิตและชุมชนสมัยใหม่ของตนเอง พวกเราคิดว่า ชีวิตของพ่อใหญ่ทอง แม่ครูปิ่น น้าประณีตและดวงเดือนต่างก็ยิ่งใหญ่และมีคุณค่าในตัวเองในแง่นี้

อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 4 ท่าน ได้มอบแง่คิดสำคัญที่สอดคล้องกันอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ ภาวะความเป็นอนิจจังของอัตลักษณ์และเส้นทางชีวิตของชุมชนไทยวน ทุกท่านได้เตือนให้เราได้ตระหนักถึงภาวะการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตและชุมชนอยู่ตลอดเวลา อัตลักษณ์เป็นเรื่องที่ต้องเปลี่ยน ต้องปรับ และต้องสร้างความหมายใหม่ให้สอดรับกับความเป็นจริงที่เปลี่ยนไป น้าประณีตตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับอนาคตของชุมชนไทยวนบ้านโนนกุ่มให้พวกเราฟังว่า "...เด็กรุ่นหลัง รุ่นลูกรุ่นหลานมักจะเรียนสูงขึ้น บางคนมีลูกสาวเป็นพยาบาล บางคนได้ลูกเขยเป็นตำรวจ สมัยนี้เด็กรุ่นหลังมักจะศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบออกมาก็จะรับราชการ หางานทำ ไม่ได้ทำนาเหมือนแต่ก่อน ส่วนชาวบ้านที่ทำนา นอกเวลาทำนาจะปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวฟ่าง มันสำปะหลัง ถั่วลิสง หรือหางานทำนอกหมู่บ้าน..."[20] พูดง่ายๆ ก็คือ ชาวบ้านและหมู่บ้านโนนกุ่ม

[20] ฉลาทิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามประวัติศาสตร์บ้านสีคิ้ว-โนนกุ่ม*. 4 พฤษภาคม 2542.

ไม่มีวันจะเหมือนเดิม วิถีชีวิตนับวันจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าชาวบ้านโนนกุ่มหลายคนที่พวกเรามีโอกาสพูดคุยด้วยโดยเฉพาะผู้คนที่อยู่ในวัยชราจะพึงพอใจและคิดว่าชีวิตและชุมชนในอดีตนั้นมีความสุขและสงบมากกว่า อุดมสมบูรณ์มากกว่า คนน้อยกว่าและไม่ต้องแก่งแย่งแข่งขันกัน[21] แต่ไม่มีใครจะไปหยุดยั้งหรือต้านทานกระแสการเปลี่ยนแปลงที่หมู่บ้านกำลังเผชิญหน้าอยู่ได้เลย ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า อนาคตของอัตลักษณ์และตัวตนความเป็นไทยวนในท่ามกลางโลกสมัยใหม่ที่ไม่เคยหยุดนิ่งนั้นจะเป็นอย่างไรต่อไปและทำไม

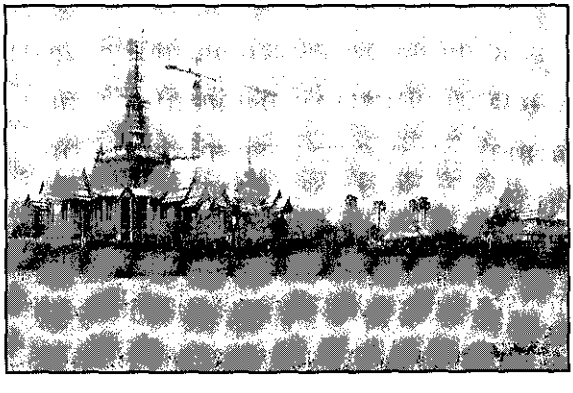

[21] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิงอายุ 77 และ 78 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 6 พฤษภาคม 2542.

บทที่ 7
วัดสรพงศ์:
ตัวตนและหนทางข้างหน้าของ
ไทยวนสีคิ้ว-โนนกุ่ม

"วัดโนนกุ่ม...เดี๋ยวนี้เป็นวัดสรพงศ์[ไปแล้ว]...
ชาวบ้านบางคนก็เรียกว่า...วัดดารา"[1]

เนื้อหาสำคัญของบทนี้เป็นเรื่องราวของการสร้างอัตลักษณ์ใหม่แบบ "นำเข้า" บนร่องรอยดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยวนบ้านโนนกุ่มของสรพงศ์ ชาตรี พระเอกนักบุญผู้ที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มโดยการสร้างรูปหล่อของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) หรือหลวงปู่โต ควบคู่ไปกับการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มให้ "ทันสมัย" เมื่อนับถึงปี พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นปีที่พวกเราเข้าไปศึกษาภาคสนามที่บ้านโนนกุ่มก็ย่างเข้าขวบปีที่ 10 แล้วที่สรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จิไธสงค์ ลูกสาวไทยวนบ้านโนนกุ่มได้ร่วมมือกันอุทิศแรงกายและแรงศรัทธาในการสร้างบุญสร้างกุศลครั้งสำคัญนี้ พวกเราพยายามจะเล่าเรื่องเกี่ยวกับความพยายามในการทำบุญด้วยแรงศรัทธาที่มั่นคงของพระเอกยอดนิยมท่านนี้ในท่ามกลางสายตาและการเฝ้ามองของชาวบ้านโนนกุ่ม แน่นอนว่า การนำเสนอเรื่องเล่าในลักษณะนี้ย่อมทำได้หลายแง่มุมด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป พวกเราเพียงปรารถนาและพยายามทดลองนำเสนอแนวเรื่องที่เป็นผลมาจากการสะท้อนของชาวบ้านโนนกุ่มเอง โดยผ่านสายตา จุดยืนและความคิดคำนึง

---

[1] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ยายอายุประมาณ 55 ปี เจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวบ้านโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

ของนักเรียนทางวัฒนธรรมกลุ่มหนึ่ง พวกเราจะพิจารณาโครงการพัฒนาวัดโนนกุ่มของพระเอกชื่อดังภายใต้บริบทของการศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยวนบ้านโนนกุ่มโดยรวม และมองเห็นว่าโครงการดังกล่าวนี้มีผลสืบเนื่องต่อการสืบสานอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวบ้านไทยวนในอนาคตอย่างน่าสนใจยิ่งนัก

"ที่สุดในโลก หลวงปู่โต บ้านโนนกุ่ม"

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา ถ้าหากใครมีโอกาสเดินทางตามถนนมิตรภาพสระบุรี-นครราชสีมา ผ่านเข้า-ออกระหว่างเขื่อนลำตะคอง ตำบลคลองไผ่ อำเภอสีคิ้วกับตัวเมืองนครราชสีมาและมีโอกาสสังเกตแผ่นป้ายโฆษณาต่างๆ ข้างถนน พวกเราเชื่อแน่ว่า โอกาสที่ท่านน่าจะสะดุดตากับป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อขอเชิญชวนญาติโยมร่วมงานบุญงานกุศลเพื่อสร้าง "หลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก" ที่บ้านโนนกุ่ม ตำบลมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ภายใต้การดำเนินงานอย่างแข็งขันของพระเอกตลอดกาลสรพงศ์ ชาตรี พวกเราจะเริ่มต้นด้วยการเล่าเรื่องราวเบื้องหลังของโครงการทำบุญระดับอภิมหาศรัทธาดังกล่าวจากหัวข้อข่าวเรื่อง "ที่สุดในโลก หลวงปู่โต บ้านโนนกุ่ม" ของหนังสือพิมพ์ "ไทยโพสต์ เอ็ก-ไซท์" ฉบับประจำวันที่ 31 มีนาคม 2543 ดังต่อไปนี้

> "...ด้วยแรงศรัทธาในสมเด็จ[พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สรพงษ์ ชาตรี พระเอกรุ่นใหญ่สานปณิธานสร้างรูปหล่อสมเด็จ[พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ปางกรรมฐานองค์ใหญ่ที่สุดในโลกได้สำเร็จภายใน 2 ปี ประดิษฐานที่วัดโนนกุ่ม พร้อม

จัดงานฉลองยิ่งใหญ่วันเสาร์นี้ [1 เมษายน 2543]

เดิมวัดบ้านโนนกุ่ม ต.มิตรภาพ อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา เป็นเพียงวัดป่ารกร้าง ประกอบ ด้วยโบสถ์ขนาดเล็กและกุฏิหลังเก่าเพียงหลังเดียวบนเนื้อที่ 11 ไร่ ปัจจุบันได้รับการพัฒนาโดยดารารุ่นใหญ่ "สรพงษ์ ชาตรี" ผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาเพียรบอกบุญเพื่อร่วมกันสร้างรูปหล่อสมเด็จ[พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เมื่อปี 2541 ใช้เวลาในการจัดสร้าง 2 ปี มูลค่า 1 ล้านบาท นับเป็นรูปหล่อสมเด็จ [พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ที่ใหญ่ที่สุดในโลก

ภายหลังการเข้ามาพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดด้วยเงินที่รับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาและการสนับสนุนที่ดินรวมทั้งบ่อปลาจากชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงวัดอีกจำนวน 50 ไร่ รวมเป็น 61 ไร่ ทำให้วัดโนนกุ่มในปัจจุบันได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว พรั่งพร้อมด้วยโบสถ์หลังใหม่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ด้านข้างบ่อปลาที่ถูกดัดแปลงจนกลายเป็นบึงสวยงามและกำหนดเป็นเขตอภัยทาน

ตั้งตระหง่านด้วยรูปหล่อทองเหลืองสมเด็จ[พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ขนาดใหญ่ ปางกรรมฐานสูง 13 เมตร น้ำหนักรวม 60 ตัน ซึ่งเริ่มลงมือ

สร้างตั้งแต่วันที่ 29 เมษายน 2541 โดยกรรมวิธีก่อสร้างด้วยการใช้โฟมแท่งแกะองค์พระทีละส่วน แล้วนำไปถอดเรซิ่นทำเป็นทองเหลืองและทาด้วยสีเม็ดมะขาม

สรพงษ์ ชาตรีกล่าวขณะควบคุมงานเพื่อต้อนรับการเฉลิมฉลองหลวงปู่โตในวันที่ 1 เมษายนนี้ว่า "ผมเป็นคนศรัทธาหลวงปู่ เคารพในคำสอนของท่านมาตลอด คำสอนของหลวงปู่ไม่ใช่ให้เราขอพรพระเจ้า แต่จะให้เราทำทุกอย่างด้วยตัวเอง ให้ช่วยตัวเอง อยากได้อะไรก็ให้ทำเอง ไม่ใช่มาสวดมนต์อ้อนวอน ท่านกล่าวเอาไว้ว่า หากจะทำสิ่งใดก็ต้องทำด้วยความเพียร ต้องมีความรักในสิ่งนั้น แล้วก็จะประสบความสำเร็จ ในขณะมีชีวิตอยู่ท่านชอบสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เพื่อให้ลูกหลานได้ระลึกถึงพระธรรม พระสงฆ์ จึงคิดว่าเราจะสร้างรูปหล่อท่านน่าจะสร้างขนาดใหญ่ที่สุด ซึ่งมีสัญลักษณ์ของความมั่นคงและลูกศิษย์ลูกหาของหลวงปู่ก็จะได้ร่วมกันทำบุญได้ถ้วนทั่ว"

ภายหลังคิดจะหล่อรูปหลวงปู่โต พรหมรังสีขนาดใหญ่ พระเอกชื่อดังได้เดินทางไปขอพรหลวงปู่โตที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดระฆัง ย่านฝั่งธนฯ เพื่อสามารถทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ "ทั้งวัด โบสถ์หลังใหม่

รูปหล่อหลวงปู่ สำเร็จได้ก็ด้วยบารมีของหลวงปู่ ตอนที่ผมคิดจะทำผมไม่มีเงินเลยสักสลึง ผมก็ขอ บริจาค บอกบุญเขาไปเรื่อย เจอคนในวงการคนไหนก็บอกบุญกับเขาไป มาที่นี่ก็บอกบุญกับคนที่จังหวัดนี้ เจอใครก็บอกบุญเขาหมด ผมอยากให้ลูกหลานชาวอีสานได้มีโอกาสนมัสการหลวงปู่โตที่นี่ บางคนไม่มีโอกาสเดินทางไปกรุงเทพฯ แต่เขาก็สามารถเข้ามากราบบูชาหลวงปู่ได้" สรพงษ์กล่าว

สรพงษ์ ชาตรี เปิดเผยต่อไปว่า ด้านการพัฒนาพื้นที่สวนบริเวณวัดก็ได้นักจัดสวนมืออาชีพด้วยการบอกบุญเขา เราบอกเขาว่าเป็นวัดที่มีรสนิยมดี อยากได้ของดี แต่ไม่มีสตางค์ ไปที่ไหนเห็นสิ่งดีๆ ก็จะเข้าไปติดต่อเขา ขอให้เขามาช่วย ตัวเราไม่ได้รู้จักเป็นการส่วนตัวก็มี... รูปหล่อสมเด็จ[พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สำเร็จลุล่วงไปแล้ว 100 เปอร์เซ็นต์ แต่ใช้สีเม็ดมะขามทาก่อน เพื่อรอการก่อสร้างวิหารครอบองค์ จึงจะมีการปิดทองคำเปลวที่องค์ฯ ส่วนงบในการก่อสร้างวิหารหลังใหม่ขนาดใหญ่นี้มีมูลค่าถึง 50 ล้านบาท และยังไม่มีระยะเวลาการก่อสร้างที่แน่นอน ผมบอกไม่ได้ว่าจะสร้างวิหารเสร็จอีกกี่ปี แล้วแต่บารมีหลวงปู่ ผมก็ขอบริจาคเขาไปเรื่อยๆ อย่างนี้ อาจจะห้าปี สิบปี ก็ยัง

ไม่รู้เลย" พระเอกรุ่นใหญ่กล่าว

แรงบันดาลใจพัฒนาวัดแห่งนี้ที่พระเอกชื่อดังไม่ได้เอ่ย ถึงส่วนหนึ่งมาจากบ้านเกิดของดวงเดือน จิไธสงค์ อดีตรองนางสาวไทย อยู่ติดกับทางเข้าวัดบ้านโนนกุ่ม และถูกจัดให้เป็นสถานที่รับรองแขกเหรื่อที่เป็นกันเองภายในบ้านเธออีกด้วย

พระครูวินัยธรสง่า ฐานธัมโม เจ้าอาวาสวัดโนนกุ่ม กล่าวว่า หลวงปู่โตปางนี้ท่านมีอานุภาพมาก เป็นปางกรรมฐาน สามารถดำเนินงานลุล่วงไปได้รวดเร็ว ดีใจที่มีผู้มีจิตศรัทธาเข้ามาช่วยกันทำนุบำรุงพระศาสนา

ผู้สื่อข่าวรายงานว่า ในวันที่ 1 เมษายนศกนี้ จะเป็นวันแรกของการเฉลิมฉลองหลวงปู่โต ได้มีการแสดงดนตรีโดยนักร้องลูกทุ่ง กุ้ง สุทธิราช และงานจะดำเนินไปจนถึงวันที่ 17 เมษายน ซึ่งเป็นคล้ายวันเกิดหลวงปู่โต" (ไทยโพสต์ เอ็กซ์-ไซท์. 31 มีนาคม 2543, หน้า 1-2)

ในฐานะนักเรียนทางวัฒนธรรมที่ให้ความสนใจกิจกรรมการทำบุญของพระเอกท่านนี้ที่บ้านโนนกลุ่มอย่างใกล้ชิด พวกเรามองเห็นว่าเนื้อหาข่าวข้างต้นนี้มีข้อมูลบางอย่างที่คลุมเครือและบางอย่างก็ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ดังที่พวกเราจะนำเสนอต่อไปนี้

ประการแรก วัดบ้านโนนกุ่มไม่ใช่วัดที่ "เป็นเพียงวัดป่ารกร้าง" ในทางตรงข้าม วัดโนนกุ่มมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการยาวนานควบคู่กับหมู่บ้าน วัดโนนกุ่มอาจจะเป็นวัดเล็กๆ เหมือนกับวัดในหมู่บ้านชนบททั่วไป ซึ่งในสายตาของคนเมืองแล้วมองเห็นว่าไม่เจริญ ไม่ทันสมัย แต่สำหรับชาวบ้านโนนกุ่มแล้ว วัดเป็นสถาบันหลักของชุมชน ชาวบ้านทำนุบำรุงวัดและสืบทอดพระศาสนาตามกำลังศรัทธาและความเชื่อของตนเองมายาวนาน ในปี พ.ศ. 2532 ที่พระเอกสรพงศ์ ชาตรีเข้ามาพัฒนาวัดตามคำเชิญชวนของชาวบ้านและแรงบันดาลใจที่ท่านมีร่วมกับดวงเดือน จีไธสงค์ วัดบ้านโนนกุ่มอาจจะทรุดโทรมบ้าง ศาลาไม้ก็เก่าและมีพระจำพรรษาเพียงไม่กี่รูป แต่วัดบ้านโนนกุ่มก็ยังเป็นวัดบ้าน ไม่ใช่วัดป่า และไม่ใช่วัดที่รกร้าง โบสถ์ของวัดบ้านโนนกุ่มสร้างด้วยวัสดุพื้นบ้านและมีร่องรอยสถาปัตยกรรมแบบคนยวนพื้นบ้านหลงเหลืออยู่ ทั้งหมดนี้ถูกรื้อถอนไปแล้วแทนที่ด้วยวิหาร โบสถ์และศาลาสมัยใหม่ภายใต้การดำเนินงานและสนับสนุนของพระเอกสรพงษ์ ชาตรีในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ หมู่บ้านโนนกุ่มมีวัด 2 แห่งคือวัดโนนกุ่มที่พระเอกสรพงศ์ ชาตรีเข้ามาช่วยพัฒนา หรือชาวบ้านเรียกกันจนติดปากว่า "วัดบ้าน" และวัดป่าช้า ซึ่งตั้งอยู่นอกหมู่บ้าน ชาวบ้านโนนกุ่มแบ่งแยกพื้นที่ทางกายภาพและมีกลุ่มอุปถัมภ์วัดทั้งสองแห่งอย่างชัดเจน ในสายตาของชาวบ้านโนนกุ่มแล้ว วัดโนนกุ่มไม่ว่าจะเป็นช่วงก่อนหรือหลัง พ.ศ. 2532 จึงไม่ใช่วัดป่าที่รกร้างอย่างแน่นอน

ประการที่สอง ที่ดินในการขยายวัดตามโครงการทำบุญของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีไม่ได้มาจากการบริจาคหรือ "สนับสนุนที่ดินรวมทั้งบ่อปลาจากชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงวัดอีกจำนวน 50 ไร่" ข้อความที่ยกมานี้ไม่ตรงกับความเป็นจริง ชาวบ้านอาจจะร่วมบริจาคจริง แต่ไม่ใช่ยก

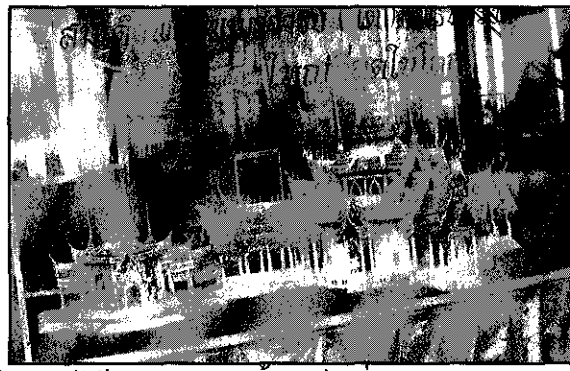

ที่ดินจำนวนมากมายถึง 50 ไร่ให้กับทางวัด ซึ่งถ้าคิดมูลค่าออกเป็นตัวเงินแล้วเป็นจำนวนมหาศาลนับสิบล้านบาท ทั้งนี้เพราะที่ดินที่ทางวัดภายใต้การดำเนินงาน ของสรพงศ์ ชาตรีได้ขยายออกมานั้น เป็นที่นาติดกับถนนสายหลักหรือถนนมิตรภาพ ช่วงที่พระเอกเข้ามาดำเนินโครงการโดยเฉพาะระหว่างปี 2532–ก่อน 2540 นั้น เป็นยุคทองของตลาดที่ดินทั่วประเทศ รวมทั้งตลาดการค้าที่ดินที่อำเภอสีคิ้วด้วย ชาวบ้านโนนกุ่มและหมู่บ้านใกล้เคียงมีข้อจำกัดเรื่องที่ดินทำกินและที่ดินอยู่อาศัยเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นจึงเป็นไปไม่ได้ที่ชาวบ้านจะใจบุญอย่างล้นเหลือ แล้วพร้อมใจกันทำบุญร่วมกับพระเอกดารายอดนิยมโดยการยกที่ดินให้กับวัดตั้ง 50 ไร่แบบให้เปล่า พวกเราจะนำเสนอรายละเอียดกระบวนการที่พระเอกสรพงศ์ ชาตรีและทีมงานของท่านในท้องถิ่นใช้ในการจัดหาที่ดินสำหรับการพัฒนาวัดโนนกุ่มในตอนต่อไป

ประการที่สาม รายงานข่าวข้างต้นไม่ได้ให้รายละเอียดและกระบวนการดำเนินงานของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีในการพัฒนาวัดโนนกุ่มให้ทันสมัยอย่างชัดเจน แน่นอนว่า รายงานข่าวก็คือการนำเสนอข่าวสารข้อมูลที่ถูกจำกัดด้วยเวลาและความเร่งรีบ แต่พวกเรามองเห็นว่า ภาพรวมที่ได้จากเนื้อหาข่าวข้างต้นนั้นยังไม่ครอบคลุมและไม่ชัดเจน โดยเฉพาะการระดมทุนทรัพย์และกลยุทธ์ของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีและคณะทำงานของท่านตลอดระยะเวลาร่วมทศวรรษที่ผ่านมา นอกจากนี้รายงานข่าว

ดังกล่าวก็ไม่ได้มีบทสะท้อนของชาวบ้านโนนกุ่มผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ คงมีเพียงความเห็นดีเห็นงามกับโครงการของเจ้าอาวาสประจำหมู่บ้านเพียงสั้นๆ ในการรายงานข่าวและคำบอกเล่าของพระเอกเจ้าของโครงการเองไม่มีภาพของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและชุมชน ชาวบ้านโนนกุ่มถูกนำเสนอหรือละไว้ให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเป็นผู้รับอานิสงส์ของการทำบุญครั้งนี้ของพระเอกอยู่ฝ่ายเดียว ภาพสะท้อนและการนำเสนอข้อมูลดังกล่าวนี้มีลักษณะเท็จจริงอย่างไร ชาวบ้านโนนกุ่มคิดเห็นอย่างไรกับโครงการและให้ความร่วมไม้ร่วมมือกับโครงการของดารานักบุญมากน้อยแค่ไหนและทำไม พวกเราจะนำเสนอรายละเอียดบางแง่มุมและข้อมูลบางอย่างเพิ่มเติมในตอนต่อไป

สภาพดั้งเดิมของวัดบ้านโนนกุ่ม

วัดบ้านโนนกุ่มเป็นวัดที่ได้รับการก่อตั้งมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านหลายท่านเล่าว่า ผู้เฒ่าผู้แก่เริ่มสร้างวัดภายหลังการก่อตั้งหมู่บ้านได้ไม่นาน พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ ผู้อาวุโสของหมู่บ้านบอกว่า บ้านโนนกุ่มเริ่มก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง มีครัวเรือนทยอยย้ายออกมาจากบ้านสีคิ้วเพื่อมาอยู่ตามที่ไร่ที่นาของตัวเองในบริเวณที่เป็นบ้านโนนกุ่มปัจจุบันรวมกันประมาณ 30 ครัวเรือนในราว พ.ศ. 2456 และผู้อาวุโสอีกท่านหนึ่งบอกว่า วัดบ้านโนนกุ่มทำพิธีฝังลูกนิมิตและสร้างโบสถ์หลังแรกขึ้นในราวปี พ.ศ. 2465 โดยมีครูบาชินเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก[2] ความข้อนี้ก็ตรงกับคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าอาวาสวัดโนนกุ่ม พระครูวินัยธรสง่า ฐานธัมโม เกี่ยวกับโบสถ์หลังเดิมของวัดโนนกุ่ม ซึ่งถูกรื้อบางส่วนและบดบังด้วยวิหารสมัยใหม่ตามโครงการพัฒนาวัดของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีในทศวรรษที่ 2530–2540 ดังนี้ต่อไปนี้ “โบสถ์หลังเดิมของวัดโนนกุ่ม เป็นโบสถ์แบบมหาอุด คือมี

[2] โปรดดูบทที่ 3

ทางเข้า-ออกด้านหน้าเพียงทางเดียว ด้านหลังออกไม่ได้ ใช้ประกอบพิธีอุปสมบท สังฆกรรม กฐินและปริวาสกรรม สร้างมาตั้งหลายชั่วอายุคนแล้ว ในปี 2465 ได้ขอวิสุงคามสีมาจากทางบ้านเมือง ทำพิธีฝังลูกนิมิตแล้ว สร้างเสร็จภายใน 1 ปี บูรณะเมื่อ พ.ศ. 2496 หลังคามุงด้วยสังกะสี ตัวโครงทำด้วยไม้เนื้อแข็ง มีกำแพงแก้วที่สร้างด้วยปูนรอบตัวโบสถ์อยู่"[3]

สถาบันทางศาสนาอย่างเป็นทางการของหมู่บ้านได้เดินทางมาถึงจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในราว พ.ศ. 2483 เมื่อชาวบ้านกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพ่อใหญ่เป็งอินทร์ ปัญญา พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ พ่อใหญ่อยู่ เพลินจันทึก พ่อใหญ่อั๋น เจียจันทึก พ่อใหญ่ลอย เมือกจันทึก และพ่อใหญ่ปั๋น อายจันทึก ตัดสินใจแยกตัวออกมาก่อตั้ง "วัดป่าช้าโนนกุ่ม" ชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นญาติพี่น้องกัน เป็นกลุ่มชาวบ้านที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้านและเคยเป็นกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์วัดบ้านหรือวัดโนนกุ่มมาก่อน เหตุผลสำคัญในการแยกวัดก็คือ ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่ค่อยพอใจเจ้าอาวาสของวัดโนนกุ่มในเวลานั้น ซึ่งเป็น "พระลาว" มาจากทางศรีสะเกษ ได้นำเอาญาติโยมจากบ้านเดิมของตนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการเรื่องต่างๆ ภายในวัด บางครั้งเจ้าอาวาสก็เอาปัจจัยที่ได้รับบริจาคของวัดไปมอบให้ญาติพี่น้องของตนเอง ประกอบกับพระที่แยกตัวออกมาร่วมก่อตั้งวัดป่ามีความขัดแย้งส่วนตัวกับญาติโยมบางคนเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาวัดเมื่อมีญาติโยมกลุ่มสำคัญของหมู่บ้านให้การสนับสนุน พระรูปนั้นจึงมีส่วนสำคัญในการแยกตัวออกมาใช้สถานที่ป่าช้าของหมู่บ้านก่อตั้งเป็นสำนักสงฆ์ ซึ่งต่อมาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นวัด รวมทั้งได้ดำเนินการพัฒนาด้านถาวรวัตถุอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา โดยมีหลวงพ่ออ่าง ฐานวโร (2444-2538) เจ้าอาวาสคนสำคัญและพ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ (2443-2542) เป็นผู้นำคนสำคัญในการ

---

[3] พัฒนา กิติอาษา. *สัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดโนนกุ่ม*. 17 กรกฎาคม 2542.

พัฒนาวัด เมื่อทั้งสองท่านเสียชีวิตลง ศพของท่านก็ได้รับการฌาปนกิจและบำเพ็ญกุศลที่วัดป่าแห่งนี้[4]

พวกเราขอย้อนกลับมากล่าวถึงสถานการณ์ของวัดบ้านโนนกุ่มอีกครั้ง ภายหลังจากการแยกตัวไปตั้งวัดป่าช้าเพราะความแตกแยกทั้งในส่วนของพระและญาติโยมผู้อุปถัมภ์ใน พ.ศ. 2483 เป็นต้นมา ดูเหมือนว่าชาวบ้านโนนกุ่มได้แบ่งงานกันทำหรือเลือกที่จะสนับสนุนวัดแตกต่างกันออกไปตามเงื่อนไขความใกล้ชิดของการตั้งบ้านเรือน ความชอบพอ ผลประโยชน์บางอย่างและอิทธิพลของกลุ่มญาติพี่น้อง ชาวบ้านในคุ้มเหนือมักจะให้การสนับสนุนวัดป่าช้า ส่วนคุ้มใต้ที่อยู่ใกล้วัดมักจะสนับสนุนวัดบ้านโนนกุ่ม ยกเว้นเฉพาะกรณีที่มีบุญงานประจำปีของหมู่บ้านที่สามารถรวบรวมกำลังสนับสนุนและเรียกร้องความสนใจจากชาวบ้านทั้งหมู่บ้านได้ แต่กล่าวโดยรวมแล้ว สถานการณ์ของวัดบ้านโนนกุ่มก่อน พ.ศ. 2530 หรือการเข้ามาอุปถัมภ์ของสรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จิไธสงค์ออกจะซบเซามากกว่าวัดป่าช้า สภาพศาลาการเปรียญและโบสถ์ที่สร้างด้วยไม้และวัสดุในท้องถิ่นเริ่มผุพังและเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา การบูรณะโบสถ์ในปี พ.ศ. 2496 อาจเป็นกิจกรรมใหญ่ที่สุดเพียงไม่กี่อย่างของวัดบ้านโนนกุ่มก่อนทศวรรษ 2530 เหตุผลสำคัญก็คือขาดวิสัยทัศน์ ความเป็นผู้นำและการสนับสนุนจากทั้งฝ่ายพระและฝ่ายฆราวาส วัดบ้านโนนกุ่มมักจะประสบปัญหาในการขาดเจ้าอาวาสที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาวัดและขาดพระเณรอยู่ประจำที่วัด ในขณะที่ชาวบ้านทั่วไปก็สามารถทำได้เพียงการสนับสนุนปัจจัยเท่าที่จะหาได้ เช่น ข้าวปลาอาหารและปัจจัยทำบุญตามประเพณีเท่านั้น

วัดบ้านโนนกุ่มที่สรพงศ์ ชาตรีพบเห็นเมื่อราวปี พ.ศ. 2530 จึงเป็นวัดแบบพื้นบ้านที่ค่อนข้างเสื่อมโทรมเหมือนวัดในหมู่บ้านชนบททั่วไป

---

[4] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามวัดป่าช้า บ้านโนนกุ่ม.* 15 เมษายน 2542.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าจะพิจารณาด้วยสายตาและมาตรฐานของคนในเมืองที่มาจากภาคกลางและกรุงเทพฯ อย่างสรพงศ์ ชาตรี

การเข้ามาของสรพงศ์ ชาตรี

สรพงศ์ ชาตรีได้เล่าถึงเบื้องหลังและที่มาที่ไปของการเข้ามาช่วยทำบุญเพื่อพัฒนาวัดโนนกุ่มของท่านตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 ว่า "ตอนแรกมาทำบุญ ชาวบ้านมาขอร้องให้ช่วยพัฒนาวัด ก็ได้เงินเรือนแสน ได้มาจากเพื่อนๆ และนาย "ท่านมุ้ย" ต่อมาได้ไปกราบนมัสการอาจารย์เปลี่ยน อาจารย์ของธงไชย แม็คอินไตย์ อาจารย์แนะนำให้ไปจุดธูปขอหลวงปู่โตวัดระฆัง ก็เลยไปจุดธูปเทียนขอให้หลวงปู่ช่วยหาเงินพัฒนาวัดโนนกุ่ม หลังจากนั้น เงินผ้าป่า กฐินที่เคยได้เรือนแสนก็กลายเป็นเรือนล้าน แม้ว่าบ้านเมืองจะมีปัญหาเศรษฐกิจ หลวงปู่ช่วยทั้งนั้น ผมกับหมู (น้องชายดวงเดือน)ต้องออกเงินส่วนตัวเป็นเรือนแสนเพื่อมาช่วยในช่วงเศรษฐกิจทรุด เพราะว่าค่าที่ดิน ค่าใช้จ่ายต่างๆ ชาวบ้านศรัทธาเพราะเห็นว่าเราทำจริงสร้างจริง ถ้าเขาไม่มาวัด 6 เดือน เขามาอีกทีก็จะจำวัดไม่ได้ ได้เงินมาก็สร้างจริง เงินก็เข้าบัญชีหลวงปู่ ไม่ได้เข้าบัญชีสรพงศ์ หลวงปู่ช่วยทุกอย่าง สรพงศ์จบแค่ ป. 4 บวชเณรตั้งแต่อายุ 8 ปี ไม่มีความรู้แต่เคารพและศรัทธาในหลวงปู่ อย่างวันนี้ก็ต้องบอกหลวงปู่ว่าได้เงินมาเท่าไร ต้องบอกหลวงปู่ตลอดเวลา"[5]

สรพงศ์ ชาตรีเล่าว่า ชาวบ้านมาขอร้องให้มาช่วยทำบุญเพื่อพัฒนาวัดประจำหมู่บ้านเมื่อท่านมาเยี่ยมบ้านเกิดของดวงเดือน จีไธสงค์ครั้งแรกๆ ในราวปี พ.ศ. 2530 ผนวกกับความเป็นดาราผู้มักจะจัดกิจกรรมทำบุญทอดผ้าป่า ทอดกฐิน และระดมเพื่อนดาราไปทำบุญตามวัดและสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว พระเอกตลอดกาลจึง

---

[5] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามสัมภาษณ์สรพงศ์ ชาตรี วัดโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

ตัดสินใจไม่ยากที่จะมาช่วยพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มอย่างเต็มตัว ยิ่งเป็นวัดบ้านเกิดของดวงเดือน จิไชสงค์ ผู้เป็นแรงบันดาลใจด้วยแล้ว ยิ่งทำให้โครงการทำบุญและสร้างกุศลครั้งนี้ผุดพรายขึ้นมาอย่างรวดเร็วในหัวสมองของดารายอดนิยมท่านนี้ ส่วนรายละเอียดที่สรพงศ์บอกว่า เริ่มจากการทำบุญทอดผ้าป่า สร้างศาลาการเปรียญในระยะแรกแล้วค่อยก้าวไปเป็นโครงการสร้างมหาวิหารและรูปเหมือนหลวงปู่โตใหญ่ที่สุดในโลกในที่สุด

ในการประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์และประกอบรูปเหมือนของหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2542 พระท่านผู้ใหญ่จากลาดพร้าว กรุงเทพมหานครรูปหนึ่ง ซึ่งได้รับนิมนต์มาร่วมประกอบพิธีตั้งข้อสังเกตกึ่งยกย่องชื่นชมวีรกรรมและกุศลกรรมของสรพงศ์ ชาตรีว่า "...สงสัยเมื่อชาติที่แล้วในสมัยย่าโม คุณดวงเดือนอาจจะเป็นถึงนางสนองพระโอษฐ์จึงได้มีความสามารถ[เสน่ห์]ดึงดูดเจ้าหนุ่ม[สรพงศ์]มา[ทำบุญ]ที่นี่ได้"[6] ความเห็นของพระสงฆ์รูปนี้น่าจะสะท้อนความเชื่อและโลกทัศน์ของผู้คนส่วนใหญ่ที่มีโอกาสร่วมทำบุญกับโครงการมหากุศลของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีอย่างชัดเจน เป็นความเห็นที่เต็มไปด้วยความยกย่อง ชื่นชม และยินดีปรีดากับกุศลกรรมของสรพงศ์ ชาตรี ผู้เป็นประหนึ่งวีรบุรุษนอกจอภาพยนตร์ "ตัวจริงเสียงจริง" ในสายตาของสาธารณชนไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม พวกเรามีโอกาสสัมภาษณ์ชาวบ้านบางคนที่เฝ้ามองและมีส่วนร่วมกับโครงการทำบุญของสรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จิไชสงค์มาตั้งแต่ต้น เกี่ยวกับเหตุผลที่ดารายอดนิยมท่านนี้ได้มาทุ่มเททำบุญให้กับวัดบ้านโนนกุ่มอย่างมากมาย ยายวัย 78 ปี เล่าว่า ตอนที่พระเอกมาเยี่ยมบ้านกับดวงเดือน หลานสาวครั้งแรกๆ แล้วมาเยี่ยมวัด ชาวบ้านก็เข้าไปพูดว่า "มาสร้างให้แหน่เป็นหยัง...วัดบ้านโนนกุ่มก็เก่าจนผุพังจะหมดแล้ว"[7] คงเป็นเพราะสรพงศ์ใจบุญสุนทานอยู่ก่อนแล้ว หลานสาวดวงเดือนก็คงจะช่วย

---

[6] สมหมาย มาดี. *บันทึกสนามพิธีถวายผ้าป่าและวางศิลาฤกษ์มหาวิหารวัดบ้านโนนกุ่ม.* 9 พฤษภาคม 2542.

[7] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ยายอายุ 78 ปี วัดโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

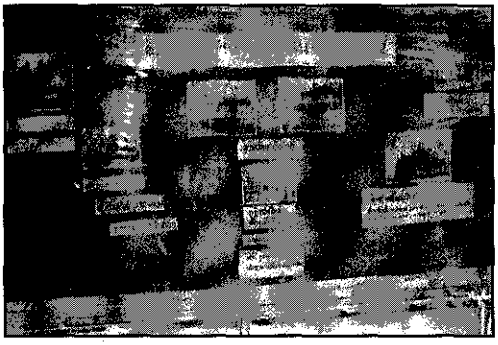

พูดขอร้องให้ด้วย พระเอกเลยมาช่วยทำบุญที่วัดโนนกุ่มเรื่อยมาอย่างที่เห็น ยายวัย 71 ปีให้ความเห็นที่ล้ำลึกเชื่อมโยงกับระบบความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมืองของหมู่บ้าน โดยการบอกว่า "คนเฒ่าคนแก่บ้านนี้ ฝังหลักบ้านถือมาแต่เก่า[โบราณ] คนไปคนมาก็ติดใจบ้านโนนกุ่ม มีแต่คนอยากมาอยู่นำ"[8] ในที่นี้หมายความว่า บรรพบุรุษของหมู่บ้านนี้ทำพิธีฝังหลักบ้านหรือ "ใจบ้านใจเมือง" ถูกต้องตามประเพณีและเป็นมงคลมาตั้งแต่สมัยตั้งบ้าน ทำให้หมู่บ้านโดยรวมร่มเย็นเป็นสุขและมีเสน่ห์ดึงดูดใจให้คนภายนอกที่ผ่านไปผ่านมาติดใจและยินดีที่จะเข้ามาช่วยเหลือพัฒนาหมู่บ้านให้พัฒนาถาวรสืบไป

แน่นอนว่า ยายผู้ให้ข้อมูลท่านนี้มองเห็นวีรกรรมและกุศลกรรมของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จิไธสงค์ หลานสาวไทยวนบ้านโนนกุ่มที่เชื่อมโยงหมู่บ้านกับโลกภายนอกในส่วนนี้เป็นวีรกรรมที่เกิดจาก "วิสัยทัศน์" ของบรรพบุรุษไทยวนผู้ก่อตั้งหมู่บ้านได้วางเอาไว้เมื่อกว่าศตวรรษล่วงมาแล้ว แม้ว่าในวิสัยทัศน์เกี่ยวกับอนาคตที่ปรากฏในสัญลักษณ์ของหลักบ้านที่ว่านั้น อาจจะไม่มีบรรพบุรุษบ้านโนนกุ่มท่านใดเลยที่สามารถจินตนาการล่วงหน้าแบบข้ามยุคข้ามสมัยถึงโครงการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มให้ทันสมัยในวงเงินที่อาจจะสูงถึง 100 ล้านบาทและหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกตั้งตระหง่านอยู่ในพื้นที่วัดกว้างใหญ่ ซึ่งมีภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบก่อสร้างในลักษณะเดียวกับสนามกอล์ฟหรือรีสอร์ทสมัยใหม่ก็ตาม

---

[8] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ยายอายุ 71 ปี วัดโนนกุ่ม*. 17 กรกฎาคม 2542.

ความใฝ่ฝันและแรงบันดาลใจ

เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2542 ขณะที่พวกเรานั่งสัมภาษณ์ยาย 2 ท่านที่เดินมาช่วยงานต้อนรับผ้าป่ากรุงเทพฯ ที่วัดโนนกุ่ม แต่ว่างานเสร็จไปแล้ว ฝนตกลงมาอย่างหนัก พวกเรานั่งคุยกันอยู่เชิงบันไดทางขึ้นศาลาการเปรียญหลังใหม่ของวัด พวกเราสอบถามหลายเรื่องตั้งแต่ประวัติหมู่บ้าน ชีวิตและครอบครัวของยายทั้ง 2 ท่าน รวมถึงประวัติดวงเดือน จิไธสงค์ผู้เป็นหลานสาวด้วย เมื่อฝนตกลงมา ยายก็พูดขึ้นว่า "สรพงศ์เป็นคนมีบุญมาทำบุญที่วัดบ้านโนนกุ่มทีไรฝนตกทุกที" น้ำฝนจากฟากฟ้านำมาซึ่งความชุ่มฉ่ำและอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารเปรียบได้กับคนมีบุญที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญในโลกทัศน์แบบพื้นบ้านของยาย บังเอิญว่า สรพงศ์ ชาตรีตรวจดูความเรียบร้อยของวัดหลังจากคณะผ้าป่ากรุงเทพฯ เดินทางกลับไปแล้วและเดินมาสมทบกลุ่มของพวกเราพอดี พระเอกของเราตอบยายไปว่า "ผมมีกรรมมากกว่า เป็นกรรมที่ต้องมาเหนื่อย ต้องออกไปหาเงินทุกวัน [ระดมเงินบริจาคจากญาติโยมที่มีจิตศรัทธา] ให้คนไปแทนเขาก็ไม่ให้ ให้พระไปแทนเขาก็ไม่ให้ ต้องไปเอง..."[9]

สรพงศ์ ชาตรีให้ข้อมูลเพิ่มเติมและอธิบายถึงสิ่งที่ท่านเรียกว่า "กรรม" หรือ "ภาระ" ในการก้าวเข้ามาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญในการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มในระยะเวลาร่วม 10 ปีที่ผ่านมาว่า

> "ผมทำบุญที่นี่อยู่ก่อนแล้ว ตั้งแต่ปี [25]32–[25]37 ผมทอดผ้าป่า ทอดกฐินและทำบุญระดมเงินบริจาคตามบุญเทศกาลต่างๆ ตลอดปี ตอนแรกผมสร้างศาลาการเปรียญ ราคา 10 ล้าน ผมทำได้ แต่ปี 2537 ผมอยากสร้างโบสถ์ราคา 15 ล้าน ผมไม่กล้า ผม

[9] พัฒนา กิติอาษา, *สัมภาษณ์ยายอายุ 71 และ 78 ปีและสรพงศ์ ชาตรี วัดโนนกุ่ม*, 17 กรกฎาคม 2542.

จึงไปกราบนมัสการพระอาจารย์เปลี่ยน วัดไชโย จังหวัดอ่างทอง พระอาจารย์ที่เบิร์ด ธงไชย แม็คอินไตย์ไปบวชด้วย อาจารย์เปลี่ยนแนะนำให้ผมไปขอให้หลวงปู่โตมาช่วย ปี[25]38 ผมจุดธูปเทียนขอให้หลวงปู่มาช่วย นิมนต์หลวงปู่มาอยู่ด้วย ตั้งแต่นั้นมา เงินทองก็ไหลมาเทมา ผมเปิดบัญชีธนาคารรับบริจาคในนามของหลวงปู่โต ญาติโยม โอนเงินผ่านทางธนาคาร จัดงานบุญต่างๆ ที่วัดโนนกุ่ม ก็ได้เงินเข้าวัดมาก ปี [25]38 ฝนตก ได้เงินไม่มาก แต่ปี [25]40 ฝนไม่ตกหลวงปู่ให้เงินมา 10 กว่าล้าน [ดลบันดาลให้ผู้คนหลั่งไหลมาทำบุญจำนวนมาก ทำให้ได้ยอดบริจาคสูงถึง 10 ล้านบาท] ดาราวีดีโอ [บริษัทผู้ผลิตละครโทรทัศน์และรายการทีวีชื่อดังระดับประเทศ]มาช่วยทำบุญ 400,000 บาท เขามา บริจาคช่วยทำบุญกับหลวงปู่ เขาให้หลวงปู่ เขาไม่ได้ให้ผมหรอก ถ้าให้ผม ผมเอาไปซื้อรถแล้ว เราเอาหลวงปู่ไปอ้างแต่เราต้องมีผลงานให้เขาเห็น คนจึงศรัทธาและมาช่วยทำบุญ

หลวงปู่โตมาช่วยผมจึงทำโครงการใหญ่ได้ ลำพังผมไม่มีตังค์หรอก ตอนนี้ผมมีหนี้ค่าที่ดินและค่าถมที่[ในการขยายพื้นที่วัดบ้านโนนกุ่ม]เกือบ 10 ล้านบาท ต้นเดือนนี้ผมต้องออกไปหาเงินที่กรุงเทพฯ แถวตลาดสี่มุมเมือง ปากคลองตลาด ผมไปหมด ผม

เอาพระไปขาย วันไหนถ้ามีคิวแสดงหนังหรือละคร เงินก็หายวันละแสน มีงานที่นครปฐม ปากน้ำ ผมก็ไปร่วม ไปขอรับเงินบริจาคตามตลาดนัด งานบวช งานกินเลี้ยงผมไปหมด งานไหนเจ้าภาพจะให้เงินร่วมทำบุญ ผมไปทั้งนั้น ให้ผมร้องเพลงในพิธีผมก็เอา ดีกว่านอนอยู่บ้านเฉยๆ อยู่บ้านเราต้องเสียค่าไฟ เสียค่าน้ำ เราต้องเปิดแอร์ กินน้ำในตู้เย็น ผมต้องเสียเงินทั้งนั้น...

ผมมีภาระ แต่ก็ถือว่าเป็นภาระในทางที่ดี มีผลงานเพื่อนดาราก็มาช่วยกันทำบุญ อุทุมพร ศิลาพันธ์ ปัญญา นิรันดร์กุล กรุง ศรีวิไล ดาราตลกดังๆ นักร้องลูกทุ่ง สตริง ใครต่อใครในวงการบันเทิงก็มาช่วยกันทั้งนั้น ผมต้องขอความช่วยเหลือจากทุกคน

ปีนี้ [2542] ผมอยากจะจัดงานใหญ่ แต่เดือนธันวา มกรา ชาวบ้านเกี่ยวข้าว กุมภาหว่านถั่วเขียว อาจทำได้ช่วงมีนา เพราะเมษาฝนก็เริ่มตกแล้ว ถ้าชาวบ้านยุ่งงานก็มาช่วยเราไม่ได้ ปีนี้ฝนตกเร็ว อีกประมาณ 7 เดือนผมก็จะเริ่มประกอบรูปเหมือนของหลวงปู่โตแล้ว ให้ช่างเขามาทำ เขารับเหมาตั้งแต่แรก พวกงานขัด เก็บรายละเอียดต้องเตรียมไว้แล้วนำมาอ็อก ขัดและโปะเหมือนทำสีรถยนต์ อยากจะทาทองทั้งองค์ เป็นทองวิทยาศาสตร์ อาจจะต้องใช้

เวลาอีกอย่างน้อย 3-4 ปีกว่าวิหารจะเสร็จ วิหารนี้ไม่มีการฝังลูกนิมิต ถ้ามีลูกนิมิตต้องเป็นโบสถ์ แต่วิหารมีลวดลายเยอะมาก ทุกอย่างเป็นเงินที่ได้มาจากการขายพระหลวงปู่โตทั้งนั้น ผมสร้างเตรียมไว้ในการระดมทุนทุกแบบ ทุกขนาด ทุกราคา...

ผมต้องคิดวางแผน ต้องเตรียมการและทำเอง ผมไม่กินเหล้า ไม่เล่นมวย ไม่เล่นม้า ไม่สูบบุหรี่ ผมมีแรงอยู่ก็อุทิศทำบุญให้กับหลวงปู่โต ชาวบ้านที่ไม่รู้ก็จะคิดว่าผมทำอะไรไปเรื่อยเปื่อย แต่ผมต้องทำงานหนักมาก ตอนเช้าเข้าฉากเข้ากล้อง เสร็จก็ตีรถไปดูต้นโพธิ์ที่สั่งให้เขาเอามาลง ผมต้องไปหาเตรียมบันได น้องผู้หญิงเคยเสนอให้ทำที่วางรองเท้าตรงบันไดทางขึ้นโบสถ์ เพราะเคยเห็นมาที่วัดระฆัง แต่ใครจะเป็นช่าง ใครจะเป็นคนทำ อันนี้เป็นตัวอย่างปัญหาที่ผมต้องแก้ ต้องคิดและต้องทำเองตลอด..."[10]

วันนั้น สรพงศ์ ชาตรีเล่าเรื่องราวของท่านให้เราฟังเหมือนกับระบายความในใจกลายๆ ท่านเล่าแบบไหลลื่นมากเหมือนกับว่ามีสิ่งที่อยู่ในใจอยากจะเล่าให้ใครสักคนได้ฟัง ท่านคงไว้เนื้อเชื่อใจพวกเราเพราะได้เห็นและคุ้นเคยกันบ่อยๆ โดยเฉพาะช่วงที่ท่านมาจัดงานบุญงานกุศลต่างๆ ที่วัดบ้านโนนกุ่มในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมา อีกอย่างตัวท่านเองคุ้นเคยกับนักข่าว

[10] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสัมภาษณ์สรพงศ์ ชาตรี วัดโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

นักเขียนและผู้คนในวงการบันเทิงที่มาสัมภาษณ์ท่านมานาน การเล่าเรื่องให้กับอาจารย์หรือนักวิจัยทางมานุษยวิทยาก็คงเป็นเหมือนกับการให้สัมภาษณ์ที่แสนจะธรรมดาของท่าน วันนั้นสรพงศ์ ชาตรียืนพูดอยู่ตรงพื้นศาลาทางขึ้นจากบันไดด้วยท่าทางเหนื่อยอ่อน เพราะเพิ่งเสร็จจากการต้อนรับคณะผ้าป่าและการเตรียมงานอันยาวนาน ส่วนพวกเรา 2 คนและยายอีก 2 คนนั่งกับพื้นบันไดในตำแหน่งที่ต่ำกว่า เวลาเราฟังสรพงศ์พูดเราต้องแหงนหน้าขึ้นไปมอง นานๆ ครั้งพวกเราจึงจะมีโอกาสป้อนคำถามหรือแสดงความเห็นในเชิงสนับสนุนเป็นส่วนใหญ่ การสัมภาษณ์จบลงเมื่อสรพงศ์ขอตัวไปทำธุระสั่งการทีมงานให้จัดการข้าวของของวัดให้เรียบร้อย

จากคำบอกเล่าของสรพงศ์ ชาตรี พวกเราอาจแบ่งแยกระยะเวลาของการเข้ามาทำบุญที่วัดโนนกุ่มของท่านได้ 3 ระยะ ได้แก่ ระยะแรก 2532-2537 เป็นช่วงที่ท่านและดวงเดือนทำบุญตามเทศกาลเพื่อสร้างศาลาการเปรียญ (วางศิลาฤกษ์ในปี 2532) และกุฏิหลังใหม่ (วางศิลาฤกษ์ในปี 2535) โดยการทอดผ้าป่า ทอดกฐินและทำบุญตามวาระโอกาสต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ขึ้นมาแทนที่หลังเดิม ซึ่งสร้างด้วยไม้และกำลังอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม โครงการทั้งหมดเสร็จสิ้นลงโดยใช้งบประมาณราว 10 ล้านบาท เงินทั้งหมดท่านสามารถระดมจากคนในวงการและกิจกรรมการรับบริจาคตามงานบุญต่างๆ

ระยะที่สอง 2538-2541 สรพงศ์ ชาตรีเริ่มวางแผนพัฒนาวัดต่อไปอีกโดยการขยายที่ดินวัดเพื่อสร้างสวนหย่อมและรองรับโครงการมหาวิหารและหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ในระยะนี้เองที่สรพงศ์ ชาตรีทำตามคำแนะนำของอาจารย์เปลี่ยนแห่งวัดไชโย อ่างทอง ในการใช้ความศักดิ์สิทธิ์และความนิยมสูงสุดของหลวงปู่โตเป็น "ศูนย์กลางความเชื่อและความศรัทธา" และ "เครื่องมือ" (ในรูปแบบของวัตถุมงคล

หลวงปู่โตแบบและรุ่นต่างๆ) ในการระดมเงินบริจาคจากสาธารณชนทั่วไป ศรัทธามหาชนที่มีต่อองค์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และยุทธวิธีในการใช้ความเป็นดารายอดนิยมของ สรพงศ์ ชาตรีและเพื่อนร่วมงานนับเป็นพลังสำคัญที่สุดในการผลักดันโครงการวัดโนนกุ่มให้ก้าวหน้าต่อไป จากสร้างศาลาและกุฏิมูลค่า 10 ล้านบาท ขยายไปสร้างวิหารและรูปเหมือนหลวงปู่โตมูลค่าหลายสิบล้านบาท ในที่สุดพิธีวางศิลาฤกษ์วิหารและรูปเหมือนหลวงปู่โตก็เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2542

ระยะปัจจุบัน–2542 และดำเนินต่อไปในอนาคต ระดมทุนทรัพย์เพื่อก่อสร้างมหาวิหาร รูปเหมือนหลวงปู่โต และวิหารครอบที่ประดิษฐานหลวงปู่ให้สำเร็จ สรพงศ์ ชาตรีและทีมงานยังคงเดินหน้าต่อไปจัดโครงการทำบุญระดมเงินบริจาคเพื่อสานต่อโครงการให้แล้วเสร็จตลอดปี 2542 2543 จนถึงปัจจุบันที่พวกเราเขียนรายงานวิจัยฉบับนี้ในเดือนธันวาคม 2544 โครงการพัฒนาวัดโนนกุ่มของพระเอกนักบุญท่านนี้ก็ยังดำเนินต่อไป อีกทั้งยังมีแนวโน้มว่าค่าใช้จ่ายที่ได้จากยอดเงินบริจาคอาจจะสูงถึงกว่า 100 ล้านบาทในอนาคตอันใกล้นี้ ในงานทอดผ้าป่าวัดโนนกุ่มครั้งล่าสุดที่พวกเรามีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการณ์เมื่อวันที่ 22–31 มกราคม 2544 โฆษกของงานประกาศว่า “วิหารและรูปเหมือนหลวงปู่โต องค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกต้องใช้งบประมาณในการก่อสร้างถึง 120 ล้านบาท ค่าตกแต่งสถานที่อีก 30 ล้านบาท ขอเชิญทุกท่านกราบนมัสการ หลวงปู่เป็นทองเหลือง

ทั้งองค์ ท่านนั่งตากแดดตากฝนมานาน เราอยากจะลงทองคำเปลวทั้งองค์ ให้ทันก่อนหน้าฤดูฝนปีนี้ ลูกหลานที่มาร่วมทำบุญ 199 บาทให้มารับล็อคเก็ตพร้อมสร้อยจากมือของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีเลยครับ ใครจะให้พระเอกสวมสร้อยให้พร้อมลายเซ็นก็ตามสะดวกครับ พระเอกของเรานั่งรออยู่บนทางขึ้นไปกราบนมัสการหลวงปู่แล้วครับ..."[11]

การขยายพื้นที่วัดโดยการขอซื้อและขอบริจาคที่ดินจากชาวบ้านโนนกุ่ม

พวกเราได้กล่าวมาแล้วว่า สรพงศ์จะพัฒนาวัดโนนกุ่มให้ทันสมัยและเจริญได้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขยับขยายเนื้อที่ของวัดเพิ่มเติม จากเนื้อที่วัดเดิมประมาณ 10 ไร่ สรพงศ์ ชาตรีขยายที่ดินให้เป็น 60 ไร่ได้อย่างไร เพราะที่วัดในอดีตนั้นรายรอบไปด้วยที่นาและที่ดินของชาวบ้านทุกทิศทาง รวมทั้งทิศเหนือที่ติดกับเขตบ้านเรือนของชาวบ้าน คำตอบก็คือ สรพงศ์ ชาตรีร่วมมือกับผู้นำคนสำคัญของชุมชน โดยเฉพาะพ่อใหญ่ทองโสมานุสรณ์ในช่วงที่ท่านมีชีวิตอยู่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารโรงเรียนประจำหมู่บ้านและผู้นำชุมชนคนอื่นๆ ในการเจรจาขอซื้อกึ่งขอบริจาคที่ดินจากชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านคนที่มีที่นาอยู่ติดกับวัดด้านถนนมิตรภาพ สรพงศ์ ชาตรีต้องการขยายเนื้อที่วัดออกไปทางด้านถนนสายหลัก ต้องการเปิดประตูวัดในด้านที่ไม่ต้องผ่านกลางหมู่บ้านเพื่อเชื่อมโยงกับโลกภายนอกได้โดยตรง

ชาวบ้านหลายคนเล่าถึงกรณีขายที่ดินให้กับสรพงศ์และวัดโนนกุ่มดังนี้

> "ที่ชาวบ้านขายที่ดินให้ เพราะสรพงศ์ไปขอผ่อนซื้อว่าจะเอาไปทำวัด ขอแบ่งซื้อจากชาวบ้านคนละไร่สองไร่ ใช้เป็นที่ทำโบสถ์ ปลูกต้นไม้ให้เต็มวัด

[11] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามงานบุญผ้าป่าวัดโนนกุ่ม.* 28 มกราคม 2544.

สร้างหลวงปู่โต...ชาวบ้านก็พร้อมใจกันขายให้ ขายราคาไม่สูงเกินไป ไร่ละ 350,000 บาทเท่าๆ กันทุกคน [ราคาที่ดินในเวลานั้นไร่ละ 500,000 บาท] เป็นการผ่อนให้ ไม่ได้จ่ายหมดงวดเดียวเลย ถ้าทางวัดหรือสรพงศ์ได้เงินเข้ามาจากงานกฐิน ผ้าป่าก็จะผ่อนให้ชาวบ้านที่ขายก็มีที่ดินหลายที่เลยยอมขายไป ชาวบ้านบางคนที่อยู่ใกล้ทางเข้าวัดก็ไม่คิดเงิน แบ่งที่ให้ทำถนนไปเลย บางรายที่ไม่ให้สรพงศ์ก็ต้องซื้อเอา..."[12]

"ลักษณะการซื้อที่ดินของสรพงศ์เป็นการผ่อนส่ง ถ้ามีผ้าป่ามาก็จะแบ่งเงินจ่ายให้ชาวบ้านไป มีงานวัดทีจ่ายที ขายถูกไร่ละ 350,000 บาท ธรรมดาขายไร่ละ 500,000 บาท เพราะชาวบ้านคิดว่าซื้อถวายวัด ให้วัดเจริญขึ้น บำรุงศาสนา เป็นการขายไม่มาก 2-3 ไร่ ไม่ได้ขายหมดทั้งแปลง ชาวบ้านได้เงินด้วยได้บุญด้วย คนที่ขายยกแปลงเลยไม่มี...แต่ต่อไปก็ไม่แน่เหมือนกัน ถ้ามีเงินจ่ายพอชาวบ้านอาจจะขายให้ยกแปลงก็ได้...เงินผ่อนชำระยังไม่หมด บางคนก็เอาเงินที่ได้จากขายที่ดินให้วัดไปซื้อที่ใหม่ ซื้อได้ทีละไร่สองไร่..."[13]

"ชาวบ้านรวมใจกันขายให้สรพงศ์ ทีแรกขายไร่ละ 20,000 บาท เป็นที่นาที่ไม่ติดถนนและทางวัดขุด

---

[12] สถาพร อุ่นแดง. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ยายอายุ 63 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 10 มกราคม 2543.

[13] สถาพร อุ่นแดง. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิงอายุ 24 และ 48 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 10 มกราคม 2543.

สระและจัดสวนหย่อม ต่อมาก็ซื้อไร่ละ 300,000 บาท ที่ติดถนน ซื้อขายกันปากเปล่า ไม่มีสัญญาอะไร จัดงานได้เงินทีจึงจะได้เงิน คนที่ขายได้ 20,000 บาท คนอื่นได้ 200,000 บาท ก็ไม่ว่ากัน ราคาเริ่มแรก 20,000 บาท สรพงศ์ขอซื้อสระของชาวบ้านที่อยู่รอบสระ ซื้อทีละงานสองงาน ไร่สองไร่ เพื่อจะได้ที่สวยไม่เว้าแหว่ง ชาวบ้านคิดว่าเป็นการทำบุญก็ขายให้ แต่ตอนนี้ยังไม่ได้เงินหมดก็มี [สรพงศ์]ได้เงินกฐิน ได้เงินผ้าป่ามาแต่ละครั้งก็แบ่งจ่ายให้กับชาวบ้าน ได้คนละ 30,000–40,000 บาท มีอยู่หลายเจ้าส่วนใหญ่จ่ายไม่หมด..."[14]

"พ่อของแม่ขายที่ให้สรพงศ์ เป็นที่ที่แบ่งให้น้อง มีทั้งหมด 6 ไร่ ขายไปหมดเลย ตอนแรกขาย 2 ไร่ก่อน ประมาณปี 2532 ไร่ละ 300,000 บาท สรพงศ์ผ่อนจ่ายให้จัดงานบุญกฐินปีแรกได้เงินหมดเลย ที่เหลืออีก 4 ไร่ขายเมื่อปี 2542 ทีแรกเขาจะผ่อน แต่พ่อบอกไม่เอา พ่อจะเอาเงินก้อน ตอนนี้ตกลงกันว่าจะให้ถมที่แล้วก่อนจะจ่ายเงินให้ ขายราคา 300,000 บาทเหมือนเดิม สมัยปี 2532 กรมที่ดินมาประเมินราคาไร่ละ 600,000 บาท เพราะอยู่ในเขตเทศบาล..."[15]

---

[14] สถาพร อุ่นแดง. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ยายอายุ 73 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 10 มกราคม 2543.

[15] สถาพร อุ่นแดง. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิง อายุ 50 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 12 มกราคม 2543.

> "สรพงศ์เข้ามาซื้อที่ดินของชาวบ้านสร้างวัด ถวายวัด เงินทองของเขาก็หามาด้วยความบริสุทธิ์ ชาวบ้านก็อยากขายที่สร้างวัด ถือว่าทำบุญครึ่งหนึ่ง ได้เงินครึ่งหนึ่ง ได้ราคาไม่เต็มแต่ก็เป็นของวัดตัวเอง เงินก็ได้ เป็นการสร้างวัดได้บุญไปด้วย มีคนมาพาสร้างก็สร้าง ชาวบ้านก็พากันขายที่รอบวัด ไม่เห็นมีใครไม่ขาย คนที่อยู่รอบวัดแต่ละคนมีที่หลายแปลง นาหลายแปลง มีที่ทำกินอยู่แล้ว ได้ทั้งเงินทั้งบุญ..."[16]

ความเห็นของชาวบ้านที่พวกเรานำเสนอมานี้เกือบทั้งหมดเห็นด้วยกับโครงการพัฒนาวัดโนนกุ่มของสรพงศ์ ส่วนใหญ่มีความเห็นและยอมรับร่วมกันว่า แม้ราคาที่ดินที่ขายไปจะไม่ใช่ราคาที่พวกเขาควรจะได้ในตลาดการซื้อขายที่ดินในท้องถิ่น แต่ก็น่าพอใจที่ชาวบ้านได้ทั้งเงินสดและบุญกุศล ถือว่าเป็นการบริจาคเงินทำบุญช่วยพัฒนาวัดอีกส่วนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม มีบางคนที่ยอมรับภายหลังว่า จำเป็นต้องขายเพราะที่รอบๆ ของตัวเองถูกสรพงศ์ซื้อไว้หมดแล้ว บางคนก็บอกว่าไม่ค่อยพอใจที่สรพงศ์ผ่อนจ่ายเป็นงวดๆ ทำให้ไม่ได้เงินสดเป็นก้อนใหญ่ แต่รายที่สำคัญที่สุดที่เป็นอุปสรรคในการขยายที่วัดและสร้างถนนเข้าวัดด้านถนนมิตรภาพก็คือ เจ๊สำลี เจ้าของที่ดินรายใหญ่ในตลาดสีคิ้ว มีที่ดินติดถนนมิตรภาพจำนวนมาก เจ๊สำลีไม่ยอมขายให้สรพงศ์ในตอนแรก แต่ในที่สุดก็เจรจาตกลงกันได้ภายหลัง[17] ความสำเร็จของสรพงศ์ในการจัดหาที่ดินสำหรับขยายวัดและพัฒนาโครงการทำบุญในฝันของตนเองจึงประสบความสำเร็จลงอย่างงดงาม เพราะความสามารถในการโน้มน้าวชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาวัดประจำหมู่บ้านของตนเอง โดยใช้ผู้นำท้องถิ่น ความเป็นดารา

---

[16] สถาพร อุ่นแดง. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ชาย อายุ 63 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 11 มกราคม 2543.

[17] สถาพร อุ่นแดง. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิง อายุ 66 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 11 มกราคม 2543.

ยอดนิยมของตนเอง และผลงานพัฒนาวัดโนนกุ่มด้านถาวรวัตถุที่สั่งสมมานับ 10 ปีและก้าวหน้ามาเป็นลำดับ เป็นเงื่อนไขสำคัญ

โครงการในฝันและศรัทธาที่ท้าทาย

เมื่อพวกเราถามว่าต้นแบบของมหาวิหาร ซึ่งถูกจำลองใส่ในตู้กระจกแสดงอยู่ในกุฏิกลางของวัดโนนกุ่มนั้นมาจากไหน ใครเป็นต้นคิด เจ้าอาวาสวัดโนนกุ่มเล่าให้ฟังว่า เท่าที่ท่านรู้ต้นแบบความคิดของวิหารของวัดโนนกุ่มนั้น น่าจะมาจากความประทับใจของสรพงศ์ ชาตรีที่มีต่อปราสาทศรีสรรเพชรวิมาน อำเภอบางปู จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นปราสาทที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ "พี่เอกแกไปถ่ายหนังหลายที่ ไปทั่วเห็นศิลปะที่ไหนสวยดี ถูกใจก็เอามาผสมกันโดยเฉพาะศิลปะท้องถิ่นแถวอยุธยา [บ้านเกิดของสรพงศ์ ชาตรี] เอามาจากหลายที่แล้วคิดดัดแปลงตกแต่งเพิ่มเติม เช่น ของเดิมมีหน้าต่าง 3 บาน ก็เพิ่มให้เป็น 8 บาน จากหลังคา 3 ชั้นเพิ่มให้เป็น 4 ชั้น พูดคุยกับช่างเขียนแบบเอาของ[ศิลปะในโบสถ์วิหารพื้นบ้าน]ทางอีสานธรรมดามาก ไม่มีลายกนก ไม่วิจิตรพิศดาร สู้ของใหม่ที่พี่เอกเอามาไม่ได้ คนชอบความงามพิศดารความเก่าแก่ ได้ช่วยกันรักษาเอาไว้"[18] เจ้าอาวาสเรียกสรพงศ์ ชาตรีว่า "พี่เอก" ทุกคำทั้งต่อหน้าและลับหลัง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพิเศษระหว่างเจ้าอาวาสกับสรพงศ์ ชาตรี ทั้งคู่เป็นผู้นำทางสงฆ์และฆราวาสที่สำคัญที่สุดในโครงการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มในรอบทศวรรษที่ผ่านมา

พวกเรามีโอกาสถามคำถามเดียวกันนี้กับเจ้าของโครงการ สรพงศ์ ชาตรีชี้มือที่หัวของตัวเองอย่างมั่นใจพร้อมกับตอบว่า "...คิดเอง แล้วให้เขา[ช่าง]เสริม ผมไปเห็นรูปอะไรมาก็มาคิดต่อเอง ผมมีพื้นอยู่ที่หลวงปู่โตอธิษฐานเอา ให้หลวงปู่ช่วยก็ว่าได้ หลวงปู่ต้องการวิหารรูปแปดเหลี่ยม มี

[18] พัฒนา กิติอาษา. *สัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดโนนกุ่ม*. 17 กรกฎาคม 2542.

ทางขึ้น 4 ทิศทาง หลักคิดอันนี้ก็เหมือนกับคนทำพระหลวงปู่โตออกมาขาย คิดเองทั้งนั้น เอารุ่นไหนก็มาขาย หน้าตาเป็นอย่างไร เราก็ไม่ทราบ เราไม่เคยเจอปู่เลย"[19]

อย่างไรก็ตาม เมื่อคล้อยหลังพระเอกสรพงศ์ ชาตรีไปแล้ว ยายคนหนึ่งบอกผมว่า "ออกแบบเองที่ไหน...จ้างช่างบ้านนอกบ้านนา ขี้หมูขี้หมาก็หาว่าออกแบบเอง ช่างเก่งมีแบบมาก็ทำให้ได้ทั้งนั้น แบบที่ว่านี้ช่างก็ด่านขุนทดเป็นคนทำ..."[20] ยายไม่กล้าพูดอย่างนี้ต่อหน้าพระเอก พวกเราก็ไม่รู้ว่าความจริงเป็นอย่างไร แต่จากพฤติกรรมของภาษาข้างต้นนี้น่าจะเข้าใจได้ว่า อำนาจในการควบคุมความจริงของพระเอกสรพงศ์ไม่ได้เป็นไปแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด สรพงศ์อาจจะบงการ สั่งงาน หรือขอความร่วมมือจากชาวบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพก็จริง แต่ยังมีพื้นที่และมุมมองความจริงของชาวบ้านที่แตกต่างออกไปปรากฏให้เห็นอยู่เช่นกัน

กฐิน ผ้าป่า และงานวัดงานเทศกาลตลอดทั้งปี: กลยุทธ์ในการระดมเงินบริจาคของสรพงศ์ ชาตรี

สรพงศ์ ชาตรีและคณะทำงานของท่านไม่เคยปิดบังชาวบ้านและสาธารณชนเลยว่า ท่านมีวิธีการในการระดมทุนรับบริจาคหรือสร้างแรงศรัทธามหาชน เพื่อให้ได้ทุนทรัพย์มาพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มอย่างไร ท่านประกาศอย่างชัดเจนว่า "...หน้าแล้งทอดผ้าป่า หน้าหนาวทอดกฐิน..."[21] หลังจากติดตามการทำงานของสรพงศ์ ชาตรีและทีมงานในการระดมทุนทรัพย์เพื่อพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มอย่างใกล้ชิดระหว่างปี พ.ศ. 2541-2544 พวกเรามองเห็นว่าแบบแผนและวิธีการระดมทุนทรัพย์เป็นการประยุกต์เอามโนทัศน์และวิธีการทำบุญในพุทธศาสนาแบบชาวบ้านร้านตลาดเข้ามาใช้ ผสมผสานกับการใช้กลยุทธ์การตลาดสมัยใหม่ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ขาย

---

[19] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์สรพงศ์ ชาตรี.* 17 กรกฎาคม 2542.

[20] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ยายอายุ 78 ปี วัดบ้านโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

[21] สุริยา สมุทคุปต์. *บันทึกสนามบุญทอดผ้าป่าวัดโนนกุ่ม.* 31 ตุลาคม 2541.

"สินค้าวัตถุมงคลเกี่ยวกับหลวงปู่โต" ซึ่งมีดารายอดนิยมในหัวใจของชาวบ้านตลาด เช่น สรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จีไธสงค์เป็นพรีเซ็นเตอร์ที่มีประสิทธิภาพ ยิ่งสรพงศ์ ชาตรีมีผลงานในการพัฒนาวัดมากเท่าใด สรพงศ์ก็สามารถนำเอาผลงานเหล่านั้นไปใช้ในการโฆษณาเพื่อระดมทุนสร้างโครงการใหม่ที่ใหญ่กว่า อลังการมากกว่าและต้องการทุนทรัพย์มากกว่า รายละเอียดของกลยุทธ์การตลาดดังกล่าวอาจพิจารณาได้อย่างละเอียดดังนี้

1. การบอกบุญและทำบุญตามประเพณี เช่น ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน งานประจำปี เทศกาลปีใหม่ ตรุษจีน สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ลอยกระทง งานฤดูหนาว วันหยุดสำคัญในพุทธศาสนา วัดหยุดราชการ ฯลฯ วาระโอกาสเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดงานบันเทิง หรือการกระตุ้นให้สาธารณชนเข้ามาร่วมทำบุญ โดยเฉพาะการจัดงานที่วัดบ้านโนนกุ่ม การต้อนรับคณะผ้าป่า คณะกฐินหรือคณะผู้มีจิตศรัทธาจากกรุงเทพฯ หรือจังหวัดต่างๆ ภายใต้การนำของสรพงศ์ ชาตรี เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านโนนกุ่มต่างคุ้นเคยมาตั้งแต่ต้น ดูเหมือนว่าทุกคนเข้าใจร่วมกันว่า ยิ่งมีคณะเหล่านี้มากเท่าใด ทางวัดก็ยิ่งจะได้เงินบริจาคมากขึ้นเท่านั้น ผู้นำและชาวบ้านโนนกุ่มจึงต้องให้ความร่วมมือกับพระเอกสรพงศ์ ชาตรีผู้เป็นแม่งาน โดยเฉพาะการสร้างความประทับใจให้กับคณะผู้มาเยือนด้วยวิธีการต่างๆ กิจกรรมงานบุญเหล่านี้มักจะเกิดขึ้นสม่ำเสมอในแต่ละรอบปีโดยการริเริ่ม วางแผน เตรียมงานและกำกับควบคุมทั้งหมดโดยสรพงศ์ ชาตรี

2. การใช้ "หลวงปู่โต" และกระแสพุทธพาณิชย์เป็นจุดขายสำคัญในการระดมเงินบริจาค พวกเราได้นำเสนออย่างละเอียดแล้วว่าทำไมสรพงศ์ ชาตรีจึงตัดสินใจขอพึ่งบารมีหลวงปู่โต ความสำเร็จในการระดมเงินทุนผ่านบารมีของหลวงปู่โตในกรณีนี้ น่าจะยืนยันได้ว่า หลวงปู่โตเป็นลัทธิพิธีที่ได้รับความนิยมสูงสุดอันหนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน โดย

เฉพาะความนิยมในบรรดาชาวบ้านร้านตลาดและชนชั้นกลางในเมืองในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ ในภาคกลาง สรพงศ์ ชาตรีตัดสินใจเลือกอย่างชาญฉลาด ท่านผลิตวัตถุมงคลสารพัดรูปแบบเกี่ยวกับหลวงปู่โต ทั้งพระเครื่อง พระพุทธรูป เหรียญที่ระลึก ฯลฯ เพื่อใช้เป็นสินค้าออกนำไปเร่ขายด้วยตนเอง หรือวางจำหน่ายในงานบุญเพื่อระดมเงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป เงินทั้งหมดที่ได้จะนำไปสร้างวิหารและรูปเหมือนหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก เป็นที่น่าสังเกตว่า การประยุกต์เอาคำว่า "ใหญ่ที่สุดในโลก" มาใช้กับหลวงปู่โตย่อมสร้างความตื่นเต้น ดึงดูดความสนใจของผู้คนอย่างได้ผล ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นวิธีคิดแบบประชานิยมและสมัยนิยมของสรพงศ์ ชาตรีและทีมงานได้ด้วย วิธีคิดที่ตามกระแสตามยุคตามสมัยเป็นการจับจุดสนใจของสาธารณชนแล้วนำมาสร้างเป็นจุดขายของโครงการทำบุญวัดโนนกุ่ม วิธีคิดที่ว่านี้กำลังได้รับความนิยมอย่างมากในวงการสื่อมวลชนและวงการราชการไทยในการเล่นการเมือง วัฒนธรรมแบบประชานิยมในประเทศไทยทศวรรษที่ 2530–2540

3. การใช้ภาพลักษณ์และความนิยมชมชอบที่ชาวบ้านร้านตลาดมีต่อตัวดารายอดนิยมเป็นจุดขายสำคัญ แน่นอนว่า ชาวบ้านยังเห่อดาราและตื่นเต้นไม่น้อยที่ได้มีโอกาสทำบุญร่วมกับดาราขวัญใจของพวกเขาอย่างสรพงศ์ ชาตรี ความข้อนี้ทั้งสรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จิไธสงค์ รวมทั้งดารา ท่านอื่น ๆ ในประเทศไทยต่างก็ตระหนักดี ภาพลักษณ์และความเป็นคนดังยังขายได้และขายได้มากเสีย

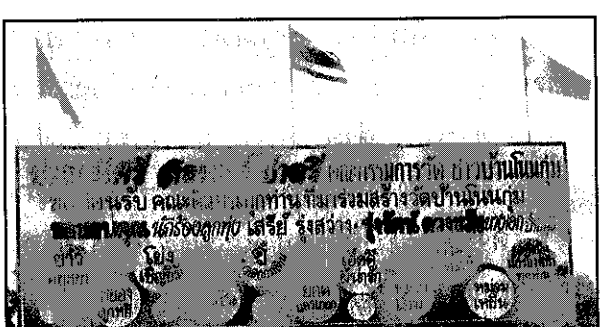

ด้วยในกรณีของชาวบ้านร้านตลาด ประสบการณ์ของสรพงศ์ในการออกไปขอรับบริจาคหรือ "ขายพระ" ยืนยันความจริงข้อนี้เป็นอย่างดี สรพงศ์ ชาตรี จะเป็นพระเอกที่ชื่นชอบของแม่ค้า ชาวบ้านร้านตลาดทั้งชายและหญิง โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อายุเลยวัยกลางคนขึ้นไปที่เติบโตมาพร้อมกับยุครุ่งเรืองของหนังไทยที่มีพระเอกสรพงศ์ ชาตรีเป็นดาราระดับแม่เหล็กในทศวรรษที่ 2520–2530 สรพงศ์ยืนยันว่า ต้องออกไปขอรับบริจาคด้วยตนเอง ให้พระสงฆ์หรือคนอื่นไปก็ไม่ได้ คนบริจาคจะไม่ให้ คนบริจาคมีความสุขที่ได้ใกล้ชิดดารา ถ่ายรูปคู่กับดารา และทำบุญร่วมชาติกับดารา โดยเฉพาะดารานักบุญผู้น่าเชื่อถือ พูดจริงทำจริงและมีผลงานมายืนยัน เช่น สรพงศ์ ชาตรี การใช้ประโยชน์จากภาพลักษณ์ของคนดังหรือดาราในลักษณะนี้ไม่ต่างกันเลยกับส่วนที่เป็นอยู่ในวงการเมืองของประเทศไทยในปัจจุบัน

4. การใช้ประโยชน์จากเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่กว้างขวางของสรพงศ์ ชาตรีเป็นพลังสำคัญในการผลักดันกิจกรรมระดมเงินบริจาค สรพงศ์ ชาตรีเป็นเสมือน "หัวใจ" "เส้นเลือดใหญ่" "ฟันเฟือง" หรืออุปลักษณ์อื่นๆ ที่บ่งบอกถึงความสำคัญในระดับที่เป็น "พระเอก" ในการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาวัดโนนกุ่มตลอดเวลาร่วมทศวรรษที่ผ่านมา ท่านสามารถใช้เครือข่ายและความสัมพันธ์ได้แทบทุกเรื่องและแทบทุกวงการทั้งในระดับท้องถิ่นในเขตจังหวัดนครราชสีมาและระดับประเทศ ผู้คนในวงการบันเทิง วงการราชการ วงการการเมือง วงการตำรวจทหาร วงการพระสงฆ์ ฯลฯ ต่างก็ยอมรับความน่าเชื่อถือและ "บารมี" ของสรพงศ์ ชาตรี ต่างฝ่ายต่างก็ให้ความร่วมมือกับพระเอกทุกครั้งในการจัดงานหรือระดมทุนทรัพย์เพื่อร่วมกันทำบุญที่วัดโนนกุ่ม

ดังที่พวกเรากล่าวมาแล้วว่า สรพงศ์จัดงานบุญเพื่อระดมเงินบริจาคหลายครั้งในแต่ละปีและจัดต่อเนื่องมากกว่า 10 ปีแล้ว แต่เพื่อช่วย

ให้พวกเรามองเห็นและเข้าใจกระบวนการทำงานเพื่อระดมทุนดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมพวกเราจะเลือกนำเสนอตัวอย่างการประยุกต์ใช้กลยุทธ์ต่างๆ เพื่อระดมเงินบริจาคและผลักดันโครงการพัฒนาวัดโนนกุ่มของสรพงศ์ ชาตรีจากกรณีงานบุญที่สำคัญต่อไปนี้

พิธีวางศิลาฤกษ์มหาวิหารที่ประดิษฐานรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) (8-9 พฤษภาคม 2542) พิธีวางศิลาฤกษ์วิหารที่ประดิษฐานหลวงปู่โตแห่งวัดบ้านโนนกุ่มเมื่อวันที่ 8-9 พฤษภาคม 2542 ถือว่าเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญของโครงการทำบุญของสรพงศ์ ชาตรี ทั้งนี้เพราะพิธีวางศิลาฤกษ์นั้น บอกถึงความสำเร็จหรือก้าวย่างที่สำคัญในการผลักดันและจัดการโครงการของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีหลายด้านพร้อมกันไป เช่น การจัดหาหรือซื้อที่ดินเพื่อขยายวัดและใช้ในการก่อสร้าง การระดมทุนทรัพย์เพื่อจ้างช่างเขียนแบบ ผู้รับเหมาและค่าใช้จ่ายต่างๆ รวมทั้งการวางศิลาฤกษ์ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นโครงการที่สามารถใช้เป็นจุดดึงดูดญาติโยมที่มีจิตศรัทธาให้มาร่วมกันทำบุญเพื่อให้โครงการเดินหน้าต่อไปได้ในอนาคต นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2542 เป็นปีสำคัญของคนไทยทุกคนเพราะเป็นปีมหามงคลที่องค์พระประมุขของชาติทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา สรพงศ์ ชาตรีและคณะทำงานของท่านถือว่า พิธีวางศิลาฤกษ์และโครงการทำบุญของเขาทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของมหามงคลโอกาสดังกล่าว งานบุญครั้งนี้จึงจำเป็นต้องใหญ่โตและเอิกเกริกกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา

ป้ายประชาสัมพันธ์งานได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมหลักของงานบุญวัดโนนกุ่มดังนี้ ข้อความในป้ายประชาสัมพันธ์แผ่นแรกเขียนว่า "ขอเชิญร่วมพิธีวางศิลาฤกษ์สร้างมหาวิหารเพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเหมือน

สมเด็จ[พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ณ วัดโนนกุ่ม ต. มิตรภาพ อ. สีคิ้ว ดำเนินการโดยสรพงศ์ ชาตรี วันที่ 8-9 พฤษภาคม 2542 วันที่ 8 พ.ค. ประกวดร้องเพลง ประกวดหนูน้อยคนเก่ง ประกวดประเทือง แข่งฟุตบอลดาราชาย, หญิง ชมคอนเสิร์ตดารานักร้อง ตลก ฯลฯ วันที่ 9 พ.ค. ถวายผ้าป่ามหากุศล ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์" ส่วนป้ายประชาสัมพันธ์แผ่นที่สองให้รายละเอียดเกี่ยวกับรูปเหมือนหลวงปู่โตว่า "สมเด็จพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ร. 9 ทรงมีพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ (72 พรรษา) ในปี 2542 สรพงศ์ ชาตรีร่วมกับศิลปินทุกสาขา พ่อค้า คหบดี ร่วมกับพี่น้องชาวไทยได้จัดสร้างพระประติมากรรมรูปเหมือนสมเด็จพระ[พระ]พุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) องค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก (หน้าตัก 8 ม. สูง 13 ม.) เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลและแสดงความจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เพื่อเป็นสมบัติของพระศาสนา ของแผ่นดิน ประเทศชาติและคนรุ่นหลังจะได้เคารพกราบไหว้ ประดิษฐาน ณ วัดบ้านโนนกุ่ม บริจาคได้ที่วัดบ้านโนนกุ่ม พระครูวินัยธรสง่า ฐานธัมโม โทร. 412603 สรพงศ์ ชาตรี 01-9293825"[22]

เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2542 วันสุกดิบก่อนวันงานจริง 1 วัน คณะทำงานโดยเฉพาะสรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จิไธสงค์กำลังสาละวนอยู่กับการเตรียมความพร้อมของงาน ฌลาฑิต อริยจารุกุล นักศึกษาช่วยวิจัยของพวกเรามีโอกาสพูดคุยกับดวงเดือนเกี่ยวกับการรับบริจาคและระดมเงินจากผู้มีจิตศรัทธา ดังที่ปรากฏในบันทึกสนามดังต่อไปนี้

> "...ผมกับเพื่อนรับประทานอาหารเช้าที่ร้านขายข้าวแกงและอาหารตามสั่งที่หน้าวัดใกล้กับบ้านดวงเดือน

---

[22] ฌลาฑิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามพิธีวางศิลาฤกษ์มหาวิหารวัดโนนกุ่ม.* 5 พฤษภาคม 2542.

เสร็จแล้วก็เดินไปบ้านดวงเดือน[ศูนย์กลางของการเตรียมงาน] เจอลุงคนหนึ่ง แกบอกว่า วันนี้จะนำรูปหล่อหลวงปู่โตไปตั้งไว้ที่บริเวณงาน ไม่ได้นำรูปหล่อออกไปหาเงินบริจาคเหมือนทุกวัน พอดีกับพี่ดวงเดือน จิไธสงค์เดินลงจากรถมา ผมจึงเข้าไปถามเกี่ยวกับการไปรับบริจาคเมื่อวันที่ 6 พ.ค. ที่ผ่านมา พี่ดวงเดือนบอกว่า เมื่อวานได้นำรูปหล่อหลวงปู่โตไปหาเงินบริจาคในตัวเมืองโคราช 2-3 แห่ง แถวห้าง Save One ห้างใต้ฟ้า ก่อนจะออกไปรับบริจาคเงินได้ไปบนท้าวสุรนารีด้วย แล้วก็หาเงินบริจาคไปตามถนนในเมือง... ออกไปรับบริจาคตอนบ่าย 3 โมงเย็น อากาศร้อนมาก จนถึงเวลากลับประมาณ 3 ทุ่ม ได้เงินแสนกว่าบาท พี่ดวงเดือนบอกว่ายังไม่เคยไปรับบริจาคในเมืองโคราชเลยสักที เลยได้เงินบริจาคมากเป็นพิเศษ ชาวเมืองโคราชอยากให้ออกไปรับบริจาคอีกให้ไปรับบริจาคตอนเช้าๆ วันที่ 7 พ.ค. แต่พี่ดวงเดือนบอกว่าต้องจัดเตรียมงานที่วัดจึงไม่สามารถไปรับบริจาคได้ ขณะที่พูดคุยกันนั้นพี่ดวงเดือนกำลังถือถุงเงินใบใหญ่อยู่ในมือด้วย ผมถามว่างานปีนี้จะเหมือนกับปีก่อนๆ ไหม พี่ดวงเดือนบอกว่า ปีนี้มีดารามาร่วมงานมากกว่าปกติ (30 คน) ไม่รวมตลก มีการเปิดให้ชมงานฟรี ให้กินฟรี พี่ดวงเดือนบอกผมว่า หากหิวข้าวก็ให้ไปทานข้าวได้ที่โรงครัว ก่อนจะขอตัวไปทำงานต่อ

เวลาประมาณ 12.30 น. ชาวบ้านบางกลุ่มได้นำรูปหล่อหลวงปู่ตั้งอยู่บนรถไปขอรับบริจาคในตลาดสีคิ้วเพิ่มเติมเป็นการระดมเงินเพื่อช่วยวัดอีกทางหนึ่ง

พอคุยกับพี่ดวงเดือนเสร็จแล้ว ผมเดินเข้าไปในวัดเห็นชาวบ้านมารวมตัวกันที่วัดมากกว่าทุกวัน วันนี้มีคนจากบ้านโนนกุ่มและจากต่างหมู่บ้านมาช่วยกันทำงานมากกว่า 100 คน มีการสร้างโรงครัว ติดตั้งหลอดไฟ เดินสายไฟ ปักธงชาติและธงสีเหลืองของกรมศาสนา ขนย้ายสิ่งของต่างๆ ขนย้ายโต๊ะเก้าอี้ตั้งเต็นท์ 20 หลัง และทำความสะอาดศาลาการเปรียญ ชาวบ้านบางส่วนและเด็กๆ ก็มาเดินชมบริเวณงาน ก็มี... คนงานบางส่วนมากับงานที่ทางวัดจ้างเหมามา เช่น เต็นท์มาจากสมุทรสาคร เครื่องเสียงลำโพงขนาดใหญ่มาจากสระบุรี เป็นต้น บางส่วนก็สาละวนอยู่กับการขัดผิวชิ้นส่วนต่างๆ ที่จะประกอบกันขึ้นเป็นองค์หลวงปู่โต ทุกคนต้องการเตรียมงานให้พร้อมก่อนจะถึงวันจริง..."[23]

คณะผ้าป่าจากกรุงเทพฯ (17 กรกฎาคม 2542) เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2542 พวกเรามีโอกาสสังเกตการณ์กิจกรรมการต้อนรับคณะผ้าป่าจากกรุงเทพมหานครที่เดินทางมาร่วมทำบุญที่วัดโนนกุ่ม สรพงศ์ ชาตรีและดวงเดือน จีไธสงค์เดินทางมาให้การต้อนรับและอำนวยความสะดวกด้วยตนเองเหมือนที่เคยปฏิบัติต่อเนื่องกันมาหลายปี ทั้งคู่นัดหมายชาวบ้านให้เตรียมการต่างๆ

[23] ณลาชิต อริยจารุกุล. *บันทึกสนามสัมภาษณ์ดวงเดือน จีไธสงค์และสังเกตการเตรียมงาน.* 7 พฤษภาคม 2542.

และเดินทางล่วงหน้าคณะทำบุญก่อนหนึ่งคืน ในวันนั้นคณะผ้าป่าจากกรุงเทพฯ เป็น "คณะศิษย์โหราศาสตร์ภูมิศาสตร์" ประมาณ 20 คนนำโดยเจ้าของตลาดนัดจตุจักรนำคณะมาทอดผ้าป่าเพื่อร่วมทำบุญสร้างหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก คณะผ้าป่าเดินทางโดยรถตู้ 2 คันและรถเก๋งส่วนตัวอีกจำนวนหนึ่ง

วันนั้นพระเอกสรพงศ์ ชาตรีอยู่ในชุดกางเกงขายาวสีขาว เสื้อยืดแขนยาวสีขาว มีข้อความที่สกรีนตัวหนังสือสีเขียวที่ด้านหลังว่า "สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ใหญ่ที่สุดในโลก วัดโนนกุ่ม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา" (พร้อมกับลายเซ็นของสรพงศ์ ชาตรี) ตอนนั้นพระเอกสรพงศ์ ชาตรีไว้หนวดและตัดผมสั้นเกรียนเพราะอยู่ระหว่างการถ่ายทำภาพยนตร์ฟอร์มยักษ์เรื่อง *"สุริโยไท"* สรพงศ์รับบทเป็นทหารคนสำคัญตามเนื้อเรื่องจึงต้องตัดผมสั้นทรงทหาร ไว้หนวดเพิ่มความเข้มของหน้าตา ในขณะที่เจ้าตัวไม่ได้ย้อมผม ทำให้มองเห็นผมบางส่วนที่เริ่มหงอกขาวประปรายตามวัย

พวกเราไปถึงบริเวณศาลาการเปรียญประกอบพิธีในขณะที่ทุกคนกำลังฟังเทศน์และรับศีลรับพร หลังจากที่ถวายจังหันพระแล้ว สรพงศ์ในฐานะแม่งานนั่งอยู่แถวหน้าสุดคอยยกและประเคนสำรับ ระหว่างที่พระฉันจังหัน ทางโฆษกของงานก็ประกาศผ่านไมโครโฟนบรรยายถึงความเป็นมาเป็นไปและความก้าวหน้าของโครงการสร้างหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก พร้อมกับสรรเสริญเยินยอแรงศรัทธาและความเพียรพยายามของพระเอกสรพงศ์ ชาตรี ดังข้อความตอนหนึ่งที่บอกว่า "หลวงปู่โตตอนที่ท่านมีชีวิตอยู่ท่านไปไหนมาไหนมักจะสร้างพระใหญ่ๆ โตๆ พระเอกสรพงศ์ ชาตรีของเราก็เป็นเสมือนวีรบุรุษของบ้านโนนกุ่ม โครงการทำบุญที่วัดโนนกุ่มดำเนินการมาร่วม10 ปีแล้ว รวมเม็ดเงินที่ทำบุญไปมากกว่า 40 ล้านบาทแล้ว..."[24]

---

[24] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสังเกตพิธีการต้อนรับคณะผ้าป่าที่วัดโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

หลังจากทำบุญและมอบถวายผ้าป่าเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระเอก สรพงศ์ ชาตรีทำหน้าที่เป็นไกด์นำคณะเที่ยวชมความก้าวหน้าของโครงการและผลงานการพัฒนาวัดตามจุดต่างๆ โดยเฉพาะสถานที่ก่อสร้างรูปหล่อหลวงปู่โต วิหารหลังใหม่ที่อยู่ระหว่างการวางฐานราก และอุทยานในเขตอภัยทานของวัด ส่วนดวงเดือน จิไชสงค์เป็นกำลังสำคัญในการจัดเตรียมข้าวปลาอาหารที่บ้านของเธอ ซึ่งตั้งอยู่ติดกับรั้ววัด เพื่อต้อนรับแขกคณะผ้าป่า ดังคำประกาศเชิญชวนของโฆษกของงานที่ว่า "คณะชมรมโหราภูมิศาสตร์จากกรุงเทพฯ เดินทางมาร่วมทอดผ้าป่าสามัคคี ร่วมสร้างวิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์...ทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จากนี้ไปขอเชิญทุกท่านร่วมรับประทานอาหารที่บ้านคุณดวงเดือน จิไชสงค์..."[25]

เป็นที่น่าสังเกตว่า สรพงศ์ ชาตรีร่วมมือกับเจ้าอาวาสวัดโนนกุ่มและคณะทำงานในท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้บริหารของโรงเรียนบ้านโนนกุ่ม ท่านหนึ่งได้ช่วยกันจัดเตรียมสถานที่และขั้นตอนการต้อนรับทุกอย่างไว้อย่างพร้อมเพรียง พวกเราเข้าใจว่า คณะทำงานชุดนี้มีประสบการณ์ในการต้อนรับคณะผ้าป่าและจัดงานระดมเงินบริจาคลักษณะนี้หรือใหญ่กว่านี้มานับครั้งไม่ถ้วนในระยะเวลาร่วมทศวรรษที่ผ่านมา ทุกอย่างจึงเป็นระบบและค่อนข้างลงตัว ในห้องโถงของศาลาการเปรียญวัดโนนกุ่มที่ทำพิธีนั้น ด้านหลังเป็นพระประธานและโต๊ะหมู่บูชาพร้อมเครื่องไหว้ ถัดเข้ามาเป็นแถวที่นั่งของพระเณรในพิธี แล้วจึงเป็นสถานที่นั่งของญาติโยมคณะผ้าป่าที่มาทำบุญ ซึ่งเจ้าภาพได้จัดปูเสื่อสีแดงยาวจำนวน 5 แถวไว้ให้นั่ง ส่วนญาติโยมท่านใดไม่ถนัดที่จะนั่งกับพื้นก็มีเก้าอี้พลาสติกสีขาวไว้ให้นั่งเป็นแถวอยู่ด้านหลังตรงทางขึ้นติดกับบันได

แต่ที่เด่นสะดุดตาผู้เข้าร่วมพิธีมากที่สุดน่าจะได้แก่ รูปจำลองที่เป็นโมเดลของหลวงปู่โต และมหาวิหารของวัดที่สร้างไว้ในตู้กระจกใส ตั้ง

---

[25] พัฒนา กิติอาษา, *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิง อายุ 55 ปี บ้านโนนกุ่ม*, 17 กรกฎาคม 2542.

ไว้บนโต๊ะสูงระดับอก รูปจำลองดังกล่าวตั้งอยู่ตรงกลางห้องโถงและเป็นจุดที่เรียกความสนใจของผู้มาร่วมทำบุญทอดผ้าป่าทุกคน นอกจากนี้ทางวัดและคณะทำงานของสรพงศ์ได้จัดเตรียมติดรูปถ่ายแสดงนิทรรศการจุดเริ่มต้น ความก้าวหน้าและพัฒนาการของโครงการตั้งแต่ก่อนหน้า พ.ศ. 2532 เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2542 รูปถ่ายกิจกรรมต่างๆ เช่น ทอดผ้าป่า กิจกรรมบันเทิง คณะผ้าป่าและบุคคลสำคัญที่มาร่วมทำบุญ รวมทั้งกิจกรรมที่เป็นขั้นตอนและจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้โครงการก้าวหน้า เช่น พิธีวางศิลาฤกษ์วิหารและรูปหล่อหลวงปู่โต พิธีทำบุญเลี้ยงพระ พิธีปลุกเสกหลวงปู่โดยเกจิอาจารย์ชื่อดังระดับชาติ เป็นต้น แน่นอนว่า รูปถ่ายดังกล่าวจะเน้นบทบาทของสรพงศ์ ชาตรี ดวงเดือน จิไธสงค์ รวมทั้งคณะแขกเหรื่อหรือญาติโยมคนในวงการบันเทิงระดับชาติที่สำคัญๆ บอร์ดนิทรรศการดังกล่าวเรียงลำดับปี พ.ศ. และได้รับการตกแต่งนำเสนออย่างเป็นระบบ ดูเหมือนว่าจะถูกจัดทำขึ้นเพื่อใช้แสดงให้กับคณะผ้าป่าแขกผู้มาเยือนและผู้มีศักยภาพในการร่วมบุญบริจาคโดยเฉพาะ ยอดบริจาคของผ้าป่าคณะนี้เป็นเช็คเงินสดจำนวน 65,308 บาท[26] สรพงศ์ ชาตรียืนยันว่า "ทุกคนทำบุญให้หลวงปู่ เงินบริจาคเข้าบัญชีหลวงปู่ ไม่ได้ทำบุญให้สรพงศ์ แต่สรพงศ์ต้องคิดวางแผนทำทุกอย่าง เป็นกรรมหรือภาระที่ใหญ่มากกว่าจะได้เงินมา 40 ล้านบาทในการซื้อที่ดิน ถมที่ดิน ค่าก่อสร้างโบสถ์ วิหาร กุฏิ สวนหย่อม ตอนนี้ก็มีคนมาทวงค่าถมที่ ต้องจ่ายเขาไปอีกไร่ละแสนกว่าบาท"[27]

---

[26] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามงานต้อนรับผ้าป่า วัดโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

[27] สุริยา สมุทคุปติ์. *บันทึกสนามงานต้อนรับผ้าป่า วัดโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

ในสายตาของชาวบ้าน

พวกเราได้รวบรวมความคิดเห็นของชาวบ้านโนนกุ่ม ผู้ที่เฝ้ามองให้ความร่วมมือ เสียสละและติดตามโครงการพัฒนาวัดโนนกุ่มของพระเอกสรพงศ์ ชาตรีอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่ต้น พวกเราพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วย ชื่นชมและอนุโมทนาสาธุกับภารกิจการทำบุญของสรพงศ์ ชาตรีครั้งนี้ แม้ว่าจะมีบางกลุ่มบางคนที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับสไตล์การทำงานของสรพงศ์ ชาตรีที่มักจะเข้ามาสั่งการ จัดการและดำเนินการตามที่ตัวเองเห็นว่าสมควร เอาความเห็นและวิธีการของตนเป็นที่ตั้ง แต่ไม่มีใครเลยที่จะตั้งคำถามเชิงวิพากษ์มากไปกว่านี้ การที่ชาวบ้านบางคนเรียกวัดบ้านโนนกุ่มว่า "วัดดารา" หรือ "วัดสรพงศ์" อาจจะบอกถึงบทบาทสำคัญของสรพงศ์อย่างเต็มตัว เป็นการบอกเล่าทำนองว่า วัดบ้านโนนกุ่มยุคใหม่สร้างโดยกำลังศรัทธาของสรพงศ์ ชาตรีเป็นสำคัญ ไม่ใช่การกระแหนะกระแหนหรือค่อนขอดอย่างจริงจังแต่อย่างใด ชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะยอมรับ เห็นด้วย หรืออนุโมทนากับกุศลกรรมครั้งใหญ่ของดารายอดนิยมท่านนี้ แม้ว่าตัวโครงการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน แต่ทุกคนไม่มีใครปฏิเสธรูปแบบของวัดแบบใหม่เลย ต่างก็เห็นว่าเป็นวัดบ้านโนนกุ่มยุคใหม่ที่ "เจริญกว่า" และ "ทันสมัยกว่า" วัดบ้านโนนกุ่มดั้งเดิม ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านโนนกุ่มที่พวกเราคัดเลือกมานำเสนอต่อไปนี้

> "วัดโนนกุ่มเดี๋ยวนี้เป็นวัดสรพงศ์ ชาวบ้านเฮาบ่มีกำลังสร้างขนาดนั้น เป็นเป็นคนใจบุญสุนทาน เป็นเป็นดารากะดึงดูดคนมาทำบุญได้หลาย จัดผ้าป่ามาทอดถวาย จัดงานประจำปีได้เงินเข้าวัดปีละล้าน

สองล้านไม่เคยขาดดอก แต่ว่าหักค่าใช้จ่ายเหลือเท่าไรเฮาบ่ฮู้ หลวงปู่โตเป็นเหตุให้คนมาทำบุญหลาย ไผกะอยากมาทำบุญไทบ้านเฮากะดีใจนำเป็น[สรพงศ์ ชาตรี] มีเงินถ่อไดกะไปทำบุญ แต่คนมีบ้านเฮาบ่ค่อยทำบุญหลาย คนมีแต้ๆ บ่ได้ทำหลาย..."[28]

"พระเอก...เว้ากับไทบ้านดีหลาย ใจดี ให้เงินเด็กที่มาช่วยงานที่วัดคนละ 400–500 บาท บางคนก็ได้ 300 บาท เด็กในหมู่บ้านออกมาช่วยรดน้ำต้นไม้เป็นประจำ เวลามีบุญมีงานเอาเสื้อผ้ามาแจก เสื้อผ้ามีทุกสี ให้ใส่คนละชุดๆ วันงานให้ใส่ชุดหนึ่ง เอามาแจกเป็นพันๆ ชุด พระเอกเว้าดีกับคนเฒ่าคนแก่ บ่ได้ถือตัว ไปขอถ่ายรูปนำกะได้ เป็นคนห่วงงานและเอาจริงเอาจัง อย่างงานก่อสร้างที่วัด ถ้ามาถึงหมู่บ้านตอนกลางคืนก็มาดูกลางคืนเลย เอาไฟฉายไปส่องดู ทำของเขาเองหมด เป็นคนไม่ถือตัว ไม่กลัวอะไร เดินดูรอบๆ เลย

คันซา[ลำพัง]ชาวบ้านอำเภอสีคิ้วสิเอาเงินมาสร้างวัดได้บ่ 200–300 ล้านบาท สร้างเสร็จแล้วป่านพระราชวัง ใหญ่ที่สุดในโลก ดังไปทั่วประเทศไทย พระเอกเป็นคนหัวดีอีหลี เท่าที่ยายฮู้ พระเอกก็เป็นคนธรรมดาเหมือนกับไทบ้านเฮา เป็นคนอยุธยา เคยบวชเณรมา 8 ปี พ่อแม่กะเป็นชาวนา เคยพา

[28] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิง อายุ 55 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

แม่มาทำบุญที่วัดโนนกุ่ม แม่อายุหลายแล้วแต่ก็
แข็งแรง ยังเดินไปมาได้ แต่พ่อเสียแล้ว..."[29]

หนทางข้างหน้า

พวกเราเล่าเรื่อง "วัดสรพงศ์" อย่างละเอียดเพื่อที่จะใช้เรื่องเล่าเรื่องนี้บอกถึงปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนไทยวนบ้านโนนกุ่มที่เป็นปัจจุบันที่สุด โดดเด่นที่สุด กำลังดำเนินต่อไปในอนาคตโดยแฝงนัยสำคัญต่อการสืบสานและให้ความหมายต่ออัตลักษณ์ไทยวนและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านโนนกุ่มที่ชัดเจนที่สุดเรื่องหนึ่ง เรื่องเล่าเรื่องนี้สื่อสะท้อนให้ผู้อ่านที่เป็นนักเรียนทางวัฒนธรรมเช่นพวกเราเห็นอะไรบ้าง เมื่อพิจารณาจากกรณีวัดสรพงศ์นี้แล้ว อะไรจะเกิดขึ้นกับการสร้างอัตลักษณ์ของคนยวนสีคิ้ว-โนนกุ่มในอนาคตข้างหน้า

ประการแรก พวกเรามองเห็นว่า โครงการพัฒนาวัดบ้านโนนกุ่มของสรพงศ์ ชาตรี จะนำไปสู่การสถาปนาลัทธิพิธีหลวงปู่โต ณ พื้นที่ใจกลางของพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในชุมชนบ้านโนนกุ่ม บ้านสีคิ้วและหมู่บ้านใกล้เคียง ไม่ว่าสรพงศ์ ชาตรีจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม นับจากนี้เป็นต้นไปวัดโนนกุ่มจะเป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธีหลวงปู่โตที่สำคัญที่สุดในเขตอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา พื้นที่จังหวัดใกล้เคียงรวมถึงเขตภาคอีสานทั้งภาค เพราะที่นี่คือประตูทางผ่านเข้าไปสู่ดินแดนที่ราบสูง วัดบ้านโนนกุ่มมีรูปเหมือนหลวงปู่โตองค์ใหญ่ที่สุดในโลกประดิษฐานตระหง่านอยู่ริมถนนมิตรภาพสะดุดตา ทุกคนที่มีโอกาสเดินทางเข้า-ออกภาคอีสานตามถนนมิตรภาพแทบจะไม่มีทางเลือกเลยที่จะไม่มองหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกริมถนนมิตรภาพบริเวณบ้านโนนกุ่ม

---

[29] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสัมภาษณ์หญิง อายุ 71 และ 78 ปี บ้านโนนกุ่ม.* 17 กรกฎาคม 2542.

ขณะเดียวกัน หัวใจสำคัญที่สุดของลัทธิพิธีหลวงปู่โต นอกจากจะเป็นเรื่องวัตถุมงคลแบบต่างๆ ที่มีชื่อเสียงแล้ว ยังเป็นเรื่องการสวดคาถาชินบัญชร พวกเรามีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการณ์การสวดคาถาชินบัญชรของชาวบ้านและพระวัดบ้านโนนกุ่มเมื่อกลางปี พ.ศ. 2542 ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงทั้งเด็กนักเรียน วัยรุ่น วัยกลางคนและวัยชราที่มีบ้านเรือนอยู่ใกล้วัดประมาณ 30 คนมารวมตัวกันสวดคาถาชินบัญชรตอนกลางคืนระหว่าง 19.00-20.00 น. การสวดดังกล่าวใช้ศาลาการเปรียญวัดเป็นสถานที่สวด โดยมีรูปหล่อหลวงปู่โตแบบต่างๆ และหนังสือคาถาชินบัญชรประกอบ พวกเราถามชาวบ้านว่า ใครเป็นคนริเริ่มการสวดคาถานี้และเริ่มนานหรือยัง ชาวบ้านตอบว่า "สรพงศ์เป็นคนนำเข้ามา ให้พระที่วัดเป็นผู้นำ เพิ่งเริ่มมาไม่กี่เดือนนี้เอง"[30]

ประการที่สอง อัตลักษณ์และตัวตนของคนยวนจะแตกต่างจากอดีตอย่างชัดเจน คนยวนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหนึ่งที่ดงอยู่ในพื้นที่ชุมทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หลากหลายในชุมทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่มีชื่อว่า "สีคิ้ว" หรือ "โนนกุ่ม" สิทธิหรือเสียงของคนยวนไม่ใช่พลังที่โดดเด่นเหนืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอื่นอีกต่อไป ตัวตนของคนยวนถูกบีบให้เล็กลงให้เหลือเพียงตัวตนเล็กๆ ตัวหนึ่งในท่ามกลางตัวตนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น ไทยภาคกลาง เจ๊ก ไทโคราช ลาว เขมร ฯลฯ

พวกเรามีโอกาสถามพ่อใหญ่ไทยวนบ้านโนนกุ่มท่านหนึ่งว่า "คนยวน คนไทยหรือคนลาวดูได้จากอะไร" พ่อใหญ่ท่านนั้นบอกว่าต้องดูที่ 3 อย่างคือ ชาติกำเนิด วัฒนธรรมที่ได้รับการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนมา และภาษาพูด ข้อความดังกล่าวสรุปมาจากคำพูดของท่านที่ว่า "...อยู่ที่ชาติกำเนิด หากเกิดในบ้านลาว คนที่เกิดมาก็ต้องเป็นลาว แม้ว่าจะมาเป็น

---

[30] พัฒนา กิติอาษา. *บันทึกสนามสังเกตการณ์การสวดคาถาชินบัญชร วัดโนนกุ่ม.* 16 กรกฎาคม 2542.

เขยและสามารถพูดยวนได้คล่องแคล่ว ลูกที่เกิดมาภายหลังก็ต้องเป็นยวน เพราะมาเกิดในบ้านยวน... พูดภาษายวน ในกรณีนี้ลูกคนนั้นอาจเป็นลูกครึ่งลาวผสมยวนอย่างละครึ่ง..."[31] นอกจากนี้ ความเป็นชาติพันธุ์ยวนยังพิจารณาได้จากความเชื่อผีปู่ย่า ผีอารักษ์ในท้องถิ่น เช่น พ่อพญาสี่เขี้ยวหรือพ่อพญาร่มเขียว ประเพณีลำเดือนห้า รวมทั้งการใช้ผ้าทอไทยวน

เกณฑ์ในการแบ่งอัตลักษณ์ข้างต้นนี้ยังคงมีความหมายอยู่ต่อไปในชุมชนบ้านโนนกุ่ม แต่ต่อไปในอนาคตเกณฑ์ในการแบ่งดังกล่าว อาจจะต้องพิจารณาลัทธิพิธีหลวงปู่โตองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกของหมู่บ้านหรือไม่นั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจติดตามกันต่อไป พวกเราอาจตั้งเป็นข้อสังเกตในที่นี้ได้ว่า ในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของโลกยุคโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไทยวนกำลังถูกแย่งชิงพื้นที่และถูกรุกกระหน่ำครั้งสำคัญในนามของความทันสมัยและการพัฒนา ตัวตนและความเป็นไทยวนที่เคยโดดเด่นในท่ามกลางตัวตนทางวัฒนธรรมแบบพื้นบ้านทั้งหลายได้ถูกท้าทายในทางเศรษฐกิจโดยวัฒนธรรมเจ๊กในรอบ 3-4 ทศวรรษที่ผ่าน แต่การท้าทายดังกล่าวก็ยังคงดำเนินต่อไปพร้อมกับการรุกเข้ามาของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแบบภาคกลาง เช่น ลัทธิพิธีหลวงปู่โต องค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก

ประการที่สาม การช่วงชิงความหมายของวีรบุรุษทางวัฒนธรรมในชุมทางชาติพันธุ์จะเข้มข้นมากขึ้น โดยเฉพาะการปรากฏตัวของหลวงปู่โตและสรพงศ์ ชาตรี ซึ่งเป็นผู้ท้าชิงรายใหม่ที่มาแรงและมีพลังอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองวัฒนธรรมที่เหนือกว่า อย่างน้อยในทางสัญลักษณ์และตัวตนทางกายภาพ ภูมิทัศน์ที่บ่งบอกถึงเครื่องหมายทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยวนบ้านสีคิ้วและโนนกุ่มที่โดดเด่นที่สุดและดึงดูดใจที่สุดน่าจะได้แก่ "หลวงปู่โตที่ใหญ่ที่สุดในโลก" แน่นอนว่า สำหรับคนพื้นบ้านในชุมชนความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเสาหลักทางวัฒนธรรมดั้งเดิม

---

[31] ศิลปกิจ ตี่ขันดิกุล. *บันทึกสนามสัมภาษณ์พ่อใหญ่อายุ 54 ปี บ้านโนนกุ่ม*. 22 พฤษภาคม 2542.

เช่น พญาสี่เขี้ยว พญาร่มเขียว ผีปู่ย่า หรืออารักษ์ประจำถิ่นอื่นๆ ยังคงได้รับการสืบทอดต่อไป แต่ถ้าถามว่า ใครโดดเด่นกว่าใคร ใครมีพลังทางเศรษฐกิจการเมืองมากกว่าใคร และใครเรียกร้องความสนใจจากสาธารณชนในโลกสมัยใหม่ได้มากกว่าใคร น้ำหนักของคำตอบก็น่าจะออกมาทาง "หลวงปู่โต" ซึ่งเป็นลัทธิพิธีและเสาหลักของกระแสพุทธพาณิชย์ที่โดดเด่นอย่างมากในระดับชาติและชุมชนคนไทยนานาชาติ

ประการสุดท้าย พลังสร้างสรรค์ของคนในชุมชนยังมีอยู่ ศักยภาพในการสร้างสรรค์และต่อรองพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตนยังปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะเมื่อเราพิจารณาประวัติชีวิตของปัจเจกบุคคลอย่างละเอียด คนในชุมชนทุกแห่งมีศักยภาพ แต่ต้องเป็นการสร้างสรรค์ความหมายอย่างใหม่ที่สอดคล้องกับสังคมใหม่ วีรกรรมของคนสำคัญทั้งในและนอกชุมชนไทยวนสีคิ้ว เช่น พ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์ แม่ครูปิ่น หงษ์นคร น้าประณีต วรวงศานนท์ ดวงเดือน จีไธสงค์และสรพงศ์ ชาตรี ต่างก็ได้นำเสนอตัวอย่าง "เรื่องเล่า" ในระดับปัจเจกบุคคลที่ส่งผลกระทบในการผลิตซ้ำความหมายและตัวตนความเป็นคนยวนในโลกสมัยใหม่ได้อย่างน่าสนใจ พวกเรามองเห็นว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในบริบทของโลกสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจชีวิต ประสบการณ์ ความใฝ่ฝันและเส้นทางชีวิตของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ เพราะอัตลักษณ์และความเป็นตัวตนในระดับบุคคลเป็นรากเหง้าและที่มาของอัตลักษณ์ที่เป็นตราสารในระดับกลุ่มและชุมชนต่อไป

บรรณานุกรม

กรมชลประทาน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. *ข้อมูลเขื่อนลำตะคอง.* เอกสารอัดสำเนา, 2537.

กรมศิลปากร. *ป้ายประกาศคำอธิบายแหล่งโบราณคดีวัดเสมาธรรมจักร ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา.* มปป.

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง." ใน *ลายคราม: เพื่อเฉลิมฉลองอายุครบ 6 รอบนายไกรศรี นิมมานเหมินท์ 24 ธันวาคม 2527,* หน้า 127–134. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

ข้อมูลหมู่บ้านสีคิ้ว ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว. มปป. (เอกสารอัดสำเนา).

คายส์, ชาร์ลส์ เอฟ. "ชาวลื้อคือใคร ย้อนอดีตชาวลื้อในประเทศลาว ไทย และจีน." ใน *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท,* หน้า 92–105. สมพร วาร์นาโด, แปล. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538.

คำพูน บุญทวี. *ลูกอีสาน.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2519.

จวน เครือวิชฌยาจารย์. *วิถีชีวิตชาวมอญ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2537.

จารุวรรณ พรมวัง–ขำเพชร. *วิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน: ชาวไทยวนสีคิ้ว จ. นครราชสีมา.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2537. (เอกสารอัดสำเนา).

จิตร ภูมิศักดิ์. *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ.* กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

ดอดด์, วิลเลียม คลิปตัน. *เรื่องชนชาติไทย.* หลวงแพทย์นิติสรรค์, แปล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2520.

ตรี อมาตยกุล. *เมืองเหนือและเมืองใต้.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2513.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. *ประวัติศาสตร์อีสาน.* ฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530[2513].

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (ขำ บุนนาค). *พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1.* กรุงเทพมหานคร: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2526.

"ที่สุดในโลก หลวงปู่โตบ้านโนนกุ่ม." *ไทยโพสต์ เอ็กซ์–ไซท์.* 31 มีนาคม 2543, หน้า 1–2.

นิติ ภวัครพันธุ์. "บางครั้งเป็นคนไทย บางครั้งไม่ใช่: อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้." *รัฐศาสตร์สาร.* 20, 3(2541):215-252.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. "ตั้งโฉลกตามชื่อ." *ศิลปวัฒนธรรม.* 20, 7(พฤษภาคม 2542):83-86.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. "เอกลักษณ์ของท้องถิ่น." ใน *วัฒนธรรมความจน?*, หน้า 53-60. กรุงเทพมหานคร: แพรวสำนักพิมพ์, 2541.

บูชามาตุคาม: หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ปิ่น หงษ์นคร. ณ ฌาปนสถานวัดใหญ่สีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา. 21 พฤศจิกายน 2541.

ประชากิจวรจักร, พระยา. *พงศาวดารโยนก.* กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, 2507.

ประวัติพ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์: เนื่องในงานฌาปนกิจศพพ่อใหญ่ทอง โสมานุสรณ์. วันอาทิตย์ที่ 23 พฤษภาคม 2542. ณ วัดป่าช้าโนนกุ่ม ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา. (เอกสารอัดสำเนา).

ประเวศ วะสี. *ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541.

ประสิทธิ์ ลีปรีชา. *บรรณานุกรมชาติพันธุ์วิทยา.* เชียงใหม่: ศูนย์ชาติพันธุ์และการพัฒนา, สถาบันวิจัยสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

ปรีชา พิณทอง. *ประเพณีโบราณไทยอีสาน.* อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2525.

ปรีชา อุยตระกูล. "กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนครราชสีมา." ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้านนครราชสีมา,* หน้า 29–36. นครราชสีมา: ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น, คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, วิทยาลัยครูนครราชสีมา, 2530.

"แผ่นดินไหวเมืองไทย? จับตา...รอยเลื่อนแม่จัน." *มติชนรายวัน.* 21 สิงหาคม 2542.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2525.

พิเนตร น้อยพุทธา. *ไทยวนสระบุรี.* กรุงเทพมหานคร: รำไทยเพรส, 2540.

โพธิ์ แซมลำเจียก. *วัฒนธรรมและประเพณีไทยพวน.* กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, 2538.

โพธิ์ แซมลำเจียก. *ตำนานไทยพวน.* กรุงเทพมหานคร: ก. พลพิมพ์ พริ้นติ้ง, 2537.

ลัดดา ปานุทัย, ละออทอง อัมรินทร์รัตน์, และสนอง โกศัย. *วัฒนธรรมพื้นบ้านยวนสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา.* นครราชสีมา: วิทยาลัยครูนครราชสีมา, 2526. (เอกสารอัดสำเนา).

ลิลิตยวนพ่าย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2514[2465].

ลูอิส, พอล และอีเลน ลูอิส. *หกเผ่าชาวดอย.* ศิริวรรณ สุขพานิช, แปล และเรียบเรียง. เชียงใหม่: หัตถกรรมชาวเขา, 2528.

วิวัฒน์ เตมียพันธ์. "อาคารพักอาศัยลานนา: คติความเชื่อและประเพณีบางประการเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การปลูกสร้างและการวางผัง." ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ,* หน้า 518–601. พิมพ์ครั้งที่ 2. เพ็ญศรี ดุ๊กและคณะ, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ศรีศักร วัลลิโภดม. *แอ่งอารยธรรมอีสาน.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2533.

ส. ศิวรักษ์ (นามแฝงของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์). *อำนาจของภาษาและสถาบันวิชาการ: เพื่อใคร.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2540.

สงวน โชติสุขรัตน์. *ไทยวน–คนเมือง.* พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2512.

สิทธิชัย สมานชาติ. *ตามรอยผ้าไทยวน จังหวัดราชบุรี.* เอกสารวิจัยประกอบทัศนศึกษา. สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539.

สิทธิชัย สมานชาติ. "ตามรอยผ้าไทย: ผ้าไทยวน จังหวัดราชบุรี." *สยามอารยะ.* 50, (2540:37-42).

สุดาพร หงษ์นคร. *"อลังการของมรดกสิ่งทอไทยยวน บ้านสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา."* บทความนำเสนอในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ผ้าชนเผ่าไทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว." จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ณ หอประชุมอาคารเอนกประสงค์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. วันที่ 27-28 มกราคม 2537.

สุดาพร หงษ์นคร. "สีคิ้วมาจากสี่เขี้ยว." ใน *บูชามาตุคาม,* หน้า 20-21. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ ปิ่น หงษ์นคร ณ ฌาปนสถานวัดใหญ่สีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา. วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541.

สุดาพร หงษ์นคร. *"ประเพณีพิธีกรรมการเข้าทรงพ่อพญาสี่เขี้ยวของชาวไทยยวนสีคิ้ว ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา."* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์), มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539.

สุดาพร หงษ์นครและคณะ. *ประเพณีการละเล่นลำเดือนห้า อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา.* นครราชสีมา: ภาคนิพนธ์วิชาเอกภาษาไทย, วิทยาลัยครูนครราชสีมา, 2525.

สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษา, ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล, และจันทนา สุระพินิจ. *วิธีคิดของคนไทย: พิธีกรรมข่วงผีฟ้อนของลาวข้าวเจ้าจังหวัดนครราชสีมา.* นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540. (เอกสารอัดสำเนา).

สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษา, ศิลปกิจ ตี่ขันติกุล, และจันทนา สุระพินิจ. *กรวด-หิน-ดิน-ทราย:รัฐ ทุนนิยมและชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์.* นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2538. (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช), กระทรวงศึกษาธิการ. *วัฒนธรรมกับการพัฒนา:ทางเลือกของสังคมไทย, เล่มที่ 2 ชนเผ่าไทยอีสาน.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช), กระทรวงศึกษาธิการ. *วัฒนธรรมกับการพัฒนา:ทางเลือกของสังคมไทย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2540.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช), กระทรวงศึกษาธิการ. *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช), กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทยชุดบรรพบุรุษของเรา.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537ก.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช), กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทยชุดบูชาพญาแถน.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537ข.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช), กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทยชุดฮีตฮอยเฮา.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537ค.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช), กระทรวงศึกษาธิการ. *ชีวิตไทยชุดสมบัติตายาย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537ง.

หมวดวิชาคหกรรม, โรงเรียนสีคิ้ว "สวัสดิ์ผดุงวิทยา," อำเภอสีคิ้ว, จังหวัดนครราชสีมา. *การทอผ้าไทยวน อำเภอสีคิ้ว.* มปป. (เอกสารไม่ตีพิมพ์).

อานันท์ กาญจนพันธุ์. "สถานภาพการวิจัย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่." ใน *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท*, หน้า 7-17. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.

อุดม สมพร. *การอนุรักษ์ศิลปะผ้าจก ราชบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2537.

Appadurai, Arjun. "Disjuncture and Difference in the Global Economy." In *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, pp. 295-310. Edited by Mike Featherstone. London: SAGE Publications, 1990.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London: Verso, 1991[1983].

Barth, Fredrik, ed. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference.* Boston: Little, Brown and Company, 1969.

De Vos, George A. "Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation: the Role of Ethnicity in Social History." In *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation*, pp. 15-47. Third Edition. Edited by Lola Romanucci-Ross and George A. De Vos. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 1995.

Foucault, Michel. *Discipline & Punish: The Birth of the Prison.* Translated by Aln Sheridan. New York: Vintage Books, 1977.

Geertz, Clifford. "The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States." In *Old Societies, New States*, pp. 105-157. Edited by Clifford Geertz. New York: Free Press, 1963.

Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age.* Stanford, California: Stanford University Press, 1991.

Hinton, Peter. *"Karen Subsistence: The Limits of a Swidden Economy in Northern Thailand."* Unpublished Ph.D. Thesis, University of Sydney, 1975.

Hsieh, Shih-chung. "On the Dynamics of Tai/Dai Lue Ethnicity: An Ethnohistorical Analysis." In *Cultural Encounters on Chinas Ethnic Frontiers*, pp. 301-328. Edited by Stevan Harrell. Seattle and London: University of Washington Press, 1995.

Ivy, Marilyn. *Discourses of the Vanishing: Modernity, Phantasm, Japan.* Chicago: The University of Chicago Press, 1995.

Keyes, Charles F. "Ethnic Groups, Ethnicity." In *The Dictionary of Anthropology*, pp. 152-154. Edited by Thomas Barfield. Oxford and Malden, MA: Blackwell Publishers, 1997.

Keyes, Charles F. "Who Are the Tai? Reflections on the Invention of Identities." In *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation*, pp. 136-160. Third Edition. Edited by Lola Romanucci-Ross and George A. De Vos. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 1995.

Keyes, Charles F. *"Who Are the Lue Revisited? Ethnic Identity in Laos, Thailand, and China."* Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, The Center for International Studies, Working Paper, 1992.

Keyes, Charles F. "The Dialectics of Ethnic Change." In *Ethnic Change*, pp. 4–30. Edited by Charles F. Keyes. Seattle: University of Washington Press, 1981.

Keyes, Charles F., ed. *Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma.* Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1979.

Kunstadter, Peter, ed. *Farmers in the Forest.* Honolulu: University of Hawaii Press, 1978.

Leach, Edmund R. *Political Systems of Highland Burma.* Boston: Beacon Press, 1954.

McKinnon, John, and Wanat Bhruksasri, eds. *Highlanders of Thailand.* Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1983.

Moermam, Michael. "Ethnic Identity in a Complex Civilization: Who Are the Lue?" *American Anthropologists.* 67: 1215–1230.

Riding, Alan. "A Writer With an Ear for the Melody of Peasant Speech: The New Novelist Jose Saramago Trains an Outsiders Irony on Time, Faith and History." *New York Times.* December 3, 1998.

Romanucci-Ross, Lola, and George A. De Vos. "Preface: 1995." In *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation*, pp. 11-14. Third Edition. Edited by Lola Romanucci-Ross and George A. De Vos. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 1995.

Tanabe, Shigeharu. "Introductory Note." In *Religious Traditions among Tai Ethnic Groups: A Selected Bibliography*, pp. 1-10. Ayutthaya, Thailand: Ayutthaya Historical Study Center, 1991.

Thongchai Winichakul. *Siam Mapped: A History of the Geobody of a Nation.* Honolulu: University of Hawaii Press, 1994.

Weber, Max. *From Max Weber: Essays in Sociology.* Translated and Edited by H.H. Gerth and C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, 1958[1946].

Weber, Max. *Economy and Society.* 2 Vols. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978[1956].

การอ้างอิงข้อมูลจาก Websites

http://www.geocities.com/mu88-porntip/

รายชื่อหนังสือและสิ่งตีพิมพ์ของห้องไทยศึกษานิทัศน์

1. ผ้าอีสานจากมิติทางมานุษยวิทยา (2532)
   Isan Textiles: An Anthropological Perspective (1989)
2. บุญบั้งไฟอีสาน : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา (2533)
   Isan Bamboo Rocket Festival: An Anthropological Interpretaion (1990)
3. บุญผเวสของชาวอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา (2534)
   Bun Phawes of Isan: An Anthropological Interpretaion (1991)
4. บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก: พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน (2534)
   Bun Khaw Pradabdin and Bun Khaw Sag: Ritual, Rice, and Man in the Sociocultural Context of Isan (1991)
5. หนังประโมทัยอีสาน: การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน (2535)
   Isan Shadow Play: Cultural Diffusion and Modification in Rural Villages, Northeast Thailand (1992)
6. จากยอดห้วยถึงบุญบึง: สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชาวนาลุ่มน้ำชี (2536)
   The Religious Rituals and Beliefs as Traditional Authority for the Indigenous System of Natural Resource Management in Isan Peasant Communities of the Chi River Basin (1993)
7. ฮีตบ้านคองเมือง: รวบบทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน (2536)
   Isan Culture and Socitey: A Reading in Cultural Anthropology (1993)

8. แม่ญิงต้องต่ำหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน (2537)
   Ways of Isan Weavers: Development of Textile Production and the Changing Roles of Women in Contemporary Isan Villages (1994)
9. จากวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วนถึงวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม: พลวัตของวิธีการพัฒนาชนบทแนวใหม่ (2537)
   From Rapid to Participatory Rural Appraisal: Dynamism of Two New Development Approaches (1994)
10. กรวด-หิน-ดิน-ทราย: รัฐ ทุนนิยม และชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์ (2538)
    State, Capitalism, and Isan Peasantry in the Globalization Era (1995)
11. ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย (2539)
    Spirit-medium Cult Discourses and Crises of Modernity in Thailand (1996)
12. วิธีคิดของคนไทย: พิธีกรรมข่วงผีฟ้อนของลาวข้าเจ้า จังหวัดนครราชสีมา (2540)
    Cultural Contructs of Local Knowledge: Ethnic Thai-Lao Spirit-Medium Cults in Khorat Villages (1997)
13. แต่งองค์ทรงเครื่อง: ลิเกในวัฒนธรรมประชาไทย (2541)
    Like in Thai Popular Culture (1998)
14. มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ (2542)
    Anthropology and Globalization: Thai Experiences (1999)
15. ผ้าขาวม้า ย่าม ว่าว: ความเรียงว่าด้วยร่างกาย อัตลักษณ์ และพื้นที่ในวัฒนธรรมไทย (2543)
    Loin Clothes, Shoulder Bags, and Kites: Essays on Bodies, Identities, and Places in Thai Culture (2000)
16. ศักยภาพของชุมชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก: กรณีศึกษาชุมชนใกล้เมืองแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น (2536)
    Community Involvement in the Prevention of Dengue Fever: A Case Study of an Urbanizing Community in Khon Kaen Province (1993)

ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

17. บุญผะเหวดร้อยเอ็ดการเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด (2543)
Cultural Politics and the Secularization of the Bun Phawes in Roi-et Market Town (2000)
18. คนซิ่งอีสาน: ร่างกาย กามารมณ์ อัตลักษณ์และเสียงสะท้อนของคนทุกข์ในหมอลำซิ่งอีสาน (2544)
Mawlum Cing Isan: Bodies and Voices in a Modernized Performing Art from Northeast Thailand (2001)
19. "ภูมิปัญญาคนจน: วัสดุทางวัฒนธรรมในวิถีการต่อสู้ของคนจน" (บทความประกอบนิทรรศการ 2543)
Wisdom of the Poor: Reading Cultural Artifacts in the Contemporary Thai Political Scene (Reprint 2000)
20. "นรกแดนปลาดิบหรือสวรรค์แดนอาทิตย์อุทัย: ทัศนะว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงไทยในญี่ปุ่น" (บทความ 2543)
Japan, Land of Heaven or Hell?: Of Human Rights and Thai Sex Workers in Japan (Reprint 2000)
21. ทำไม "คนอีสาน" ในอดีตจึงใช้ผ้าซิ่นห่อคัมภีร์ใบลาน (2545)
(Why was a female Lower Garment Used as a Wrapper of Palm-Leaf Manuscripts in Northeast Thailand?) (2002)
22. ท้องถิ่นนิยม (2544)
(Localism as a Sociological Concept) (2001)

หมายเหตุ: หากท่านสนใจหนังสือและสิ่งตีพิมพ์ของห้องไทยศึกษานิทัศน์ กรุณาติดต่ออาจารย์สุริยา สมุทคุปติ์ สาขาวิชาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000 โทรศัพท์ 044-224258 โทรสาร 044-224205 E-mail: suriya@ccs.sut.ac.th (รายการ 1-5 ไม่มีจำหน่ายแล้ว; รายการที่ 11 จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 10170 โทรศัพท์ 02-880-9429; โทรสาร 02-880-9332; รายการที่ 12-14 จัดจำหน่ายโดยเทคโนธานี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000 โทรศัพท์ 044-224816-7 โทรสาร 044-224814)

และมีจำหน่าย ณ ร้านขายหนังสือสายส่ง บริษัท เคล็ดไทย จำกัด